This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

ANDOVER-HARVARD THEOLOGICAL LIBRARY
AH 3P3M .

Digitized by Google

Period
1968.3
V.10
1846

Harvard Divinity School

ANDOVER-HARVARD THEOLOGICAL
LIBRARY

MDCCCCX

CAMBRIDGE, MASSACHUSETTS

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Theologisk Tidsskrift.

Udgivet

af

Dr. C. E. Scharling og Dr. C. T. Engelstoft,
Professorer i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet.

Tiende Bind.

Kjøbenhavn.
Trykt paa Universitets-Boghandler C. A. Reitzels Forlag,
hos Bianco Luno.
1846.

Digitized by Google

Digitized by Google

Theologisk Tidsskrift.

Ny Række.

Udgivet

af

Dr. C. E. Scharling og Dr. C. T. Engelstoft,
Professorer i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet.

Fjerde Binds første Hefte.

Kjøbenhavn.
Trykt paa Universitets-Boghandler C. A. Reitzels Forlag,
hos Bianco Luno.

1846.

Digitized by Google

Digitized by Google

Period.
1968.3
v.10(1846)

ANDOVER-HARVARD

Indhold.

Første Hefte.

A. **Afhandlinger:** Side.

I. Om de synoptiske Evangeliers Forhold til deres skriftlige Kilder. Af Dr. C. L. Scharling . . . . . 1.

II. Bemærkninger over twende Steder i det Nye Testamente. Af F. Schjødte, Cand. theol. . . . . 110.

B. **Efterretninger:**

III. Beretning om Kjøbenhavns geistlige Convents Forhandlinger . . . . . 138.

IV. Academiske Efterretninger. Ved Dr. C. T. Engelstoft . . 170.

C. **Anmeldelser:**

V. Philosophiske Smuler eller en Smule Philosophie. Af Joh. Climacus . . . . . 175.

VI. Oversigt over den theologiske Literatur i Danmark i Halvaaret Juli—December 1846:

1. Historisk Theologie . . . . . 183.
2. Practisk Theologie . . . . . 196.
3. Tidsskrifter . . . . . 211.

Digitized by Google

Andet Hefte.

A. **Afhandlinger:** Side

VII. Det christelige Underbegreb. Af F. W. Andersen, Sognepræst til Nordrup og Farringløse Menigheder i Sjellands Stift . . . . . 213.

VIII. En Fremstilling af Reformatorernes Anskuelser af Protestantismens Kirkeforfatning. Af Benzon Buchwald, Cand. juris . . . . . 275.

IX. Bidrag til Apocalypsens videnskabelige Fortolkning. Ved Dr. C. E. Scharling . . . . . 334.

Den critiske Oversigt for 1846 gives i næste Hefte.

Digitized by Google

I.

Om de synoptiske Evangeliers Forhold til deres skriftlige Kilder. Af Dr. C. F. Scharling.

Ifølge de nyeste Kritikeres Paastand skal en upartisk Undersøgelse om vore kanoniske Evangeliers Oprindelse føre til det Resultat, „at disse Skrifter ere det sidste Nedslag af en langt ældre, senere fra kirkelig Brug fortrængt, jødechristelig Evangelieliteratur, som stod den oprindelige Christendoms Charakteer langt nærmere, og hvis Kjærne og Middelpunkt det saakaldte Hebræernes Evangelium dannede“ [1]).

Denne Paastand, som i vore Dage forsvares af F. C. Baur, Schwegler, Zeller o. A., er allerede tidligere bleven i det Væsentlige fremsat og udviklet af Eichhorn, uden at dog just Hebræer-Evangeliet indtog den ovennævnte Plads i hans Fremstilling af de kanoniske Evangeliers Oprindelse. Eichhorn paastod [2]), „at indtil mod Slutningen af 2det Aarhundrede bruge alle kirkelige Skribenter, hvis Værker

[1]) Schwegler, Das nachapostolische Zeitalter in den Hauptmomenten seiner Entwicklung. 1ster Band. Tüb. 1846. S. 201.

[2]) S. Einleitung in das N. T. (1ste B. 1804) 2te Ausg. 1820. S. 6.

Digitized by Google

have overlevet Tiden, ganske andre Evangeliebøger, end vore kanoniske; til tre af disse have de vel nærmet sig i mange Stykker, men dog ikke været de samme Skrifter". I Forbindelse med sin eiendommelige Hypothese om et oprindeligt kort Evangelium, som af Apostlerne var udgivet og laae til Grund for alle andre Evangelieskrifter, oplyser Eichhorn (S. 156), hvorledes „Urtexten af Jesu Biographie efterhaanden ved bestandig Forøgelse sank ned i en saadan Mængde Tilsætninger, at dens oprindelige Ord kun som Stumper og Stykker svømmede om derimellem; deraf var det da en naturlig Følge, at tilsidst flød Sandt og Falsk, ægte og opdigtede eller dog ved Tradition forvendte og forfalskede Efterretninger mellem hinanden, jo længere jo værre. For nu at redde de sande Efterretninger om Jesu Liv, saagodt det endnu var muligt, og at overgive dem til Efterverdenen i den muligste Uforfalskethed, udhævede Kirken endelig mod Slutningen af 2det og i Begyndelsen af det 3die Aarh. af de mange Evangeliebøger fire, der havde de fleste Kjendetegn paa Sandhed og den til almindelig Brug fornødne Udarbeidelse." Eichhorn mener saaledes, at vore kanoniske Evangelier vel allerede før Slutningen af 2det Aarh. vare til, om ikke fuldkomment, saa dog for en stor Deel, i deres nuværende Skikkelse, men at først fra Slutningen af 2det Aarh. arbeidede Kirken paa at bringe disse fire til almindelig Anseelse og Antagelse, med Fortrængelse af alle andre endnu dengang existerende Evangelieskrifter. (a. St.). Paa Spørgsmaalet om vore kanoniske Evangeliers Alder svarer Eichhorn om Matthæi Evangelium kun negativt, at det ikke kan være affattet før Aaret 70 eft. Chr. (S. 553); om Affattelsestiden for Marci og Lucæ Evangelier tier han. Johannis Evangelium antog Eichhorn for et ægte Værk af Apostelen Johannes, uden at bestemme andet om dets Alder, end at det maatte antages skrevet efter Aaret 71. Schwegler finder

Digitized by Google

det derimod endog tvivlsomt, om vore kanoniske Evangelier have existeret til Justini Martyrens Tid (omtrent 150), og mener, at i al Fald har Justin ikke kjendt dem, men udelukkende benyttet det med Hebræerevangeliet identiske Petri Evangelium[1]). Det kanoniske Matthæi-Evangelium er — ifølge ham — den sidste, fra kirkelig Standpunkt foranstaltede Redaction af Hebræer-Evangeliet, en Redaction, der har udslettet Meget, som ikke mere var tidssvarende, mildnet og modificeret Meget, samt indstudt af andre evangeliske Kildeskrifter, hvad der i en vis Grad dannede Modvægten til den fremherskende jødechristelige Retning[2]). Om Johannes-Evangeliet har Schwegler endnu kun i Forbigaaende udtalt sig i Skriftet om Montanismen (Tübing. 1841), og i nogle Artikler i Zellers Theologische Jahrbücher (1842 og 43), hvor dets Plads nærmest vises hen til Midten af 2det Aarh. iblandt Rækken af flere forskjellige Forsøg til at udjævne Modsætningen mellem den ebionitiske og den paulinske Retning. Han paastaaer[3]), at „ligesom Evangelieskrifterne fra Begyndelsen af ere fremgaaede af den dogmatiske Tidsbevidsthed og bære sammes Præg, saaledes vedblev man at holde dem paa denne Bevidstheds Høide, idet man ved hvert Skridt, som man gjorde theologisk fremad, ved enhver ny kirkelig Udviklingsphase, foretog sig at corrigere Evangelierne, udslette, hvad der var forældet og anstødeligt, satte til, hvad der passede med Tiden, og indskjød endog mangt af den nye Tids Slagord . . . De nye Ideer, som først firerede sig i Prædikenen, blandede sig herfra med Traditionen, og gik fra Traditionen over i Evangelierne. Saaledes befandt Kirken sig i en bestandig Produktion af evangeliske Taler og Yttringer, indtil denne Evangeliereform naaede sin Ende med vore synop-

[1]) Das nachapostolische Zeitalter 1ster Bd S. 253.
[2]) A. Skr. S. 256 f.
[3]) A. Skr. S. 258 f.

Digitized by Google

tiske Evangeliers udelukkende Anerkjendelse og Befæstigelsen af den katholske Kirke."

Dersom nu saaledes vore kanoniske Evangelier i deres nuværende Skikkelse ikke hidrøre fra Jesu Apostler og disses umiddelbare Disciple — dersom der i Kirkens ældste Tider indtil mod Enden af 2det Aarhundrede brugtes andre Evangelier, end vore nuværende kanoniske — dersom disse ere opstaaede ved en Mængde Tilsætninger, Forkortelser, Omdannelser af ældre Evangelieskrifter, under Indflydelse af de Christnes meer og meer udviklede dogmatiske Anskuelser, uden at hine Forandringers successive Oprindelse lader sig noiere paavise; da synes den Tiltro, som navnlig den protestantiske Kirke har skjænket disse Skrifter, at være meget svagt understøttet, for ikke at sige aldeles ubegrundet. I samme Forhold, som Kirken derved berøves den Støtte, hvorpaa dens Antagelse af Christendommen som guddommelig Aabenbaring væsentlig hvilede, synes derimod den Anskuelse at vinde Bekræftelse, der lader Christendommens eiendommelige Lære om Jesus Christus som Gudmenneske fremstaae som et Product af den Forherligelsesdrift, hvorved Christi Tilhængere successivt gjorde deres Mester og Herre til et overmenneskeligt, med Gud fra Evighed forbundet Væsen.

Det er denne Betragtning, der af naturlig Grund trænger sig saameget frem i Forgrunden ved de kritiske Forhandlinger om de kanoniske Evangeliers Oprindelse, at derved ikke sjelden forstyrres den frie Udsigt og det rolige Blik, der er en ligesaa nødvendig Betingelse for rigtigen at opfatte historiske Phænomener, som for at erkjende Gjenstande og Forandringer i den reen physiske Verden. Paa den ene Side glæde de sig over at skulle feire en Triumph, hvilke allerede af mange andre Grunde anseе den guddommelige Glands, hvormed Christendommen hidtil har været omgivet, for en phantastisk Illusion og en fordærvelig Fordom; paa den anden Side kunne de,

Digitized by Google

hvis Overbeviisning om Christendommens Guddommelighed støtter sig paa mere, end blot theoretiske Grunde, ikke med Rolighed see deres Tro berøvet et saa vigtigt Vidnesbyrd som de kanoniske Evangeliers Paalidelighed, der, om det end ikke er Hovedfundamentet for hiin, dog ikke vel kan undværes, uden Fare for at indrømme, at Overbeviisningen om Christendommens Gyldighed kun har subjektiv Gyldighed [1]). Medens derfor Hine eensidigen fæste deres Opmærksomhed paa de Momenter i Christendommens og den hellige Skrifts Historie, som begunstige Opfattelsen af begge som reent menneskelige Producter, have Disse en saa afgjort Uvillie mod denne Bestræbelse, at de mangen Gang uden nærmere Undersøgelse afvise og forkaste, hvad der i denne Retning er blevet yttret, om det endog havde Fordring paa at blive taget i nøiere Betragtning, forinden det med Grund kunde fortjene en saadan Dom. I sidste Henseende vises der da ligesaa stor Eensidighed af de Troende, som hisset af de Vantroe: thi, som nylig rigtigen er blevet bemærket i Anledning af Lysvennernes Indvending mod den kirkelige Lære om Jesu Christi Værdighed: „den christelige Kirke har aldrig anderledes udtalt, at Jesus er Gud, end at den tillige tilføiede, at han ligesaa meget er Menneske — altsaa Gudmenneske" [2]). Men idet Sagen forholder sig saaledes, maa der ogsaa indrømmes Muligheden af at, skjøndt

[1]) Om den forskjellige Besvarelse af det Spørgsmaal, hvorvidt Christi Persons historiske Virkelighed og aandelige Betydning som Menneskehedens Frelser kan fastholdes ogsaa uden det i Evangelierne indeholdte Vidnesbyrd, vil man finde meget interessante Oplysninger i Skriftet: **Gutachten der evangelisch-theologischen Facultäten der Kgl. preussischen Universitäten über den Licenc. Bruno Bauer, in Beziehung auf dessen Kritik der evang. Gesch. d. Synoptiker.** Berlin 1842.

[2]) S. Tholucks Literarischer Anzeiger 1845, No. 32 i en Anmeldelse af Uhlichs Bekenntnisse mit Bezug auf die protestantischen Freunde und auf erfahrene Angriffe. Leipz. 1845.

Digitized by Google

den reen menneskelig-historiske (ebionitiske) Opfattelse af Jesu Person og Liv ikke skaffer nogen fuld Tilfredsstillelse, men maa forbindes med Troen paa hans høiere guddommelige Natur, dersom den evangeliske Historie skal finde en fyldestgjørende Forklaring, der dog maa fra den Side, hvor Christi menneskelige og historiske Virksomhed udelukkende tages i Øie, kunne gjøres Jagttagelser, som kunne benyttes til at berigtige og frugtbargjøre den Betragtning, der er tilbøielig til udelukkende at henvende Opmærksomhed paa Jesu Væsen og Virksomhed, i sammes overmenneskelige Høihed. Uagtet Kirken har udstødt Monophysitismen som et Kjætteri, er det dog en Sandhed, som Historie og Erfaring bekræfter, at hos Mængden af de Troende vedbliver endnu en meer eller mindre monophysitisk Opfattelse af Christus at være til Hindring for at Frelserens sande gudmenneskelige Værdighed kan blive erkjendt som den burde. Gjentagne Gange har det derfor viist sig, at, hvor lidet end de Forsøg ere lykkedes, som gik ud paa at forklare Christendommen som en Frugt af Menneskeaandens naturlige Udvikling, have dog disse ikke sjelden givet Anledning og Opfordring til at rense, berigtige, befæste Christenhedens til en given Tid herskende Overbeviisning paa en Maade, hvorved Christendommens Væsen netop formedelst en fuldstændigere og rigtigere Belysning af de historiske og menneskelige Forhold, hvorunder den fremtraadte og udviklede sig, kom til at aabenbare sin sande Høihed og Guddommelighed i en endnu større Klarhed og Skjønhed, end tidligere. At dette ogsaa vil blive det endelige Resultat af de kritiske Undersøgelser om vore kanoniske Evangelier, skjøndt disse Undersøgelser for Øieblikket overveiende føres i dogmatisk destructiv Retning, er en Overbeviisning, som Forfatteren af disse Blade deler med Mange; men han troer tillige, at Udsigten til hiin Fordeel er betinget af, at man ikke afviser eller omgaaer det, som ved disse Undersøgelser ad viden-

Digitized by Google

ſtabelig Forſtnings Vei gjør ſig gjældende, hvormeget det end ved første Øiekaſt kan ſynes i Strid med Overbeviisninger, der ere os ikke mindre dyrebare, end hævdede ved betydelige Autoriteter. Man lade ſig kun ikke forvirre ved den letſindige Anvendelſe, der ſtundom gjøres af de bibelſke Skrifters videnſkabelige Underſøgelſe: allerede flere end eengang viſte den Frygt ſig overflødig, hvormed man forſkrækkede ſig ſelv og Andre i Anledning af diſſe Efterforſtninger, ved hvilke Fromheden ikke mindre, end Videnſkaben har den ſtørſte Intereſſe, at de anſtilles med ſtrængeſte Fordring paa hiſtoriſk Objektivitet. — Det kan indrømmes den practiſke Theolog, at han, berøvet Leilighed til at gaae ind paa alle de detaillerede Underſøgelſer, til hvilke det her bliver nødvendigt at tage Henſyn, faſtholder de Støtter for Troen paa Chriſtendommens Guddommelighed, ſom ligge alle Chriſtne nær, og overlader den videnſkabelige Apologet at føre Forſvaret for Evangeliet mod de Angreb, ſom gjælde de fjernere Udenværker, hvormed Theologien har omſkandſet og befæſtet Kirkens Tro. Men han bør ikke unddrage diſſe apologetiſke Beſtræbelſer ſin Opmærkſomhed og Paaſkjønnelſe; thi de ſtaae dog, ſom ſagt, i en nærmere eller fjernere Forbindelſe med den egentlige Opgave for enhver chriſtelig Lærer: ikke blot at bevare, men tillige begrunde, ikke blot meddele, men tillige oplyſe, berigtige, fuldſtændiggjøre Kundſkaben om Evangeliets ſande Væſen. Det er jo viſtnok et væſentligt og for Chriſtendommen ſom den abſolute Religion uundværligt Fortrin, at Overbeviisningen om dens Sandhed og Guddommelighed ikke ſtøtter ſig til Argumenter og Underſøgelſer, i hvilke kun et ſaare ringe Antal Mennesker har Leilighed til at fordybe ſig; men Proteſtantismen ſtaaer dog for nøie i Forbindelſe med Videnſkaben, til at dens Tilhængere, og navnlig iblandt diſſe, Ordets Lærere kunne berolige ſig, derſom den videnſkabelige Forſtnings Reſultater ſkulde virkelig ſtaae i uforenelig Modſigelſe med

Digitized by Google

den christelige Kirkes Tro og Lære. Derfor tør vel ogsaa en Undersøgelse, der gaaer ind paa en Gjenstand af saa umiddelbar Betydning for den hele christelige Overbeviisning som den om Evangeliernes historiske Paalidelighed regne paa Deeltagelse og Opmærksomhed, naar den stræber at opklare, hvorvidt virkelig de Resultater, som Videnskaben skal have bragt for Lyset om vore kanoniske Evangeliers Oprindelse, staae i Strid med, hvad der fra det N. T.s Samling af indtil den Dag idag har gjældt for den christelige Religions egentlige Midtpunkt; eller hvorvidt tvertimod de historiske Evangeliers Historie efter de nyeste kritiske Undersøgelser kan tjene til Begrundelse og Berigtigelse af den christne Kirkes væsentlige og eiendommelige Tro paa Christendommen som sand guddommelig Aabenbaring.

Ved Bedømmelsen af det ovenanførte Resultat af den nyeste Tids Evangeliekritik er det fornemmeligen tvende Hovedspørgsmaal, som maae besvares, nemlig: A. Findes der Spor af, at Forfatterne til vore kanoniske Evangelier have blandt deres Kilder benyttet ældre Evangelieskrifter? og: B. Er der Grund til at antage, at der, i Tilfælde af det første Spørgsmaals bekræftende Besvarelse, har fundet en saadan Forskjellighed Sted mellem vore nuværende kanoniske Evangelier og hine ældre Skrifter, hvortil de støtte sig, at der vilde erholdes en væsentlig forskjellig Forestilling om Jesu Person, Lære og Virksomhed, dersom disse og ikke hine vare blevne vore Kundskabskilder for den evangeliske Historie?

Hvad det første Spørgsmaal angaaer, da tør man regne paa en stor Overeensstemmelse i Paastanden om, at det tredie kanoniske, Lucæ, Evangelium baade ved Forfatterens egne Yttringer i hans Forord (Luc. 1, 1—4) og ved Skriftets egen Beskaffenhed, sammenlignet med de to andre synoptiske Evangeliers, antyder ikke blot en Oprindelse fra mundtlig Tradition,

Digitized by Google

men tillige Forfatterens Benyttelse af ældre Skrifter. Til den Tid, da Lucas begyndte Nedskrivningen af sit Evangelium, havde nemlig allerede „Mange forsøgt at forfatte en Historie (ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν) om de Ting, som vitligen vare fuldbyrdede blandt de Christne, saaledes som de havde overleveret det, hvilke fra Begyndelsen vare Øienvidner og Ordets Tjenere.“ At der ved ἀνατάξασθαι διήγησιν skal forstaaes skriftlige Optegnelser, slutter man med Grund af V. 3: ἔδοξε κἀμοὶ . . . γράψαι; og, uagtet der ikke udtrykkelig siges, at Lucas har benyttet disse, er dette dog mere end rimeligt, paa Grund af den Omhu, som han forsikrer at have anvendt paa nøie at efterforske Alt herfra (παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς). Thi hine tidligere Beretninger støttede sig jo, efter Evangelistens eget Udsagn (V. 2), til Meddelelser fra Saadanne, der havde været Øienvidner og Ordets Tjenere fra Begyndelsen; og, om endogsaa Lucas kunde have indskrænket sine Efterforskninger til lignende Hjemmelsmænds mundtlige Fortællinger, maatte han i ethvert Tilfælde dog have gjort et saadant Bekjendtskab med sine Forgjængeres skriftlige Arbeider, at han var vis paa at foretage et hensigtsmæssigere Værk ved selv at forfatte et nyt Evangelieskrift, end ved blot at henvise til de ældre. Endelig er den Overeensstemmelse, som herskr mellem Lucæ Evangelium og de tvende andre synoptiske, et afgjørende Vidnesbyrd om, at et indbyrdes Afhængighedsforhold maa have fundet Sted enten derved, at Lucas har benyttet hine eller benyttet Kilder, som vare fælleds for dem alle. Thi den tredie Mulighed, at Lucas skulde være benyttet som et Grundevangelium for de tvende andre synoptiske Evangelier, har blandt Andet den Omstændighed imod sig, at disses Forfattere neppe i dette Tilfælde havde undladt at gjøre Brug af saa vigtige Afsnit som Luc. IX. 51—XVIII, 14. o. a., der ere eiendommelige for dette Evangelium.

Digitized by Google

Da ikke destomindre Hypothesen om Matthæi og Marci Evangeliers Afhængighed af Lucæ-Evangeliet ogsaa har havt sine Forsvarere [1]), og der ikke er Leilighed til her at underkaste den nogen nøiere Kritik, ville vi blot bemærke, at, under Antagelse af, at det sidstnævnte Forhold mellem de tre synoptiske Evangelier er det rigtige, vil det være afgjort, hvad vi nu ellers først skulle undersøge, om det forholder sig saaledes, nemlig at Matthæi og Marci Evangelier have et ældre Evangelieskrift til Grundlag; hvorved forresten Meningen om, at Lucæ Evangelium, skjøndt det ældste af de synoptiske Evangelier, selv er opstaaet under Benyttelse af endnu ældre Evangelieskrifter, ikke bliver tilbagekaldt. Blandt de Forsøg paa at udpege saadanne ældre skriftlige Beretninger, af hvilke Lucas havde sammenarbeidet sit Evangelium, fortjener fremfor andre Schleiermachers Værk: Ueber die Schriften des Lucas 1r Th. 1818 at bringes i Erindring, skjøndt man maa bebreide Forfatteren at have svækket Tiltroen til sin Hypothese ved en altfor spidsfindig Udførelse af dens Enkeltheder.

Om det andet kanoniske Evangelium, der bærer Marci Navn, hersker i vore Dage en væsentlig forskjellig Anskuelse

---

[1]) S. de Wette Einleit. 4te Aufl. 1842, § 82 a. Credner, Einl. in d. N. T. 1836. 1. Th. § 69. Blandt de Theologer, som i nyere Tid have anseet Lucæ Evangelium for det ældste, uden dog nærmere at indlade sig paa Spørgsmaalet, hvorvidt Matthæus og Marcus have benyttet hint Evangelium, hører Øfrører, Geschichte des Urchristenthums 2ter Th. Stuttg. 1838, S. 63 ff. Slg. samme Forfatters: Geschichte der christl. Kirche in den drei ersten Jahrhunderten, Stuttg, 1841, S. 164 ff. Ogsaa Schneckenburger i Beitr. zur Einleitung d. N. T. 1832 S. 16—23 og i sin Afhandling: Ueber den Ursprung des ersten kanonischen Evang. i Studien der evangelischen Geistlichkeit Würtembergs 6. B. 4 H. 1834, er tilbøielig til at vindicere Lucas Prioritet for Matthæus og at lade denne staae i Afhængighed af hin.

Digitized by Google

mellem Theologerne, idet ligesom tidligere Griesbach, Saunier, de Wette ꝛc., saaledes nu atter i den nyeste Tid Schwegler o. A. udførligen have søgt at godtgjøre, hvorledes hiint Evangelium er opstaaet tildeels ved epitomatorisk Benyttelse af Matthæi og Lucæ Evangelium [1]); medens derimod den af Papias meddeelte Tradition [2]) om Marci Evangelium som Optegnelse af Herrens Taler og Gjerninger efter Petri mundtlige Prædiken har i Weisse [3]) og Wilke [4]) fundet veltalende og lærde Forsvarere, der ville tilskjende det andet kanoniske Evangelium Anseelse som det egentlige Urevangelium, til hvilket de øvrige canoniske Evangelier væsentlig stotte sig. Det Usandsynlige i Hypothesen om Marcusevangeliet som det egentlige Urevangelium har endnu for nylig Schwegler [5]) udførligen oplyst; men, skulde det ikke destomindre forholde sig saaledes, at Marcusevangeliet, istedetfor at være opstaaet ved

---

[1]) Sfg. *Augustin de consensu evangel.* 1, 4. Marcus Matthæum subsequutus tanquam pedissequus et breviator ejus videtur.

[2]) *Euseb. h. e. 3, 39. Καὶ τοῦτ' ὁ πρεσβύτερος* (Johannes) *ἔλεγε· Μάρκος μὲν ἑρμηνευτὴς Πέτρου γενόμενος, ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν οὐ μέν τοι τάξει τὰ ὑπὸ τοῦ χριστοῦ ἢ λεχθέντα ἢ πραχθέντα. οὔτε γὰρ ἤκουσε τοῦ κυρίου, οὔτε παρηκολούθησεν αὐτῷ, ὕστερον δέ, ὡς ἔφην, Πέτρῳ, ὃς πρὸς τὰς χρείας ἐποιεῖτο τὰς διδασκαλίας, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ σύνταξιν τῶν κυριακῶν ποιούμενος λογίων. Ὥστε οὐδὲν ἥμαρτε Μάρκος οὕτως ἔνια γράψας ὡς ἀπεμνημόνευσεν. Ἑνὸς γὰρ ἐποιήσατο πρόνοιαν, τοῦ· μηδὲν ὧν ἤκουσε παραλιπεῖν, ἢ ψεύσασθαί τι ἐν αὐτοῖς.*

[3]) Die evang. Gesch. kritisch und philosophisch bearbeitet. Leipzig 1838.

[4]) Der Urevangelist oder exeget. kritische Untersuchung über das Verwantschaftsverhältniß der drei ersten Evangelien 1838. Sfg. Bruno Bauer, der i den ham eiendommelige Maneer har bearbeidet Resultaterne af Wilkes Undersøgelser i Kritik der evang. Gesch. der Synopt. 1841.

[5]) Nachapostol. Zeitalter 1. S. 455—481.

Digitized by Google

Benyttelse af Matthæus og Lucas eller af Kilder, som ere fælleds for disse, virkelig udgjorde det skriftlige Grundlag for Matthæi og Lucæ Evangelieskrifter, da er dog ikke dermed bevist Identiteten af vort nuværende Marcusevangelium med det af Papias omtalede, hvis Beskrivelse tvertimod har vakt Formodning om, at her kunde menes et Skrift [1]) af en anden Beskaffenhed, end det, der foreligger os under Marci Navn. Efter Papiæ Angivelse maatte man nemlig ved det af ham omtalede Marci Evangelium være tilbøielig til, istedetfor et Evangelium, der i Anlæg, Sammenhæng og Orden slutter sig ganske til Matthæi og Lucæ med saa synlig Bestræbelse for en sammenhængende Fremstilling affattede Evangelier, snarere at tænke sig en Samling af forskjellige Yttringer af Jesus, Tildragelser i hans Liv ɔc., saaledes som de leilighedsviis kunde være blevne berørte i Petri Prædiken, der ikke gik ud paa at give nogen ordret og sammenhængende Fremstilling af Jesu Liv og Lære (*οὐχ ὥσπερ σύνταξιν τῶν κυριακῶν ποιούμενος λογίων*). men var indrettet efter hans Tilhøreres Tarv, saaledes som deres Underviisning i det givne Øieblik fordrede (*πρὸς τὰς χρείας ἐποιεῖτο τὰς διδασκαλίας*), og derefter var bleven optegnet af Marcus. Hertil kommer, at den af Wilke og Weisse forsvarede Hypothese om Marcusevangeliets Oprindelighed og Priorited, dog ikke kan gjennemføres, uden ved at erklære mange Steder i Evangeliet, der netop anbefale Meningen

---

[1]) Schwegler a. Skr. S. 469 finder den Formodning tilladt, at der ved hint af Marcus, efter Petri Foredrag forfattede Skrift maaskee kunde være at forstaae *κήρυγμα Πέτρου*, „dieses sogenannte, vom Gnostiker Heracleon und vom alexandrinischen Clemens noch als authentisch citirte Document". Neppe vil man dog kunne sige mere, end hvortil Schwegler strax efter indskrænker sin Paastand, at denne (ubeviislige) Formodning har mere for sig, end at Papias skulde tale om et ubekjendt, aldeles forsvundet Evangelium.

Digitized by Google

om dets epitomatoriske Charakteer (1, 2. 13. 2, 13. 3, 6. 17. 4, 10. 6, 37. 7, 3 ff. 13. 8, 1—9. 20. 9, 6. 38—40. 10, 16. 46. 11, 24—26. 15, 10 ɔc.) for at være senere Interpolationer [1]). Saaledes bliver da ikkedestomindre Resultatet, at Marcusevangeliet er et Skrift, som først ved Forandring og Udvidelse af et ældre er fremstaaet i sin nuværende Skikkelse.

Men hvad enten man vil tilkjende Marci Evangelium Prioritet for Lucæ, eller omvendt Lucæ fremfor Marci Evangelium, bliver det nødvendigt, paa Grund af den Overeensstemmelse, som finder Sted mellem begge indbyrdes og mellem dem og det tredie kanoniske Evangelium, at antage, at de to af vore kanoniske Evangelister have benyttet Evangelieberetninger, som vare skriftligen optegnede, forinden de selv nedskrev deres Evangelier. Thi hvad der navnlig af Gieseler [2]) o. A. er gjort gjældende for at forklare Overeensstemmelsen mellem flere Skribenters Fremstilling af Jesu Historie, nemlig den mundtlige Traditions successivt opstaaede Ensformighed, kan dog ikke udelukkende skaffe nogen fuldkommen tilfredsstillende Forklaring, hvor det gjælder Phænomener af den Beskaffenhed, som de kanoniske Evangeliers indbyrdes Lighed frembyder [3]); og

---

[1]) „Die Behauptung Wilkes" — siger de Wette, Einl. § 82 b — „versetzt sich selbst den Todesstoß durch die Hülfsannahme, daß das Evangelium Marci in seiner gegenwärtigen Gestalt nicht frei von Interpolationen sey. So gewiß die angefochtenen Stellen ächt sind, so bezeichnend sind sie meistens (besonders die Nacherzählung der höchst wahrscheinlich auf einem Irrthume des Matthäus beruhenden zweiten Speisung) für den schriftstellerischen Charakter des Marcus. Slg. Schwegler, Die Hypothese vom schöpferischen Urevangelisten i Zellers Theol. Jahrb. 1843, S. 207 ff.

[2]) Ueber die Entstehung d. schriftl. Ev. 1818.

[3]) Et Exempel vil jeg udpege blandt de mange, som kunne eftersees i de Wettes, Credners o. A.s Indledninger til det N. T. I Fortællingen om den Værkbrudnes Helbredelse hedder det Matth.

Digitized by Google

hvilkensomhelst derfor af vore tre kanoniske Evangelister antages at have affattet sit Skrift tidligst, maae de sildigere antages at have benyttet dette enten umiddelbart eller middelbart, d. v. s. de maae, dersom de ikke umiddelbart have benyttet det, enten have benyttet den tidligste Evangelists Arbeide, saaledes som det forelaae i en tidligere end deres eget Værk foretaget

---

9, 4—7: *Καὶ ὁ Ἰησοῦς . . . εἶπεν· Τί γάρ ἐστιν εὐκοπώτερον; εἰπεῖν· Ἀφέωνται σου αἱ ἁμαρτίαι; ἢ εἰπεῖν· Ἔγειραι καὶ περιπάτει; Ἵνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας· (τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ) Ἐγερθείς ἆρον σου τὴν κλίνην καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου.* Sfg. Marc. 2, 8—11: *Καὶ ὁ Ἰησοῦς . . . εἶπεν . . . Τί ἐστον εὐκοπώτερον; εἰπεῖν τῷ παραλυτικῷ· Ἀφέωνται σου αἱ ἁμαρτίαι; ἢ εἰπεῖν· Ἔγειρε, ἆρον σου τὸν κράββατον, καὶ περιπατεῖ; Ἵνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς· ἀφιέναι ἁμαρτίας· (λέγει τῷ παραλυτικῷ·) Σοὶ λέγω· Ἔγειρε, ἆρον τὸν κραββατόν σου καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου.* Sfg. Luc. 5, 22—24: *ὁ δὲ Ιησοῦς εἶπε . . . Τί ἐστιν εὐκοπώτερον; εἰπεῖν· Ἀφέωνται σοι αἱ ἁμαρτίαι σου; ἢ εἰπεῖν. Ἔγειρε καὶ περιπάτει; Ἵνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσιαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας, (εἶπε τῷ παραλελῦμένῳ.) Σοὶ λέγω· Ἔγειρε, καὶ ἆρας τό κλινίδιόν σου, πορεύου εἰς τὸν οἶκόν σου.* Overeensstemmelsen i den hele Beretning er, paa eet Punkt nær, ikke større, end at den lod sig tilstrækkeligen forklare af en tro bevaret mundtlig Overlevering, ved hvilken Forklaring ogsaa de mindre Overeensstemmelser (at den ene Evangelist bruger *κλίνη*, hvor den anden bruger *κράββατος* ꝛc.) finde deres simpleste Løsning. Men netop den besynderligen indskudte Parenthes, hvorved den grammatiealske Construction i alle tre Evangelier bliver paa lige Maade brudt, kan den antages at være bleven overholdt med samme Conformitet hver Gang og paa hvert Sted, hvor denne Tilbragelse blev fortalt, saa at den derfra frembød sig alle tre skriftlige Referenter? eller er det ikke langt naturligere, at forklare sig saavel denne Eensformighed som de smaae Uoverеensstemmelser deraf, at i det Mindste de to eller maaskee alle tre Evangelister benyttede en skriftlig Kilde, men efter Sukommelsen, hvorved netop denne særegne Construction havde hængt sig fast, medens det Øvrige (sfg. *παραλυτικῷ*, Matth. og Marc., med *τῷ παραλελυμένῳ*, Lucas) kun ubestemtere havde befæstet sig i Erindringen?

Digitized by Google

Bearbeidelse af samme, eller som det forlaae i skriftlige Kilder, der vare endnu ældre, end de ældste af vore kanoniske Evangelier.

Da der nu, som det sees af det Foregaaende, bliver bestridt fra den ene Side Muligheden af, at Lucas (efter Lucæ-Evangeliets nuværende Skikkelse) kan have været Urevangelisten (for at bruge den korteste Betegnelse til det Begreb, som her menes), fra den anden Side Muligheden af, at Marcus (efter Marci-Evangeliets nuværende Skikkelse) kan have været det, bliver det naturligst at forsøge Løsningen af Spørgsmaalet om Evangeliernes indbyrdes Forhold ved at antage Matthæi-Evangeliet for det tidligste Evangelium, og de tvende andre kanoniske Evangelier som Bearbeidelser af den evangeliske Tradition ved Benyttelse af hint Evangelieskrift. En historisk Støtte har denne Mening i den almindelige Tradition, at Matthæus har tidligst af alle de kanoniske Evangeliers Forfattere skrevet sin Evangelieberetning [1]). Ogsaa pege de gamle Evangelier, som vare meer eller mindre udbredte i 2det og de følgende Aarhundreder, næsten alle paa et nærmere Forhold til Matthæi Evangelium, end til noget af de andre kanoniske Evangelier. Dogmatisk anbefaler denne Hypothese sig fremfor Meningen om Lucæ eller Marci Prioritet, da Matthæus ikke som hiin kun middelbart var Jesu Discipel, men selv Apostel, og som saadan vilde være istand til at afgive et betydningsfuldt Vidnesbyrd om de ovennævnte Evangeliers Paalidelighed, end ogsaa dersom disse frakjendtes deres navngivne Forfattere og

[1]) Orig. hos Euseb. h. e. 6, 25. *Πρῶτον μέν γέγραπται τὸ κατὰ ... Ματθαῖον.* Epiphanius hær. 51, 4. *Ματθαῖος πρῶτος ἄρχεται εὐαγγελίζεσθαι.* Hieronym. de vir. ill. 3. Matthæus ... primus in Judæa, propter eos, qui ex circumcisione crediderant, evangelium Christi ... composuit. Udførligere Oplysninger s. h. Credner, Einl. I. 77.

Digitized by Google

maatte betragtes som ubekjendte Mænds Værker, der først vare komne istand ved Ombannelse, Udvidelse, Forkortelse af ældre Evangelieskrifter. Derfor samler sig Alt, hvad der er vigtigst ved Forhandlingerne angaaende de synoptiske Evangeliers Oprindelse, indbyrdes Forhold, historiske Paalidelighed ɔc. om Undersøgelsen af Matthæi-Evangeliets Oprindelse og Beskaffenhed.

Men her møder os strax den Vanskelighed, at, medens det nærmest er ved Combinationer af forskjellig Art, hvorpaa det Resultat støtter sig, at Marci og Lucæ Evangelier først ere opstaaede ved væsentlig Benyttelse af ældre Evangelieskrifter, have vi derimod med Hensyn til det af Apostelen Matthæus forfattede Evangelium en bestemt og, som det synes, uforkastelig Tradition, at dette oprindeligen var affattet i det hebraiske (syrochaldaiske) Sprog, medens der kun er blevet os overleveret et Matthæi-Evangelium paa Græsk, uden tilstrækkelig Oplysning om, i hvilket Forhold dette græske Skrift har staaet til hiint.

Endnu i fjerde og femte Aarhundrede troede man Matthæi oprindelige Evangelium at være opbevaret hos de jødechristelige Partier, Nazaræer og Ebioniter i Syrien og omliggende Egne. Under Navnet *εὐαγγέλιον κατ' Ἑβραίους* var nemlig et Evangelium i Brug, hvis Spor lade sig forfølge meget høit op i Tiden, og hvoraf endnu Hieronymus forefandt Exemplarer, strevne paa Syro-Chaldaisk med hebraiske Bogstaver[1]). Dette

[1]) *Hieronym. de vir. ill.* c. 3. Matthæus . . . primus in Judæa propter eos, qui ex circumcisione crediderant, evangelium Christi Hebraicis literis verbisque composuit: quod quis postea in Græcum transtulerit, non satis certum est. Porro ipsum Hebraicum habetur usque hodie in Cæsariensi bibliotheca, quam Pamphilus Martyr studiosissime confecit. Mihi quoque a Nazaræis, qui in Beroea, urbe Syriæ, hoc volumine utuntur, describendi facultas fuit. Cfg. de Oplysninger om og Udtog af Hebræerevangeliet,

Digitized by Google

Evangelium udgaves for og antoges af Kirkefædrene for at indeholde Matthæi authentiske Evangelieskrift. Alligevel kan dette hebraiske eller syrochaldaiske Matthæi-Evangelium ikke have været fuldkommen identisk med vort græske, allerede paa Grund af den Omstændighed, at Hieronymus paatog sig at oversætte det paa Græsk, hvilket i ovennævnte Tilfælde havde været overflødigt. Fremdeles have Origines, Hieronymus, Epiphanius o. a. Kirkefædre opbevaret os Brudstykker af hiint Evangelium, der frembyde større eller mindre Afvigelser for vort græske Matthæi Evangelium; ligesom ogsaa Eusebius (h. e. 3, 25) i sin bekjendte Classification af det Nye Testamentes Skrifter først opregner blandt ὁμολογούμενα vore fire kanoniske Evangelier og derefter, i en noget utydelig Sammenhæng [1]), anfører Hebræerevangeliet som et fra de ovenanførte fire Evangelier forskjelligt Skrift. Afvigelserne mellem Hebræerevangeliet og vort kanoniske Matthæi-Evangelium lade sig nu forklare paa tvende Maader: enten er Matthæi hebraiske Originalskrift blevet bevaret i sin oprindelige Skikkelse hos de Judechristne, som brugte det, og derimod er der blevet foretaget Forandringer ved den Oversættelse og Redaction, hvorved vort græske Matthæi-Evangelium er kommet istand og har faaet sin nærværende Skikkelse; eller det græske Matthæi-Evangelium, som har vundet kanonisk Anseelse, var en tro Oversættelse af Matthæi oprindelige hebraiske Originalskrift, som derimod under Nazaræernes og Ebioniternes Hænder havde undergaaet Forandringer og Omdannelser; eller, hvad der ogsaa lod sig tænke, saavel vort kanoniske Evangelium som det af Nazaræer og Ebioniter brugte Hebræerevangelium vare forskjellige Bearbeidelser

---

som findes samlede i de Wettes Einl. in d. N. T. 4te Ausg. 1842, § 64, Credners Beytr. z. Einl. in die bibl. Schr. 1 Th. 1842. S. 92 ff. 268 ff. ꝛc.

[1]) S. denne Afhandl. S. 34 Anm. [1]).

Digitized by Google

af Matthæi oprindelige Skrift, som laae til Grund for begge. At nu de jødechristelige Secter, tildeels i deres theologiske Anskuelsers Interesse, foretog sig Forandringer i deres Evangelieskrift, er aabenbart af de Forskjelligheder, som fandtes mellem Nazaræernes og Ebioniternes Hebræerevangelium [1]), ligesom en saadan Behandling af Skrifter, der havde en religiøs-practisk Betydning, var almindelig blandt Jøderne og jødiske Christne og stadfæstes ved en Mængde Exempler fra den jødiske og jødechristelige Literatur. At man derimod ogsaa udenfor Kredsen af jødechristelige eller andre sectereriske og hæretiske Christne tillod sig en saa vilkaarlig Behandling af overleverede anseete Skrifter, er blevet baade i ældre og nyere Tider benægtet, skjøndt det til en vis Grad neppe kan betvivles. Det vækker allerede Betænkelighed om den Troskab, hvormed man besørgede Afskrifter i Christendommens ældre Dage, naar man læser slige Besværgelser, som de, hvilke Forfatteren til Apocalypsen, hvilke Irenæus, Eusebius o. A. fandt nødvendigt eller nyttigt at tilføie deres Værker. I Apoc. 22, 18. 19 læse vi: „Dersom Nogen lægger Noget til disse Ting, da skal Gud lægge paa ham de Plager, som ere skrevne i denne Bog. Og dersom Nogen tager Noget bort fra denne Propheties Bogs Ord, da skal Gud borttage hans Deel af Livsens Bog ꝛc." Eusebius (h. e. 5, 20) roser Irenæi Forsigtighed og Omhu i at have tilføiet følgende Advarsel i sit Skrift *περὶ ὀγδοάδος* (i hvilket, forelsbigen sagt, Irenæus skal, efter Eusebii Udsagn, have tilkjendegivet, at han hørte til den første Succession efter Apostlerne: *ἔν ᾧ καὶ ἐπισημαίνεται τὴν πρώτην τῶν ἀποστόλων κατειληφέναι ἑαυτὸν διαδοχήν*): „Jeg besværger Dig, Du, som vil afskrive denne Bog, ved vor Herre Jesus Christus og

[1]) Nærmere Oplysninger derom forekomme senere hen i denne Anhandling.

Digitized by Google

ved hans herlige Aabenbarelse . . . at Du nøie vil sammenligne, hvad Du har afskrevet, med dette Skrift, hvorfra Du har afskrevet, og berigtige det derefter; og at Du ligeledes afskriver denne Besværgelse og optager den i Afskriften;" — og Eusebius har efterlignet Irenæi Exempel ved at sætte den samme Besværgelse foran sit Værk: παντοδαπὴ ἱστορία (Chronica). Henimod A. 170 høre vi en til sin Tid anseet Kirkelærer og ydet Skribent, den corinthiske Biskop Dionysius, beklage sig over, at hans Breve vare blevne forfalskede, „idet Djævelens Apostle havde opfyldt dem med Ukrud og deels borttaget, deels tilføiet Noget . . ." „Det er ikke forunderligt" — vedbliver han — „dersom ogsaa Nogle have forsøgt at forfalske Herrens Skrifter (εἰ καὶ τῶν κυριακῶν ᾐσθιουργήσαι τινες ἐπιβέβληνται γραφῶν), eftersom de have vovet det ved Skrifter, som ikke kunne lignes med hine" [1]). Endnu tidligere (omtr. 150 e. Chr.) bebreider Hedningen Celsus de Christne „at nogle af dem, ligesom de, der fra en Ruus komme til Besindighed, forandre og omdanne deres oprindelige Evangelieskrift tre og fire Gange og oftere, for at undgaae Modstandernes Indvendinger" [2]). Til denne Celsi Beskyldning svarer Origines, at han ved ikke af, at den kan træffe Andre, end Marcioniterne, Valentinianerne og Lucianisterne. At nu ikke engang disse hæretiske Christne fortjene Bebreidelsen for en saa-

---

[1]) Euseb. h. e. 4. 23. Ved αἱ γραφαὶ κυριακαὶ maa forstaaes enten det N. T.s Skrifter overhovedet, eller vel rimeligere Evangelierne.

[2]) τινας τῶν πιστευόντων . . . μεταχαράττειν ἐκ τῆς πρώτης γραφῆς τὸ εὐαγγέλιον τριχῇ καὶ τετραχῇ καὶ πολλαχῇ καὶ μεταπλάττειν, ἵν' ἔχοιεν πρὸς τοὺς ἐλέγχους ἀρνεῖσθαι. Orig. adv. Cels. II, 27. Vol. I, 411. de la Rue. Schwegler S. 240 giver urigtigen: „Celsus macht den Christen den Vorwurf, daß sie ꝛc.".

Digitized by Google

dan Fremgangsmaade, som Origines tillægger dem, har Eichhorn [1]) søgt at godtgjøre: han mener, at Origines og andre Kirkefædre have gjort Kjætterne den ovennævnte Bebrejdning, fordi disse Christne dels brugte andre Evangelieskrifter, end den orthodoxe Kirke, dels i de kirkelige Skrifter hævdede Læsemaader, som afvege fra den i Kirken reciperede, men som dog kun grundede sig paa gamle Afskrifters Vidnesbyrd, hvilket tilsammen var af Kirkefædrene feet i det falske Lys af en Omdannelse af det N. T.s Skrifter. Imidlertid vedbliver dog Bebrejdningen for at corrumpere Evangeliernes Text efter dogmatiske Hensyn at gjentage sig langt ned i Tiden saavel fra de Orthodoxes Side mod Hæretikerne som fra Disses Side mod de Orthodoxe [2]), og hvad der af det N. T.s Texthistorie er os bekjendt fra den Tid, da disse Skrifters almindelige Udbredelse og den gjensidige Opmærksomhed hos Rettroende og Hæretikerne vanskeliggjorde Forandringer og Corruptioner i Texten af større Betydning, det vækker Formodninger om, at slige Omdannelser endnu hyppigere have fundet Sted, inden Evangelieskrifterne vare satte under en saadan Control og nød en Anseelse, som foranledigede denne. Vi behøve kun at erindre om nogle af de bekjendteste Exempler fra den Tid, da vore fire kanoniske Evangelier allerede vare vidt udbredte og anseete for inspirerede, hellige Skrifter. Efter Epiphanii († 403) Angivelse fandtes til hans Tid i mange Exemplarer af Lucas (19, 41), hvilke ikke havde været i nogen „Forbedrers" Haand, at Jesus „græd" (over Jerusalem), medens derimod, efter Epiphanii egen Tilstaaelse, de Orthodoxe i Exemplarer, som han ansaae for forbedrede, havde udeladt hiint Ord, for at ikke Jesus ved Graad skulde have forraadt nogen

[1]) Einl. 2te A. 1, S. 711 ff.
[2]) Sfg. Eichhorn a. St. S. 718.

Digitized by Google

Svaghed, idet — siger Epiphanius — de ikke forstode Hensigten og Betydningen af hiin Beretning [1]). Efter Concilet i Nicæa udelod de Orthodoxe i 4de Aarh. Ordene i Marc. 13, 32: *οὐδὲ ὁ υἱὸς*, for at ikke ogsaa Sønnen skulde være uvidende om hans Gjenkomsts Tid; og derimod bebyrdedes Arianerne for at have indskudt disse Ord [2]). At Stedet Luc. 22, 43. 44. (om den Engel, der styrkede Jesus og om hans Angstsved, der som Bloddraaber faldt til Jorden), findes udeladt hos mange kritiske Vidner efter fjerde Aarhundrede, turde vel ogsaa hidrøre fra, at man ikke fandt dets Indhold Jesu Guddom værdigt. En stor Mængde forskjellige Læsemaader i vore kanoniske Evangelier skyldes som bekjendt Optagelsen af Randglosser i Texten; disse fremmede Tilsætninger havde ikke altid nogen bestemt dogmatisk Hensigt, men foranledigedes af Lyst til at oplyse, forklare, anskueliggjøre Fortællingen eller de meddelte Lærdomme og Forskrifter. Enkelte udførligere Stykker bleve indførte i de kanoniske Evangeliers Text ved Benyttelse af apocryphiske Evangelier, som meddeelte væsentligen de samme Beretninger, men dog med een eller anden Udvidelse eller formeentlig Oplysning. Meget hyppig var den Textforandring, som opkom i vore fire Evangelier derved, at Afskriverne overførte Parallelsteder fra det ene Evangelium i det andet. Endelig er det mærkeligt, at Kirkefædre, der som Clemens Alexandrinus, Origines o. A. klage over den forvirrede Tilstand, hvori det N. T.s Text var kommen ved Afskrivernes forsætlige og uforsætlige Corruptioner, anføre selv paa mange Steder evangeliske Udsagn med en Frihed og Unøiagtighed,

---

[1]) *Ancor.* c. 31: *Ἀλλὰ καὶ ἔκλασε (ὁ Ἰησοῦς), κεῖται ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίῳ ἐν τοῖς ἀδιορθώτοις ἀντιγράφοις. Ὀρθοδόξοι δὲ ἀφεῖλοντο τὸ ῥητον, φοβηθέντες καὶ μὴ νοήσαντες αὐτοῦ τὸ τέλος καὶ τὸ ἰσχυρότατον.*

[2]) Eichhorn, a. St. S. 718.

Digitized by Google

hvilken de hos deres kirkelige Modstandere ikke vilde have undladt at bebreide som forsætlig Falskneri [1]). Foruden de mange tusinde og atter tusinde ubetydelige Varianter, som skyldes de sædvanlige tilfældige Aarsager, hvorfra lignende Afvigelser opstaae i Afskrifter af ældre literaire Værker, finde vi derfor endnu i den Periode af det N. T.s Historie, da Opmærksomheden for Vigtigheden af at bevare Textens Integritet allerede var vakt, en Mængde Forskjelligheder i det N. T.s Text enten ved Udeladelse eller Tilsætning eller Omdannelse, som staae i besynderlig Strid med de orthodoxe Kirkefædres Anskuelse og Yttringer om den Nøiagtighed og Omsorg, hvormed den katholske Kirkes Tilhængere fra Apostlernes Dage havde sørget for den troe Bevarelse af det Overleverede, som var af religiøs eller kirkelig Interesse.

Men ikke destomindre er det dog vist, at fra den Tid, da det N. T.s Samling blev udbredt med Angivelse af Navnet paa de enkelte deri indeholdte Bøgers Forfattere, er sammes Text bleven bevaret saaledes, at om dens væsentlige Integritet kunne ingen fornuftige Tvivl reises. Men medens vi nu derom kunne forvisse os ved en Mængde usorkastelige Vidnesbyrd, synes de Vidnesbyrd, som skulle oplyse os om Identiteten af vore nytestamentlige Skrifter, navnlig af Evangelieskrifterne, med dem, der benyttedes af de Christne fra Begyndelsen af 2det Aarhundrede indtil Midten og Slutningen af samme, at føre til et modsat Resultat. Vi finde nemlig hos de apostoliske Fædre og andre gamle christelige Skribenter, af hvis Værker

[1]) Blandt flere interessante Citater, hvilke f. Ex. Biskop Mynster anfører som Exempel herpaa i sin Afhandling om Justini Martyrs Brug af vore Evangelier (Sjellands Stifts Landemode 1811, S. 156 ff.), hensætte vi følgende Citat hos Clemens Alexandrinus af Matth. 19, 24: *πιστέον οὖν πολλῷ μᾶλλον τῇ γραφῇ λεγούσῃ, θᾶττον κάμηλον διὰ τρυπήματος βελόνης διελεύσεσθαι ἢ πλούσιον φιλοσοφεῖν* Strom. 3, 368.

Digitized by Google

der i det Mindste er os opbevaret Fragmenter, evangeliske Citationer, som vel i flere Henseender have Lighed med vore kanoniske Evangeliers Text, men dog tillige frembyde saa betydelige Afvigelser fra denne, at de ikke synes tilfredsstillende at kunne forklares paa den Maade, der oftere er bleven foreslaaet, nemlig derved, at de ældste christelige Skribenter rigtignok havde benyttet vore kanoniske Evangelier, men blot efter Hukommelsen og derved saa unøiagtigen, at de evangeliske Citationer hos dem have faaet Udseende af, som om de tilhørte særegne, fra vore Evangelier forskjellige Skrifter. Thi medens allerede den constante Form i visse Afvigelser fra vore Evangeliers Text vækker Mistanke om Rigtigheden af hiin Forklaring, maa den finde fuldkommen Gjendrivelse i den Omstændighed, at flere af de her omhandlede evangeliske Udsagn, hvilke forekomme hos de gamle christelige Skribenter uden videre Angivelse om deres Hjemmel, findes hos senere Kirkeskribenter udtrykkeligen henførte til bestemt navngivne, fra vore Evangelier forskjellige Skrifter som deres Kilde. Dette er netop Tilfældet ved endeel Citater, der have Lighed med tilsvarende Steder i vort kanoniske Matthæusevangelium, men som af de Gamle udtrykkeligen henføres til Hebræerevangeliet eller et andet dermed beslægtet ukanonisk Evangelium.

Alle de her omtalede Phænomener: Ligheden og Uligheden mellem vort Matthæi-Evangelium og nogle gamle Evangelieskrifter, der ligeledes henføres meer eller mindre bestemt til Matthæus; den besynderlige Føielighed hos orthodoxe Kirkefædre i at indrømme nazaræiske og ebionitiske Christne, at det hos Disse brugelige Evangelium var Matthæi Originalskrift, medens de dog selv ikke tilkjendte dette, men derimod vort græske Matthæi-Evangelium kanonisk Anseelse; den Overeensstemmelse og Uovereensstemmelse, der herster mellem vort Matthæi-Evangelium og Marci og Lucæ Evangelier, som ikke kan forklares udeluk-

Digitized by Google

kende af den mundtlige Tradition og som støder paa saa betydelige Vanskeligheder ved at forklares af umiddelbar Benyttelse, som vore synoptiske Evangelister skulde have gjort af hinandens Værker — alt Dette finder unægtelig sin heldigste Løsning ved at antage, at Matthæi oprindelige Originalskrift tidligen er blevet fortrængt ved at oversættes og bearbeides i forskjellig Retning, for forskjellige Kredse, med forskjellig Understøttelse af Tradition og skriftlige Kilder, saaledes at blandt disse Redactioner een, som efterhaanden blev den almindeligst udbredte, foreligger os i vort første kanoniske Evangelium, en anden, som i Tidens Løb mistede sin tidligere Anseelse, indeholdtes i det hos palæstinensiske Jødechristne brugelige hebraiske Evangelium, der ogsaa fandtes i græsk Skikkelse, men med forskjellige Modificationer, medens atter andre, men fra begge de anførte Evangelier mere forskjellige Bearbeidelser, hvortil desforuden andre Kilder vare benyttede, ere blevne os opbevarede i Lucæ og Marci Evangelier. Det er endog rimeligt, hvad nogle nyere Kritikere [1]) angive som fuldkommen afgjort, at ingen af vore kanoniske Evangelister har havt den andens Evangelieskrift for sig i dets nærværende Skikkelse.

Saaledes tør vi anse det Spørgsmaal, som først forelaae til Besvarelse, hvorvidt navnlig vore synoptiske Evangelier forudsætte ældre skriftlige Beretninger, at have fundet en bekræftende Besvarelse, blandt Andet ved den omhyggeligere Undersøgelse, som i vore Dage er anstillet af Ligheden og Uligheden, Overeensstemmelsen og Uovereensstemmelsen, som finder Sted mellem vore Evangelier indbyrdes og mellem vore Evangelier og gamle Evangeliefragmenter.

Det andet, vanskeligere og vigtigere, Spørgsmaal staaer nu tilbage, nemlig om Forholdet mellem vore kanoniske Evangelier og de ældre Skrifter, hvortil de for endeel støtte sig.

[1]) Reuß, Gesch. der heil. Schr. d. N. T. 1842, § 91.

Digitized by Google

Det kanoniske Matthæi-Evangelium, Hebræer-Evangeliet og Matthæi hebraiske Evangelium.

Den foregaaende Undersøgelse har løst eet Problem, nemlig hvorledes de synoptiske Evangelier kunne i Anlæg og Stiil frembyde saa stor Lighed ved Siden af meget betydelige partielle Differenzer; men ved den givne Løsning reise sig følgende nye Betænkeligheder. Hvorledes kunde et apostolisk Skrift, et Evangelium, forfattet af en umiddelbar Jesu Discipel, fortrænges i Kirken af Skrifter, som havde ubekjendte Mænd til Forfattere? Hvorledes kunde et græsk Evangelium, hvis Forhold til Matthæi hebraiske Originalskrift er aldeles ubestemt, vinde Anseelse i Kirken som et apostolisk og kanonisk Skrift, og derimod det hos Jødechristne i Palæstina brugelige Hebræerevangelium, der i sin hebraiske Skikkelse ansaaes for at være Matthæi authentiske Evangelium, istedenfor at erholde den Anseelse, som tilfaldt vort græske Matthæi-Evangelium, efterhaanden synke saa aldeles i Forglemmelse, at det ganske er forsvundet, paa nogle Fragmenter nær, som ere opbevarede hos Kirkefædrene?

Den sædvanlige Maade, hvorpaa disse Phænomener forklares, er følgende. Det Evangelium, som Matthæus forfattede, var bestemt for hans Landsmænd og derfor affattet i det for dem brugelige Sprog. Det var naturligt, at de palæstinensiske Christne tilegnede sig dette Evangelium og tog det i kirkelig Brug, medens det i denne sin oprindelige Skikkelse var udelukket fra at kunne benyttes af de fleste andre Christne, indtil en græsk Oversættelse deraf gjorde dem det tilgjængeligt. I det den græske Oversættelse traadte under den blomstrende Kirkes Varetægt, bevaredes den for grovere Forvanskninger, da saadanne ikke let kunde forplante sig til alle de mangfoldige Haandskrifter, som udbredtes; medens derimod de jødiske Christne

Digitized by Google

i Palæstina, vante til en lignende Fremgangsmaade ved deres Targumim af det Gl. T.s Skrifter, tillod sig at gjøre vilkaarlige Forandringer ved Tilsætninger, Udeladelser, Omdannelser i Exemplarerne af det hebraiske Matthæi-Evangelium, der saameget lettere kunde til en Tid hengaae ubemærkede, som disse Christne levede afsluttet fra den øvrige christne Verden ved deres Sprog, afsidesliggende Opholdssted, særegne Meninger og Skikke. Da derfor christne Lærde som Hieronymus og Epiphanius i Slutningen af 4de Aarh. henvendte Opmærksomheden paa de palæstinensiske Jødechristnes Evangelium, erkjendte de vel deri Matthæi Originalskrift, men dog forskjelligt fra det græske Matthæi-Evangelium, hvis Bevarelse i renere Form sikkrede det dets allerede længe hævdede kanoniske Anseelse. Fornemmelig kunde der skjelnes tvende Recensioner af det saakaldte Hebræerevangelium: den ene, som Nazaræerne brugte, nærmest udmærket ved forskjellige Tilsætninger, den anden, hvoraf Ebioniterne betjente sig, i hvilken Matthæi oprindelige Text var bleven corrumperet ved Udeladelser og ved endnu vilkaarligere Omdannelser, end Nazaræernes. Med de jødechristelige Secters successive Forsvinden forsvandt ogsaa deres Evangelier [1]). — Man pleier fremdeles at tilføie, „at Brugen af Hebræerevangeliet lader sig ikke forfølge høiere op indtil Hegesippus (omtr. 160—170 eft. Chr.) og strakte sig ikke udover Jødechristnes Kreds, thi de orthodoxe Kirkefædre stille det ingenlunde lige med de kanoniske Evangelier, men regner det blandt de uægte" [2]).

---

[1]) Sfg. Guerike, Hist.-krit. Einl. in d. N. T. 1843, S. 166 ff. Mynster, Om de synoptiske Evangelier, i Theol. Tidsskr. 6 Bd. S. 133 ff.

[2]) Saaledes endog de Wette i alle Udgaver af sin Lehrb. der hist. kritisch Einleit.; endnu i sidste Udgave, 1842, § 74. Sfg. Olshausen, die Echtheit der vier kanonischen Evangelien, 1823.

Digitized by Google

Denne Fremstilling er imidlertid i flere Henseender ikke rigtig. — De ældste Spor af skriftlige Evangeliers Brug viser os netop hen til *Εναγγέλιον καθ' Εβραίους*, og dets Anseelse indskrænker sig hverken udelukkende til jødiske Christnes Kreds eller til den Tid, da disse blomstrede. Længe før vi besidde udtrykkelige Citationer, som henføres til Matthæi kanoniske Evangelium, have vi det hos Eusebius (h. e. 3, 39) af Papias meddeelte Vidnesbyrd: *Ματθαῖος μὲν οὖν ἑβραΐδι διαλέκτῳ τὰ λόγια συνετάξατο· ἡρμήνευσε δ' αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος.* Men naar Eusebius, der udtrykkelig havde blandt Andet sat sig til Opgave, i sin Kirkehistorie at meddele de Vidnesbyrd (*μαρτυρίαι*), som han havde fundet hos de ældste Skribenter om det Nye Testamentes Bøger [1]), opregner saadanne, som han i denne Henseende havde fundet i Papiæ *ἐξηγήσεις λογίων κυριακῶν*, nævner han kun Johannis første Brev og Petri første Brev som de nytestamentiske Skrifter, Papias havde benyttet, med Tilføielse af: *ἐκτέθειται δέ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς, ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπί τοῦ κυρίου, ἣν τό καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον περιέχει.* Da Eusebius selv ikke synes noie at have kjendt Hebræerevangeliet — i det Mindste yttrer han (h. e. 3, 36) sin Uvidenhed om et Citat af Hebræerevangeliet, som findes i et Brev fra Ignatius til Smyrnenserne (s. nedenfor): *οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ῥητοῖς συγκέχρηται Ἰγνάτιος* — kan Meningen af det ovenfor anførte Sted ikke være: „Papias har blandt Andet optaget i sit Skrift Fortællingen om en Synderinde, hvilken ligeledes findes i Hebræernes Evangelium"; saa at det var uafgjort, om Papias havde meddeelt Fortællingen af selve Hebræer-Evangeliet eller af den mundtlige Overlevering;

[1]) H. eccl. 3, 25. 31 &c.

Digitized by Google

men han maa udtrykkelig have beraabt sig paa hiint Evangelium som sin Kilde [1]).

Blandt de evangeliske Citater hos de apostoliske Fædre — om hvilke Citater det i Almindelighed maa lades uafgjort, om de ere meddeelte efter den mundtlige Tradition eller ved unøiagtig og hukommelsesmæssig Benyttelse af de kanoniske Evangelier eller af andre Evangelieskrifter — findes eet hos Ignatius (Smyrn. c. 3), der har Lighed med Luc. 24, 39, men dog ikke findes nøiagtigt i noget af vore Evangelier. Eusebius (s. ovenf.) formodede, at det maatte være fra et Evangelieskrift, uden at vide, hvor han skulde føre det hen. Hieronymus derimod angiver udtrykkelig Hebræerevangeliet som dets Hjemmel: Ignatius in epistola sua ad Smyrnæos et de evangelio, quod nuper e me translatum est (Hebræerevangeliet), super persona Christi ponit testimonium dicens: Ego vero et post resurrectionem in carne eum vidi et credo quia sit. Et quando venit ad Petrum et ad eos, qui cum Petro erant [2]),

---

[1]) Schwegler, a. St. S. 205. Om endogsaa der kunde opkastes Tvivl, hvorvidt den ovenanførte Deduction af det omhandlede Sted er aldeles sikker (— thi Eusebii Ubekjendtskab med Hebræerevangeliet kan dog neppe anses afgjort derved, at han ikke med Bestemthed erindrede, hvorfra Ignatius havde anført et enkelt evangelisk Sted —), bliver det dog altid høist mærkeligt, at Papias har meddeelt Efterretninger, der enten ikke findes i vore Evangelier, men derimod i Hebræerevangeliet, som f. Ex. den ovenantydede Fortælling, eller der aldeles staae i Strid med Beretningen i vort Matthæi Evangelium, som f. Ex. om Judæ Iscarioths Endelig: *τοῦτο δὲ σαφέστερον ἱστορεῖ Παπίας, ὁ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου μαθητὴς* (?). *Μέγα ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιεπάτησεν Ἰούδας· πρησθεὶς γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν σάρκα, ὥστε μὴ δύνασθαι διελθεῖν, ἁμάξης ῥᾳδίως διερχομένης, ὑπὸ τἀμάξης ἐπιέσθη, ὥστε τὰ ἐγκατα αὐτοῦ ἐκκενωθῆναι.* Oecumen, ad Act 1. Slg. Routh, Reliquiæ sacræ Vol. I, 119 cfr. p. 22. Münter, Fragm. Patr. I. p. 17 ff.

[2]) Hos Ignatius l. l. staaer: *ὅτε πρὸς τοὺς περὶ Πέτρον ἦλθεν*, en

Digitized by Google

dixit iis: Ecce palpate me et videte quia non sum dæmonium incorporale, et statim tetigerunt eum et crediderunt. Da nu Ignatii øvrige evangeliske Citationer — bemærker Eichhorn [1]) — ere af den Beskaffenhed, at deres Kilde ikke lader sig med Visshed bestemme, denne Citation derimod afgjort er tagen af Hebræer-Evangeliet, saa bliver det sandsynligt, at ogsaa de øvrige Yttringer af Jesus, hvortil Ignatius alluderer, og som alle nærme sig vor Matthæus, der efter de Gamles Beretning har havt den største Lighed med Hebræerevangeliet, ere laante fra det samme Evangelium.

Et Vidnesbyrd af betydelig Vægt for det hebraiske Evangeliums Ansees afgiver Hegesippus. Denne Palæstinenser, Forfatter til den første christelige Kirkehistorie, stod ved sin Alder (ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν ἀποστόλων γενόμενος διαδοχῆς, Euseb. h. e. 2, 2, 23. Slg. Phot. bibl. cod. 232 ed. Höschel. p. 894. Ἡγήσιππος, ἀρχαῖος ἀνὴρ ἀποστολικὸς) og sit Fødested den gamle urchristelige Tradition nær og var ved sine Reiser og sit Ophold i flere af de betydeligste christne Menigheder (Corinth, Rom ɔc.), hvor han anstillede Efterforskninger om de Christnes Lære og gamle Overleveringer, fremfor nogen Anden istand til at bedømme Datidens Evangelieliteratur. I sine paa Græsk affattede fem Bøger ὑπομνήματα havde Hegesippus — efter Eusebii Beretning, h. e. 4, 22 — anført Forskjelligt af Εὐαγγέλιον κατ' Ἑβραίους paa Hebraisk [2]).

Græcisme, som Hieronymus har gjengivet ordret, istedetfor det burde hedde: quando ad Petrum venit. Man tør maaskee deraf slutte, at allerede Ignatius brugte Hebræerevangeliet i dets græske Skikkelse.

[1]) Einl. 1. S. 141.

[2]) Ἐκ τοῦ κατ' Ἑβραίους εὐαγγελίου καὶ τοῦ συριακοῦ καὶ ἰδίως ἐκ τῆς ἑβραΐδος διαλέκτου τινὰ τίθησιν, ἐμφαίνων ἐξ Ἑβραίων ἑαυτὸν πεπιστευκέναι. Til Oplysning af dette Sted s. Hieronym. adv. Pel. III. 2. Evangelium juxta Hebræos, quod Chaldaico quidem Syroque sermone, sed hebraicis literis scriptum est.

Digitized by Google

Vel kan man ikke med Schwegler (anf. St. S. 206) deraf slutte, at Hegesippus ikke har kjendt de kanoniske Evangelier eller draget deres Authentie og Kanonicitet i Tvivl, men han maa dog have tillagt det af ham benyttede Evangelium fortrinlig Gyldighed, og Hensigten af at meddele Evangelie-Citaterne paa Hebraisk kan neppe have været nogen anden, end at give dem den størst mulige Anseelse som authentiske. Hegesippus kan derfor ikke have deelt den Mening, som nyere Lærde [1]) stundom have forsvaret, at Hebræerevangeliet skulde først være opstaaet fra vore kanoniske Evangelier ved en Oversættelse og Omdannelse af vort Matthæi-Evangelium fra Græsk til Hebraisk.

Om Gnostikerne Cerinthus og Carpocrates — begge i første Halvdeel af 2det Aarh., og den Første efter Sagnet endog samtidig med Apostelen Johannes — berettes, at de brugte samme Evangelium [2]) som Nazaræerne og Ebioniterne. Disse palæstinensiske Jødechristne, som vedblev langt ned i Tiden at gjøre Fordring paa at fremstille den oprindelige Christendom og at have bevaret den uberørt af senere tilkomne Udviklinger, betjente sig udelukkende af Hebræerevangeliet, der ifølge Epiphanius (Hæres. XXIX. § 9. XXV. § 3) endnu bevaredes

---

[1]) Paulus, Exeget. Converſ. 1 S. 143. Theile i Winers Neues krit. Journ. 1. S. 201 ꝛc. Credner, Beytr. S. 494. Mod denne for al historisk Grund blottede Hypothese taler, foruden den gamle Tradition, ogsaa dette, at der i det jødechristelige Evangelium forekommer dogmatisk vigtige Steder, der alene kunne forklares af en hebraisk Urtext; f. Ex. *αρτι ἐλαβε με ἡ μήτηρ μου τὸ ἅγιον πνεῦμα, Orig. in Joann.* Slg. *Hier. ad Jes.* XI, 11. In evangelio, quod juxta Hebræos scriptum Nazaræi lectitant, dominus loquitur: modo me tulit mater mea spiritus s. &c. Nemo autem in hac parte scandalizari debet, quod dicatur apud Hebræos *spiritus* genere foeminino.

[2]) Epiphan. hær. XXVIII, 6. XXX, 14

[3]) *Ἐυαγγελίῳ μόνῳ τῷ καθ' Ἑβραίους λεγομένῳ χρώμενοι τῶν λοιπῶν σμικρὸν ἐποιοῦντο λόγον.* Euseb. h. e. 3, 27.

Digitized by Google

hos dem, saaledes som det fra Begyndelsen var skrevet paa Hebraisk [1]).

Hvorledes det forholder sig med de evangeliske Citationer af ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων, hvorpaa Justinus Martyr (150) saa hyppigen beraaber sig, er endnu et uafgjort Problem, da den Mening, at de ere frie, hukommelsesmæssige Anførelser af vore kanoniske Evangelier endnu for nylig har fundet sindrige Forsvarere [2]), ikke mindre, end den modsatte, at de hidrøre fra et særegent, fra vore Evangelier forskjelligt Skrift [3]). Men det er vist, at der hos Justinus findes Citater, som ikke lade sig henføre til vore Evangelier, medens andre, hvortil der findes Parallelsteder i disse, have den samme fra vore Evangelier afvigende Form, som findes i Hebræerevangeliet. Derfor have selv Theologer, som forresten mene, at Justins Citater overhovedet lade sig føre tilbage til vore kanoniske Evangelier, indrømmet at Justinus ved Siden af disse formodentlig har betjent sig af Hebræerevangeliet [4]).

Justins Discipel, Tatian, forfattede en Evangelieharmonie, om hvis Beskaffenhed vi kun have meget ufuldstændige Underretninger; deriblandt imidlertid, at dette Værk, som sædvanlig kaldtes ε. διὰ τεσσάρων, af Nogle blev betegnet med Navnet

---

[1]) Alligevel forudsatte Epiphanii Meddelelser af Ebioniternes Evangelium en græsk Text. S. Credner Beytr. I. S. 354 ff.

[2]) Bindemann, Stud. und Kritiken 1842, 2. 355—482.

[3]) Schwegler, Theol. Jahrb. 1843, S. 566. Slg. Das nachapostol. Zeitalt. S. 216—283.

[4]) De Wette, Einl. 1842, § 67, S. 100. Reuß, die Gesch. der heil. Schr. § 100. Tidligere Mynster, Vidensk. Forhandl. ved Sjællands Stifts Landemode, 1811, S. 126—167. Olshausen, die Echtheit der vier kanonischen Evv. ꝛc.

Digitized by Google

ε. κατ' Ἑβραίους [1]). Sædvanligviis antager man, at Tatian har betjent sig af de samme Evangelieskrifter som Justinus, og man kan være saameget mere tilbøielig til den Mening, at Tatian har benyttet Hebræerevangeliet ved Siden af vore fire kanoniske Evangelier, som ikke alene Justinus maa have benyttet dette ved Siden af hine (dersom han overhovedet har benyttet vore kanoniske Evangelier), men der tillige existerer en Efterretning om, at Tatians Evangelieharmonie skal have ført Titelen af Ἐναγγ. διὰ πέντε [2]).

I det gamle, allerede af Gnostikeren Heracleon (i Midten af 2det Aarh.) og senere hos forskjellige Kirkefædre citerede Skrift: κήρυγμα Πέτρου var ligeledes Hebræerevangeliet benyttet, som sees af de Fragmenter, der ere os opbevarede [3]).

At de evangeliske Citater i de Clementinske Homilier ere at henføre til Hebræerevangeliet som deres Kilde, tør vel ansees nu tildags at være almindelig antaget Mening [4]).

Endog indenfor Kredsen af det N. T.s egne Skrifter synes man at kunne finde Spor af Hebræerevangeliet. I det Mindste er det mærkeligt, at Forbudet mod Ed hos Jacob 5, 12 gives ganske i den samme, fra Matth. 5, 37: ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν· ναὶ ναί, οὒ οὔ, afvigende Form, hvori det findes hos Justin Apol. 1, 46. og i de Clementinske Homilier paa

---

[1]) *Epiphan. Hæres* XLVI, 1. Λέγεται δὲ τὸ διὰ τεσσάρων εὐαγγελίων ὑπ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, ὅπερ κατὰ Ἑβραίους τινὲς καλοῦσι.

[2]) Saaledes stod der i et (hos Fabricius Cod. Apocr. N. T. I, p. 379, citeret) Sted af Victor af Capua, hvis Text dog Fabricius har tilladt sig at forandre til: Diatesseron. Sig. Neudecker, Einl. in d. N. T. S. 47, Anm.

[3]) Schliemann, die Clementinen 1844, S. 254 ff.

[4]) Fornemmelig har Credner, Beytr. z. Einl. in die bibl. Schr. 1r Th. 1842, S. 268—436 Fortjeneste af at have oplyst Beskaffenheden af Evangeliecitaterne i de clementinske Homilier.

Digitized by Google

tvende Steder, 3. 55. 19, 2, nemlig: ἤτω ὑμῶν τὸ ναὶ ναὶ καὶ τὸ οὒ οὔ. Hos Justinus Martyr, hos Forfatteren til Clementinerne, endog hos Clemens Alexandrinus, hvor den samme Form ligeledes forekommer (to Gange), henføres Udsagnet udtrykkelig til Jesus selv, altsaa kunne disse Citater ikke antages laante fra Jacobi Brev, hvor de findes uden Paaberaabelse af Herrens Autoritet. — 3 2 Pet. 1, 17 ved Beretningen om Forklarelsen paa Bjerget anføres Stemmen fra Himlen at have lydt saaledes: οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν εὐδόκησα. Paa samme Maade anføres Ordene i de Clement. Homil. 3, 53, med Tilføielse af: τούτοῦ ἀκούετε; hvorimod de hos Matth. 17, 5 lyde . . . . . ἐν ᾧ εὐδόκησα (sfg. 4, 17), αὐτοῦ ἀκούετε.

Medens saaledes i den hele Tid, forinden vore kanoniske Evangelier blive udtrykkeligen omtalede og citerede, Hebræerevangeliet indtager saa stor Anseelse, at vi finde Spor af dets Brug overalt, hvor der kan være Tale om Benyttelse af skriftlige Evangelieberetninger [1]), finde vi endnu flere Aarhundreder sildigere, til en Tid, hvor vore kanoniske Evangelier vare almindelig udbredte, hiint gamle Evangelium benyttet og anerkjendt ved Siden af hine, ihvorvel det nu stedse mere og mere nedsættes til Rang med Antilegomena og endelig ganske forsvinder. Endnu Clemens Alexandrinus [2]) og Origines [3]) bruge det, men

[1]) Thi, som bekjendt, maa det lades ubestemt om flere evangeliske Udsagn i de apostoliske Fædres Skrifter og andre gamle Monumenter, hvorvidt de skulle føres tilbage til skriftlige Evangelier eller blot til den mundtlige Overlevering.

[2]) *Strom.* II. p. 380 Sylb. Κἂν τῷ καθ' Ἑβραίους εὐαγγελίῳ, ὁ θαυμάσας βασιλεύσει, γέγραπται, καὶ ὁ βασιλεύσας ἀναπαυθήσεται.

[3]) *In Joann. Vol. IV. p. 63 ed. Ruæi:* Ἐὰν δὲ προσίεταί τις τὸ καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον, ἔνθα αὐτὸς ὁ σωτὴρ φησιν· ἄρτι ἔλαβε με ἡ μήτηρ μου τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν μιᾷ τῶν τριχῶν

Digitized by Google

navnlig den Sidste med udtrykkelig Opgivelse af dets Gyldighed som kanonisk Skrift. Eusebius regner det til anden Classe af Antilegomena og stiller det sammen med Barnabæ Brev, Hermæ Poster og Johannis Apocalypse, men tilføier den Bemærkning, at det ligesom det sidstnævnte Skrift af Nogle henføres blandt Homologumena [1]). Hieronymus oversatte det

---

μου, καὶ ἀπήνεγκε με εἰς τὸ ὄρος τὸ μέγα Θαβὼρ. In Matth. T. XV. ad XIX, 19. Vol. III, p. 671: Scriptum est in Evangelio quodam, quod dicitur *secundum Hebræos . . . . .: Dixit,* inquit, *ad eum alter divitum: magister, quid bonum faciens vivam? dixit ei: homo, leges et prophetes fac. Respondit ad eum: feci. Dixit ei: vade, vende omnia, quæ possides, et divide pauperibus, et veni, sequere me. Cœpit autem dives scalpere caput suum, et non placuit ei. Et dixit ad eum Dominus: Quomodo dicis, legem feci et prophetas, quoniam scriptum est in lege: Diliges proximum tuum sicut te ipsum, et ecce multi fratres tui, filii Abrahæ amicti sunt stercore, morientes præ fame, et domus tua plena est multis bonis, et non egreditur omnino aliquid ex ea ad eos. Et conversus dixit Simoni discipulo suo sedenti apud se: Simon, fili Joannæ, facilius est camelum intrare per foramen acus quam divitem in regnum cœlorum.*

[1]) Euseb. h. e. 3, 25. Stedet lyder saaledes: — *καὶ ταῦτα* (de fire Evv., Ap. G. ꝛc.), *μὲν ἐν ὁμολογουμένοις. Τῶν δ' ἀντιλεγομένων γνωρίμων δ' οὖν ὅμως τοῖς πολλοῖς ἡ λεγομένη Ἰακώβου φέρεται καὶ ἡ Ἰούδα ἥτε Πέτρου δευτέρα ἐπιστολὴ — Ἐν τοῖς νόθοις* her ligebetydende med *ἀντιλεγομένοις*, f. de Wette, Einleit. 1r Th. 1845. § 21. Lücke, über den Kanon des Euseb., S. 16, 28) *κατατετάχθω — ὁ λεγόμενος ποιμὴν κτλ. — καὶ πρὸς τούτοις ἡ φερομένη Βαρνάβα ἐπιστολὴ — ἔτι τε ὡς ἔφην ἡ Ἰωάννου ἀποκάλυψις, εἰ φανείη, ἣν τινες ὧν ἔφην ἀθετοῦσιν, ἕτεροι δὲ ἐγκρίνουσι τοῖς ὁμολογουμένοις. Ἤδη δ' ἐν τούτοις τινὲς καὶ τὸ καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον κατέλεξαν κτλ.* Man kan spørge, om *ἤδη ἐν τούτοις* gaaer paa det foregaaende *τοῖς ὁμολογουμένοις*, eller paa det fjernere *ἐν τοῖς νόθοις*. Schwegler (Das nachapost. Zeitalter S. 211, Anm.) siger, «at det er ligegyldigt, hvilken af begge Constructioner man foretrækker; thi dersom *ἐν τούτοις* skal gaae paa *ἐν νόθοις*, saa var der kun Nogle (*τινὲς*), som regnede Hebræerevangeliet til denne Classe Skrifter, altsaa de Andre, de Fleste regnede det ikke.» — Indvendingen, at Hebræerevangeliet

Digitized by Google

baade paa Græsk og Latin. Theodoret, Biskop af Cyrus († 457) fandt det omtalede Evangelium, som Tatian havde sammensmeltet af forskjellige skriftlige Evangelieberetninger, og som, hvad ovenfor blev bemærket, ogsaa førte Navn af Εὐαγγέλιον κατ' Ἑβραίους, endnu til sin Tid udbredt i saa stor Mængde, at han i sit Diocees havde truffet over tohundrede Exemplarer, hvilke han bortskaffede og indførte de fire kanoniske i deres Sted; og de, der benyttede hiint Evangelium vare, efter Theodorets egen Beretning, ingenlunde Kjættere, men rettroende Christne[1]). Endelig finde vi Hebræerevangeliet opført i den af Nicephorus Byzantinus henved A. 800 meddeelte Canon ikke blandt Apocrypherne, men blandt Antilegomena; og da Nicephorus ved samme Leilighed noiagtigen angiver dets Omfang til 2200 Stycher, ligesom Marci Evangelium til 2000, Matthæi til 2500 og Lucæ til 2600, tør man formode, at det endnu til den Tid blev brugt ved offentlig Forelæsning af evangeliske Pericoper[2]).

Med Rette have i nyeste Tid flere Theologer, Sieffert[3]), Schneckenburger[4]), Schwegler[5]), atter henvendt Opmærksomheden paa de fordeelagtige Vidnesbyrd, som tilfalde hiint gamle Hebræerevangelium, og som ofte ikke ere blevne tilfulde værdigede af dem, der udelukkende bestræbte sig for at fremhæve, hvad der kunde understøtte det kanoniske Matthæi-Evangeliums høie Alder og tidlige Anseelse. Men Hebræerevangeliets Apo-

---

muligen ikke engang regnedes med til Antilegomena eller νόθα, afviser Schw. derved, at til Eusebii Tid kunde Hebræerevangeliet ikke efter den almindelige Mening udelukkes fra Antilegomena.

[1]) Theodoret. Fabb. hæret. 1, 20.

[2]) Credner, Beytr. I. S. 413.

[3]) Ursprung des ersten kanonischen Evang. Königsberg 1832.

[4]) Studien der evangel. Geistl. Würtenbergs. 6. B. 1. H. S. 3—172: Ueber den Ursprung des ersten kanonischen Evangeliums. 1834.

[5]) A. St. S. 201—211.

Digitized by Google

logcter ere igjen faldne i den modsatte Eensidighed. Dette viser sig navnlig i den Betydning, de have tildeelt Irenæi, Hieronymi og Epiphanii Vidnesbyrd om Hebræerevangeliet som Apostelen Matthæi sande og oprindelige Evangelieskrift. Unægtelig maae de ovennævnte Kirkefædre ved deres Yttringer, saaledes som de findes Iren. adv. Hær. 1, 26. 3, 11 [1]), Hieronym. de vir. illustr. 3 [2]), Epiphan. Hæres. XXIX, 9. XXX, 3. 13. [3]), fremkalde den Forestilling, at de have anseet det kanoniske Evangelium for en Oversættelse af *Εὐαγγέλιον κατ' Ἑβραίους* og det hebraiske Evangelium af dette Navn for Matthæi Original. Men hvad først Irenæi Vidnesbyrd angaaer, da støtter det sig uden Tvivl kun til den gamle Tradition, at Matthæus havde skrevet paa Hebraisk, og til Kundskaben om, at Ebioniterne besad et hebraisk Evangelieskrift, men ikke til nogen nøiagtigere Sammenligning mellem de omhandlede Evangelieskrifter, hvilken Irnæus formodentlig hverken havde Evne eller Leilighed til at anstille. Ganske anderledes forholder det sig vistnok med Hieronymus, der ikke blot forstod Hebraisk og ikke blot flygtigen kjendte Nazaræernes og Ebioniternes hebraiske Evangelium,

---

[1]) Qui autem dicuntur Ebionæi — — solo autem eō, quod est secundum Matthæum, evangelio utuntur. — Ebionæi eo evangelio, quod est secundum Matthæum, solo utentes, ex illo ipso convincuntur non recte præsumentes de Domino.

[2]) S. foran S. 16 Anm. 1.

[3]) *Ἔχουσι* (nemlig Nazaræerne) *δὲ τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον πληρέστατον ἑβραϊστι. παρ' αὐτοῖς γὰρ σαφῶς τοῦτο καθὼς ἐξ ἀρχῆς ἐγράφη ἑβραϊκοῖς γράμμασιν ἔτι σωζεται. — Καὶ δέχονται* (nemlig Ebioniterne) *μὲν καὶ αὐτοὶ τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον. τόντῳ γὰρ καὶ αὐτοὶ ὡς καὶ οἱ κατὰ Κήρινθον χρῶνται. Καλοῦσι δὲ αὐτο κατὰ Ἑβραίους, ὡς τὰ ἀληθῆ ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι Ματθαῖος μόνος ἑβραΐστι καὶ ἑβραϊκοις γράμμασιν ἐν τῇ καινῃ διαθήκῃ ἐποιήσατο τὴν τοῦ εὐαγγελίου ἔκθεσιν τε καὶ κήρυγμα. — Ἐν τῷ γοῦν παρ' αὐτοῖς εὐαγγελίῳ κατὰ Ματθαῖον ὀνομαζομένῳ κτλ.*

Digitized by Google

men endog havde oversat det to Gange, i forskjellige Sprog. Men her maa nu bemærkes, at ved Siden af Hieronymi nysnævnte Yttring findes atter andre, hvor den Form, i hvilken denne Kirkefader fremsætter Paastanden om Nazaræernes og Ebioniternes hebraiske Evangelium som Matthæi Originalskrift (evangelium quod *vocatur a plerisque* Matthæi authenticum — evangelium, *ut plerique autumant*, Matthæi —) synes at antyde en Forskjel mellem hans egen og den almindelige Dom over hiint Evangeliums Beskaffenhed. Vel kan man ikke med Credner[1]) søge Grunden hertil i Kirkefaderens Frygt for at støde an mod den herskende Forestilling om det hebraiske Evangelium som Matthæi Originalskrift; thi Hieronymus kunde ingen Betænkelighed have ved at erklære om et Evangelieskrift, der var i Brug hos visse christelige Secterere, for hvilke den almindelige Kirke til hans Tid hverken havde synderlig Agtelse eller Velvillie, at det var et ved vilkaarlige Omdannelser corrumperet Matthæi-Evangelium, dersom han selv ved nøiere Undersøgelse var kommen til denne Overbeviisning. Ja, man kunde endog anse sig berettiget til at slutte, at, efterdi Hieronymus ikke har udtalet en saadan Dom over Hebræerevangeliet og han dog fandt saa betydelige Differenzer mellem dette og det kanoniske Matthæi-Evangelium, som de af ham selv meddeelte Fragmenter af det første Skrift vise, maatte denne Tilbageholdenhed ansees som en taus Benægtelse af det græsk-kanoniske Evangeliums Ægthed og Paalidelighed. Man kunde have Ret til at slutte saaledes og mene, at den frygtsomme Kirkefader havde valgt denne Vei til at antyde sin Mening om det kanoniske Evangeliums ringere Værd, for ikke ved en aaben Erklæring derom at paadrage sig Kirkens Uvenskab, dersom — ikke at tale om de utallige andre Yttringer over de kanoniske Evangelier i Hiero-

[1]) Beiträge I, S. 391 ff.

Digitized by Google

nymi Skrifter, fra hvilke man da ganske maatte see bort — den Nøiagtighed, som Nutiden fordrer ved slige Undersøgelser, kunde gjælde som Veiledning og Maalestok ved Datidens Forhandlinger om literaire Monumenter. Men man behøver, som Schneckenburger[1]) bemærker, kun at erindre sig, hvilke laxe Oversættelsesgrundsætninger herskede hos Jøderne i hiin Tid, ifølge hvilke f. Ex. allerede de ældste, men endnu mere de sildigere Targumim ere udvidede ved Paraphraser og Interpolationer, og man vil ikke undre sig over Kirkefædrenes Dom, hvilke jo saa ofte laante deres Skriftlærdom, altsaa vel ogsaa deres Skriftsmag fra Jøderne, naar de hævde Identiteten af to Skrifter, hvis store Forskjellighed i det Enkelte dog var dem vel bekjendt. Hieronymus nærede vistnok oprigtigen den Mening, at Matthæi hebraiske Originalskrift udgjorde Hebræerevangeliets væsentlige Substants. Men naar han dog overhovedet iagttager samme forsigtige Forhold med Hensyn til Hebræerevangeliet, som allerede Origines[2]), med hvis Autoritet han dækker sin egen Dristighed i at benytte det[3]); naar han iblandt det ikke ringe Antal Steder, hvor han i sine Skrifter henviser til Hebræerevangeliet, kun en eneste Gang omtaler det som Matthæi Originalskrift (— og selv dette Sted har været underlagt en

---

[1]) Ueber den Ursprung etc. S. 108.

[2]) Man sammenligne foruden de omtalede historiske Forsikkringer (ut plerique autumant etc.) følgende Ytring af Hieron. (contra Pelag. 3, 2): Quibus testimoniis (Ev. sec. Hebr.) si non uteris ad auctoritatem, utere saltem ad antiquitatem, quid omnes ecclesiastici viri senserint ... med følgende vaersomme Indledning, som Origines forudskikker det ovenfor S. 34 Anm. 3 meddelte Citat af Hebræerevangeliet: Scriptum est in evangelio quodam, quod dicitur *secundum Hebræos*, si tamen placet alicui suscipere illud non ad auctoritatem, sed ad manifestatitionem propositæ quæstionis.

[3]) Evangelium, quod a me ... translatum est, quo et Origenes sæpe utitur. *De vir ill.* c. 2.

Digitized by Google

anden [1]) Fortolkning —), medens han allevegne, hvor han forresten henviser til det, foruden den almindelige Titel: Evangelium secundum Hebræos, bruger Betegnelser, som kun angaae Skriftets Benyttelse af en vis Klasse Christne (evangelium, quo utuntur Nazareni et Ebionitæ — ev., quod legunt Nazaræi — ev., quod Nazaræi lectitant — ev., quod Nazaræi legere consueverunt etc.), eller historisk omtale den Mening, der almindeligen herskede om det som Matthæi oprindelige Evangelieskrift; og naar han ved at benytte Citater deraf udtrykkeligen tilføier, at det ikke er som Autoritet, men som Vidnesbyrd om de Gamles Anskuelser, han paaberaaber det: da er der vel Grund til at antage, at han har forefundet det hebraiske Evangelium i en Skikkelse, som ikke tillod ham at hævde dets Autoritet som Matthæi Originalskrift i strængeste Forstand. Af hans Samtidige, Epiphanius, hvem vi næst Hieronymus skylde de fleste Oplysninger om Nazaræernes og Ebioniternes Evangelium [2]), ville vi maaskee kunne nærmere erfare, hvorledes vi have at forstaae Hieronymi Ytringer. Thi med endnu større Sikkerhed, end Munken fra Bethlehem beretter den cypriske Biskop, at Nazaræerne bevare Matthæi Evangelium, saaledes som det oprindeligen var skrevet, ἑβραϊστι, ἑβραϊκοις γράμμασιν. Alligevel charakteriserer han deels dette Evangelium som εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Ματθαῖον πληρέστατον, hvorved maa antages, at det betegnes som udførligere, fuldstændigere,

[1]) Stedet hos Hieronymus de vir. ill. cap 3 ... *Porro* ipsum hebraicum habetur usque hodie in Cæsariensi bibliotheca, paastod Eichhorn, Einl. I Th. S. 25, maatte, hvis Hieronymus ikke skulde modsige sig selv, oversættes saaledes: „Der gives desuden endnu et i chaldæisk-syrisk Sprog skrevet Evangelium paa Bibliotheket i Cæsarea" Denne Fortolkning er imidlertid neppe rigtig. Sig. de Wette, Einl. S. 87.

[2]) See Hær. XXIX og XXX. De paagjældende Steder findes meddelte i de Wettes Einl. o. a. St.

Digitized by Google

end Matthæi Evangeliet i den græske Kanon, da man ikke indseer Grunden til Superlativet, hvis derved alene skulde betegnes dets Integritet; deels erklærer han sig uvidende om, hvorvidt i Nazaræernes Evangelium Christi Slægtregistre vare bibeholdte eller borttagne. Om disse vidste han derimod med Bestemthed, at de vare bortstaarne af Ebioniternes Evangelium, hvori desuden andre Udeladelser og Omdannelser vare foretagne, for hvilke Nazaræernes Evangelium var blevet bevaret. Alligevel tilskjender Epiphanius ogsaa Ebioniterne Besiddelsen af Matthæi oprindelige Evangelium, *οὐχ ὅλῳ δὲ πληρεστάτῳ, ἀλλὰ νενοθευμένῳ καὶ ἠκρωτηριασμένῳ.* I disse Ord ligger antydet, at selv i det ebionitiske Evangelium vare de enkelte Partier *πληρέστατα*, kun *τὸ ὅλον* var ikke *πληρέστατον*[1]). Slige Tilsætninger og Udeladelser vare det vel ogsaa, som forhindrede Hieronymus — ligesom tidligere Clemens Alexandrinus[2]) og Origines — fra at tillægge det hebraiske Evangelium, som han i Overeensstemmelse med sin Samtids herskende Mening kaldte det græske Matthæi-Evangeliums Urtext, og som hos Nazaræerne havde undergaaet færre Forandringer, end hos de ebionitiske Christne, hvis Evangelieskrift Epiphanius omtaler, den Anseelse, som ifølge en saadan Benævnelse maatte synes at tilkomme det.

Det er derfor urigtigt, naar Schwegler[3]) paa Grund af Hieronymi Udsagn erklærer det „næsten umuligt, at nære grundede Tvivl om Identiteten af Hebræer- og Matthæus-Evangeliet." Ikkun Saameget fremgaaer klart af Hieronymi og Epi-

[1]) Schneckenburger a. St. S. 114.

[2]) Thi ogsaa denne Kirkefader skjelnede mellem *τὰ τέσσαρα εὐαγγέλια ἡμῖν παραδεδομένα* og de andre, Strom III, p. 465. Han citerer ikke Hebræerevangeliet som Matthæi Evangelium, men Strom. II. p. 380 *ἐν τῷ καθ' Ἑβραίους εὐαγγελίῳ.*

[3]) A. St. S. 243.

Digitized by Google

phanii Yttringer, at hiin Identitet var antaget i Kirken af de Fleste, der dog formodentlig ligesom Irenæus nærmest blot sluttede sig til dette Forhold fra den gamle Tradition, at Matthæus havde skrevet et Evangelium paa Hebraisk, i Forbindelse med den Kjendsgjerning, at et hebraisk Evangelium under Matthæi Navn var i kirkelig Brug hos palæstinensiske Jødechristne. Epiphanii egen Dom og Yttringer over Nazaræernes og Ebioniternes Evangelium afgive et nyt Vidnesbyrd om den Mangel af Kritik, som selv lærde Christne i hiin Tid paa saamange Maader lægge for Dagen, hvor der handles om literaire Mindesmærker. Han erklærer uden videre det Evangelium, som Nazaræerne besad, for at være Matthæi Evangelium og tilføier, at det bevares hos dem, saaledes som det oprindeligen var skrevet, nemlig paa Hebraisk. Umiddelbart derpaa bemærker han imidlertid, at han ikke ved, om Genealogierne fra Abraham til Christus mangle deri, eller ikke! Han tilsjender ikke mindre Ebioniterne Brugen af Matthæi Evangelium, skjøndt han ved dette udtrykkelig tilføier Bemærkningen om, at de have corrumperet Matthæi Skrift; men ved samme Leilighed anforer han ikke blot Begyndelsen af det ebionitiske Evangelium to Gange paa indbyrdes afvigende Maade, men der findes tydelige Spor af, at det ebionitiske Hebræerevangelium, hvoraf han meddeelte Citater, maa have været skrevet i det græske Sprog[1]), uagtet hans tidligere Beskrivelse maa fremkalde Forestillingen om, at det var affattet paa Hebraisk. Kan man da, naar der i de Lærdes Forskninger og Meddelelser fandtes saamegen

---

[1]) Istedenfor ἡ τροφὴ αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες καὶ μέλι ἄγριον (Matthæi 3, 4) stod der i Ebioniternes Evangelium: τὸ βρῶμα αὐτοῦ μέλι ἄγριον, οὗ ἡ γεῦσις ἦν τοῦ μάννα, ὡς ἐγκρὶς ἐν ἐλαίῳ. „De forvende saaledes Sandhedens Tale til Løgn" — vedbliver Epiphanius — „og istedenfor ἀκρίδες have de sat ἐγκρίδες ἐν μέλιτι." (Heller ikke dette er ganske nøiagtigt, som man vil see).

Digitized by Google

Uklarhed, vente, at den store Mængde, som endnu mindre havde Opfordring og Leilighed til at indlade sig paa kritiske Undersøgelser om gamle Evangelieskrifter, var istand til at fælde nogen selvstændig Dom om hvorvidt et vist hebraisk Evangelium var identisk med et græsk, der bar samme apostoliske Forfatters Navn?

Ikkedestomindre, Mængdens Forestilling om en eller anden Kjendsgjerning kan, naar den er støttet til en gammel og uimodsagt Tradition, indeholde væsentlig Sandhed, omendogsaa dertil knytte sig mange Vildfarelser i det Enkelte; og flere, end eengang har det viist sig, at en Tradition, som blev angreben af de Lærdes kritiske Tvivl, senere retfærdiggjordes af den sine Grunde tydeligen bevidste Videnskab. At det gamle Hebræerevangelium ligesaavel som andre gamle Skrifter fra den apostoliske Tid var blevet corrumperet i forskjellige Kredse; at navnlig det ebionitiske Matthæi-Evangelium, som Epiphanius omtaler, ved sine Afvigelser fra det af Nazaræerne brugte Matthæi-Evangelium viste, at det havde undergaaet en saadan Skjebne, kunde gjerne bestaae med Sandheden af, at det hebraiske Evangelium i sin renere Form, hvilken Hieronymus kjendte og oversatte, virkelig var Matthæi Originalskrift. Uden at bekymre sig om det hebraiske Matthæi-Evangeliums Skjebne, fastholdt Mængden, uvidende om Differenzerne mellem det kanoniske Matthæi-Evangelium og det hebraiske i dets forskjellige Skikkelser, Forestillingen om det græske Matthæi-Evangeliums og Hebræerevangeliets Identitet i Tillid til den gamle Tradition, at Matthæus havde oprindeligen skrevet det paa Hebraisk. Derimod er det netop de lærde Christne, en Clemens Alexandrinus [1]), en Origines [2]), Hieronymus o. A., som ved deres Forsigtighed i Dom og Benyttelse af Hebræerevangeliet, hvis Differenzer fra det græsk-kanoniske Evangelium

[1]) *Strom.* III, p. 465.

[2]) See ovenfor S. 38 Anm. [2]).

Digitized by Google

de kjendte. have vakt Tvivl om dets Ægthed og Paalidelighed. Derfor maa det Spørgsmaal paatrænge sig os: hvad bevægede disse Mænd til et saadant Forhold? Hvad berettigede dem til ikke at stille Hebræerevangeliet lige med og, i dets hebraiske, originale Skikkelse, endog over det græske Matthæi-Evangelium? Havde de maaskee historisk begrundede Efterretninger om, at det græskkanoniske Matthæi-Evangelium som Oversættelse af Matthæi hebraiske Skrift var troere og nøiagtigere, end Hebræerevangeliet var som Udgave? Det have de ikke givet nogen Formodning til at antage. De historiske Traditioner, hvortil de havde at holde sig, talede for Hebræerevangeliets Authentie — og alligevel fastholdt de det kanoniske Evangeliums Anseelse, som afveg fra hiint! Epiphanius bestyldte Ebioniternes Evangelium for at være et corrumperet Matthæi-Evangelium, og hans Beviis var dets Afvigelser baade fra Hebræerevangeliet og fra den græske Matthæus. Men hvoraf vidste han, at Nazaræernes *εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Ματθαῖον πληρέστατον* paa Hebraisk ikke var ligesaa authentisk, som det mindre udførlige græske Matthæi-Evangelium, hvilket alene var det, som af ham og den øvrige rettroende Kirke tillagdes kanonisk Anseelse? Hvorfor erklærede Hieronymus det hebraiske Evangelium, som han oversatte efter Nazaræernes Exemplar, for Matthæi authentiske Skrift [1]) og anslog det dog saa ringe, at han ikke tør argumentere fra dets Udsagn uden med tilføiet Erklæring om, at det ikke er ad auctoritatem &c. —? Upaatvivlelig have hine Theologer ladet deres Dom over Hebræerevangeliet bestemme paa samme Maade, som vi finde den motiveret hos Theologer i vore Dage. Naar saaledes f. Ex. de Wette (Einl. § 65) erklærer, „at man, for at finde Mat-

[1]) Hier. i det ovenfor citerede Sted: Matthæus . . . primus . . . . evangelium Christi Hebraicis literis verbisque composuit, quod quis postea Græcum transtulerit, non satis certum est etc..

Digitized by Google

thæi Urskrift i Hebræerevangeliet, maa overseе dets aabenbar apocryphiske Charakteer", da er han her gaaet ud fra et Begreb om et kanonisk-apostolisk Evangelium, som først er vundet andensteds fra. Dette maa ansees fuldkomment tilladeligt, hvor der er en given Norm om det Kanoniske, og en saadan existerede der i langt stringentere Betydning for Kirkefædrene i 3die og følgende Aarhundreder, end for de tidligere Christne og for en Deel af Nutidens Theologer. Clemens Alexandrinus, Origines, Hieronymus o. d. a. tvivlede nemlig ligesaalidt om, at Marci, Lucæ, Johannis Evangelier vare authentiske, apostolisk-kanoniske Skrifter, som at der i Kirken bevaredes en authentisk mundtlig Tradition; med disse Skrifters Indhold, Stiil og Fremstilling og med denne Traditions Aand stemmede det græsk-kanoniske Evangelium mere overeens, end Hebræerevangeliet. Derfor var det naturligt, at dette Evangelium blev sat tilbage for hiint, indtil det tilsidst ved den stedse skarpere Adskillelse mellem kanoniske og apocryphiske Skrifter blev anviist Plads blandt de sidstnævnte. Men Gyldigheden af en Dom, støttet paa dette Motiv, bliver problematisk, fra det Øieblik der sættes under Qvæstion, hvorvidt overhovedet de af Kirken siden 2det Aarhundredes Slutning som kanoniske ansete Evangelieskrifter virkelig fortjente denne Anseelse, og hvorvidt den i 3die til 5te Aarhundrede — for ikke at tale om senere Tider — herskende christelige Tradition og Anskuelsesmaade har været den oprindelige og paa Grund deraf kan gjælde som normativ. Her er det Punkt, hvorpaa Schwegler i sine kritiske Undersøgelser af de kanoniske Evangeliers Oprindelse har stillet sig, idet han med Fasthold af den Anskuelse, som Prof. C. F. Baur i Tübingen har indledet og udviklet i en Række historisk-kritiske Afhandlinger [1]), at nemlig Christendommen successivt har ud-

[1]) Tilsidst sammenfattede i hans nylig udgivne Skrift: Der Apostel Paulus, 1845.

Digitized by Google

viklet sig fra jødisk-particularistiske Principer til friere paulinsk-universelle, hvilke først efter en langvarig Kamp mod Slutningen af 2det Aarhundrede fortrængte hine, har søgt at paapege, hvorledes en saadan Udviklingsgang finder en ny Bekræftelse i den ældste Evangelieliteraturs Historie, ligesom han paa den anden Side finder Forklaringen af de forskjellige Evangelieskrifters Skjebne netop i det Omsving, som de Christnes Tænkemaade successivt undergik i Løbet af de første Aarhundreder.

Under den Periode — saaledes argumenterer Schwegler [1]) — hvilken i Modsætning til den katholsk-christelige betegnes som den ebionitisk-christelige, finde vi overalt, hvor der er tydelig eller utydelig Henvisning til Evangelieskrifter, Spor af det saakaldte Hebræerevangelium, der kommer til Syne under forskjellige Navne og i forskjellige Skikkelser, som tilsammen efterhaanden forsvinde fra den Tid, da den paulinsk-universellere Retning begynder at vinde overveiende Gyldighed, og som giver Plads for de fire kanoniske Evangelier, der fra nu af mere og mere vinde udelukkende Anseelse som authentiske Evangelieskrifter. Hebræernes Evangelium, Petri Evangelium, Ægypternes Evangelium (εὐ. κατ' Αἰγυπτίους), Justins ἀπομνημονεύματα, Clementinernes Evangelinm, Tatians Diatessaron, det kanoniske Matthæi-Evangetium, alle disse Skrifter vare, om ikke for en stor Deel identiske, dog kun forskjellige Skud af een og samme Evangeliestamme, kun en Række forskjellige, paa hinanden følgende Redactioner, blandt hvilke Hebræerevangeliet, det oprindelig navnløse εὐαγγέλιον [2]) — det egentlige Urevangelium

[1]) Das nachapost. Zeitalter, 2tes Buch. Die älteste. Evangelieliteratur S. 197—284.

[2]) „Ursprünglich kann das Hebräerevangelium nur den Namen τὸ εὐαγγέλιον, „das Evangelium" κατ' ἐξοχήν gehabt haben, was nur unter der Voraussetzung begreiflich ist, daß es wirklich das erste und zuerst einzige Evangelium, die erste schriftliche Fixirung der evangelischen Ueberlieferung war". a. Skr. S. 202.

Digitized by Google

— er at betragte som den første, vort græsk-kanoniske Matthæi-Evangelium som den sidste.

Om Hebræerevangeliets flydende og foranderlige Natur have vi tilstrækkelige Vidnesbyrd ved Sammenligning af de Citater deraf, hvilke de forskjellige Kirkefædre have opbevaret. Hos Hieronymus (Comment. in Isaiæ 11, 1) finde vi Jesu Daabs Historie fortalt saaledes i det af ham citerede Hebræerevangelium: Factum est autem, quum ascendisset Dominus de aqua, descendit fons omnis spiritus sancti et requievit super eum et dixit illi: Fili mi, in omnibus prophetis exspectabam te, ut venires et requiescerem in te. Tu es enim requies mea, tu es filius meus primogenitus, qui regnas in sempiternum. Anderledes lyder det Fragment, som Epiphanius har opbevaret os af det samme Evangelium hos Ebioniterne (Hæres. XXX, 13): — — *ἦλθε καὶ Ἰησοῦς καὶ ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου· καὶ ὡς ἀνῆλθεν ἀπὸ τοῦ ὕδατος, ἠνοίγησαν οἱ οὐρανοὶ καὶ εἶδε τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ τὸ ἅγιον ἐν εἴδει περιστερᾶς κατελθούσης καὶ εἰσελθούσης εἰς αὐτόν· Καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσα· σύ μου εἶ ὁ υἱός ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ εὐδόκησα· Καὶ πάλιν, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκα σε. Καὶ εὐθὺς περιέλαμψε τὸν τόπον φῶς μέγα· Ὃν ἰδὼν ὁ Ἰωάνης λέγει αὐτῷ· σὺ τίς εἶ, κύριε; καὶ πάλιν φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ πρὸς αὐτόν· οὗτος ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐφ' ὃν εὐδόκησα.* I de Justinske *ἀπομνημονεύματα* var denne Begivenhed ifølge Dial. cum Tryph. 88. saaledes fortalt: *καὶ τότε ἐλθόντος τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν, ἔνθα ὁ Ἰωάννης ἐβάπτιζε, κατελθόντος τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τὸ ὕδωρ, καὶ πῦρ ἀνήφθη ἐν τῷ Ἰορδάνῃ· καὶ ἀναβάντος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὕδατος, ὡς περιστερὰν τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐπιπτῆναι ἐπ' αὐτὸν, ἔγραψαν ὅι ἀπόστολοι αὐτοῦ τούτου τοῦ Κριστοῦ ἡμῶν.* Slg. ffdvs.: *καὶ ἐλθόντος τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τὸν Ἰορ-*

Digitized by Google

δάνην . . . τὸ πνεῦμα οὖν τὸ ἅγιον, καὶ διὰ τοὺς ἀνθρώπους (for Menneskenes Skyld, ikke for Jesu egen Skyld) ὡς προέφην, ἐν εἴδει περιστερᾶς ἐπέπτη αὐτῷ, καὶ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν ὁμοῦ ἐλήλυθει, ἥτις καὶ διὰ Δαβὶδ λεγομένη, ὡς ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ λέγοντος, ὅπερ αὐτῷ ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἔμελλε λέγεσθαι· (Ps. 2, 7) Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκα σε· τότε γένεσιν αὐτοῦ λέγων γίνεσθαι τοῖς ἀνθρώποις, ἐξότου ἡ γνῶσις αὐτοῦ ἔμελλε γίνεσθαι· υἱός μου εἶ σὺ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκα σὲ [1]). Jesu Fødsels- og Barndomshistorie var tilligemed Slægtregistrene borttaget fra Ebioniternes Evangelium, hvilket begyndte med Johannis den Døbers Optrædelse (Epiph. Hær. J. l.). Derimod fandtes bidhørende Fortællinger i Nazaræernes Evangelium (cf. Hieronym. Comm. in Is. 11, 1), i Hegesippi Evangelium — thi han omtaler Herodis Forfølgelse [2]) — i Justins Apostolske Mærkværdigheder — hvor der omtales, at Jesus blev født i en Hule, Dial. c. Tryph. c. 78 — og andensteds, hvor der er Formodning om, at Hebræerevangeliet har været benyttet [3]). Uagtet, som sagt, Genealogierne, ifølge Epiphanii Beretning, manglede i Ebioniternes Evangelium, beretter dog den samme Kirkefader, at Karpocratianerne, der ligeledes benyttede Hebræerevangeliet (Hæres. XXVIII, § 6, XXX, § 14), beraabte sig paa Genealogierne i deres

---

[1]) Naar Schwegler a. St. S. 238 ogsaa henviser til de Clementinske Homilier 3, 53, hvor Stemmen fra Himlen siges at have lydt saaledes: οὗτος ἐστι μου ὁ υἱὸς ὁ ἀγαπητὸς, εἰς ὃν εὐδόκησα, τούτου ἀκούετε, da er det urigtigt, fordi her menes formodentlig den Stemme, der hørtes ved Forklarelsen paa Bjerget Matth. 17, 5.

[2]) Euseb. h. e. 3, 20.

[3]) Sig. Ignat. ad Ephes. c. 19, ἀστὴρ ἐν οὐρανῷ ἔλαμψεν, ad Trall. c. 9, τοῦ ἐκ Μαρίας. ὃς ἀληθῶς ἐγεννήθη.

Digitized by Google

Evangelium, for at beviſe Jeſu Fødſel af Joſephs og Mariæ Sæd. Tatians Diatesſaron vare Genealogierne og alt Det udeladt, — ſiger Theodoret (Fabb. hæret. 1, 20) — ſom kunde beviſe Herrens Nedſtammelſe fra David efter Kjødet. Iblandt de Forandringer, ſom Epiphanius bemærker at være foretagne i Ebioniternes Evangelium, hører den (S. 41 Anm.) ovenomtalede Beſtrivelſe af Johannes den Dobers Levemaade [1]): *Καὶ τὸ βρῶμα αὐτοῦ, φησι, μέλι ἄγριον, οὗ ἡ γεῦσις ἦν τοῦ μάννα, ὡς ἐγκρὶς ἐν ἐλαίῳ* (ſlg. Matth. 3, 4. Marc. 1, 6). Den ſamme Grund, ſom havde fremkaldt denne Læſemaade, foranledigede vel ogſaa, at de paa Diſciplenes Spørgsmaal: *ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμεν σοι τὸ πάσχα φαγεῖν*; lod Jeſus ſvare med Spørgsmaalet: *μὴ ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα κρέας τοῦτο πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν*; (ſlg. Luc. 22, 15: *ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πρὸ τοῦ με παθεῖν*).

Det var overhovedet ikke mindre, end ſædvanligt, at man i hine Tider anvendte den Methode, at omarbeide Skrifter, ſom vare overleverede fra en ældre Periode, for at bringe dem den nærværende Tids Bevidſthed nærmere, udjævne dem med en fremſkreden Tids Udvikling, give dem en ſæregen Anvendelſe i polemiſt, apologetiſt eller creniſt Intereſſe. Mærkelige Exempler afgive — foruden de mere omtviſtede: Epheſierbrevet i Forhold til Brevet til Coloſſenſerne, Marcusevangeliet i Forhold til Matthæus og Lucas — det andet petrinſke Brev i Forhold til Judæ Brev, den længere Recenſion af de ignatianſke

---

[1]) Da Ebioniterne efter deres Læreſyſtem ikke tillod Nydelſe af Kjød eller Næring af Dyreriget, forandrede de *ἀκρίδες* til *ἐγκρίδες*. — De tilſvede Ord *οὗ ἡ γεῦσις κτλ* er ſandſynlig en Gloſſe, optaget fra 2 Moſ. 16, 31, hvor, efter LXX, Smagen af Manna beſtrives *ὥσει ἐγκρὶς ἐν μέλιτι*.

Digitized by Google

Breve i Forhold til den kortere, de nuværende apostoliske Constitutioner i Forhold til deres Grundskrift [1]), de clementinske Recognitioner i Forhold til Homilierne, den saakaldte Epitome i Forhold til Recognitionerne [2]) ɔc.

I det kanoniske Matthæi-Evangelium skal omsider det flydende og elastiske Hebræerevangelie være kommet til Fasthed og styrknet. „Det betegner den katholske Afslutning af den ebionitiske Evangelieliteratur. Indtil hiin Tid var Kirkens dogmatiske Udvikling gaaet Haand i Haand med fortgaaende Reform

---

[1]) De apostoliske Constitutioner, saaledes som de nu foreligge os, røbe ved de Afvigelser, som findes mellem dem og Citater deraf hos Epiphanius, at de oprindeligen have været affattede i en anden, væsentlig jødechristelig Aand, hvoraf de selv i deres nuværende Skikkelse bære mange Spor. Medens der f. Ex. 5, 17 findes et udtrykkeligt Forbud mod at holde Paaskefest med Jøderne, beraabte netop — ifølge Epiph. Hær. LXX. 10. 11. 14. — Audianerne sig paa de apostoliske Constitutioner, for at retfærdiggjøre deres jødechristelige Paaskefest. Paa flere Steder indskærpes den regelmæssige Sabbathfest, medens i Modsigelse dermed findes andre Steder f. Ex. 5, 15,, hvor Sabbathsfesten forkastes og kun den syvende Dags, Søndagens, Høitideligholdelse tillades. Der er derfor Grund til at antage, at Skriftet, som det nu haves, er en katholiserende Overarbeidelse af et i sit første Anlæg ebionitisk Grundskrift. S. Schwegler, Das nachapost. Zeitalt. S. 406—413.

[2]) Om disse Skrifters indbyrdes Forhold s. min Afhandling: Clementinerne, Theol. Tidsskr. 3 B. S. 1—111. Af de der anførte Exempler vil jeg hidsætte: i Hom. 1, XXI siger Clemens: „Jeg takker Gud", og i Recogn. paa det tilsvarende Sted 1, XVIII: „Jeg takker den almægtige Gud"; i Epitome derimod (XIX): „Jeg takker Gud og hans eenbaarne Søn og den hellige Aand". I Hom. 2, XII siger Petrus: „Naar Du vil erkjende de guddommelige Ting, saa kan Du alene lære dem af ham (af Christus, den sande Prophet). Hans Lære og sande Prædiken er, at der er een Gud, hvis Værk Verden er". I Parallelstedet i Epitome lyder Petri Tale saaledes: „Naar Du vil erkjende de guddommelige Ting, kan Du alene lære dem af vor Herre og Gud og Frelser Jesus Christus . . . . Og det er hans Lære, at der er een Gud i tre Personer, hvis Værk Verden er" ɔc.

Digitized by Google

af overleverede eller med Indstydelse af nye Historie- og Troes-documenter; — med den katholske Kirkes Vorden ophører denne flydende Tilstand af den foregivent fra den apostoliske Tidsalder stammende Literatur, den nytestamentiste Kanon trækker sig mere og mere sammen, dens enkelte Skrifter vinde normativ Autoritet, og de videre kirkelige Udviklinger fuldbringes fra nu af indenfor samme" [1]).

Det yderligere Bevis for, at det græsk-kanoniske Matthæi-Evangelium har paa den anførte Maade sit Udspring fra Hebræerevangeliet udleder Schwegler fra dets eiendommelige Composition og dogmatiske Charakteer. Dette Evangelium — yttrer han a. St. S. 248 — er ikke som det johanneiske et Værk af een Støbning, et Arbeide fra een og samme Skribents Haand, men det er den sidste Sammenstilling og Redaction af forsvundne skriftlige Optegnelser, som tydeligt nok tilkjendegive ved Form og Indhold deres heterogene Udspring. "Det samme Evangelium, som tilskriver den mosaiske Lov. en bogstavelig Gyldighed en ubrydelig, evig Betydning, ogsaa for det nye Forbund [2]), taler andensteds om det Nye Testamentes nye Aand og Selvstændighed [3]); det samme Evangelium, som ikke utydelig forudsætter den mosaiske Cultusforms, navnlig Tempeloffrenes Bestand [4]), lader atter Jerusalems Tempel forudsiges dets snart

[1]) Schwegler, S 241.

[2]) Matth. 5, 17—19. *μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι· Ἀμὴν γάρ λέγω ὑμῖν, ἕως ἂν παρελθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται. Ὃς ἐὰν οὖν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων, καὶ διδάξῃ οὕτως τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν κτλ.*

[3]) Matth. 9, 16. 17. *Οὐδεὶς ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ κτλ. — Οὐδὲ βάλλουσιν οἶνον νέον κτλ.*

[4]) Matth. 5, 23. 24. *Ἐὰν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κτλ.*

Digitized by Google

foreſtaaende Undergang [1]); det ſamme Evangelium, ſom ſaa fremherſkende opfatter Chriſtendommens Opgave og Henſigt i indſkrænket national, jødiſk-particulariſtiſk Forſtand [2]), fremhæver andenſteds Chriſtendommens univerſaliſtiſke Charakteer [3]), ſelv i Modſætning til Forjættelſens vantroe Folk, fra hvilket Frelſen ſkal borttages [4]); det ſamme Evangelium, ſom giver Udſigt til Hiſtoriens ſnart foreſtaaende Slutning med Udløbet af *αἰὼν οὗτος*, hidfort ved en pludſelig umiddelbar Indgriben af den i ſin Herlighed gjenkommende Forløſer [5]), lærer andenſteds en ſtadig immanent hiſtoriſk Udvikling, en i naturlig Livsproces ſig virkeliggjørende Fuldendelſe af Gudsriget [6]); det ſamme Evangelium, ſom ikke har holdt ſig fri for ebionitiſk Aſteſes Ind-

---

[1]) Matth. 24.

[2]) Matth. 15, 24. *οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ.* 10, 5.: *εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ.* Sig. 1, 21.: *αὐτὸς σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ* 19, 28.: — — *καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ.*

[3]) Matth. 24, 14.: *κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν.* 28, 19. *πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη.*

[4]) Matth. 8, 10—12.: *οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται.* 20, 1—15. Parablen om Arbeiderne i Vingaarden. 21, 33—44 om Arvingen til Vingaarden, med Slutningsſætningen: *ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ* 22, 14. Parablen om Kongen, der indbød til ſin Søns Bryllup. 23, 37—39. *Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας κτλ.* Sig. 3, 9. *δύναται ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ.* 21, 28—32.

[5]) Matth. 16, 28.: *εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἑστώτων, οἵτινες οὐ μὴ γεύσονται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ.* Sig. 10, 23.: *οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραήλ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.*

[6]) Matth. 13, 31—33.: *ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινάπεως κτλ — ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα γυνὴ κτλ.*

Digitized by Google

flydelse [1]), stiller paa andre Steder Inderlighedens og den evangeliske Friheds Idee ligeoverfor Fordringen om asketisk Afholdenhed [2]). Især — hedder det videre — ere de christologiske Modsigelser paafaldende, som gaae igjennem det hele Evangelium. At navnlig i denne Henseende Genealogierne ikke kunne forenes med Fødselshistorierne, Fødselshistorierne atter igjen ikke med Daabshistorien, og at begge ere fremgaaede af en ganske modsat theologisk Opfattelsesmaade, idet Genealogierne og Daabshistorien forudsætte en naturlig, Fødselshistorien derimod en overnaturlig Avling — kan kun dogmatisk Forstokkelse ville nægte ꝛc. . . . . Af een og samme Concipients Pen kunne disse anomale Bestanddele ikke være flydte. Det er en Række lagmæssig opbyngede Udviklinger, og vi have saaledes i Matthæi-Evangeliet aabenbart ikke en enkelt Skribents Produkt, men en Samling af heterogene historiske Brudstykker, successive Udviklingsformationer af den evangeliske Historie . . . . Mod Grundcharakteren af det første Evangelium, der er afgjort jødechristelig, contraster mere aandelige, universalistiske Elementer, som findes ved Siden af hine, og som derfor neppe fandtes i det egentlig gamle Hebræerevangelium, der repræsenterede Jødechristendommen i ufordunklet Reenhed" [3]).

I denne Fremstilling af Matthæi-Evangeliets Genesis adskiller Schwegler sig fra sine nærmeste Forgjængere i Undersøgelsen over samme Gjenstand, Sieffert og Schneckenburger [4]), deels ved ikke at tillægge den gamle Tradition om at Apostelen

---

[1]) Matth. 19, 12. — *εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν β. τ. οὐρ. κτλ.*

[2]) Matth. 11, 18. 19.: *ἦλθε γὰρ Ἰωάννης, μήτε ἐσθιὼν μήτε πίνων· καὶ λέγουσι κτλ — ἦλθεν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἐσθίων καὶ πίνων· καὶ λέγουσι· ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος κτλ.*

[3]) Schwegler, S. 250 ff.

[4]) S. deres S. 35, Anm. [3]) og [4]) anførte Skrifter.

Digitized by Google

Matthæus oprindelig har forfattet et Skrift paa Hebraist, nogen Vægt, deels ved at bestemme Redactionen af vort nuværende Evangelium som en Bearbeidelse af Hebræerevangeliet til Brug for den katholske Kirke, deels ved at nedsætte det kanoniske Matthæi-Evangeliums Værd saavel paa Grund af dets sildige Oprindelse som formedelst Vilkaarligheden og Inconsequentsen ved dets Affattelse.

Det Raisonnement, hvormed Schwegler affærdiger Spørgsmaalet om, hvorledes det første kanoniske Evangelium er kommet til at bære Matthæi Navn, er imidlertid intet mindre, end tilfredsstillende. „Da der vist ingen Grunde vare af eiendommelig Natur" — siger han i en Anmærkning til S. 256 f. — „som kunde bevæge den gamle Kirke til at give det katholiserede Hebræerevangelium Navn efter Matthæus — thi om Matthæi Person og Skjebne synes den selv at have vidst meget lidt — ere ogsaa vi indskrænkede til overfladiske Formodninger. Sandsynligviis frembød det første Evangeliums eiendommelige Charakteer Grunden dertil: det skulde være en authentisk Bearbeidelse af det hebraiske Evangelium for græsk Talende, og til dette Fortolkerembede syntes Tolderen Matthæus, der paa Embedsvegne maatte forstaae Græsk, den meest skikkede. Derfor blev hans Navn brugt til Garantie for Oversættelsens Authentie". — Efter de gjentagne og grundige Undersøgelser, som ere anstillede i Anledning af Papiæ Beretning: *Ματθαῖος ἑβραΐδι διαλέκτῳ τὰ λόγια συνεγράψατο* (al. *συνετάξατο*) og den dertil sig sluttende Tradition, som ikke i den hele Oldtid finder en eneste Modsigelse, men bekræftes af de lærdeste Kirkefædre, hvoraf flere selv havde opholdt sig i Palæstina og bestræbt sig for at indsamle Efterretninger om de forskjellige christne Partiers Skrifter, synes den strænge Daddel, som Siefert [1]) udtaler over dem, der ville drage Sandheden af hiin

[1]) A. Et. S. 28.

Digitized by Google

Beretning i Tvivl, at være fuldkommen retfærdig; og naar nu ved Siden af hiin Tradition staaer Kjendsgjerningen, at det første kanoniske Evangelium altid har været henført til Apostlen Matthæus, da tør vel den Slutning, at, om end det første kanoniske Evangelium ikke har været noget umiddelbart Værk af Apostlen Matthæus (der kun vides at have skrevet paa Hebraisk), maa det dog have staaet i et vist Forhold til dette hebraiske Apostelskrift, ansees for langt rigtigere og sikkrere, end at finde Grunden til det græske Evangeliums Ravngivelse efter Matthæus i den Omstændighed: at blandt Jesu Apostler maatte Matthæus paa Grund af sit Tolderembede ansees for at have forstaaet det græske Sprog — en Kundskab, der til hiin Tid var ganske almindelig blandt alle Jøder udenfor det egentlige Judæa, i alle Stænder [1]). Dersom Kirken derimod blot havde søgt et Navn for at vindicere Skriftet apostolisk Authentie, da maatte jo andre berømtere Apostlers, som Petri eller Jakobi, have ligget langt nærmere, end den Apostels, om hvis Skjebne Schwegler erklærer, at Kirken vidste saa saare lidet [2]).

Deri ere imidlertid Sieffert og Schneckenburger enige med Schwegler, at vort nuværende græsk-kanoniske Matthæi-Evangelium ikke har Matthæus til Forfatter, men at det Oprindelse er medieret gjennem Hebræerevangeliet. Indbyrdes afvige derimod de to førstnævnte Theologer fra hinanden i at bestemme Forholdet mellem begge disse Skrifter. Sieffert er tilbøielig til at antage det hos hebraiske Christne brugelige hebraiske Evangelium for Matthæi ægte Skrift. De gamle Christnes Anerkjendelse af hiint hebraiske Evangelium som Mat-

---

[1]) S. Hug, Einl. in das N. T. 3te Aufl. 2r Th. § 10. „Zustand der Landessprache in Palæstina ꝛc.“, S. 30—56.

[2]) Sfg. Mynster, Om de synoptiske Evangelier i Theol. Tidsskr. 6 Bd. S. 139. Guerike, Hist. krit. Einl. S. 246.

Digitized by Google

thæi authentiſke Evangelium i Forbindelſe med vort græſke Matthæi-Evangeliums kanoniſke Anſeelſe indeholder, efter Sieffers Mening, Borgen for, at det ſidſte Skrift, om det end ikke er en ligefrem og uforandret Overførelſe af det første fra det hebraiſke i det græſke Sprog, dog nærmeſt er en Udvidelſe og Omarbeidelſe af det hebraiſke Evangeliums Indhold ved Optagelſe af velbevarede apoſtoliſke Traditioner, ſom ikke fandtes fuldſtændigen optegnede i det oprindelige Skrift [1]). Imod denne Anſkuelſe af det kanoniſke Matthæi-Evangelium ſom en Bearbeidelſe af Apoſtelens Grundſkrift, foretaget ved Tilføielſe og Optagelſe af Traditioner, der i det Væſentlige vare tro bevarede fra Apoſtlerne, har Schneckenburger indvendt, at netop Sammenligningen af de Stykker, ſom ere os opbevarede af det hebraiſke Evangelium, og vort græſke Matthæi-Evangelium viſer, hvorledes dette vel efter ſit Indhold har været beſlægtet med hiint, men ſom en forreſten ganſke frit og ſelvſtændigt udarbeidet Fremſtilling [2]) af den evangeliſke Hiſtorie; idet han henpeger paa, hvorledes Sieffert ſelv nødes til at forudſætte en ikke ubetydelig Frihed og Selvſtændighed ved den Redaction, hvilken angives at ſkulle have beſtaaet nærmeſt i Tilføielſe og Ind-

---

[1]) Sieffert, a. St. S. 163.

[2]) Man ſign. f. Ex. Matth. 3, 16. 17. med følgende Fremſtilling i Hebræerevangeliet: (Hier. in Jes. 11, 1): Factum est autem, quum ascendisset Dominus de aqua, descendit fons omnis spiritus sancti et requievit super eum, et dixit illi: Fili mi, in omnibus prophetis exspectabam te, ut venires et requieserem in te. Tu es enim requies mea, tu es filius meus primogenitus, qui regnas in sempiternum." Ligel. ſig. Matth. 18, 21 ff. med følgende Sted, ſom Hieronym. *Contr. Pelag.* 3, 2 anfører af Hebræerevangeliet: „Si peccaverit, inquit, frater tuus in verbo et satis tibi fecerit, septies in die suscipe eum. Dixit illi Simon, discipulus ejus: Septies in die? Respondit Dominus et dixit ei: Etiam ego dico tibi, usque septuagies septies. Etenim in prophetis quoque, postquam uncti sunt spiritu sancto, inventus est sermo peccati."

Digitized by Google

ſkydelſe af hvad der havde et beſlægtet Indhold med Original-ſkriftet. Schneckenburger ſlaaer derimod ind netop paa den modſatte Vei og søger at fremſtille det græſk-kanoniſke Evangelium ſom en friere, efter meer reflectionsmæssig Methode componeret, kortere Redaction af hiin Traditions-Masse, der fandtes endnu i temmelig chaotiſk Tilſtand i det udførligere Hebræerevangelium, af hvilket der gaves flere Formationer, navnlig en ſimplere og renere, hvilken Hieronymus fandt hos Nazaræerne og ſom han overſatte paa Græſk og paa Latin, og en mere udartet, afpasſet efter de ſenere Ebioniters Anſkuelſer, ſaaledes ſom vi kjende den efter Epiphanii Beretninger; ingen af dem var identiſk med Matthæi oprindelige Skrift (τὰ λόγια), men dette laae til Grund for begge. Vort Matthæus-Evangelium var, efter Schneckenburgers Fremſtilling, en ſummariſk afkortende Redaction af den tidligere Form [1]).

Men omendogſaa Epiphanii Beſkrivelſe af Nazaræernes Evangelium ſom πληρέστατον (ſ. foran S. 40) og nogle Steder ſom Hieronymus leilighedsviis anfører af Hebræerevangeliet, hvilke derimod ſavnes i vort kanoniſke Matthæi-Evangelium [2]), kunne give Hypotheſen om, at dette Evangelium er

---

[1]) Schneckenburger a. St. S. 100. 132. 146 ꝛc.

[2]) *Hier. Comment. in Matth. 12, 13.* In evangelio, quo utuntur Nazareni et Ebionitæ, quod nuper in Græcum de Hebræo sermone transtulimus et quod vocatur a plerisque Matthæi authenticum, homo iste, qui aridam habet manum, cæmentarius scribitur, istiusmodi auxilium precans: „*Cæmentarius eram, manibus victum quæritans: precor te, Jesu, ut mihi restituas sanitatem, ne turpiter mendicem cibos.*" Comment. in *ep. ad Ephes. 5, 3*: In Hebraico quoque evangelio legimus Dominum ad discipulos loquentem: „*Et nunquam*, inquit, *læti sitis, nisi quum fratrem vestrum videritis in caritate.*" — *Contr. Pelag. 3, 2*: In evangelio juxta Hebræos . . . narrat historia: „*Ecce, mater Domini et fratres ejus dicebant ei: Joannes baptista baptizat in remissionem peccatorum; eamus et baptizemur ab eo. Dixit autem eis: Quid peccavi, ut vadam et baptizer ab eo? Nisi*

Digitized by Google

en syntomistisk Redaction af Hebræerevangeliet, noget Medhold, finder den dog deels Modsigelse i Sammenligning af visse parallele Fortællinger, hvor vor kanoniske Matthæus meddeler den udførligere Beretning [1]), ligesom ogsaa i den Omstændighed, at Omfangen af Hebræer-Evangeliet, efter det af Nicephorus Byzantinus (ovenfor S. 35) angivne Stiche-Antal var mere indskrænket, end det kanoniske Matthæi-Evangelium; deels stotter Schneckenburger sin Hypothese paa Sammenligningen af det sidste Evangelium med Hebræerevangeliet i den Skikkelse, hvori det fandtes hos Ebioniterne [2]), uagtet han selv erklærer, at netop Ebioniternes Evangelium frembød en mindre reen og meer efter et essenisk-theosophisk System afpasset Bearbeidelse af Hebræerevangeliet, end Nazaræernes [3]), og at det, omendog berøvet visse Afsnit, hvilke fandtes saavel i Na-

---

forte hoc ipsum, quod dixi, ignorantia est." — *Orig. in Joann. Vol. IV.* p. 13 *ed. Ruæi:* Ἐὰν δὲ προσίεταί τις τὸ καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον, ἐνθὰ αὐτὸς ὁ σωτὴρ φησιν· ἄρτι ἔλαβε με ἡ μήτηρ μου, τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἐν μιᾷ τῶν τριχῶν μου καὶ ἀπήνεγκε με εἰς τὸ ὄρος τὸ μέγα Θαβώρ. Sig. *Hier. Comm. in Mich. 7, 6*, hvor af Hebræerevangeliet citeres: „*Modo tulit me mater mea, sanctus spiritus, in uno capillorum meorum*" *&c.*

[1]) Man signe Fortællingen, som er anført S. 34, Anm. 3, med Matth. 19, 16—26. Ligeledes Daabshistorien (s. S. 46) med Matth. 3, 13—17.

[2]) Som Exempel anfører Schneckenburger Fortællingen om Jesu Daab efter Ebioniternes Evangelium (s. nærværende Afhandl. S. 46). Med Hensyn til samme yttrer en Forfatter, hvem man ikke vil tilskrive Partiskhed for vort kanoniske Matthæi-Evangelium: „Diese Darstellung hat man (Schneckenburger S. 121 f.) neuerlich für die ursprüngliche angesehen, welche der Verfasser unsres ersten Evangelium abgekürzt habe . . . Allein, daß wir an der Relation des Hebräerevangeliums nicht die ursprüngliche Form dieser Erzählung besitzen, konnte schon die äusserst schleppende Wiederholung der Himmelstimme sammt dem Auseinandergezogenen der ganzen Darstellung zeigen. Vielmehr ist sie ein sehr abgeleiteter Bericht ꝛc." **Strauß**, Leben Jesu, 1835, 1ster Th. S. 329.

[3]) a. St. S. 144 ff.

Digitized by Google

zaræernes som i det kanoniske Matthæi-Evangelium, derfor gjerne kunde meddele de tilbageblevne Afsnit i endnu større Udførlighed, end de sidstnævnte Evangelieskrifter [2]). — Overhovedet bliver Forholdet mellem Hebræerevangeliet og det kanoniske Matthæi-Evangelium ikke blot af den Grund vanskeligt at bestemme, fordi der kun er bevaret os et meget indskrænket Antal Citater deraf; — men ogsaa fordi εὐαγγέλιον κατ' Ἑβραίους er en Titel, hvorunder man ingenlunde tør forstaae et for sig selvstændig bestaaende, affluttet Evangelieskrift, men det derimod er en almindelig Betegnelse for de jødechristelige Partiers Evangelium overhovedet i dets meget forskjellige Skikkelse og Omfang.

Man kunde maaskee netop paa Grund af sidstnævnte Omstændighed opstille den Hypothese, at Hebræerevangeliet i en endnu renere og simplere Skikkelse, end hvori Hieronymus fandt det hos Nazaræerne, havde været identisk med vort græske Matthæi-Evangelium, og saaledes dog anse sig berettiget til at hævde den vulgaire Forestilling om det kanoniske Matthæi-Evangelium som en authentisk Oversættelse af Matthæi hebraiske Skrift og betragte derimod de jødechristelige Partiers hebraiske Evangelier som forvanskede Bearbeidelser af dette. Schneckenburger bestrider Rigtigheden af denne Hypothese ved Henvisning deels til Kirkefædrenes gunstige Vidnesbyrd om Hebræerevangeliet [2]), deels til saadanne Fortællinger, „hvis

---

[1]) a. S. St. 114.

[2]) „Könnte denn nicht die hebraische Urschrift des Matthæus dem Evangelium der Hebräer zu Grunde liegen? Eine hebräische Urschrift von unserm kanonischen Evangelium nicht. Schon das Urtheil der Kirchenschriftsteller, dem man wenigstens dann einiges Vertrauen schenken darf, wenn es gegen Ketzer billig ist, spricht dagegen. Wie erheben sie so gern auch gegen die bestgemeinten kritischen Veränderungen der Handschriften ein Zetergeschrei als gegen Verfälschungen! Was hätte sie hindern können, wenn sie auch nur eine Spur gewittert, nur die leiseste Ueberlieferung verdächtigender Art

Digitized by Google

Stikkelse i det kanoniske Matthæi-Evangelium vel lader sig forklare ved en afkortet Redaction af Hebræerevangeliet, men ikke omvendt i det nazaræiske og ebionitiske Evangelium lader sig tænke opstaaet fra det kanoniske Matthæi-Evangelium." Men hvad Paapegningen af disse Fortællingers indbyrdes Forhold angaaer, da beroer det derom førte Raisonnement altfor meget paa subjektivt Skjøn. Saaledes finder Schneckenburger Daabsfortællingen i det ebionitiske Evangelium (see forhen S. 46) at fortjene Fortrin som den oprindelige og meer objektiv sande Fremstilling, idet denne lader sig bedre forbinde med Fremstillingen i Joh. 1, 31 (hvor Johannes den Døber erklærer om Jesus Christus før Daaben: *οὐκ ἤδειν αὐτὸν*, hvorimod Johannes den Døbers Ord hos Matth. 3, 14, førend Jesus er bleven døbt: *Ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με*, forudsætte, at Døberen i Forveien har kjendt Jesus), og desuden lader Christi Svar: *ἄφες, οὕτω γὰρ κτλ* bedre motiveres ved den af Johannes yttrede Bøn: *δέομαι σου, κύριε, σὺ μέ βάπτισον*[1]). Man vil imidlertid hos Neander[2]), Strauß[3]), de Wette[4]) o. A. finde Grundene udviklede for den modsatte Anskuelse, at nemlig Hebræerevangeliets Fremstilling her forraader sig som den sildigere og afledede.

---

gekannt hätten, in dem nazaräischen Evangelium, das sie als ein sehr vollständiges, *πληρέστατον*, d. h. als ein reichhaltigeres, denn das davon abgeleitete kanonische, erkannten, eine häretische Corruption des letzteren zu finden? Allein selbst da, wo sich entschieden manche Corruptionen finden, in der späten gnostisirenden Redaction, giebt noch ein Epiphanius zu, daß ihr Evangelium das des Matthäus sey, nur nicht durchweg und ganz vollständig, sondern hie und da durch Auslassungen entstellt." a. St. S. 141.

[1]) A. St. S. 121. S. Stedet i Sammenhæng, de Wette, Einl. 89 ff.

[2]) Leben Jesu, 1ste Aufl. S. 67.

[3]) Leben Jesu, 1ste Aufl. S. 329.

[4]) Exegetisches Hdb. 1r Th. S. 33.

Digitized by Google

og virkelig vil man lettere enes om de dogmatiske Motiver for hver af de tvende Evangeliers Fremstilling, end om Afgjørelsen, hvilken af dem der tilkommer den historiske Oprindelighed [1]). Ligeledes henviser Schneckenburger til Samtalen mellem Jesus og Petrus Matth. 18, 21—23, sammenlignet med Fremstillingen af samme i Hebræerevangeliet (s. foran S. 55 Anm. 2) og finder det langt naturligere, „at Jesus til Anbefaling af Forsonlighed byder at tilgive syv Gange om Dagen, og først, da Disciplen urgerer det bestemte Tal, ved Potenzering udtrykker Forskriftens Almindelighed, end at Simon Petrus — saaledes som Fremstillingen lyder i det kanoniske Matthæi-Evangelium — begynder med det bestemte Spørgsmaal: Er det nok, syv Gange? Men med Spørgsmaalet i denne Form begynder ikke Fortællingen i Matth. 18. 21. Heller ikke synes der tilstrækkelig Grund til at indrømme Hebræerevangeliet Prioritet, fordi det indeholder „nogle Notizer, hvilke vi forgjeves søge i vort kanoniske Matthæi-Evangelium, og som dog have andensteds fra gamle Vidnesbyrd for deres Sandhed i det Væsentlige." Saaledes berettes der [2]) at have staaet i Hebræerevangeliet blandt Fortællingerne om Jesu Aabenbarelse efter Opstandelsen: Et quando venit ad Petrum et ad eos, qui cum Petro erant, dixit eis: ecce palpate mē et videte quia non sum dæmonium incorporale. Ligeledes [3]): Dominus autem, quum dedisset sindonem servo sacerdotis, ivit ad

---

[1]) I Hebræerevangeliet skildres Jesu Daab ved Johannes som den Begivenhed, hvorved Jesus modtog den guddommelige Aand i den Fylde, hvorpaa hans høiere Værdighed fremfor alle Propheter beroede. I Matthæusevangeliet er Daaben derimod kun en Indvielse til hans messianske Kald. Sig. Citatet af Justinus, nærv. Afh. S. 47.

[2]) *Hieron.* de vir. ill. 16.

[3]) *Hieron.* de vir. ill. c. 2.

Digitized by Google

Jacobum et apparuit ei. Juraverat enim Jacobus, se non comesturum panem ab illa hora, qua biberat calicem Domini (al. Dominus), donec videret eum resurgentem a dormientibus. Afferte, ait dominus, mensam et panem. Tulit panem et benedixit ac fregit et dedit Jacobo justo et dixit ei: frater mi, comede panem tuum, quia resurrexit filius hominis a dormientibus. „Et svagt Spor af Aabenbarelsen for Petrus", siger Schneckenburger, „findes hos Lucas (24, 34 ὤφθη Σίμωνι); men begge Aabenbarelser bekræftes af Paulus 1 Cor. 15, 4. ὤφθη Κηφᾷ. 7. ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ. Man kan vel ikke tænke paa at tage Nazaræerbogens Beretninger for Udsmykkelser af denne Paulinske Notize (sic); thi Pauli Skrifter bleve ikke læste af dem [1]). Meget meer maa her Paulus vidne for sine Modstandere". Det sidste Raisonnement kan være rigtigt, men hvad kan der af disse Hebræerevangeliets „Notizer" bevises for dette Evangeliums tidligere Alder eller større historiske Paalidelighed fremfor det kanoniske Matthæi-Evangelium? De kunde snarere bevise, at vort kanoniske Matthæi-Evangelium var forfattet uafhængigt af Hebræerevangeliet, siden det ikke har optaget dem, dersom forresten ikke ogsaa her gjældte, at Beviserne ex silentio have et meget betinget Værd. — Hvad derimod Kirkefædrenes Vidnesbyrd om Hebræerevangeliet angaaer, kan Forfatteren til nærværende Afhandling efter de Bemærkninger, han dertil har anført S. 36 ff., ikke ganske benytte det Bevis, som Schneckenburger ved nærværende Leilighed henter derfra; thi Kirkefædrenes Forsigtighed og Mistro mod Hebræerevangeliet (i den Skikkelse, hvori de kjendte det) som Matthæi hebraiske Originalskrift lader sig læse meer, end mellem Linierne, da f. Ex. Epiphanius udtrykkelig beskriver Ebioniternes Matthæi-Evangelium som νενοθευμένῳ καὶ ἠκρωτηρια-

[1]) Apostolum Paulum recusant, apostatam eum legis dicentes. *Iren.*

Digitized by Google

σμένῳ [1]). Men hvad man derimod med Sikkerhed kan slutte af den Maade, hvorpaa Kirkefædrene yttre sig om de jødechristelige Partiers hebraiske Evangelium, nr, at de selv ikke kjendte noget hebraisk Skrift, som med større Ret kunde gjøre Fordring paa at være Matthæi Originalskrift. Da de nu altsaa dog ikke kjendte dette, og de heller ikke vidste Noget om vort græske Matthæi-Evangeliums Oprindelse [2]), tilkommer der deres Vidnesbyrd for begge Evangeliers apostoliske Authentie lige stor eller, om man vil, lige ringe Betydenhed. Dersom de havde havt endog den fjerneste Tradition om, hvad nyere Theologer (Guerike, Olshausen, Rørdam o. A.) have antaget, at Matthæus selv eller ved en umiddelbar Discipel havde besørget det græske Evangelium udgivet, da kan man være fuldkommen sikker paa, at de ikke havde fordulgt det.

Da det nu efter den Kundskab, som vi ere istand til at vinde om Hebræerevangeliet fra de deraf opbevarede Brudstykker, heller ikke vil lykkes at godtgjøre vort kanoniske Matthæi-Evangelium enten at have været en blot ved Tilsætninger og Indskydelser udvidet Redaction eller et blot summarisk Udtog af Hebræerevangeliet, ligesaalidt som dette Evangelium kan godtgjøres at have staaet i noget af de nævnte Forhold til det kanoniske Matthæi-Evangelium, og begge Evangelier ikke destomindre henføres til Apostelen Matthæus, maa man blive staaende ved Antagelsen af, at begge vare selvstændige — skjønt ikke derfor af hinanden uafhængige — Bearbeidelser af Apostlen Matthæi Originalskrift, der ved at ligge til Grund for begge har foranlediget Navnet *εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον*, hvilket dog

---

[1]) S. S. 40.

[2]) S. foran S. 16. quod quis postea in Græcum transtulerit, non satis certum est. *Hiern.*

Digitized by Google

for det hebraiske Evangelium skiftede med andre Navne: Hebræerevangeliet, Apostlernes Evangelium [1]).

Men — vil man maaskee sige — saa begribeligt det er, at Matthæi hebraiske Originalskrift kunde fortrænges og tilsidst aldeles forsvinde, dersom det var identisk med det græske kanoniske Matthæus-Evangelium, saa ubegribeligt er det, at hiint apostoliske Skrift kunde aldeles gaae tabt, dersom det kanoniske Matthæi-Evangelium har været en fri og selvstændig Bearbeidelse deraf, foretaget ved en Ubekjendt. Thi da det hebraiske Sprog var uforstaaeligt for de fleste Christne, og Brugen af et paa Hebraisk affattet Evangelium var indskrænket til en meget ringe Kreds, er det let forklarligt, hvorledes den græske Oversættelse blev almindeligen brugt og hævdet som Autoritet, medens det for de fleste Christne ubrugelige og overflødige Originalskrift ikke tildrog sig Opmærksomhed og derfor blev overladt de jødechristelige Partier, som vilkaarligen forandrede det efter de Traditioner og Meninger, som vare gjældende i deres Kreds. Men dersom det græsk-kanoniske Matthæi-Evangelium havde været forskjelligt fra Matthæi oprindelige, hebraiske Evangelium, hvorledes kunde da hiint vinde den Autoritet, som det erholdt og stedse har bevaret i Kirken? Maatte ikke strax ved et saadant Skrifts Udbredelse Spørgsmaalet opkastes om dets Ret til at gjælde for Apostelen Matthæi Værk? Det er jo bekjendt nok, hvorledes en stor Mængde af de Skrifter, som i den christne Kirkes andet Aarhundrede udbredte sig under Apostlers og apostoliske Mænds foregivne Navne kun i visse Kredse og til en kort Tid beholdt deres Anseelse, hvor-

---

[1]) *Hieron. contr. Pelagian.* III. 2: In evangelio *juxta Hebræos* ... *secundum apostolos* sive, ut plerique autumant, *juxta Matthæum*. Om disse tre Benævnelser s. Weber, Beitr. z. Gesch. des neutest. Kanons. Tüb. 1797. S. 26 ff.

Digitized by Google

imod vort græske Matthæi-Evangelium og de tre andre kanoniske Evangelier, saaſnart de omtales, ogsaa strax frembræde med afgjørende Anseelse fremfor alle andre christelige Skrifter og erkjendes som Værker af Apostler og Apostelbisciple, endog af dem, der ringeagtede deres Værd, Jøder, Hedninger og Kjættere.

Denne Bemærkning er gjort fra et Standpunkt, der overfører en langt senere Tids Forhold og Tænkemaade paa de ældste Christne. For disse, der enten selv havde været Vidner til Jesu Liv og Skjebne eller dog stod i saa nær Forbindelse med saadanne Vidner, at de hos dem kunde erholde Kundskab om Jesu Historie, kunde skriftlige Optegnelser desangaaende ikke have den Betydning som for os eller endog for de Christne allerede mod Slutningen af 2det Aarhundrede. Jeg har ved en tidligere Leilighed i nærværende Tidsskrift[1]) oplyst, hvorledes den mundtlige Overlevering indtog langt ned i Tiden et Forhold til de skriftlige Evangelier, som aldeles var det omvendte af det, der navnlig i den protestantiske Kirke maatte blive og virkelig er bleven gjort gjældende. Traditionen var det, hvorefter Christendommen i de ældste Tider blev prædiket, Traditionen, hvortil Menighedernes Tro støttede sig. Skriftlige Optegnelser om Jesu og Apostlernes Liv og Skjebne tjente kun til privat Brug, uden at besidde nogen kirkelig Autoritet. Forsaavidt der hos de første Christne var Tale om „hellig Skrift", da gjældte det Gamle Testamente som saadan. Begrebet om en nytestamentisk kanonisk Literatur opkommer først, efterat Hæretikernes Optrædelse gjorde det nødvendigt at søge til virksommere Forsvarsmidler, end Beraabelsen paa den alt meer og meer usikre og i forskjellige Retninger bøielige Tradition. Først successivt overførtes selv paa apostoliske Skrif-

[1]) Hvilken Betydning tilkommer den gamle Kirkes Vidnesbyrd om de fire kanoniske Evangeliers Oprindelse? 2 B., flg. fornemmelig S. 92—103.

Digitized by Google

ter hiin Inspirationscharakteer, som tidligere kun tillagdes det Gamle Testamentes prophetiske Beger og egentlig constituerer Kanonitetsbegrebet. Papias, der har givet det første Vidnesbyrd om Evangelieskrifters Affattelse ved Matthæus og Marcus og selv bemærkede Usikkerheden ved de mundtlige Overleveringer, foretrak ikke desto mindre at benytte Tradition fremfor Skrift [1]). Clemens Romanus [2]) og Ignatius [3]) henvise de Menigheder, til hvilke de skrev deres Breve, ikke til apostoliske Skrifter, men til Menigheds-Forstanderne, til Biskopper og Diaconer, for at kjende og bestyrkes i den rene Lære. Et gammelt Sagn, som Clemens Alexandrinus har meddeelt hos Euseb. h. e. 6, 14 fortæller, at Marcus, Apostelen Petri Ledsager, var bleven anmodet af Apostelens Tilhørere i Rom om at optegne det af den evangeliske Historie skriftligen, som hans Lærer mundtlig havde prædiket og foredraget. „Da Petrus erfarede dette," — hedder det — „forhindrede han hverken Marcus deri eller opmuntrede ham dertil." Hvormeget contrasterer den fuldkomne Tanshed om skriftlige Evangelier og den sparsomme Paaberaabelse af et Par Steder i nogle paulinske Breve [4]) med den hyppige Henvisning til det Gl. Testamentes Skrifter, den udtrykkelige Angivelse af disse Skrifters Forfattere og den vidtloftige Udskrivning af gammeltestamentiske Citationer, som karakteriserer de apostoliske Fædre og de ældste christlige Apologeter.

---

[1]) *Οὐ γάρ τοῖς τά πολλὰ λέγοῦσιν ἔχαιρον ὥσπερ οἱ πολλοί, ἀλλα τοῖς τἀληθῆ διδάσκοῦσιν ..... Οὐ γὰρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων τοσοῦτὸν με ὠφελεῖν ὑπελάμβανον, ὅσον τὰ παρὰ ζώσης φωνῆς καὶ μενούσης.* Papias hos Euseb. h. e. 3, 39.

[2]) ad Cor. 42.

[3]) ad Magnes. 13. ad Phil. c. 2. ad Trall. 3 &c.

[4]) S. Theol. Tidsskr. 5 B. 2 H. min Afhandling om Pastoralbrevene, S. 61 ff.

Digitized by Google

Det var Læsningen af det Gl. T.s Propheter, hvorved Tatian og Theophil efter deres egne Beretninger fornemlig vare blevne bevægede til at antage den christlige Religion. Den første Kirkefader, som anfører hyppige og udførlige Steder af skriftlige apostoliske Evangeliberetninger, Justinus Martyr († 165), pleier sædvanlig, for at godtgjøre Sandheden deraf, ogsaa at anføre Steder af det Gamle Testamente, ligesom om hine først derved vinde tilstrækkelig Gyldighed. Det var fra den mundtlige Tradition, at man i første og andet Aarhundrede fornemmeligen hentede Kundskab om den evangeliske Lære og Historie, det var i det Gl. Tests. Skrifter og fornemmelig i disses allegoriske Fortolkning, at man søgte Beviset for Evangeliets guddommelige Oprindelse og Jesu messianske Værdighed. Endnu Irenæus og Tertullian finde i den fra Apostlerne forplantede Tradition[1]) et Hovedværn mod Kætterne, skjøndt netop Kampen mod disse maatte foranledige Kirkens Opmærksomhed rettet ikke mindre paa det skriftlige, end mundtlige apostoliske Vidnesbyrd; thi ved hines afvigende, baade til mundtlig Overlevering og til skriftlige Optegnelser støttede Lærdomme vaktes den almindelige Bevidsthed om, at de Christnes oprindelige Eenhed var forstyrret. Al Kirkens Bestræbelse rettedes derfor nu paa at udskille den sande apostoliske Lære fra de Forvanskninger, som denne i Tidens Løb havde undergaaet; og en Be-

[1]) Quid autem si neque Apostoli quidem scripturas reliquissent nobis, nonne oportebat ordinem sequi traditionis, quam tradiderunt iis, quibns committebant ecclesias? Cui ordinationi assentiunt multæ gentes barbarorum eorum, qui in Christum credunt, sine charta vel atramento scriptam habentes per spiritum in cordibus suis salutem et veterem traditionem diligenter custodientes, in unum Deum credentes, fabricatorem coeli et terræ &c. (nu følger Troesbekjendelsen) adv. hær. III, 4.

Digitized by Google

stemmelse om, hvilke Skrifter skulde kunne gjælde som normative for christelig Troes- og Sædelære, paatrængte sig Kirken som en saameget større Nødvendighed, jo mindre Opmærksomhed den i lang Tid havde skjænket dette Middel til Evangeliets Forplantelse og Udbredelse.

Men netop til den Tid, da der opstod Trang til en nøiere Adskillelse mellem kanoniske og ukanoniske Skrifter, forefandt Kirken en broget Mængde af disse mellem hinanden[1]). Efter hvilke Kriterier skulde nu denne Adskillelse foretages? Hvorledes skulde de ægte apostoliske Skrifter — thi disse anssaae Kirken med Rette for at maatte være Kanons egentlige Stamme — udsondres fra de pseudoapostoliske? At man i det Mindste i tredie og fjerde Aarhundrede var sig de almindelige Regler bevidst, hvorefter en saadan Opgave skulde løses, derom vidne Origenis og Eusebii Yttringer[2]); og at man allerede tidligere deels i udvortes Vidnesbyrd, deels i Sammenligning

---

[1]) At der af Kjætterne var udbredt en Mængde Skrifter under opdigtede Autoriteters Navne, bevidnes næsten af alle Kirkefædre. Hegesippus havde, ifølge Euseb. h. e. 4, 22. i sine ὑπομνήματα beretet, at nogle af de apocryphiske Bøger vare skrevne af Kjættere til hans Tid. Irenæus taler om infinita multitudo apocryphorum librorum et adulterinarum scripturarum, som Marcosierne skulde have besiddet. adv. Hær. 1, 17. Epiphanius hær. XXVI, 12 f. om Gnostikerne: μύρια παρ'αὐτοῖς πεπλασμένα γραφεῖα τετόλμηται. Men ogsaa i den orthodoxe Kirke var Brugen af Bøger, som vare skrevne under opdigtede kirkelige Autoriteters Navne, ganske almindelig. Foruden en Mængde andre, hvis Anseelse indskrænkede sig til mindre Kredse, ville vi blot af dem, der endog langt ned i Tiden bleve af berømte Kirkelærere benyttede som ægte og inspirerede Skrifter, men efterhaanden aldeles fortrængtes fra kanonisk Anseelse nævne: Hebræerevangeliet, Hermæ Pastor, Barnabæ Brev, Clemens' Brev til Corintherne, Petri Prædiken, Pauli Gjerninger, Petri Aabenbaring, de sibyllinske Bøger, de apostoliske Constitutioner, etc.

[2]) Sml. Euseb. h. e. 3, 25. 6, 25. etc.

Digitized by Google

mellem Skrifternes Indhold og den i den almindelige christne Kirke bevarede Lære virkelig søgte Begrundelse for sin Dom om det N. T. kanoniske Bøger, derom tillader navnlig Irenæi og Tertullians Polemik mod de gnostiske Vranglærere ingen Tvivl. Men et andet Spørgsmaal er, hvorvidt man imod Slutningen af det 2det og i de følgende Aarhundreder besad Veiledning nok fra ældre Tider, for at komme til et sikkert og uforkasteligt Resultat om vore kanoniske Evangeliers Oprindelse. Man overseer altfor ofte, at om endog de kritiske Hjælpemidler, der stod Irenæus, Clemens Alexandrinus, Tertullian og de øvrige Kirkefædre fra Slutningen af 2det Aarhundrede til Tjeneste, vare blevne benyttede med langt større Nøiagtighed og historisk Forskeraand, end der var Tilfældet, kunde de dog neppe indestaae for andet, end at allerede fra Midten af 2det Aarhundrede havde de af det N. T.s Skrifter, der senere betegnedes af Eusebius som ὁμολογουμένα, fremfor en Mængde andre vundet almindelig Udbredelse og Anseelse som ægte Skrifter af Apostler og Aposteldisciple. Til Irenæi og Tertullians Tid existerede der en katholsk Kirke, hvis enkelte Menigheder stod paa mange Maader i Forbindelse med hinanden; til den Tid begyndte Opmærksomhed for og Undersøgelse af authentiske Documenter for den evangeliske Historie og Lære; til den Tid havde man allerede paa meget forskjellige Punkter i Kirken en større eller mindre Samling af de Skrifter, der fremfor andre havde Anseelse som ægte apostoliske Værker. Ganske anderledes forholdt det sig derimod i første Halvdeel af det 2det Aarhundrede. Der var dengang kun en Række adspredte Menigheder i forskjellige Lande; den fælleds Tradition angik de væsentlige Kjendsgjerninger og Lærdomme, som udgjorde Hovedindholdet af Apostlernes Prædiken [1]). Hvorledes

[1]) Man slg. Dr. Rördam, De fide patrum p. 63—118 og de af mig dertil fremsatte Bemærkninger i Theol. Tidsskr. 4. B. (Om For-

Digitized by Google

skulde man til denne Tid overbevise sig om Ægtheden af et Skrift, der udbredte sig under en Apostels eller Apostelדisciples Navn maaskee langt fra de Egne, som have været Skuepladsen for hans Virksomhed? Ved at sammenligne det med andre apostoliske Skrifter? — men af saadanne besad man maaskee faa eller ingen; thi baade historiske Vidnesbyrd og Sagens egen Natur tale for, at først efterhaanden samledes de nytestamentiske Skrifter, der i Begyndelsen udbredtes enkeltviis. Ved Efterforskning paa de Steder og hos de Menigheder, hvor den formeentlige Forfatter havde levet? — Men Uvidenheden om, at en Apostel paa et bestemt Sted ikke havde udgivet noget Skrift, var intet Beviis imod dets Ægthed; ligesaalidt som Bekræftelsen af Ægtheden kunde have nogen Betydning, dersom to eller tre Generationer allerede vare hedengangne, og den dalevende Menighed muligviis havde med Skriftet samtidigt modtaget Rygtet om dets Affattelse i dens Midte. Johannis Evangelium — hvormed forresten her ikke videre skal føres noget Beviis imod dets Ægthed — brugtes saaledes som apostolisk Document i Antiochien, Carthago, Lyon — førend man endnu i Ephesus finder gjort nogen Brug deraf endog ved en Leilighed, hvor Undladelsen deraf er i høieste Grad paafaldende [1]). I Tider som Christenhedens ældste Dage, hvor Gemytterne gribes og henrives af nye Ideer, som henvende den Enkeltes intensiveste Opmærksomhed paa hans eget indre Liv, hvor de enkelte Mennesker og det nærmeste Samfund, til hvilket de slutte sig, ere i udvortes Henseende underkastede Fare, Forfol-

holdet mellem de historisk-kritiske Undersøgelser over de bibelske Skrifter og den protestantiske Kirkes Principer) S. 61 f.

[1]) I Striden om Paaskefesten forsvarede Polycrates, Biskop i Sardes med Paaberaabelse af Apostelen Johannis Autoritet, den Mening, som netop finder Modsigelse i det johanneiske Evangeliums Beretninger. Euseb. h. e. 3, 34.

Digitized by Google

gelse, de voldsomste Omvexlinger, der er det naturligt, at Erindringen og Traditionen om de store, vigtige Begivenheder, som have fremkaldt saadanne Bevægelser, bevares friſt og levende, gjenkaldes og fornyes som Kilde til Trøſt, Opmuntring, Begeiſtring; men derimod vente man ikke tydelige Erindringer opbevarede fra en saadan Tid om Gjenſtande, der først kunde interessere en langt ſildigere Tidsalder under andre Forhold! Hvilken Dunkelhed er udbredt over den ældſte chriſtne Kirkes Hiſtorie endog i mange Henſeender, ſom maatte tiltrække ſig langt større Opmærkſomhed end literairhiſtoriſke Notizer om nogle Skrifters Affattelſe, for hvis Hovedindhold man havde tilfredsſtillende Borgen i den levende, mundtlige Overlevering! Endelig betænke man, at der herſkede i den ældſte Kirke tvende Retninger, ſom ſtode under Indflydelſer, hvilke i lige Grad maatte formindſke Opmærkſomheden for alle de Jagttagelſer, der ſenere ſkulde afgive det hiſtoriſke Beviis for nyteſtamentiſke Skrifters Authentie. Hos paulinſke Chriſtne var Ideen om den nye Religion ſom Aandens Religion i den Grad fremherſkende, at Chriſtendommen ligefrem modſattes det Gamle Teſtament under Benævnelſerne *τὸ πνεῦμα* og *τὸ γράμμα*. Af Pauli (2 Cor. 3, 6. 8.) og Ignatii (ad. Phil. 8.) Breve vil man kunne ſlutte, at ſkriftlige Optegnelſer overhovedet og hiſtoriſke Vidnesbyrd om diſſe ikke havde ſtor Betydning for Chriſtne af denne Retning. De deelte dernæſt med Petrinerne, eller hvorledes man nu vil kalde de Chriſtne, ſom i Modſætning til Paulus og Paulinerne knyttede den nye Religion nærmere til den ældre Aabenbaring og dennes Hiſtorie, Forventningen om den ſnart foreſtaaende Chriſti Paruſie, hvorved det Henſyn til Efterverdenen, ſom forudſættes ved Affattelſen og Bevarelſen af ſkriftlige Optegnelſer, af ſig ſelv maatte betydeligen indſkrænkes. Dersom man tager alle Omſtændigheder i Betragtning, under hvilke det Nye Teſtaments Skrifter udbredtes, vil man finde,

Digitized by Google

at i mange Tilfælde var det udelukkende dogmatiske Kriterier, som fra den Tid, hvor der blev Spørgsmaal om disse Bøgers Kanonicitet, maatte afgive Bestemmelsen derover. At dette blev Tilfældet, bekræftes ogsaa af historiske Kjendsgjerninger. Et høist mærkeligt Bidrag til at kjende Kirkens Forhold til det N. Ts. Kanon ved den Tid, da sidstnævnte begyndte at danne sig, skjænkes os saaledes ved de Meddelelser, som Eusebius har opbevaret af Serapion. Denne antiochenske Biskop, en Samtidig med Victor i Rom, Polycrates i Ephesus o. A. (Euseb. h. e. 5, 22) — hvis Tidsalder altsaa falder henved 190—200 efter Chr. — „skrev en Bog om det saakaldte Petri Evangelium, for at gjendrive det Falske, som indeholdtes i dette Skrift, i Anledning af, at nogle Personer i Menigheden i Rhossus, en Stad i Cilicien, vare ved ovennævnte Evangelium bragte til vildfarende Meninger." (Euseb. h. e. 6, 12). Af Serapions Bog har Eusebius opbevaret følgende Sted: „„Vi, mine Brødre! antage Petrus og de andre Apostler saa godt som Christus; men som erfarne Folk forkaste vi de Skrifter, som falskeligen bære deres Navn, idet vi vide, at vi ikke have modtaget saadanne. Dengang jeg var hos Eder, antog jeg, at I Alle havde den rette Tro; og uden at gjennemgaae (*μὴ διελθὼν*) det Skrift, der blev mig leveret af dem (d: af dem, hvilke have foranlediget Strid i Menigheden) som Petri Evangelium, sagde jeg: er det alene dette, som synes at vække Betænkelighed blandt Eder (*εἰ τοῦτο ἐστι μόνον τὸ δοκοῦν ὑμῖν παρέχειν μικροψυχίαν*), da lad det læses. Men da jeg nu af det, som er blevet mig fortalt, erfarer, at deres Sind er besængt med et Kjætteri, vil jeg bestræbe mig for atter at komme til Eder. I kunne derfor, mine Brødre! vente mig om kort Tid. Men vi have opdaget, hvori Marcians Kjætteri bestod, og han modsagde sig selv, idet han ikke vidste, hvad han sagde. Dette ville I erfare af, hvad jeg har skrevet. Thi vi

Digitized by Google

have havt Leilighed til at gjennemgaae dette Evangelium, som vi have laant af Andre, der bruge det, nemlig Efterfølgere af det Parties Stiftere. som vi kalde Doketer (thi til deres Lære høre de fleste deri forekommende Meninger), og have fundet, at det Meste (τά πλείονα) stemmer overeens med Frelserens rette Lære, men Noget (τινα) er fordreiet, hvilket vi have anmærket til Eders Nytte.“" Vi finde her en christelig Biskop til en Tid, hvor det almindelig antages, at vore fire kanoniske Evangelier havde udelukkende vundet Anseelse som ægte apostoliske, give sit Samtykke, endog ved en derover opkommen Meningsforskjellighed, til den fortsatte Brug af et Evangelium, om hvis Oprindelse og Beskaffenhed han ingen nøiere Kundskab havde, førend han ved den Anvendelse, som deraf blev gjort til Understøttelse for Meninger, som strede mod den almindelige Kirkes Lære, fandt sig foranlediget til at anstille Undersøgelse derom. Det var blevet ham forelagt som Petri Evangelium, men Uvidenheden om, hvorvidt denne Apostel virkelig havde skrevet noget Evangelium, var Serapion tidligere ligesaa lidt til Anstød ved at tillade dets Brug, som den formodentlig sildigere vilde have været det, dersom ikke den Benyttelse, der blev gjort af dette Skrift, havde givet hiin Omstændighed Vægt, efterat han havde vundet noget nøiere Indsigt om dets Beskaffenhed. Det er kjendeligt saavel af Serapions Ord som af Eusebii Beretning, at ikke nogen historisk-kritisk, men en dogmatisk Udvikling har udgjort Hovedindholdet af den antiochenske Biskops Polemik mod den omhandlede Evangeliebog. Hvorledes Kirkens Dom over Kanoniciteten af det N. T.s Bøger blev bestemt ved historisk-kritiske Grunde, derpaa giver blandt Andet Apocalypsens og 2det Petri Brevs Historie mærkelige Exempler. Intet Skrift i det N. T.s Kanon kan fremvise en saa fortløbende Række af saa gamle Vidner for sig som den johanneiske Apocalypse: Papias, Justin, Melito, Theophil, Apollonius,

Digitized by Google

Irenæus, Tertullian, Clemens Alexandrinus, alle tilsammen fra det 2det Aarh., hvilke ved Papias, ἀκουστὴς Ἰωάννου (Euseb. h. e. 3, 39) og de af Irenæus omtalede ephesinske Presbytere, qui Joannem discipulum Domini viderunt (adv. hær. 5, 33. 3), række op lige til Apostelen selv. Alligevel steg med hvert Aarhundrede Kirkens Ugunst mod Apocalypsen og Mistilliden til dens Ægthed; i den orientalske Kirke kunde dette Skrift aldrig meer naae fuldkommen Anerkjendelse[1]). Jo nærmere Dommen saaledes var Traditionens Kilder, desto gunstigere lød den for Ægtheden; jo fjernere, jo mindre man var istand til at føre det historiske Beviis, hvorpaa det ved et formedelst sit Indhold omtvistet Skrift især kom an, desto ugunstigere. Ikkun den dogmatiske Interesse maa derfor antages at have foranlediget denne Bæxel i Kirkens Dom. Montanisternes og Chiliasternes Sværmerier, som søgte Næring og Støtte i Apocalypsen, gjorde Kirkens besindigere Lærere mistænkelige mod dette Skrifts apostoliske Authentie. Med Rette beundres den alexandrinske Dionysii (270) Kritik over Apocalypsen som et Mønster paa forsigtig Overveielse og skarpsindig Udvikling af Tvivlsgrundene; men den er netop kun indre[2]) Kritik: i Henseende til de historiske Vidnesbyrd, om Bogen indskrænker han sig til den flygtige Bemærkning, som i Betragtning af den Anseelse og de Vidnesbyrd, dette Skrift havde fundet hos ældre og berømte Kirkelærere, maa ansees aldeles utilfredsstillende: „Nogle af dem, der have levet før vor Tid, have forkastet denne Bog og gjendrevet den Stykke for Stykke ved at vise, at den var uforstaaelig og uden Sammenhæng;“ altsaa ogsaa disse ældre Kritikere have støttet deres Forkastelsesdom paa

[1]) Dog har den nyere græske Kirke siden 17de Aarh. fastsat N. Ts. Kanon i Overeensstemmelse med den romersk-katholske og forsaavidt atter anerkjendt Apocalypsen som apostolisk Skrift.

[2]) Dette urgeres ogsaa f. Ex. af Guerike, Einl. § 60. S. 551.

Digitized by Google

indre Grunde. — Et Modstykke til Apocalypsens Historie frembyder 2det Petri Brevs Skjebne. Dette Brev, hvis indre Kriterier paa Ægthed erkjendes af de fleste Theologer i vore Dage, har først i tredie Aarhundrede historiske Vidnesbyrd om sin Tilværelse, og det første Vidne, Origines, betegner det udtrykkeligt som et omtvistet Skrift [1]). Eusebius (h. e. 3, 25) regner det til Antilegomena og bemærker (h. e. 3, 3), at den kirkelige Overlevering udelukkede det fra de ægte kanoniske Skrifter, men tilføier, at det paa Grund af sin Opbyggelighed dog blev brugt af Mange og regnet med blandt de øvrige kanoniske Skrifter. Dette Hensyn blev efterhaanden saa overveiende, at efter Hieronymi og Augustins Tid ophøre aldeles de kritiske Tvivl om dets Authentie og Kanonicitet. Selv Hieronymus, der aabenbart deelte disse Tvivl om Brevets Ægthed [2]), gjorde ingen Brug af denne sin Privatmening, men viste ogsaa ved denne Leilighed, hvorlidt Kirkens Kanon kan ansees for Resultat af videnskabelig historisk Kritik. Medens saaledes ved Johannis Apocalypse den historiske Overlevering maatte ligge under for den dogmatiske Ugunst, seirede ved 2det Petri Brev den dogmatiske Gunst over de Betænkeligheder, som de historiske Vidnesbyrd maatte vække [3]).

Ved alle de omstridte Skrifter i det N. T. lod sig det Samme paavise, hvorledes det kun var en dogmatisk, ikke nogen historisk Kritik, som den gamle Kirke har anvendt. Men der kunde maaskee bemærkes, at dette var ganske naturligt, efterdi Mangelen af tilstrækkelige historiske Vidnesbyrd netop havde sat de omtalede Bøgers Kanonicitet i Tvivl, og Dommen maatte altsaa i dette Tilfælde udelukkende fældes efter indre, navnlig

[1]) Hos Euseb. h. e. 6, 25. *Πέτρος . . . μίαν ἐπιστολὴν ὁμολογουμένην καταλέλοιπεν· ἔστω δὲ καὶ δευτέραν. ἀμφιβάλλεται γὰρ.*

[2]) Ep. 120 ad Hedib. c. 11.

[3]) Schwegler, S. 66 ff.

Digitized by Google

dogmatiske Grunde; men at derimod ved de saakaldte ὁμολογουμένα forbandt sig udvortes og indvortes Grunde saa store til at hævde deres Ægthed og kanoniske Anseelse gjennem den hele christelige Oldtid, at derved udelukkedes al Strid derom; navnlig synes dette at maatte have været Tilfældet med de fire Evangelier, ἃ καὶ μόνα ἀναντίῤῥητα ἐστιν ἐν τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ (Orig. hos Euseb. h. e. 6, 25). Unægtelig maa man blive tilbøielig til at troe dette, naar man hører, med hvilken Sikkerhed Kirkefædrene fra Slutningen af 2det Aarhundrede afgive deres Vidnesbyrd om disse Bøger og om deres udelukkende Anseelse. Men, dersom vi see hen til de Beviser, hvorpaa deres Forsikkringer i denne Henseende støtte sig, da indskrænke de sig, som tidligere i dette Tidsskrift [1]) er oplyst, til den almindelige Henvisning til Fortids og Samtids Tradition, uden at Kirkefædrene have kunnet, med Undtagelse af Navnene paa de fire kanoniske Evangeliers Forfattere, angive andre Oplysninger om disse Bøgers Affattelse, end saadanne, der den Dag idag lade sig udlede af Bøgernes eget Indhold i Forbindelse med Combinationer af Efterretninger fra de øvrige nytestamentiske Skrifter, eller saadanne, der ved indre Modsigelse røbe deres Opdigtelse. Man kan gjerne indrømme, at de lærde Kirkefædre fra Slutningen af 2det Aarhundrede anvendte Iver og Omhu for at udsondre ægte og uægte apostoliske Skrifter, at de navnlig ved de saakaldte Homologumena have fundet en mærkelig Overeensstemmelse i Vidnesbyrdene fra de forskjelligste Egne i Christenheden [2]) etc. — uden at dog deraf følger, at de sikre og afgjørende Yttringer, hvormed vore fire kanoniske Evangeliers Authentie hævdes fra det angivne Tidspunkt

[1]) 2 B. S. 118 ff.

[2]) Süskind, Magazin für chr. Moral- und Dogm. 1803, 9s Stück. S. 1 ff. Rørdam, de fide Patrum &c. Guerike, Einleit. § 35 S. 136 ꝛc.

Digitized by Google

af, skulde være fuldkommen berettigede til at supplere Mangelen paa sikre og bestemte Vidnesbyrd fra en ældre Tid. Thi det er et Resultat af vor Evangeliesamlings Historie, som ved enhver ny videnskabelig Undersøgelse vinder yderligere Bekræftelse, at den Tidsalder, der med Grund maatte formodes at kunne meddele sande og bestemte Efterretninger om apostoliske Evangeliers Oprindelse, havde ingen synderlig Interesse for denne Gjenstand; at den Tidsalder derimod, hvem det nærmest formedelst forandrede Forhold blev af høieste Vigtighed at kunne vindicere de fire kanoniske Evangeliers apostoliske Oprindelse, manglede saavel tilstrækkelige Oplysninger som kritisk Dygtighed til at anstille de dertil fornødne Undersøgelser, medens den derimod havde saavel Foranledning som Fristelse til at føre de Vidnesbyrd, der i det Høieste gjaldt om hine Evangelier i deres oprindelige Skikkelse, over paa de Evangelier, hvis Indhold fandtes meest overeensstemmende med Datidens historiske og dogmatiske Tradition. (Theol. Tidsskr. 2 B. S. 83.)

Til de Bemærkninger, hvormed jeg i Theol. Tidsskr. 4de B. har søgt at retfærdiggjøre den ovenanførte Dom over Kirkefædrenes Forhold til en historisk-kritisk Afgjørelse om de kanoniske Evangeliers Oprindelse, være det mig tilladt, endnu at tilføie et Par oplysende Ord.

Vi leve i Tider, hvor en alvorlig og samvittighedsfuld Mand meer end nogensinde vil vogte sig for letsindigen at række Haand til at svække historiske Autoriteter. Men derfor forbliver det ikke destomindre Pligt at vidne om Sandheden, selv om det maa skee med Fare for at give Anledning til Consequentser, som ikke kunne billiges. Der gives Mænd, hvis Fortjenester ikke miskjendes, om endog den Vægt, der tillægges deres Vidnesbyrd i en vis Retning, maa erklæres for overdreven og uretfærdig. Den Høiagtelse, der skyldes Kirkefædrene, støtter sig til Dyder og Egenskaber, hvorved de have gjort sig

Digitized by Google

langt mere fortjente af Kirken og Menneskeheden, end om de uden hine havde været nok saa skarpsindige Tænkere og Historieforskere. Men det er urigtigt, naar der paa Grund af deres virkelige Fortjenester tillægges dem andre, hvorom deres egne Skrifter afgive authentisk Beviis for, at de ikke kunne tilkomme dem. Man indrømmer almindeligen, at Kirkefædrene ved deres historiske Forskninger ikke blot dele de Ufuldkommenheder, som ere fælleds næsten for alle Oldtidens Skribenter, men at de endog have givet saadanne Beviser paa Lettroenhed, Uvidenhed, Partiskhed i Fremstilling og Bedømmelse af mange Kjendsgjerninger, som de berette, at selv den meest troende og conservative Historieforsker vil tage i Betænkning at indestaae for deres Sandhed. — Naar man da nu giver Kirkefædrenes Paalidelighed til Priis ved saamange af deres Udsagn, hvad Ret har man da til at behandle deres Angivelser ved en Gjenstand af saa dunkel Beskaffenhed som vore kanoniske Evangeliers Oprindelse og Historie som Udsagn af klassiske Vidner? — „Men netop paa dette Gebeet" — vil man svare — „kan der ikke andet, end ventes sande og nøiagtige Meddelelser af dem. Lad være, at Justinus Martyr (Apol. I. 26. 56) har taget en Støtte, opreist i Rom til Ære for en fabbinsk Guddom, Semo Sangus, for at være opreist til Ære for Simon Magus, at Irenæus (adv. hær. 2. 39, 40) med Paaberaabelse af de apostoliske Presbyteres Vidnesbyrd og Joh. 8, 57 angiver Jesu Alder til omtrent halvtredsfindstyve Aar etc., at overhovedet Kirkefædrenes Skrifter fra 2det og følgende Aarhundreder ere opfyldte med Fortællinger om Mirakler og Visioner, om Djævlebesættelser og Engleaabenbarelser, hvilke man maa lade staae ved deres Værd, etc.; — men i et Anliggende af den Vigtighed som Undersøgelsen af de kanoniske Exemplarers Oprindelse, ved et Spørgsmaal, hvor der findes en saa stor og udbredt Overensstemmelse i Besvarelsen fra de forskjelligste Sider, ved

Digitized by Google

Efterforskninger, som anstilledes til en Tid, hvor endnu ingen kirkelig Autoritet lagde Baand paa den Enkeltes Frihed i Efterforskning og Bedømmelse af det N. Ts. Kanon — der maae de Tvivl og Betænkeligheder bortfalde, som ellers kunne ansees begjørede; med mindre man vil vise Vantro mod al Historie og historisk Vidnesbyrd." — Men vi have allerede oplyst, hvorledes i den ældste og ved de omhandlede Spørgsmaals Afgjørelse vigtigste Tid skriftlige Evangelier ikke tildrog sig nogen almindeligere Opmærksomhed; og foruden de anførte Kjendsgjerninger ville vi endnu kun gjøre opmærksom paa, hvor ringe et Antal Vidnesbyrd om vore kanoniske Evangelier Eusebius, der gjorde sig Umage for at samle dem, har været istand til at sammenbringe af den Literatur, som gaaer op over de sidste Decennier af 2det Aarh. Ved de Vidnesbyrd derimod, som aflægges efter 2det Aarhundredes Slutning, bemærker man, hvorledes de tiltage i stedse større Bestemthed og Udførlighed i samme Forhold, som de fjerne sig fra Traditionens ældste Kilder, hvorledes ældre Vidners dunkle og usikre Antydninger successivt omdannes til aldeles klare og positive Bekræftelser[1]). Nøiagtige og strængere kritiske Undersøgelser om det N. Ts. Bøger kunne overhovedet ikke have været anstillede i ældre Tider, siden den historiske Grund, hvorfor lærde Kirkefædre i fjerde og femte Aarhundrede erklære en Bog for kanonisk eller ikke, beroer paa, om „de fleste," „mange," „nogle af de Gamle" have anført og brugt den eller ikke; og selv Efterforskningen derom blev hverken anstillet regelmæssigt eller fuldstændigt eller med fornøden Nøiagtighed Hvorlidet Eusebius, der dog var en af sin Tids lærdeste og betydeligste Forskere, har tilfredsstillet en dybere indgaaende Kritik ved sin Under-

[1]) Udførligere Oplysninger herom har jeg meddeelt i Theol. Tidsskr. 2 B. S. 118–162.

Digitized by Google

søgelse om det N. Ts. Skrifter, veed Enhver, der har villet benytte hans Veiledning. Man betænke blot den Forvirring, den logiske Uorden og de Modsigelser, som findes i det bekjendte Sted h. e. 3, 25, hvor han vil give en summarisk Udsigt over de Efterretninger, som han paa andre Steder adspredt har givet om det N. Ts Skrifter [1]). Men ikke blot den Usikkerhed og Mangel paa klar Indsigt, som forraader sig i Eusebii Kanon og som tildeels var en Følge af de Kilders Beskaffenhed, han kunde benytte, svækker Tilliden til hans Efterretninger; en endnu større Mistillid maa han fremkalde ved den Tankelosshed, hvormed han forvæxler de forskjellige Tider og gjør de urimeligste Combinationer; som f. Ex. (h. e. 2, 17) naar han vil have de ægyptiske Therapeuter, hvis Levemaade Philo beskriver, ansees for Christne og til yderligere Beviis yttrer den Formodning, at hine *συγγράμματα παλαιῶν ἀνδρῶν*, som Therapeuterne, efter Philos Angivelse, brugte, have været *τὰ τε εὐαγγέλια καὶ αἱ τῶν ἀποστόλων γραφαὶ*, endskjøndt han umiddelbart i Forveien har fortalt, at Philo, hvis Fortælling han udtyder paa den angivne Maade, har truffet sammen med Petrus i Rom under Keiser Claudius (41—54 efter Chr.), hvoraf det dog maatte være indlysende, at de af Philo bestrevne Therapeuter umuligen kunde bruge Apostlernes Skrifter, af hvilke dengang neppe noget var forfattet, som Skrifter af „de Gamle." Ja, end ikke den Sinceritet og Upartiskhed, der dog giver ellers mindre paalidelige Vidners Udsagn Vægt, tør vi ubetinget tillægge Kirkefædrene. Den apologetiske eller polemiske Tendents, som de fulgte ved Udarbeidelsen af deres Skrifter, forledede dem stundom til at fremstille Sandheden i et mindre rigtigt Lys. Man sammenligne f. Ex. Eusebii paa

[1]) S. Lücke, über den neutestam. Kanon des Eusebius. 1816. Weber, Beitr. z. Gesch. des neutest. Kanons. 1791. etc.

Digitized by Google

Papiæ og den alexandrinske Clemens' Vidnesbyrd støttede Beretning om Marci-Evangeliets Affattelse[1]); ligesom Eusebius her bestemtes af den herskende Mening om dette Skrifts Anseelse til at sige meget mere, end der indeholdtes i hans Hjemmelsmænds Beretninger, saaledes har hans egen og den alexandrinske Kirkes ugunstige Stemning mod Apocalypsen rimeligviis forledet ham til at forbigaae de Vidnesbyrd, som dette Skrift havde i Papiæ Skrifter; thi at Papias kjendte Apocalypsen og ansaae den for et inspireret Skrift, bevidne de cappadociske Biskopper Arethas og Andreas[2]). Om Petri Prædiken (*κήρυγμα Πέτρου*) siger Eusebius h. e. 3. 3: *μήτε ἀρχαίων μήτε τῶν καθ' ἡμᾶς τις ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς μαρτυρίαις ἐξ αὐτοῦ συνεχρήσατο.* Og dog citerer Clemens Alexandrinus dette Skrift hyppigen (s. Credner, Beitr. I. S. 351–353), sædvanlig med Citationsformlen: *Πέτρος λέγει*, og selv Origines, der bestrider den Anseelse, som det nød hos Nogle (De princ. præf.), indrømmer ved en anden Leilighed (Comm. in Joann. 13, 17), at man først maa undersøge, *πότερον ποτε γνησιὸν ἐστιν ἢ νόθον ἢ μικτὸν*[3]). — Medens Tertullian de orat. c. 12 behandler Hermæ Pastor som kirkelig Autoritet, yttrer han sig med lidenskabelig Bitterhed mod dette Skrift ved en anden Leilighed (De pudic. c. 10). Cederem tibi, siger han, si scriptura pastoris, quæ sola moechos amat, divino instrumento meruisset incidi, *si non ab omni concilio ecclesiarum, etiam vestrarum inter apocrypha et falsa judicaretur.* Man maatte efter disse Yttringer antage, at Hermæ Pastor var en almindelig forkastet Bog, ja, at der endog havde fundet udtrykkelige Forhandlinger Sted i

[1]) Theol. Tidsskr. 2 B. S. 130.
[2]) S. de Wette, Einl. § 191.
[3]) Endnu Gregor Nazianz. citerer det med de Ord: *φησί θαυμασιώτατα λέγων ὁ Πέτρος.*

Digitized by Google

den occidentalske Kirke til Fastsættelse af N. Ts. Kanon. Men endnu kort før Tertullian bruger Irenæus dette Skrift som en Autoritet (adv. hær. 4, 3 flg. Euseb. h. e. 5, 8); Clemens Alexandrinus omtaler og citerer det ganske som et kanonisk Skrift (Strom. l. 1. ed. Par. p. 311. p. 356. l. 2. p. 360. p. 379. p. 384. 85. l. 4. p. 503. l. 6, p. 679); Origines benytter det paa mange Steder, og, skjøndt hyppigen med den Bemærkning, at dets Kanonicitet omtvivles af Mange, erklærer han dog eet Sted (Explan. in ep. ad. Rom.) sin egen Overbeviisning om dets Affattelse ved Hermas, med Tilføiende: quæ scriptura valde mihi utilis videtur, et, ut puto, divinitus inspirata. — Hvad betyder overhovedet i det rhetoriske Sprog, som Begeistringen og Polemiken pleier at tale, at „Alle ere enige i" eller at „Ingen nægter" —? At det ikke heller forholder sig med Indrømmelsen om de kanoniske Evangeliers Anerkjendelse af den katholske Kirkes Modstandere, saaledes som der almindeligen paastaaes, har jeg ved andre Leiligheder oplyst, og vil her kun endnu tilføie, hvorpaa Schwegler[1]) og Schliemann[2]) gjøre opmærksom, at Eusebii Notize h. e. 6, 17 om Ebioniten Symmachus: *καὶ ὑπομνήματα αὐτοῦ εἰσετι νῦν φέρεται, ἐν οἷς δοκεῖ πρὸς τὸ κατὰ Ματθαῖον ἀποτεινόμενος εὐαγγέλιον τὴν δεδηλωμένην αἵρεσιν* (det ebionitiske) *κρατύνειν* tyder paa en Polemik mod det græskkanoniske Matthæi-Evangeliums Ægthed fra deres Side, som hævdede Hebræerevangeliets Anseelse som Matthæi ægte Skrift.

Ville vi da saaledes aldeles afvise Kirkefædrenes Vidnesbyrd om vore Evangelier som ugyldige? Ingenlunde, vi skulle

---

[1]) Das nachap. Zeitalt. S. 247.
[2]) Die Clementinen S. 480.

Digitized by Google

atter komme tilbage til dem og kjende den rette Betydning deraf. Der skulde kun ved det Anførte nærmest med Hensyn til det kanoniske Matthæi-Evangelium oplyses, hvorlidt vi paa Grund af Kirkefædrenes Vidnesbyrd ere berettigede til at antage dette Skrift i sin nuværende Skikkelse for en tro og umiddelbar Oversættelse af hiin Apostels hebraiske Originalskrift. Vi ville i Korthed gjentage Forhøret over de historiske Vidner: Ganske nær ved den apostoliske Tidsalder — maaskee endog fra en af Jesu umiddelbare Disciple — meddeles os den Efterretning: *Ματθαῖος ἑβραΐδι διαλέκτῳ τὰ λόγια (τοῦ κυρίου) συνετάξατο* (s. *συνεγράψατο*), *ἡρμήνευσε δ'αὐτά ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος*. Disse Ord bleve senere almindeligen forstaaede som en Efterretning om, at vort (græske) Matthæi-Evangelium oprindeligen var skrevet paa Hebraisk. Men da der ikke anføres noget Videre om Beskaffenheden af hine *λόγια*, som Matthæus skal have optegnet i det hebraiske Sprog, og Ordene efter deres etymologiske og philologiske Betydning muligen kun udsige, at Matthæus har optegnet Taler og Udsagn af Jesus [1]), afgives derved intet sikkert Vidnesbyrd om, at det af Papias omtalede Skrift var identisk med vort første kanoniske Evangelium, der indeholder en sammenhængende historisk Fremstilling ikke blot af Jesu Ord og Taler, men af hans Virksomhed og Skjebne overhovedet. Efter dette Vidnesbyrd finde vi ikke Matthæi-Evangelium nævnt eller anført paa saadan Maade, at derved maa udelukkes Tanken om ethvert andet Evangelieskrift, end vort første kanoniske — forinden de sidste Decennier af 2det Aarhundrede. Derimod erfare vi, at i det angivne Tidsrum vare Skrifter af lignende Indhold som vort Matthæi-Evange-

[1]) Literaturen til det vidhørende Spørgsmaals Besvarelse s. hos Grimm, Die Glaubwürdigkeit der evang. Geschichte mit Bezug auf D. F. Strauß und Br. Bauer und die durch dieselben angeregten Streitigkeiten. Jena 1845. S. 22 ff.; o. a. Skr.

Digitized by Google

lium udbredte omkring i Christenheden og kjendtes ogsaa af Hedninger (Celsus), uden at de henføres til visse bestemte Apostler eller apostolisse Mænd. Vi finde, af den Skik, at foretage Bearbeidelser af ældre Evangelieskrifter, var en lang Tid almindelig og upaatalt (Tatian, Theophil etc.); at Udbredelsen af saadanne Skrifter betragtedes med Sorgløshed, naar de i Hovedsagen stemte overeens med den kirkelige Tradition og ikke gave Anledning til væsentlige Vildfarelser (Serapion). Henimod Slutningen af 2det Aarhundrede have imidlertid, uden at vi nøiere vide, hvorledes, fire Evangelier vundet en saa almindelig og overveiende Anseelse i den katholske Kirke, at de fra nu af udelukkende benyttes til dogmatiske Beviisførelser; blandt disse fire henføres vort første kanoniske Evangelium med almindelig Eenstemmighed til Matthæus, dog ikkun som Oversættelse af dennes hebraiske Originalskrift. At nu virkelig vort Matthæi-Evangelium har været en saa tro Oversættelse af denne Apostels oprindelige hebraiske Skrift, at hiint Evangelium med Undtagelse af det forskjellige Sprog kunde anses identisk med Matthæi hebraiske Original eller i al Fald betragtes ligesaa authentisk som denne, for dette skal Kirkefædrenes Autoritet indestaae, om hvilke man antager, at de have baade havt Evne og Villie til at anstille de fornødne Undersøgelser. Alligevel har en af de Kirkefædre, som nøie kjendte det hebraiske Evangelium, der var i Brug hos palæstinensiske Christne og efter den almindelige Mening var Matthæi originale Evangelium, meddeelt nogle Stykker af hiint Evangelium, som betydeligen afvige fra de tilsvarende i vort Matthæi-Evangelium, og andre, som slet ikke findes i dette. Kirkefædrene have ikke ligefrem modsagt Paastanden om at de palæstinensiske Jødechristnes Evangelium var Matthæi originale Skrift; de have ikke oplyst, hvorledes Afvigelserne mellem begge Skrifter skulde forklares; de give Anledning til at troe, at det hebraiske Matthæi-Evan-

Digitized by Google

gelium i den Skikkelse, hvori det fandtes fra Slutningen af 2det Aarh., ikke var Matthæi uforandrede Text, men denne vidste de dog ikke at paapege i noget paalideligere Skrift, ligesaalidt som de vidste noget om det græske Matthæi-Evangeliums Oprindelse; — og ikke destomindre skulle vi, fordi Kirkefædrene — der ved saa utallige Leiligheder røbe deres Mangel paa nøiagtigere Kundskab til den ældste Christenheds Forhold [1]); der stedse ere tilbøielige til at overføre deres egen Tids Anskuelser og Meninger paa den ældste Kirke; der have givet de uforkasteligste Beviser paa, at de, ubekymrede om Resultatet af deres historisk-kritiske Forskninger, bifaldt den almindelige Kirkes Dom over enkelte omtvistede Bøgers Kanonicitet paa Grund af disses practiske Nytte og længe hævdede Anseelse — fordi disse Fædre regne vort græske Matthæi-Evangelium blandt den gamle og ældste Kirkes Homologumena [2]), skulle vi tillægge de udvortes Vidnesbyrd om dette Evangelieskrifts Ægthed en saadan Vægt, at de Tvivl, som muligen kunne reises derom, af Hensyn til Skriftets indre Beskaffenhed, skulle ansees ugyldige og fremkaldte ved daddelværdig Vantro? Have vi da ikke Exempler nok for os, hvorledes til enhver Tid Christendommens

---

[1]) Hvor ofte f. Ex. beraabes der saavel i ældre som i nyere Tider paa certa et notissima episcoporum successio, der skal indeholde en saa stor Garantie for den kirkelige Traditions Paalidelighed (s. Rørdam, de fide patrum p. 63—118 etc.). Seer man imidlertid hen til den Differenz, som finder Sted i Angivelserne om Biskoppernes Succession ved en af de største og vigtigste Menigheder, nemlig den romerske, da taber hiint Argument endeel af sin Gyldighed, forsaavidt man udstrækker Begrebet Tradition ud over det, som egentlig dermed betegnes hos Irenæus, Tertullian og de ældste Kirkefædre, nemlig Hovedsummen af den christelige Lære. Sig. Theol. Tidsskr. 4de B. S. 62.

[2]) „Den Zweifeln an der Aechheit ist das Evangelium Matthæi schon durch seine factische und wörtliche Stellung unter den Homologumenen der alten und ältesten Kirche enthoben." Guerike, Einl. in d. N. T. 1843. S. 246.

Digitized by Google

Guddommelighed er bleven forverlet med de bibelske Skrifters Guddommelighed, disse Skrifters Paalideligheed med deres Ægtheed, Kanons dogmatiske Betydning med dens historiske Betydning — til at det skulde være ubegribeligt, hvorledes Kirkefædrenes ovenmeldte Vidnesbyrd ere opstaaede, uden derfor enten at forudsætte den fuldkomne Rigtighed af hvad der er deres Gjenstand, eller en forsætlig Fordreielse af Sandheden hos dem, der have aflagt dem? [1]).

---

[1]) Jeg vil henvise til Fremstillingen hos en nyere Forfatter, hvis historisk-kritiske Undersøgelser over det N. Ts. Skrifter jeg sjelden undlader at benytte ved alle didhørende Spørgsmaal, fordi han repræsenterer en Synsmaade, der er bleven sjelden blandt vor Tids videnskabelige Bibelforskere og ved sin conservative Retning har Fortjeneste af at holde mangt et Punkt fast, som er blevet opgivet uden tilstrækkelig Grund. „Wären die neutestamentlichen Schriften unächt" — siger Guerike, Einl. in d. N. T. S. 78 — „so wäre auch das Christenthum, das sie documentiren, ebenso wie diese Documente, eine nur zeitlich menschliche Erscheinung, wenn nicht ein Werk des Betrugs." Hvilken forunderlig Slutning, hvorved man indrømmer Christendommens Modstandere Mere, end de Forstandige iblandt disse negensinde have paastaaet! Flere Skrifter ere af Kirken til en Tid bleven ansete for ægte og inspirerede, hvilke den senere har overbeviist sig om at være uægte og henført til Apocrypherne; er Christendommens Sandhed og Guddommelighed derved bleven kuldkastet? „Der Beweis für die Göttlichkeit des Christenthums" — vedbliver samme Forfatter a. St. — „der mit unerlöschlichen Zügen und unverleugbarer tiefster Innigkeit jedem Glaubenden ins Herz geschrieben ist — — ist sogleich auch ein Beweis für die Aechtheit seiner Urkunden." At Beviset for Christendommens Sandhed og Guddommelighed er skrevet i de Troendes Hjerte, vil enhver sand Christen med Glæde bekræfte; men naar denne Forklaring fremdeles siges at afgive Beviset for, at et bestemt Skrift i det N. T. har en vis, af Traditionen navngiven Apostel til Forfatter, da er dette en Paastand, som ingen Hjemmel har, — i al Fald, kun hvor Skriftet selv angiver sig som den bestemte Forfatters Værk. — Med Forudsætninger som de angivne, lader det sig let indsee, hvorledes de historiske Vidnesbyrd om et Evangelieskrifts Ægthed maae vise sig i et ganske andet Lys, end, hvor man gaaer ud fra, at Overbeviisningen om Christendommens Guddommelighed vistnok indehol-

Digitized by Google

Utilstrækkeligheden af de udvortes Vidnesbyrd for et Skrift fra Oldtiden kan nu vel ikke i Almindelighed vække retmæssig Tvivl om dets Ægthed; men, ved et Skrift som vort kanoniske Matthæus-Evangelium, der ingensteds selv angiver sig som et Værk af den Mand, hvem Traditionen tillægger det, bliver dog Beskaffenheden af de udvortes Vidnesbyrd om dets Ægthed af særegen Betydning, da det netop er fra Beskaffenheden af dets Indhold, at der opstaae Betænkeligheder om, hvorvidt det i sin nuværende Skikkelse er affattet af en Apostel og Øievidne til Jesu Liv og Virksomhed. Vi ville her ganske see bort fra de af dette Evangeliums Beretninger, som ere fælleds for det med de andre kanoniske Evangelieskrifter, uagtet det naturligviis er disse Beretningers Paalideligheed, hvorom det er os meest magtpaaliggende at forsikre os, og for hvis Skyld vi anse det nødvendigt at anstille Undersøgelsen om Evangelierne med en Strængheed, der vilde være overflødig ved Skrifter af mindre vigtigt Indhold. Som bekjendt er det ogsaa fra disse Beretninger, at man egentlig har villet hente de meest afgjørende Beviser mod Matthæi Evangeliets Ægthed. Men den Forudsætning, hvorfra man ved denne Leilighed sædvanlig gaaer ud, er en petitio principii, nemlig Forestillingen om det Miraculøses Umuligheed, medens dog netop Bortfjernelsen af det Underfulde i Beretningen om en Religions Stiftelse, der gjør Fordring paa at være den høieste og fuldendte Guds Aabenbaring, vilde enten indeholde et Beviis imod Religionens Begreb som guddommelig Aabenbaring eller et Beviis mod Beretningens Paalideligheed og Sandheed. Derimod er det netop Uovereensstemmelsen mellem flere af Matthæi Beretnin-

der Forvisningen om, at Gud har sørget for denne Religions Bevarelse og Forplantelse ved de hensigtsmæssigste Midler, men ikke at de hensigtsmæssigste Midler netop skulde være de, hvilke Menneskene efter deres aprioriske Dom anse for saadanne.

Digitized by Google

ger og dem, der meddeles os af de andre Evangelister, fornemmeligen deres Afvigelse fra de evangeliske Beretninger hos Johannes, der selv ligesom Matthæus var en umiddelbar Jesu Discipel og Øievidne til Frelserens Liv, hvorved der reise sig Tvivlsgrunde om Matthæi-Evangeliets Ægthed [1]), hvilke først kunne afkræftes, naar man, som Flere i den nyeste Tid, opgiver Tilliden til Johannis-Evangeliets Authentie. Her er nu ikke Leiligheden til atter at gaae ind paa disse Undersøgelser; men, endog uden Hensyn til Sammenligning med de andre Evangelisters Beretninger, tør man vel regne paa, at de fleste af Evangeliets Læsere, som med Ærefrygt og Kjærlighed for Christendommen forbinde en for saadanne Spørgsmaals Afgjørelse uhildet historisk Sands, ville give den Paastand Medhold, at den Fremstilling af evangeliske Tildragelser, der findes i Matth. 15, 32—39 (den anden Bespiisningshistorie), 21, 4—8 (Jesu Indridelse i Jerusalem paa de to Dyr), 21, 18—22 (Figentræets Forbandelse), 26, 25 ff. (Jesu Betegnelse af sin Forræder) etc. ikke kan hidrøre fra en Apostel og Øievidne til Begivenhederne, men bærer Præg af en Opfattelse, der tilhører en Referent, hvis Standpunkt har staaet fjernere fra dem [2]).

Maaskee kunne vi imidlertid dog komme videre end til dette reent negative Resultat.

Allerede den Omstændighed, at et evangelisk Skrift, forfattet af en Apostel, kunde blive fortrængt af et andet, der uden at være eller endog at ansees for Matthæi oprindelige Værk, blev med almindelig Eenstemmighed henført til denne Apostel,

---

[1]) Literatur s. hos de Wette, Hase, Neudecker, Grimm etc. Sfg. mit Program til Reformationsfesten 1844: An auctor evangelii Joannei quas res memoriæ tradiderit, iis fidem historicam vindicare voluerit p. 1—5.

[2]) Sfg. de didhørende Bemærkninger i mine tolv indledende Forelæsninger til det N. Ts. Skrifter 1833. S. 232—246.

Digitized by Google

taler for en saadan Forbindelse mellem begge Skrifter, hvorved det sidstnævnte af disse maa antages ikke blot at have besiddet de samme Fortrin, men ogsaa andre, der gjorde det apostoliske Skrift overflødigt. Muligheden deraf have de Theologer oplyst, som fremsatte Hypotheſen om, at de λόγια, som Apostelen Matthæus efter Papiæ ofttomtalede Vidnesbyrd havde optegnet, ikke udgjorde nogen sammenhængende Fremstilling af Jesu Liv og Virksomhed, men nærmest indskrænkede sig til Meddelelser af Jesu Taler og Udsagn. Thi vel findes λόγια stundom brugt til at betegne historiske Optegnelser af videre Omfang [1]), men dette var først Tilfældet i en senere Tid, hvor Anledningen dertil kunde netop være givet ved Ordets Overførelse fra de kanoniske Evangelier, der indeholdt baade Jesu Taler og Gjerninger, men hvor Benævnelsen dog var hentet a parte potiore. Ogsaa maae vel Matthæi λόγια antages at have indeholdt meer end blot Jesu Ord, hvoraf mange knyttede sig saa nøie til foreſaldne Begivenheder, at de vilde være uforstaaelige uden al Oplysning om disse; men disse Begivenheder vare formodentlig i Matthæi ovennævnte Skrift kun fortalte i al Korthed, meer antydede, end udførte, og uden nøiere Sammenhæng eller indre Forbindelse. I sig selv er det rimeligt, at de første skriftlige Optegnelser om Jesu Virksomhed nærmest indskrænkede sig til Meddelelsen af hans Ord og Lære: hans Skjebne og Gjerninger behøvede ikke dette Middel for at bevares i deres Erindring, som selv havde været Øievidner dertil, eller som hos disse kunde erholde Underretning derom. Anderledes forholdt det sig derimod med Jesu Ord og Lærdomme, hvis Bevarelse i deres oprindelige Form selv for dem, der havde umiddelbart

[1]) I de interpolerede Ignatianske Breve (ad Smyrn. c. 3) bruges det endog om Apostlernes Gjerninger. S. Weiſse, die ev. Gesch. I, 35.

Digitized by Google

hørt dem fra hans Mund, først blev mulig ved idelig at fornye Opmærksomheden og Erindringen derom [1]), medens deres skriftlige Optegnelse maatte for dem af de Troende, der stod Jesus og Apostlerne fjernere, ligefrem blive en Nødvendighed. Vi finde ogsaa, at Eusebius h. e. 3, 24 fremstiller Affattelsen af Matthæi Skrift motiveret ved denne Apostels Bortreise fra Palæstina [2]). Men ogsaa de Fortællinger om Jesu Liv og Gjerninger, hvormed den mundtlige Prædiken og Tradition supplerede Matthæi Skrift, ogsaa dem maatte man snart føle Trang til at bevare og befæste ved skriftlige Optegnelsers Hjælp. Slige Forsøg paa den evangeliske Histories skriftlige Meddelelse knyttede sig vel ikke altid til Matthæi Sprogsamling (τὰ λόγια κυρίου); men blandt forskjellige skriftlige Evangelieberetninger maatte en Redaction af den evangeliske Historie, som optog hine λόγια og desforuden udmærkede sig fremfor mange andre ved Udførlighed [3]), Sammenhæng [4]), Overensstemmelse med

---

[1]) Slg. Petri Ord i Recogn. 2, 1: Quum transierit medium noctis, ego sponte jam suscitor, et ultra somnus nequaquam venit ad me. Quod mihi accidit ex eo, quia in consuetudine habui, *verba Domini mei, quæ ab ipso audieram*, revocare in memoriam; et pro ipsorum desiderio suscitari animis meis et cogitationibus *imperavi, ut* evigilans ad ea et singula quæque recolens ac retexens, possim *memoriter retinere*. Slg. 2, 34. Nos enim apostoli illius, qui nos misit, *verba* exponere missi sumus et affirmare sententias; proprium vero dicere aliquid non habemus in mandatis, sed verborum illius, ut dixi, aperire veritatem.

[2]) *Ματθαῖος μὲν γὰρ πρότερον ἑβραίοις κηρύξας, ὡς ἔμελλε καὶ ἐφ' ἑτέρους ἴεναι, πατρίῳ γλώττῃ γραφῇ παραδοὺς τὸ κατ' αὐτὸν εὐαγγέλιον, τὸ λεῖπον τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ, τούτοις ἀφ' ὧν ἐστέλλετο διὰ τῆς γραφῆς ἀπεπλήρου.*

[3]) Der gaves skriftlige Optegnelser, som kun angik enkelte Partier af Jesu Historie. Deraf opstod siden efter f. Ex. de forskjellige Evv. infantiæ Jesu etc. I nogle gamle Evangelieskrifter manglede derimod f. Ex. Jesu Fødsels- og Barndomshistorie (s. S. 47).

[4]) Maaskee *κήρυγμα Πέτρου* tør tilligemed Matthæi λόγια anføres som Exempler paa Evangelieskrifter, hvor de enkelte Fortællinger

Digitized by Google

den iblandt de rettroende Christne herskende apostoliske Tradition og Lære, tildrage sig den største Opmærksomhed. En saadan Redaction havdes i et Evangelium paa Hebraisk, der først naturligviis fandt Udbredelse blandt de Christne i Syrien og Palæstina, som betjente sig af dette Sprog, men senere blev overført i det græske Sprog og istedenfor det simple Navn af εὐαγγέλιον eller εὐαγγέλιον κατ' ἀποστόλους [1]), hvormed den christelige apostoliske Lære og derefter dens skriftlige Fremstilling betegnedes i Almindelighed, erholdt blandt græske Christne Navnet: εὐαγγέλιον καθ' Ἑβραίους. En anden Benævnelse var ε. κατὰ Ματθαῖον, hvorved bevaredes Erindringen om det apostoliske Skrift, som udgjorde dets egentlige Grundlag. Den sidste Titel førte ogsaa et andet udenfor Palæstine udbredt, græsk Evangelium, der væsentlig skyldtes de samme Kilder som Hebræerevangeliet, men var redigeret paa en forskjellig Maade — det Evangelium nemlig, som i den almindelige Kirke erholdt kanonisk Anseelse ved Siden af Marci, Lucæ og Johannis evangeliske Skrifter.

Baade Hebræerevangeliet og det kanoniske Matthæi-Evangelium, støttede sig saaledes paa en deels mundtlig, deels skriftlig apostolisk Tradition; Borgen for deres Paalidelighed havde de i deres gjensidige Overeensstemmelse og i den christelige Kirkes Anerkjendelse siden gammel Tid, hvor man endnu paa de apostoliske Traditioners Grund kunde domme over evangeliske Fremstillingers Værd eller Uværd. Hvad der imidlertid viser sig i vore Dage for den opmærksomme Læser af vort første kanoniske Evangelium, at i det Mindste ikke alle dettes Beretninger kunne være nedskrevne af en Apostel og Øievidne, og at

---

over Herrens Ord og Gjerninger vare meddeelte i Iss Forbindelse, ikke som nogen sammenhængende Biographie.

[1]) S. Schneckenburger a. St. S. 156.

Digitized by Google

følgelig Matthæie-Evangeliet i sin nærværende Skikkelse ikke er Matthæi authentiske Værk; det Samme paatrængte sig Kirkefædrene fra Slutningen af 2det Aarh. med Hensyn til Hebræerevangeliet. Alligevel have de ikke oplyst os nærmere om de Grunde, hvorfor de anvise Hebræerevangeliet Plads først blandt Antilegomena, senere blandt Apocrypha De historiske Vidnesbyrd kunne ikke have foranlediget denne Tilsidesættelse (s. S. 27 ff. 38 ff); altsaa maa det have været Skriftets indre Beskaffenhed, som ikke meer lod Kirkens egentlige Ledere [1]) finde den Tilfredsstillelse i Hebræerevangeliet, som dette tidligere havde skjænket; medens derimod det kanoniske Matthæi-Evangeliums Fremstilling af Jesu Historie bedre svarede til de paa den Tid og derefter i den orthodoxe Kirke herskende Anskuelser om et ægte apostolisk og kanonisk Skrift.

Deraf følger imidlertid ikke, at vort kanoniske Evangelium skulde være opstaaet sildigere, end Hebræerevangeliet. Dette er det andet væsentlige Punkt, hvori jeg ved nærværende Undersøgelse maa erklære mig i Afvigelse fra Schwegler. Hans Beviis for, at Hebræerevangeliet er ældre, end vort kanoniske Matthæi-Evangelium, støttes deels paa de tidligere Spor af hiint Evangelieskrifts Brug, deels paa begge Evangelieskrifters indbyrdes Forhold, som skal godtgjøre, hvorledes vort

---

[1]) Thi det maa ikke overses, at, hvorvel ingen kirkelig Bestemmelse var truffen i de første tre Aarhundreder om det N. T.s Kanon, havde dog netop Kirkens Lærere og Forstandere en betydelig Indflydelse paa Valget af de Bøger, der bleve brugte som authentiske Erkjendelseskilder for det sande Evangelium. (Sfg. Iren. adv. hær. 4, 52. Omnis sermo ei constabit, si et scripturam diligenter legerit apud eos, qui in ecclesia sunt presbyteri, apud quos est apostolica doctrina). Hos mange Christne vedblev Hebræerevangeliet endnu langt nede i Tiden at bevare sin Anseelse (s. foran S. 35). Hvorledes Theodoretus, Biskop i Cyrus i femte Aarh., bortkastede mere, end to hundrede Exemplarer af et Evangelium, i hvis Sted han indførte de fire kanoniske, s. foran stedst.

Digitized by Google

Matthæi-Evangelium er den sidste Redaction af hiint. Men vort kanoniske Matthæi-Evangelium kunde gierne have været forfattet og brugt i visse Kredse, medens dog Hebræerevangeliet, der paa Grund af sit oprindelige Sprog, endog i sin græske [1]) Skikkelse ansaaes for det egentlig authentiske Evangelium, til en Tid var mere udbredt og benyttet. Det er ikke urimeligt, at f. Ex. endnu Justinus Martyr fornemmelig brugte dette Evangelium, uagtet han ogsaa kjendte i det Mindste nogle af vore kanoniske Evangelier. Hvad derimod den anden Grund angaaer, hvorpaa Schwegler støtter Paastanden om Hebræerevangeliets høiere Alder og det kanoniske Matthæi-Evangeliums Udspring fra hiint, da staaer og falder den væsentligen med Schweglers ovenfor (S. 44 f.) angivne Hypothese om Christendommens Udviklingsgang fra indskrænket nationale, jødisk-particularistiske Principer til religiøs Universalisme. „Det egentlig gamle Hebræerevangelium repræsenterede Jødechristendommen i uforbunklet Reenhed" — siger Schwegler (s. foran S. 52); „i det kanoniske Matthæi-Evangelium staae derimod friere, mere universalistiske Ideer i Strid med dets afgjorte jødechristelige Grundcharakteer og forraade derved dette Evangeliums sildigere Oprindelse." Først maa herved bemærkes, at ved den ovennævnte Paastand om „det egentlig gamle Hebræerevangelium som Repræsentant for Jødechristendommen i uforbunklet Reenhed," maatte der oplyses, i hvilken Skikkelse Hebræerevangeliet skal have havt denne Charakteer. Thi foruden det Evangelieskrift, som Hieronymus oversatte fra Hebraisk paa Græsk — hvilket egentlig er det, som Schwegler har for Øie — existerede

[1]) Til denne Omstændighed, at Hebræer-Evangeliet tidligen existerede i græsk Oversættelse, tages der sædvanlig intet Hensyn i derom førte kritiske Forhandlinger. Alligevel kan dette Evangelium neppe uden i græsk Skikkelse være blevet benyttet af flere iblandt de gamle Skribentere, hos hvilke der findes Citationer deraf (s. foran S. 28 ff.)

Digitized by Google

Hebræerevangeliet i fjerde og femte Aarhundrede i forskjellige andre Skikkelser. Foruden Ebioniternes og andre Sectereres fra det kanoniske Matthæi-Evangelium meer afvigende Redactioner, maa ogsaa den sædvanlige græske Redaction af Hebræerevangeliet, hvilken f. Ex. Justinus og andre gamle Skribenter brugte, have været afvigende fra det hebraiske Evangelium, som Hieronymus oversatte, ligesom begge vare afvigende fra det græsk kanoniske Matthæi-Evangelium; thi dersom det hebraiske Evangelieskrift havde været identisk med det græske Hebræerevangelium i dets sædvanlige Skikkelse, havde Hieronymus neppe havt Anledning til at oversætte det paa Græsk; ligesaalidt som han havde havt Grund til at oversætte det paa dette Sprog, dersom det havde været identisk med det kanoniske Matthæi-Evangelium. Men, endog om vi ville antage, at det hebraiske Evangelium, som Hieronymus oversatte, var „det egentlig gamle Hebræerevangelium," da kjende vi dog for lidt til dets Beskaffenhed, for at vi af de faa os overleverede Fragmenter tør bestemme dets Eiendommelighed at have været saadan, som Schwegler antager. Endelig, dersom det nu havde forholdt sig saaledes, at Hebræerevangeliet fremstillede den evangeliske Historie ganske i Overensstemmelse med den Opfattelse, hvilken Schwegler betegner som jødechristelig eller ebionitisk [1]), da vilde man jo kun under Forudsætning af Christendommens Udviklingsgang efter Baurs og Schweglers Hypothese kunne derfra slutte til Hebræerevangeliets tidligere Alder; medens man ellers vilde med ligesaa god Grund kunne slutte, at en saadan Redaction af den evangeliske Tradition vidnede ved sin Consequenz om at være foranstaltet først til en Tid, da Jødechristendom og Pau-

[1]) Om disse Ords Betydning, hvilke man urigtigen vil have brugte som Synonymer, s. mit Program: Paastanden om den christelige Kirkes Ebionitisme etc. 1843.

Digitized by Google

linisme successivt havde uddannet sig til skarpere Modsætning, end i tidligere Dage. Paa den anden Side vil Schwegler fra selve det kanoniske Matthæi-Evangeliums Composition og dogmatiske Charakteer uddrage Slutninger om dettes sildigere Oprindelse og dets Udspring fra Hebræerevangeliet; men, foruden den allerede fremsatte Bemærkning om Afhængigheden af denne Slutnings Rigtighed af den ovennævnte Hypothesens Gyldighed, maa endnu her opkastes det Spørgsmaal, hvorvidt virkelig det første kanoniske Evangelium indeholder andre universalistiske Elementer, end saadanne, der fuldkommen vel lade sig forene med den jødechristelige Opfattelse af den evangeliske Historie, som skal udgjøre det kanoniske Matthæi-Evangeliums Grundcharakteer. Væsentlig er her Forudsætningen af den mosaiske Lovs fortsatte Gyldighed. Denne ligger unægteligen saa tydelig for Dagen i det kanoniske Matthæi-Evangelium (Matth. 5, 19. 20. 8, 4. 19, 17. 23, 24 *ταῦτα ἔδει ποιῆσαι, κἀκεῖνα μὴ ἀφιέναι*), at selv Lange[1]) og Schneckenburger[2]), der dele Schweglers Anskuelse om dette Evangelium som en Redaction af Hebræer-Evangeliet, have tilstrækkeligen deraf oplyst, hvorledes hiint ikke først er blevet afpasset til Brug for den katholske Kirke, men affattet efter nazaræiske Traditioner for Jødechristne udenfor Palæstina. At de Troende i Christenhedens ældste Tider, forsaavidt de vare fødte Jøder, overholdt Moselovens Bud, endog efterat være komne til Indsigt om at Frelsen ved Christus var aaben ogsaa for Hedningerne (Ap. G. 21, 20.), har Ingen kunnet modsige. De have upaatvivlelig beraabt sig paa Udsagn af Jesus, som bestyrkede dem i deres Fastholdelse af Moselovens rituelle Forskrifter, for-

---

[1]) Beitr. z. ältesten Kirchengesch., so wie zur Einl. Wiss. in die Schriften d. N. T. S. 50 f.

[2]) Ueber den Ursprung des ersten kanon. Ev. S. 127 ff.

Digitized by Google

saavidt disse ikke kom i Strid med Evangeliet. Dette kan gjerne bestaae med, at de bevarede andre Udsagn af Frelseren, ved hvilke de omsider førtes til den fuldkomne Erkjendelse om Moselovens Værd, men paa hvis rette og fuldstændige Betydning de først ved Evangeliets Skjebne senere bleve opmærksomme. Polemiken i Jesu Taler hos Matthæus mod den ydre Værkhelighed (Matth. 5—7 Capp. 15 C. 23 C.), Erklæringen om alle Menneskers Optagelse i Christi Samfund (Matth. 24, 14. 28, 19) etc., staaer ligesaalidt i Modsigelse med den (renere) jødechristelige Anskuelse om Moseloven, som de ovenanførte, med denne Anskuelse overeensstemmende Steder fordre nogen Udlægning i stræng ebionitisk Forstand [1]). Men, jo større den Modsigelse ansees for, som skal findes i Matthæi-Evangeliets Indhold, desto mere afgiver den netop ligesaameget et Vidnesbyrd for dette Skrifts historiske og dogmatiske Paalidelighed som et Vidnesbyrd imod Schweglers Anskuelse om dets Tilblivelse. Thi naar Schwegler (s. foran S. 52) — paastaaer, at disse „anomale Bestanddele" ikke kunne være flydte fra een Concipients Pen, da seer han ganske bort fra, at her ikke er Talen om Udsagn, der ere conciperede af Evangeliets Forfatter. Matthæi-Evangeliet er jo ikke en Udvikling af sin Forfatters eget theologiske System; det er en historisk Beretning om hvad en Mand har sagt og lært, hvis Autoritet Evangelisten selv anerkjendte for guddommelig.

Her er det Grændseskjel, hvor jeg aldeles maa frasige mig at følge den talentfulde Skribent, ved hvis Forskninger det har

[1]) Schwegler yttrer i en Anm. (a. Skr. S. 42) til sin almindelige Charakteristik over den efterapostol. Tidsalder, at han haaber ved sin Udførelse deraf nu at have hævet de Betænkeligheder og Indvendinger, som jeg har yttret mod hans Opfattelse og Fremstilling af Montanismen. Men jeg maa tilstaae, at jeg dog endnu ikke kan overbevise mig om, at Jødechristendom og Ebionitisme skulle have havt en saadan Identitet, som Schwegler søger at vindicere dem.

Digitized by Google

glædet mig at see mange Bemærkninger over det N. T.s Historie bekræftede, til hvilke jeg selv ved egne Granskninger var ført og hvilke jeg har udviklet i tidligere Skrifter, ligesom jeg i nærværende Artikel har fra hans Skrifter meddeelt nye Oplysninger over den samme Gjenstand. Men det Standpunkt, hvorfra Schwegler er gaaet ud, er et ganske andet, end det, hvilket jeg i mine Undersøgelser over de bibelske Skrifter altid har indtaget, og hvorom jeg oftere har aflagt Regnskab [1]). Derfor kunne vore Veie vel en lang Strækning føre i samme Retning, men kun til et bestemt Punkt, hvor de dele sig til modsatte Sider. Thi istedetfor den kirkelige Forudsætning om Guds sande og høieste Aabenbaring i Jesus Christus, hvilken jeg endnu stedse maa erklære for det eneste rigtige Udgangspunkt ved den videnskabelige Undersøgelse om den evangeliske Historie og dens Erkjendelseskilder, ligger der til Grund for Schweglers Kritik den Forestilling, som unægtelig har sin Sandhed, men kun inden visse Sphærer og ikke i den Almindelighed, som Schwegler o. A. i nyere Tid have tilkjendt den, at nemlig de første Yttringer af et nyt Princip kun ere ufuldkomne Fremstillinger af dette, hvilke successivt forandres og først gradeviis hæve sig til et fuldkomment Udtryk og Reflex af samme. Ifølge dette skal da ogsaa „Christendommen i Begyndelsen ikke have været andet, end en ved Forkyndelsen om den nu aabenbarede Messias fuldstændiggjort Jødedom, en blot lidet forandret Fortsættelse af den forchristelige Jødedom“ [2]). I Over-

[1]) S. Theol. Tidsskr. 2 B. S. 165 ff. 4 B. S. 16 ff. 26 ff. 5 B. S. 137 ff. 6 B. S. 121 ff. 7 B. S. 8—11 o. a. St. Slg. Tidsskrift for Literatur. 7 B. S. 210. ff.

[2]) Das nachapost. Zeitalt. S. 33. Slg. S. 189. „Nach der Ansicht der ältesten Kirche (?) war das Christenthum nicht anderes und sollte nichts anderes seyn, als eine Reinigung und Reform des Judenthums, eine Wiederherstellung und Bestätigung des ursprünglichen Mosaismus.

Digitized by Google

eensstemmelse dermed henføres da det N. T.s kanoniske Evangelier til en saameget sildigere Alder, jo mindre Jesu Liv og Lære er fremstillet i disse Skrifter paa en Maade, der svarer til hiin Forestilling. Men dersom Christendommen oprindelig kun har været Jødedommens eller rettere sagt Mosaismens Restitution, hvilket nyt Princip er da ved den bragt ind i Verden? Dersom derimod dette nye Princip beroede paa den (ligesom kun i Forbigaaende) omtalede Forkyndelse om den nu aabenbarede Messias, da vil det af sig selv være indlysende, hvorledes allerede Forkyndelsen om Jesus fra Nazareth, den i Ringhed fødte, paa Korset henrettede Jesus som Messias maatte gjøre Christendommen til noget ganske Andet, end til en Restitution af Mosaismen. Der er ikke Leilighed her til at gaae ind paa en videre Udvikling af denne Gjenstand, der allerede fra flere Sider er bleven oplyst af Ullmann, Nitzsch, Dorner o. a. Theologer. Men den Bemærkning kan dog ikke holdes tilbage, at efter Baurs og Schweglers Opfattelse af den ældste Christenheds Historie maatte egentlig Apostlen Paulus og ikke Jesus Christus ansees for Christendommens Stifter og Grundlægger. Fremdeles maatte ved Anvendelsen af den Norm, hvorefter Schwegler har construeret den gamle christne Kirkes Historie, ogsaa saadanne Phænomener stilles i ganske omvendt Udviklingsorden, hvilke ved en Mængde uforkastelige Vidnesbyrd fra en Tid, der ikke ligger os saa fjern som den ældste Christenheds Historie, anvises deres Plads ganske i Analogie med den sædvanlige Betragtning af den ældste christelige Kirkes Udvikling. Saaledes maatte f. Ex. det syttende Aarhundredes protestantiske Theologie sættes tidligere, end det sextende Aarhundredes; thi unægteligen træder Reformationens Princip langt klarere, stærkere, renere frem i Luthers og hans Medreformatorers Skrifter, end i de literaire Mindes-

Digitized by Google

mærker fra protestantiske Theologer, som udgjorde deres Kirkes Lys og Prydelser i det 17de Aarhundrede; saaledes skulde da først af det franske Nationalconvents Jacobinisme successivt have sublimeret sig den politiske Tænkemaade, som udtaledes i den første Nationalforsamling; etc.

Dersom de kanoniske Evangelier vare opstaaede paa den af Schwegler (s. ovenfor S. 3 f.) angivne Maade, ved en bestandig Omdannelse af den evangeliske Historie efter den herskende dogmatiske Bevidsthed, hvorledes kunde da Forfatteren til den sidste, katholiserede Redaction af Hebræerevangeliet (s. ovenfor S. 45 f.), foretaget langt nede i 2det Aarh. (s. S. 3), have optaget og bevaret saadanne evangeliske Udsagn, som maatte staae i Strid med den theologiske Synsmaade, til hvilken han selv og hans christelige Samtidige vare komne? Disse forskjellige og formeentlig modsigende Udsagn i vort Matthæi-Evangelium, i hvilke Schwegler vil finde Spor af „en Række lagmæssig opdyngede Udviklingsformationer af den evangeliske Historie" (S. 52), modsige jo aabenbart den Paastand, „at man i den christne Kirkes ældste Tid med hvert Skridt, som man gjorde theologisk fremad, ved enhver ny kirkelig Udviklingsphase foretog sig at corrigere Evangelierne, udslette, hvad der var forældet og anstødeligt, sætte til, hvad der passede med Tiden etc."

Schweglers Betegnelse om de gamle Evangelieskrifter: Hebræerevangeliet, Petri Evangelium, Justini Apostoliske Mærkværdigheder etc., „at de vare forskjellige Skud af een og samme Stamme, forskjellige Redactioner af eet og samme Skrift," eller som Reuss[1]) har kaldt dem: „Variationer over det samme Thema, hvis Analogier, udspringende af Kildens og Gjenstandens Lighed, kunde stige indtil Udseende af Identitet i Redactionen eller

[1]) Gesch. des heil. Schr. N. T. S. 53.

Digitized by Google

i det Mindste af gjenstridig Afhængighed" indeholder selv en væsentlig Begrændsning for Paastanden om de gamle Evangeliers Forskjellighed. Thi hvad der først af Alt fremgaaer af den omhyggelige Betragtning og Undersøgelse, som navnlig i nyeste Tid er bleven den ældste Christenheds literaire Monumenter til Deel, er Overeensstemmelsen i de Kjendsgjerninger og Lærdomme, som udgjøre vore synoptiske Evangeliers Hovedindhold. Man maatte ved Eichhorns Paastand om „de ganske andre Evangeliebøger, som de ældste Christne brugte" (s. ovenfor S. 1 f.), ligesom ved Schweglers Fremstilling af den Vilkaarlighed, hvormed disse Christne skulle have behandlet deres Religionsdocumenter (s. foran S. 3. 49 etc.), bringes til at antage, at der indeholdtes ganske andre Meddelelser om Jesu Person, Liv, Lære, Skjebne i de Skrifter, af hvilke de Christne betjente sig før Slutningen af 2det Aarh., end efter denne Tid; — og dog, hvad er det Nye og Ubekjendte, som erfares om Jesu Historie af disse gamle Mindesmærker? „At Jesus er født i en Hule ved Bethlehem" (Dial. c. Tryph. 78 flg. Orig. c. Cels 1, 51. Protev. Jacobi c. 18. Euseb. de vita Const. 3, 40); „at han har øvet Tømmermandshaandværket (flg. Marc. 6, 3), forfærdiget Plouge og Aag, hvorved han symbolsk lærte et retfærdigt og arbeidsomt Liv" (Dial. c. Tryph. 88); at den Mand, hvis hentørrede Haand Jesus helbredede, „var en Murer" (Ev. sec Hebr. hos Hier. in Matth. 12, 13.) etc. Der gjentages Beretningerne om Jesu Daab, hans Fristelse, hans Lærervirksomhed, hans underfulde Helbredelser, hans Kamp med Pharisæerne, hans Korsfæstelse, Død og Opstandelse[1]). Den, der venter ved hine

[1]) Bevisstederne s. deels i det Foregaaende, deels hos Fabricius, de Wette, Credner o. A., hvor Fragmenter af de omtalede gamle Evangelier ere samlede.

Digitized by Google

gamle Evangeliers Beretninger at finde Foreſtillingen bekræftet om Jeſus blot ſom en menneſkelig Lærer og Viis, vil finde ſig ligeſaameget ſtuffet ſom den, der mener at finde i hine gamle ukanoniſke Evangelier de ſildigere, egentlig apocryphiſke Evangeliers monſtrøſe Fabler. Man beraabe ſig ikke paa, at vi kun have Fragmenter tilbage af Hebræerevangeliet i dets forſkjellige Skikkelſer; thi, hvor unøiagtige end Kirkefædrene have viiſt ſig ved at erklære Skrifter for identiſke, der dog i mange Enkelthed afveg fra hinanden (ſ. foran S. 38) — ſaa er dog blandt Andet det ugunſtige Forhold, hvori de Chriſtne, ſom benyttede det hebraiſke Matthæi-Evangelium, ſtod til den almindelige Kirke paa Hieronymi Tid, i Forbindelſe med denne Kirkefaders Yttringer om hiint Skrift, tilſtrækkelig Borgen for, at hvad han har optegnet af Afvigelſer mellem Hebræerevangeliet og det kanoniſke Matthæi-Evangelium, maa have hørt til de væſentligſte Differenzer. Nu er det ſandt, ſom vi have ſeet af det Foregaaende, at der ſ. Ex. i Hiſtorien om Jeſu Daab findes i de forſkjellige gamle Evangeliſkrifter flere og ſaavel fra hinanden indbyrdes ſom fra det kanoniſke Matthæi-Evangelium afvigende Beretninger om det Naturphænomen, der viſte ſig ved Jordan, og om den Stemme, der hørtes fra Himlen. Men man ſammenligne diſſe Beretninger, og Reſultatet vil blive Eenſtemmigheden i, at Jeſus, da han før Begyndelſen af ſin offentlige Virkſomhed lod ſig døbe af Johannes, paa underfuld Maade erklæredes for Guds Søn. Vi komme derved atter tilbage til den gamle apologetiſke Bemærkning, at Uovereensſtemmelſer af den ovenantydede Art i de evangeliſke Beretninger vidne langt mere for diſſes hiſtoriſke Paalidelighed, end en Eensformighed, der maatte vække Formodning om en formelig Aftale mellem Referenterne angaaende Begivenhedernes Fremſtilling. Lignende Differenzer mellem Hebræerevangeliet og det kanoniſke Matthæi-Evangelium

Digitized by Google

som i Fortællingen om Jesu Daab træffes ogsaa i andre Beretninger (s. foran. S. 55 o. a. St.), og ligesom i Daabshistorien vil man ogsaa ved disse være istand til at iagttage en forskjellig Opfattelse, som ligger til Grund for de to Evangeliers eiendommelige Fremstilling. Men denne Forskjellighed er ikke større, end den, der viser sig mellem vort første kanoniske Evangelium og de tvende andre synoptiske Evangelier. Naar Pharisæeren i Matth. 22, 35 fremstilles at forelægge Jesus sit Spørgsmaal i fiendtlig Hensigt, i Marc. 12, 32—34 derimod skildres som en forstandig Mand, om hvem Jesus erklærer, at han ikke er langt fra Guds Rige, etc., da kjendes her Virkningen af den samme Pragmatisme, der viser sig i, at hos den kanoniske Matthæus 18, 21 er det Apostelen Petrus, som ved sit Spørgsmaal foranlediger Jesu Svar om Udstrækningen af Forsonligheds Pligt, medens det i Hebræerevangeliet (s. ovenfor S. 55 Anm.) er Jesus, som strax selv indleder Samtalen med Forskriften om at tilgive Fornærmeren syv Gange; etc. — Hvad der bliver tilbage af omtvistede Punkter i den evangeliske Historie, f. Ex. Jesu Fødselshistorie og Slægtregistrene, er det Samme, som endnu giver Anledning til Forskjelligheed i dogmatiske Bestemmelser, efter de Beretninger, som foreligge i de kanoniske Evangelier.

Men et endnu større Vidnesbyrd om den Troskab, hvormed saavel vort kanoniske Matthæi-Evangelium som Hebræerevangeliet i sine forskjellige Skikkelser har gjengivet den evangeliske Tradition, afgiver Eenstemmigheden af saa stor en Mængde af Frelserens egne Udsagn, som ere opbevarede i disse Monumenter — et Vidnesbyrd, der bliver saameget betydningsfuldere, dersom vi for et Øieblik ville gaae ind paa Schweglers Hypothese om, at vi i alle de ovenomhandlede gamle Evangelier besidde eet og det samme Skrift, i forskjellige successive Redactioner, af hvilke den kanoniske Matthæi-Evangelium

Digitized by Google

er den sidste. Thi vi have da tidligere, end vort Matthæi-Evangelium blev til, en Mængde Yttringer af Jesus fra alle Epocher i hans Liv, opbevarede i Nazaræernes Evangelium, i Justins Apostoliske Mærkværdigheder, i Clementinernes Evangelium, som tildeels ordret, tildeels med uvæsentlige Forandringer gjenfindes hos den kanoniske Matthæus [1]). Iblandt disse Udsagn findes adskillige, hvilke staae i det samme Forhold til hinanden indbyrdes som det, for hvis Skyld Schwegler vil tilskjende vort kanoniske Matthæi-Evangelium den sidste Plads i Rækken af Hebræerevangeliets Redactioner. Man kan saaledes med Hensyn til Hebræerevangeliet opstille de samme Antitheser, som vi have seet Schwegler (s. ovenfor S. 50 ff.) opstille ved Matthæi-Evangeliet. Ved Siden af Udsagn i Hebræerevangeliet som: *οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νομὸν*, (Homil. Clem. 3, 51, flg. Matth. 5, 17) og: *ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου* (Hom. 3, 51 flg. Matth. 5, 18) findes ogsaa: *Ἔφη (ὁ Ἰησοῦς) ὁ θεὸς ἔλεος θέλει καὶ οὐ θυσίας, ἐπίγνωσιν αὐτοῦ καὶ οὐχ ὁλοκαυτώματα* (Hom. 3, 56 flg. Matth. 9, 12); det samme Evangelium, som lader Jesus sige til den kananæiske Qvinde: *οὐκ ἔξεστιν λᾶσθαι τὰ ἔθνη, ἐοικότα κυσὶν, διὰ τὸ διαφόροις χρᾶσθαι τροφαῖς καὶ πράξεσιν, ἀποδεδομένης τῆς κατὰ τὴν βασιλείαν τραπέζης τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ.* (Hom. 2, 19), har opbevaret Jesu Befaling, at hans Disciple skulde gaae hen og lære og døbe alle Folk (ogsaa *τὰ ἀμαθῆ ἔθνη*, Homil 11, 7. flg. Just. Apol. 1, 61); det

---

[1]) I Credners Beytr. I. vil man finde en Sammenstilling af nogle og tredsindstyve Citationer af evangeliske Steder, for det Meste Udsagn af Jesus, som fandtes i Justins Apostoliske Mærkværdigheder, henved firsindstyve, som findes i de Clementinske Homilier, henved tredive, som findes opbevarede efter Nazaræernes Evangelium hos Hieronymus, Hegesippus etc.

Digitized by Google

ſamme Evangelium, ſom fortæller, at den kananæiſke Qvinde ved Datterens Helbredelſe antog *τὴν νόμιμον πολιτείαν* og derfor blev fordreven fra ſin hedenſke Mands Huus (Hom. 2, 19), gjentager Jeſu Forudſigelſer om Templets ſnart foreſtaaende Undergang (*ὁρᾶτε τὰς οἰκοδομὰς ταύτας. Ἀμὴν ὑμῖν λέγω, λίθος ἐπὶ λίθον οὐ μὴ ἀφεθῇ ὧδε, ὃς οὐ μὴ καθαιρεθῇ. καὶ οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, καὶ καθαίρεσις ἀρχὴν λήψεται*); netop den Redaction af Hebræerevangeliet, ſom benyttedes af den ebionitiſke Forfatter til de Clementinſke Homilier, indeholder Parablen, ſom findes Matth. 22, 1—14, med udtrykkelig Anvendelſe ogſaa paa det jødiſke Folk (*ταῦτο δὲ οὐχ ὑμεῖς μόνοι ὑπὸ ἀγνοίας πεπόνθατε, ἀλλὰ καὶ τινες τοῦ ἡμετέρου ἔθνους*, Hom. 8, 22); etc. Man vil altſaa ſee, at man fra denne Slags Modſætninger ikke kan ſlutte til vort kanoniſke Matthæi-Evangeliums ſildige Alder. Tvertimod ligger der Opfordring til at ſøge deres Udſpring i ſelve den Lære, hvorom dette Evangelium ſaavelſom Hebræerevangeliet meddeler Beretning.

I Henſeende til de Afvigelſer mellem Jeſu Udſagn, ſom findes opbevarede i de forſkjellige gamle Evangelier, maa man desuden vel erindre, at de Fragmenter, hvorfra vi øſe vor Kundſkab om de gamle Evangelier, ere ikke alle af den Art, at Citationerne af de ſidſtnævnte Skrifter ere gjengivne aldeles i den Form, hvori de fandtes i diſſe. Mange evangeliſke Citationer, ſom findes f. Ex. hos Juſtinus eller i de Clementinſke Homilier, forekomme i didactiſke Udviklinger, hvor der ligeſaalidt dengang ſom nu fordredes eller ventedes ordret Gjengivelſe af det benyttede Evangelieſkrifts egne Ord. Man tør derfor fra den Uovereensſtemmelſe, ſom muligen findes mellem ſaadanne Citater og de tilſvarende Steder i vort kanoniſke Matthæi-Evangelium, ikke ſlutte til Uovereensſtemmelſen mellem dette Evangelium og de

Digitized by Google

Evangelieskrifter, hvoraf hine Citater kunne være tagne [1]). Anderledes forholder det sig derimod med evangeliske Udsagn, som anføres med udtrykkelig Fordring paa at være anførte af et bestemt Evangelieskrift, saaledes som f. Ex. de evangeliske Udsagn, hvilke Hieronymus har anført af det saakaldte Matthæi hebraiske Evangelium. Forsaavidt her viser sig Uovereensstemmelse i de evangeliske Beretninger, da er den vistnok at henføre til selve Evangelierne, hvori de findes. Uovereensstemmelse mellem hiint hebraiske Evangelium og vort kanoniske Matthæi-Evangelium viser sig nu deels deri, at der findes Udsagn af Jesus i hiint, som ikke findes i dette, deels at de samme Udsagn ikke meddeles ganske identiske. Men ganske det samme Phænomen møder os ved Sammenligning af de tre første kanoniske Evangelier indbyrdes og finder sin tilfredsstillende Forklaring, uden at vi derfor behøve en Hypothese, hvorved disse Skrifters historisk-dogmatiske Paalidelighed maa opgives.

Unægtelig var det en ligesaa meget mod al Psychologie og Erfaring som imod de kanoniske Evangeliers egen Beskaffen-

---

[1]) Med Rette gjør Mynster (Om Justinus Martyrs Brug af vore Evangelier a. St. S. 146) opmærksom paa, hvilke Feilslutninger man vilde begaae, dersom man fra evangeliske Citationer f. Ex. i Prædikener eller lignende Skrifter fra nyere Tider vilde slutte til Beskaffenheden af den evangeliske Text, som disses Forfattere havde benyttet. I en af Ammons Prædikener anføres som et Udsagn af Jesus: „Jeg er dertil født og dertil kommen i Verden, at jeg skal vidne Sandheden, og den forgaaer ikke, om end Himmel og Jord forgik." Den første Sætning findes hos Joh. 18, 37., den anden findes ingensteds saaledes, men er dog umiskjendeligen anført af Matth. 24, 35. I Birkners Afhandling om den geistlige Stand (Efterladte Skrifter S. 140) læses Følgende: „Guds Rige kommer, siger Jesus, ikke med udvortes Gebærder, Guds Rige er inden i vore Hjerter, og bestaaer i Retfærdighed, Fred og Glæde i den hellige Aand." Disse Ord — bemærker Mynster — ere stillede saaledes, at man bliver i Uvished, om Forfatteren i det Øieblik, han skrev dem, har erindret, at den sidste Sætning tilhører Paulus.

Digitized by Google

hed ſtridende Foreſtilling, naar ældre Theologer udelukkede al menneſkelig Virkſomhed ved diſſe Bogers Affattelſe, med Undtagelſe af den mechaniſke Nedſkrivelſe efter den hellige Aands Dictat; men i nyere Tid har man gjort ſig ſkyldig i ikke ringere Modſigelſe ved at betragte Evangeliernes Oprindelſe ſnart udelukkende ſom Product af den religiøſe Selvbevidſthed — en Anſkuelſe, ſom blandt Andre Schwegler [1]) ſelv har gjendrevet — ſnart ſom ſkriftlige Optegnelſer rigtignok af den mundtlige Evangelietradition, men under en ſaadan Indflydelſe af Evangeliſternes forſtjellige dogmatiſke Opfattelſe af Chriſtendommen, ſom alene var mulig, hvor Overbeviisningen om Chriſtendommen ſom en hiſtoriſk given, guddommelig Aabenbaring ikke mere blev faſtholdt. Men de, der i Chriſtenhedens ældſte Tider foretoge ſig ſkriftligen at optegne Beretningerne om Jeſu Ord og Gjerninger i den Aand, hvori vore kanoniſke Evangelier ere affattede, have jo netop viiſt, at de vare gjennemtrængte af denne Overbeviisning. Den kunde vel ikke forhindre, at ſaavel den evangeliſke Hiſtorie overhovedet ſom Jeſu Ord og Taler fremſtilledes af dem med en Forſkjellighed i Henſeende til Udvalg, Anordning, meer eller mindre ordret Gjengivelſe [2]), hvorved kjendes Indflydelſen af deres ſubjektive Opfattelſe og Tilegnelſe; men derved kunde dog ikke forſtyrres det Billede af Jeſu Chriſti Perſon, Virkſomhed og Lære, der med ſaa

---

[1]) S. hans Recenſion af Wilkes og Bauers Skrifter over Evangelierne, i Zellers Theol. Jahrb. 1843. S. 203 ff.

[2]) Som eet Exempel blandt flere: ved Udſendelſen af ſine tolv Apoſtler ſiger Jeſus til dem hos Matth. 10, 10: „I ſkulle ikke have to Kjortler, ei heller Sko eller Stav med paa Reiſen!“ og derimod hos Marc. 6, 8. 9: „I ſkulle Intet tage med paa Reiſen, uden alene en Stav og have ombundne Sko paa og ikke iføre Eder to Kjortler!“ — Der er her foretaget en Omdannelſe af Jeſu Ord enten paa den ene eller paa den anden Side. Maaſkee en forſtjellig Tradition har foranlediget den forſtjellige Form; men mulig ogſaa den ene af Evangeliſterne har ſelv foretaget Omdannelſen.

Digitized by Google

ſtor Overeensſtemmelſe fremgaaer af alle den ældſte Tids Beretninger, ſom ere os opbevarede om ham, og hvorpaa Erkjendelſen af hans eiendommelige Værdighed ſom Guds Søn og Menneſkehedens Frelſer beroer.

Blandt de af Jeſu Udſagn, ſom findes meddeelte i Hebræerevangeliet, uden at de findes i vort kanoniſke Matthæi-Evangelium, gjenkjende vi i nogle faa aldeles den ſamme Aand, hvoraf Jeſu Ord i de kanoniſke Evangelier ere gjennemtrængte, at vi neppe ville tage i Betænkning at erkjende dem for authentiſke [1]; i andre har man derimod fundet noget ſaa Fremmed, at man derpaa pleier at grunde Paaſtanden om Hebræerevangeliets apocryphiſke Characteer, medens, efter Schweglers Anſkuelſe, deri netop viſer ſig den ældſte Chriſtenheds eiendommelig chriſtologiſke Anſkuelſe. Det er fornemmelig de tvende allerede forhen anførte Udſagn: *ἄρτι ἔλαβε με ἡ μήτηρ μου τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν μιᾷ τῶν τριχῶν μου καὶ ἀπήνεγκέ με εἰς τὸ ὄρος τὸ μέγα Θαβὼρ* (ſ. foran S. 57 Anm.) og: Quid peccavi ut vadam et baptizer ab eo (Joanne)? Nisi forte hoc ipsum, quod dixi, ignorantia est (ſ. foran S. 56 Anm.). Men derſom vi endog antage, at begge disſe Udſagn have hørt til Hebræerevangeliet i dets oprindelige Skikkelſe — hvorom der altid kan opkaſtes Tvivl — er det et Spørgsmaal, om disſe Steder, rigtigt udlagde, give nogen anden chriſtologiſk Foreſtilling, end den, der væſentlig indeholdes i det kanoniſke Matthæi-Evangelium. Paa det første Sted er Chriſtus indført ſelv talende, medens i Matthæi-Evangeliet (4, 1 *ἀνήχθη* . . .

---

[1]) *Hieron. Comm. in ep. ad Eph. 5, 3.* In Hebraico quoque evangelio legimus Dominum ad discipulos loquentem: „*Et nunquam*, inquit, *læti sitis, nisi quum fratrem vestrum videritis in caritate. — Comm. in Ezech. XVIII:* In evangelio, quod juxta Hebræos Nazaræi legere consueverunt, inter maxima ponitur crimina, *qui fratris sui spiritum contristaverit.*

Digitized by Google

ὑπὸ τοῦ πνεύματος flg. Marc. 1, 12. Luc. 4, 1) ved en Leilighed (den samme?), hvor dog ogsaa Meddelelsen maa forudsættes at være skeet ved Jesus selv, en lignende Bortførelse ved Aanden fortælles om Jesus i tredie Person [1]). Ordene ἐν μιᾷ τῶν τριχῶν μου udtrykke formodentlig i poetisk Form den hellige Aands Tilskyndelse, som besjelede ham i Alt og førte ham til det angivne Sted [2]). Betegnelsen af den hellige Aand som Jesu Moder stemmer ikke med Udtryksmaaden hverken i Matthæi kanoniske Evangelium eller i den kirkelige Dogmatik; men der er derved dog ligesom ved et andet i Hebræerevangeliet opbevaret Udtryk (descendit *fons* omnis spiritus sancti et requievit super eum) udelukket Forestillingen om Jesus Christus blot som en med prophetisk Aand udrustet Guds-Gesandt [3]). — Det andet Sted er kun ved Misforstaaelse blevet udlagt i den Forstand, hvori det dadles hos senere christelige Forfattere (contra omnes scripturas et de peccato proprio confitentem invenies Christum), medens det tvertimod indeholder en Bekræftelse paa Jesu Udeelagtighed i Synd [4]).

Dersom derfor endog Hebræerevangeliet var blevet os opbevaret i sin Integritet, vilde vi ikke deri kunne vente at have fundet nogen væsentlig anden Fremstilling om Jesu Person,

---

[1]) S. en lignende Omsætning Joh. 19, 30. Ὁ Ἰησοῦς εἶπε· Τετέλεσται. καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα, flg. Luc. 23, 46: Ὁ Ἰησους εἶπε· Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθεμαι τὸ πνεῦμα μου. καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐξέπνευσεν.

[2]) S. Dorner, Entwickelungsgeschichte der Lehre von der Person Christi. Pr. Th. 1845. S. 307. Anm. 157.

[3]) „Die Ausdrücke lauten stark genug, um daran denken zu können, daß sie (die Nazaräer) sich das Göttliche in Christus persönlich gedacht haben, sofern ja nicht eine Einzelkraft, sondern Gott selbst, so fern er fons spiritus sancti ist, in ihm bleibt und ruht." Dorner a. St. S. 309.

[4]) S. Credner Beitr. I. S. 401. Mayerhoff, Einl. in die petr. Schr. S. 308. Dorner a. St. S. 311.

Digitized by Google

Liv og Lære, end i vore tre første kanoniske Evangelier, fra hvilke det har adskilt sig paa samme Maade som disse indbyrdes, dog med den Forskjel, at det i Valg af evangeliske Beretninger og i Gjengivelsen af Jesu Ord og Taler nærmede sig det kanoniske Matthæi-Evangelium mere, end noget af de andre tvende synoptiske Evangelier [1]). At Hebræerevangeliet skulde have været ældre, end vort kanoniske Matthæi-Evangelium, vil det, som vi have seet, af Mangel paa tilstrækkelige Data ikke være muligt at oplyse, endskjøndt for dets Brug findes tidligere Vidnesbyrd end for det sidste Evangeliums. I sin videre Skikkelse f. Ex. hos Ebioniterne havde det rimeligviis undergaaet Forandringer under Indflydelse af vort kanoniske Matthæi-Evangelium. At begge Evangeliers Affattelsestid neppe kan sættes videre, end den, der sædvanlig angives, de sidste Decennier af 1ste Aarhundrede, for dette gjælde de Argumenter, som i denne Henseende pleie at anføres [2]). Medens de udvortes Vidnesbyrd for begge Evangeliers Authentie ere utilstrækkelige, staae de desuden hinanden i Veien ved deres indbyrdes Modsigelse. Derimod taler begge Evangeliers Overensstemmelse i mange Enkeltheder og deres Henførelse til Apostlen Matthæus for deres fælleds Udspring fra de af Matthæus optegnede λόγια. Naar Kirkefædrene fra Slutningen af andet Aarhundrede tilkjendte vort græske Matthæi-Evangelium kanonisk Anseelse og derimod mere og mere vendte deres Opmærksomhed bort fra Hebræerevangeliet, da var dette ikke begrundet i et Resultat af nogen videnskabelig anstillet historisk Kritik ligesaalidt som i nogen væsentlig Afvigelse mellem det sidste Evangelium og det

[1]) S. Sammenstillingerne hos Credner, Beitr. I. S. 206 ff. 299 ff. S. 380 f. S. 395 ff. Sig. Schneckenburger, Ueber den Urspr. des ersten k. Ev. S. 118 ff.

[2]) Hug, Einl. in die Schriften des N. T. I. S. 7—28. Eichhorn, 4 B. S. 72 ff. Guerike S. 79 ff. etc.

Digitized by Google

forstnævnte; men den Aand og de Egenskaber, hvorved det kanoniske Matthæi-Evangelium endnu altid bevarer sin eiendommelige Fortrinlighed, retfærdiggjorde dets Anseelse, medens en vis raa Naturlighed [1]) i Hebræerevangeliets Fremstilling stødte den græske Sands, og det stærkt Orientalske i dets Udtryksmaade blev til Forargelse, fra den Tid, da man dertil begyndte at støtte dogmatiske Bestemmelser, som stod i Strid med Kirkens almindelige Tro og de Vidnesbyrd om den evangeliske Lære, som indeholdtes i det Nye Testaments meest authentiske Skrifter.

---

[1]) Sig. f. Ex. det S. 34 Anm. anførte Citat, hvori Ordene: Cæpit autem dives scalpere caput suum, et non placuit ei.

Rettelse:

S. 60 Lin. 18. syv Gange. l. syv Gange.« —
S. 69 Anm. [1]) Lin. 1. Sardes l. Ephesus.
— — — Lin. 4. Euseb. h. e. 3, 34 l. 5, 24.

Digitized by Google

II.

Bemærkninger over tvende Steder i det Nye Testamente, af F. Schjødte, Cand. theol.

Gal. 3, 28: *Ὁ δὲ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐστιν.*

Dette saameget omtvistede Sted forklares i grammatisk Henseende omtrent eens hos alle nyere Fortolkere. De underforstaae Intet ved *ἑνὸς*, og tage den første Halvdeel af Sætningen i den Mening: en Midler er altid Midler imellem to Parter, forudsætter to Parter. Men den grammatiske Opfattelse er jo kun et Stof, der først bliver til Noget ved at sættes i Sammenhæng med det Foregaaende og Efterfølgende. Jeg vil her gjøre et Forsøg paa nærmere at bestemme Meningen af disse Ord ved at udvikle Pauli Tankegang i det Hele fra det 3die Capitels Begyndelse indtil vort Vers.

Fra 3, 1 indtil 3, 5 henvender Paulus sig til Galaternes egen Erfaring om, hvorved det var, at de havde modtaget den levendegjørende Aand. Med V. 6 (for det Første indtil V. 15) begynder en mere reflecteret Beviisførelse, som fastsætter, 1) at ligesom Abraham blev retfærdiggjort af Troen, saaledes maa ogsaa den Forjættelse om Velsignelse, som i ham blev given til *πάντα τὰ ἔθνη*, være knyttet til Troen og ikke til Loven (indtil V. 10), 2) at der er en væsenlig Modsætning mellem Forjættelsen og Loven, idet de beroe paa aldeles modsatte Principer, som ikke kunne bestaae tilsammen. Forjættelsen

Digitized by Google

virker igjennem Tro, Loven derimod ved Gjerninger. Men vi maae her ligestrax ogsaa bemærke den Eenhed, som findes hos dem begge, og som ligger i deres Gjenstand. Denne er nemlig for begge den samme. Det er Livet, som er Forjættelsens Indhold og Gjenstand, og det er Livet, der opstilles som Resultat af den fuldkomne Lovopfyldelse (V. 12). Lovens væsentlige Udtryk er det: gjør det, saa skal Du leve. Denne Eenhed i Gjenstanden er selv Betingelsen for at der kan være Modsætning mellem Lov og Forjættelse; thi ellers vilde de jo aldeles intet Berøringspunkt have. Nu frembyder sig imidlertid den Indvending imod 1., at Forjættelsen kunde være ophævet ved Loven, saa at altsaa Livet nu var knyttet til Loven. Denne Indvending imødegaaes (V. 15—18) med den Bemærkning, at naar selv et Menneskes Bestemmelse i hans Testament ansees for urokkelig, saa at Ingen senere tør ophæve eller forvanske den, saa maa dette langt mere gjælde om Guds til Abraham stadfæstede Forjættelse, som altsaa ikke kan være bleven ophævet ved Loven. Men heraf følger (V. 18), at Loven, skjøndt den opstiller Livet som sit Formaal, dog ikke skjænker Livet (hvilket Begreb her udtrykkes ved *κληρονομία* paa Grund af den Sammenligning, hvori Paulus er kommet ind). Thi dersom Livet skjænkedes ved Loven, saa var jo Forjættelsen i Virkeligheden ophævet.

Resultatet af det Foregaaende er da med Hensyn til Loven det negative, at den ikke skjænker Livet, som alene gives ifølge Forjættelsen. Naturligt bliver derfor det Spørgsmaal: *τί οὖν ὁ νόμος*; hvad er da Loven, dens Bestemmelse og Hensigt? og et andet Spørgsmaal følger øieblikkelig paa det første, nemlig dette: staaer da Loven i Modsigelse med Forjættelsen, siden den synes at ville tilegne sig, hvad der tilhører hiin? Det første Spørgsmaal besvarer Paulus i V. 19 paa en aldeles positiv Maade uden Dialektik, men i V. 20—21 see vi ham

Digitized by Google

ſtrax i dialectiſt Beſkjæftigelſe med det andet Spørgsmaal, og midt imellem ligge de dunkle Ord. Jeg ſiger, at Paulus i V. 19 beſvarer det første Spørgsmaal uden Dialectik; thi dette Vers opſtiller paa en poſitiv og ligefrem Maade en anden Henſigt for Loven, end for Forjættelſen: *τῶν παραβάσεων χάριν* [1]); den opſtiller en anden Oprindelſesmaade: *διατα-γεὶς δι ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου*, og den beſtemmer udtryk-kelig Lovens Gyldighed og Herredømme ſom midlertidigt. Her-

[1]) Diſſe Ord maae upaatvivlelig forſtaaes ſaaledes ſom Ufteri meget grundigt har bevilſt, nemlig, i Overeensſtemmelſe med Pauli hele Lære: til Gunſt for Overtrædelſer, d. v. ſ. for at gjøre Synden, ſom iforveien var i Verden, til Overtrædelſe, til virkelig Synd. De Wette vil ikke her have Pauli ſtrenge Terminologie anvendt („hvor der ingen Lov er, er heller ingen *παράβασις*), og anfører ſom Bevisſted for den videre Betydning af *παράβασις* Rom. 5, 14, hvor han imidlertid (ſee hans Commentar til Romerbrevet), beſynderlig nok, ſelv tager det i den ſtrengere Forſtand. Desuden ſiger det følgende *συνέκλεισεν ὑπὸ ἁμαρτίαν* det Selvſamme. De Wette forſtaaer altſaa *παράβασεις* her om de Overtrædelſer, ſom iforveien vare i Verden, og ſom Loven nu blev givet til at hemme, medens dens poſitive Henſigt var at være en *παιδαγωγὸς* til Chriſtus. Men da Loven jo ikke er et radicalt Middel imod Synden, ſaa er det deels kun enkelte ſyndige Handlinger, deels Syndens udvortes Udbrud, ſom den kan hemme. Denne Synspunkt for Loven har upaatvivlelig ſin Gyldighed, men kun en underordnet, og træder derfor aldrig beſtemt frem hos Paulus, hvem det paa hans afgjørende Standpunkt ikke er at gjøre om nogle Synder mindre i Verden, og ikke om nogetſomhelſt Udvortes, men om Liv og Død. Loven er en Opdrager til Chriſtus, ikke væſentligt ved at henvende ſig poſitivt til noget antaget Godt hos Menneſket og udvikle dette efterhaanden paa en continuerlig Maade til Modenhed, men ved at ſætte det abſolute Gode i beſtemt Modſigelſe til Menneſkets Væſen; derved bliver Synden ſelv noget Beſtemt i ſit eiendommelige Væſen; de ſyndige Menneſker finde ſig indeſluttede, ſaa at ſige, i en Syndens Sphære eller Verden for ſig ſelv (*συγκεκλεισμένοι ὑπὸ ἁμαρτίαν*); og der opſtaaer nu hos den, ſom ikke forhærder ſig, en Kamp mellem Loven og Synden, mellem det indvortes og udvortes Menneſke, ſom ender med at fremkalde Længſel efter Forløsning.

Digitized by Google

med skulde man nu troe Sagen afgjort, saa at der ikke længer var Sted for et saadant Spørgsmaal ὁ οὖν νόμος o. s. v. Thi naar Forskjellen i de anførte væsentlige Henseender er paaviist, saa kan man jo ikke længer mene, at Loven skulde staae i Modsigelse med Forjættelsen. Men paa Grund af den dogmatiske, positive Maade, hvorpaa Lovens Væsen og Hensigt her er fremsat, kan den Dialectik, der var kommet i Bevægelse, ikke finde sig tilfredsstillet. Sagen er den: ifølge deres Begreb og Udtryk angaae baade Forjættelsen og Loven begge Livet og synes jo begge at love Livet. Dette vilde ikke forvolde nogen Vanskelighed, naar det var tilladt, at henføre dem hver for sig til sin forskjellige Kilde; men det er jo nødvendigt, paa een eller anden Maade at henføre dem begge til den samme Kilde, nemlig Gud. Det forekommer mig derfor, at man i de omspurgte Ord nødvendigviis maa vente en Bemærkning, som indleder det Spørgsmaal ὁ οὖν νόμος o. s. v., og denne maa, som vi have seet, indeholde de to Tanker i Eet 1) Loven og Forjættelsen angaae begge Livet 2) begge ere fra Gud. At det første Punkt er i Bevægelse ved Spørgsmaalet, see vi sienlynlig af Besvarelsen, der løser Lovens tilsyneladende Modsigelse mod Forjættelsen derved, at Loven ifølge sin Natur og Væsen ikke har Kraft til at skjænke Livet. Men det er saa meget mindre nødvendigt, udtrykkelig at udhæve dette Punkt i Indledningsbemærkningen, som det allerede ligger i Sagens Begreb og Udtryk, og er Forudsætningen for den foregaaende Modsætning af Lov og Forjættelse. Derimod kan det andet Punkt ikke godt savnes. Loven er i hele det Foregaaende saaledes omtalt, at man ikke godt, naar man ikke havde noget Begreb om Sagen iforveien, skulde kunne vide, hvorfra Loven er. I V. 16 omtales Loven som Noget, der, man veed ikke hvorfra, var kommet 400 Aar efter den af Gud til Abraham givne Forjættelse. I V. 19 er kun Formen og Maaden for

Digitized by Google

Lovens Forkyndelse bestemt, og man maa endnu ved ἐτάθη spørge: af Hvem? Nogle Fortolkere have endog fundet den Mening i V. 19, at Loven i sidste Henseende havde sin Oprindelse fra Englene og derved modsattes Forjættelsen, som var fra Gud; men uden at tale om det Urimelige i denne Mening, saa synes mig, at Præpositionen διὰ (ikke ὑπὸ) tydelig viser, at Englene selv udførte en høiere Befaling. Lad os altsaa forelobig antage, at de omspurgte Ord indeholde den Bemærkning, som hele Tankegangen driver hen til, at Loven selv maa føres tilbage til den ene og samme Gud, som gav Forjættelsen. Dette Indhold, troer jeg, kan meget let og simpelt lægges ind i Ordene. I V. 19 er, som ovenbemærket, kun Lovens Forkyndelsesform og Maade angivet, hvilken afslutter sig i den Bestemmelse ἐν χειρὶ μεσίτου. Dette Udtryk griber Reflexionen og seer, hvad der ligger deri. „Midleren er ikke Eens," d. v. s. Midleren forudsætter to Parter. Da det nu er en Selvfølge, at den ene Part er Menneskene, medens derimod Guds Forhold i Loven ikke udtrykkelig fremtræder i det Foregaaende, saa indeholde disse Ord den Bemærkning, at den anden Part er Gud. Hertil slutter sig paa det Naturligste det paafølgende ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐστιν; og nu følger ligesaa naturlig det Spørgsmaal; staaer da Loven, hvori Gud tilsiger Menneskene Livet ved Gjerninger i Modsigelse med Forjættelsen, hvori Gud lover Livet under Vilkaar af Tro? De omhandlede Ord skulde da udgjøre Præmisserne til den Slutning, som indeholdes i ὁ οὖν νόμος o. s. v. Partiklen οὖν antyder ogsaa et saadant Forhold, og i det gjentagne θεὸς fornemmer man en Syllogismes Taktslag. — For nu grundigt at forstaae Svaret herpaa i V. 21, maa man lægge særdeles Mærke til ὁ δυνάμενος; thi derpaa ligger hele Eftertrykket; dersom dette Ord tænkes bort, saa bliver Forsætning og Efterssætning aldeles ligebetydende; thi ζωοποιῆσαι og δικαιοῦν ere, som sees af det Foregaaende,

Digitized by Google

aldeles Eet og det Samme. Altsaa Loven, Gjerningen, har ikke Kraft, altsaa heller ikke i den guddommelige Plan den Hensigt, at gjøre levende — dette er Svaret, og dette indeholder Oplosningen af den tilsyneladende Modsigelse. Forstaaer man nu dette saaledes, at den egentlige Aarsag hertil ikke ligger i Loven, men i Menneskets Uformuenhed til at opfylde Loven, saa naaer man ingenlunde Dybden af Pauli Lære herom, og man kommer i vienfynlig. Strid med hele Tankegangen i det Foregaaende. Thi her adskilles jo paa det Bestemteste Forjættelsen og Loven efter deres Principer, og det er til selve Principerne, at Liv og Ikke-Liv er knyttet; men det, som ifolge sit Princip ikke kan bringe Liv, kan naturligviis ikke komme til denne Kraft ved nogen nok saa fuldstændig Realisation. Jeg vil herom blot bemærke Folgende. Loven er det Godes Billede, dets Reflexion, men det Gode selv er Gud, hans Liv, hans Kraft, hans Aand, som er Eet med ham selv; ikkun denne Aand selv, og intet Ringere, kan levendegjøre Mennesket og skjænke ham den Retfærdighed, som gjælder for Gud. Men da Mennesket brød Livsfamfundet med Gud, kom han under Lovens Forbandelse, d. v. s. da han ikke vilde leve ved Gud, saa maa han nu leve ved sig selv; men kun det Gode har Kraft til at leve og er selv Livet; altsaa, vil Mennesket leve og ikke doe, saa maa han selv frembringe det Gode, hvilket i Grunden ikke vil sige mindre end selv blive til Gud. Herpaa beroer Lovens Dialectik, at den lover Liv og dog ikke kan skjænke Liv. Forudsat nemlig, at Mennesket gjorde den Heltegjerning, at skabe sig om til det Gode selv, da vilde han unægtelig ogsaa have Livet i sig selv; men da denne Folge beroer paa en aldeles umulig Forudsætning, saa er ogsaa den Forsikkring, som tilsiger den, aldeles krafteslos. Naar nu Paulus siger, at en Christen ikke længer er under Loven, saa er det selvfølgelig ikke, fordi en Christen er udenfor det Gode, men tvertimod, fordi han er i

Digitized by Google

det Gode selv, har Væsenet og Sagen selv, hvoraf Loven kun er et Billede, en Skygge. Men det forstaaer sig ligeledes, at det er Løgn, naar et Menneske siger, at han har Sagen selv, og dog modsiger dens Billede.

Efterat jeg saaledes har fremsat Tankegangen i Stedet og min egen Forklaring deraf, vil en kort kritisk Betragtning af den betydeligste nyere Commentars Fortolkning, nemlig Usteris, ikke være overflødig. Usteri antager en dobbelt Modsætning, mellem μεσίτης og θεὸς og mellem οὐχ ἑνὸς og εἷς. Mideleren forudsætter to Parter; derimod er Gud (i Forjættelsen) een, virker alene; hans Virksomhed er der ikke afhængig af noget Andet. Han anseer nu Ordene som et anticiperet Svar paa det næstfølgende Spørgsmaal, saa at de skulde hæve den tilsyneladende Strid mellem Forjættelse og Lov ved at gjøre opmærksom paa, at det ikke stod til Gud at opfylde sin Forjættelse paa Jøderne under Loven, at bringe dem Liv, efterdi dette i Loven var knyttet til deres egen Gjerning. Men man maa vel spørge: havde da Gud lovet dem under Loven Livet? Hele Pauli foregaaende Udvikling gaaer jo netop ud paa at vise, at Gud havde knyttet Livet til Forjættelsen, som har et aldeles forskjelligt Princip fra Loven. Der kan da umulig i denne Sammenhæng opstaae noget Skin af Strid mellem Lov og Forjættelse derved, at Tilstanden under Loven var forskjellig fra den, som maatte være under Velsignelsen; tvertimod, havde det Modsatte været Tilfældet, da vilde der efter Pauli Lære være ikke blot tilsyneladende, men virkelig Strid imellem dem; thi da var jo Arven, Livet, Retfærdigheden virkelig kommet af Loven. Man seer let, at Usteri sammenblander Loven med Forjættelsen, hvilke dog Paulus i det Foregaaende saa skarpt har adskilt, idet han betragter Lovens Udsagn: Gjør det, saa skal Du leve (hvis ikke, saa skal Du dø) som en Forjættelse, hvilket det dog i Pauli Betydning aldrig kan kaldes; og nu

Digitized by Google

mener han, at den tilsyneladende Modsigelse, skulde opstaae deraf, at Jøderne ikke opnaaede Livet, skjøndt Loven tilsagde dem det. Men i saa Fald hørte jo Forjættelsen til Lovens egen Form, og Striden vilde falde indenfor Lovens egen Omraade og ikke imellem Loven paa den ene Side og Forjættelsen i den fra Loven saa skarpt adskilte Betydning, hvori Paulus ovenfor har fremstillet den, paa den anden Side.

Rom. 5, 12—21.

Afsnittet 5, 12—21 udgjør en bestemt Deel for sig af Romerbrevet. I det Foregaaende har Forf. — efter først i 1, 16—17 at have fremsat ligesom Themaet for sin Udvikling — i Begyndelsen givet en Udsigt over den Tilstand, hvori Christendommen traf Menneskeheden, og til Slutningen kort men kraftigt angivet den Forandring, som derved er indtraadt. Midt imellem betragter han Lovens og Forjættelsens Forhold til begge disse Sider. Characteren i hele dette Afsnit er fortællende, paapegende, historisk. Han henviser til den Erfaring af den almindelige Syndighed, som Enhver har gjort eller let kan gjøre ved at kaste et Blik paa Verdens Tilstand. Og i den Henseende er der ingen væsentlig Forskjel mellem Jøder og Hedninger, hvilket bevises ligesaa historisk ved at henvise til Erfaringen. Det viser sig nemlig, at Jøderne, uagtet de have Loven, dog synde ligesaafuldt som Hedningene, og at disse, skjøndt de ikke have Loven, som Aabenbaring af en anden, den guddommelige Villie, dog have Loven som en Egenskab, en Beskaffenhed ved deres eget Væsen (de ere dem selv en Lov). Men der er dog en Forskjel mellem Jøder og Hedninger, vel ikke et egentligt Fortrin hos hine; thi det er udelukket; men dog et περισσὸν, et Forud, hvilket dog ikke nytter dem, naar de ikke benytte det til at gribe Frelsen, som, engang opnaaet,

Digitized by Google

er reens for Alle. Og dette περισσὸν bestaaer fornemmelig deri, at deres Slægt er den betroede Bærer af den guddommelige Forjættelse om Liv og Retfærdighed af Troen, som blev Abraham til Deel og i Kraft af hvilken han selv blev retfærdiggjort; thi Omskjærelsen fulgte først bag efter Retfærdiggjørelsen som dens Tegn, og hvad Loven angaaer, da er det saa langt fra, at den kan bringe Retfærdiggjørelse, at den netop virker Syndens Erkjendelse og Straf. Vel ere Jøderne som Abrahams Slægt ogsaa naturligen de Nærmeste til at arve hans Aand og hans Tro, men naar de træde ud af dette aandelige Livssamfund med Abraham, da ophøre de i Sandhed at være hans Børn; thi han er en Fader for Alle, nærmest for Jøden, men dernæst ogsaa for Grækeren, der ligesom han søge Retfærdighed af Troen. Denne Guds Retfærdighed, hvorpaa Abraham troede, og som derfor blev tilregnet ham, er nu aabenbar fremtraadt i Jesus Christus, som er død for os, da vi endnu vare Syndere, for at vi skulde leve med ham. — Med Begyndelsen af vort Afsnit gaaer nu Forf. over til at udvikle i sin dybere Grund og Sammenhæng det, som han hidtil mere har henstillet som unægtelige Facta. Charakteren af det øvrige Brev (indtil Cap. 12) er derfor mere reflecterende, grundende, philosophisk. I Afsnittet 5, 12—21 sammenstilles de tvende modsatte Sphærer, nemlig Fordømmelsens og Frelsens, med Hensyn til deres Princip, deres Oprindelse og Udvikling. Henimod Slutningen af Afsnittet angiver Forf. kortelig Lovens Betydning og baner sig derved Vei til i det Følgende grundig at oplyse først Lovens Forhold til det nye Liv i Christo, dernæst Lovens Væsen og Betydning i Almindelighed. Herfra gaaer Betragtningen naturligen over til Lovens eget Folk, og ikke blot Lovens, men ogsaa Forjættelsens Folk, Apostelens Brødre efter Kjødet, som dog nu for største Delen forkjød den tilbudte Frelse. Apostelen stræber at kaste et Blik

Digitized by Google

ind i den guddommelige Styrelses og Forudbestemmelses uransagelige Hemmelighed, og ender i prophetisk Parrhesie med den Vished, at Israels Forhærdelse kun var til en Tid, indtil Hedningernes Fylde var indgaaet; derefter skal det hele Israel frelses og udøve en mærkelig og velsignelsesrig Indflydelse paa Christendommens Sag i Verden.

Stiller man sig det angivne Forhold for Øie mellem Afsnittet før 5, 12 og det derpaa følgende, saa vil man forstaae διὰ τοῦτο som et Udtryk for Overgangen fra den mere historiske Fremstilling til den mere philosophiske, reflecterende, nøiere udførende, ligesom vi bruge Ordet: altsaa. Adskillige henføre denne Partikel specielt til det nærmest Foregaaende om Forløsningen i Christus, hvorved man vil opnaae den Fordeel, at man ingen Ellipse behøver at antage efter V. 12, idet saaledes det andet Led i Sammenligningen allerede var givet i det Foregaaende. Hvorledes det forholder sig med Ellipsen, vil paa sit Sted komme til Omtale; her vil vi blot bemærke, at den umiddelbare Følelse af, at et nyt Afsnit, uden umiddelbar Sammenhæng med noget Enkelt i det Foregaaende, begynder med V. 12., stadfæstes ved den Betragtning, at de mere almindelige Udtryk, hvori Frelsen ved Christus omtales i det Foregaaende, kun lidet passe til at sammenstilles med den bestemte Udvikling af Sammenhængen i Fordømmelsens Omraade, som findes i V. 12. Derimod passe de almindelige Udtryk om Frelsen usiagtig til den ubestemtere Fremstilling af Syndens Herredømme i Begyndelsen af Brevet, ligesom de bestemtere Udtryk om Syndens og Dødens Sammenhæng i V 12 finde deres tilsvarende Udtryk paa Frelsens Omraade i det Følgende. Jeg mener derfor, at ὥσπερ nødvendigviis leder vor Tanke fremad og ikke tilbage.

Det er nu foreløbigen aldeles sienspynligt, at der i vort Afsnit fremstilles en gjennemgribende Parallel mellem Fordøm-

Digitized by Google

melsens og Frelsens indre Sammenhængsmaader, saaledes nemlig, at der i Spidsen for hver af disse Sphærer staaer en Enkeltmand, hvoraf de Andre (οἱ πολλοί) ere afhængige som af deres Tilværelses Kilde (διὰ τοῦ ἑνός). Denne Enkeltmand har paa begge Sider ved en bestemt, selvstændig Handling (δι' ἑνὸς παραπτώματος — δι' ἑνὸς δικαιώματος) bevirket den afgjørende Krisis, hvoraf Resultatet er blevet, ikke at hiin selvstændige, afgjørende Handling har gjentaget sig hos hver Enkelt af de ham Tilhørende, men tvertimod, at der ifølge den er kommet en bestemt Tilstand over de Mange (θάνατος–ζωή), som dog kun bestaar i Kraft af hiin første Handling og paa Grund af de Manges Deelagtighed og Deelagtiggjørelse i den (ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν — δίκαιοι κατασταθήσονται). Hiin Handling og hiin Tilstand, dens umiddelbare Følge, bliver den producerende Kraft i de Mange og kan derfor ikke være deres eget Product. Til disse Paralleler kan føies Modsætningen mellem κρίμα og χάρις som de høieste Principer, hvoraf de tvende Sphærer i deres sidste Grund hver for sig beherskes.

V. 12. Hvad nu for det Første V. 12 angaaer, da maa enhver Opfattelse viensynlig forkastes, hvorved Det, der foregaaer i de Mange, i Grunden kun blev en Gjentagelse af Det, der er foregaaet i den Første. En saadan Opfattelse er jo ogsaa lige tvertimod de bestemteste og udtrykkeligste Ord i V. 14: „De som ikke syndede i Lighed med Adams Overtrædelse." Men vi maa endvidere bemærke, at man ikke tilfulde gjennemskuer Stedets Sammenhæng, naar man kun sætter Forskjellen mellem den Enkelte og de Mange deri, at den syndige Tilbøielighed er opstaaet oprindelig hos hiin og har fra ham forplantet sig til de Mange, hvoraf da Resultatet for alle har været det samme: Døden. Det er nemlig aabenbart, at denne Tilstand [1]), Døden, ikke forholder sig paa lige Maade til den Enkelte og til de Mange. For hiin er den kun Følge, for

Digitized by Google

disse derimod ligesaa meget Aarsag. Synden hos den Første gaaer ikke umiddelbart som Synd over til de Mange, men ved et Medium, den Tilstand, den har frembragt, ved Døden. Thi, som det hedder i V. 15, de Mange døde jo ved den Enes Synd, altsaa ikke ved deres egen Synd. Hos de Mange er derfor Døden det Første, hvorfor det ogsaa V. 14 siges, at Døden herskede over Menneskene, endskjøndt de ikke syndede i Lighed med Adams Synd, hos hvem jo efter V. 12. Synden var det Første og Døden det Andet. Men paa den anden Side maa det af al Magt fastholdes, at Døden kun herster i Kraft af Synden, saa at man altsaa kan sige, som V. 21., at Synden herskede ved og i Døden. Synden og Døden ere nemlig ikke forskjellige uden som Handling og Tilstand, som Idealt og Realt; Døden er Syndens egen Tilstand og derfor selv Synd, nemlig som Tilstand, som Realitet. Hos den Første var nu Handlingen det Første og Tilstanden det Andet; hos de Mange forholder det sig omvendt. Denne Bestemmelse ligger ogsaa tydelig i καὶ οὕτως („og saaledes"), der maa forstaaes saaledes: Døden, som allerede var bleven den Førstes Tilstand paa Grund af hans Synd, trængte nu ogsaa, som denne Tilstand, over til hans Efterkommere. — Fortolkningen af ἐφ' ᾧ giver sig nu af sig selv, ligesom der ogsaa synes mig nuomstunder at herske temmelig Enighed blandt Fortolkerne om dette Punkt. Forklaringen af Ordene som et ligefrem Fordi, i Betydning af den positive Aarsag, maa forkastes, fordi den strider bestemt imod Sammenhængen (i saa Fald var jo nemlig Synden ikke kom-

---

[1]) Man kunde mene, at det var en Tilsnigelse, at betragte Døden som en Tilstand. Vi skulle senere tale noget udførligere om denne Sag. Her vil vi blot bemærke, at da Døden udtrykkelig siges at forplantes fra Adam paa de andre Mennesker, saa maa den have været en Beskaffenhed ved ham paa den Tid, han avlede sine Børn, altsaa før hans legemlige Død.

Digitized by Google

met ind i Verden ved eet Menneske, men kom i nafladelig Gjentagelse ind ved hvert enkelt Menneske for sig) og imod det udtrykkelige Udsagn i V. 14. Det maa upaatvivlelig forstaaes i Betydning af en negativ Betingelse, saa at de betegne det Forhold, at Noget ikke ikke finder Sted, omtrent som vores: aldenstund, da jo vistnok. Smlgn Phil. 3, 12. og de Steder hos græske Forfattere, som De Wette i sin Commentar anfører. Apostelen vil sige, som vi ovenfor have udtrykt os, at Døden i Grunden ogsaa er Synd og bestandig gaaer over i virkelig Synd. Vil man med Bestemthed opfatte det ovenfor antydede Forhold mellem Synden og Døden, som det Samme under den forskjellige Form af Handling og Tilstand, Idealitet og Realitet, eller, for at bruge det gamle dogmatiske Udtryk, af Person og Natur, saa maa man opfatte det som et lige indtil de mindste Dele flydende Forhold af Sider og Momenter, som gaae uendelig over i hinanden. Tilstanden er allerede i og for sig ikke blot en Liden, men ligesaameget Spontaneitet, og da den væsentlig er en aandelig Tilstand, saa har den som saadan Idealiteten i sig, og i Livets Udvikling sættes denne Idealitet i uafbrudt uendelig Overgang for sig selv, vistnok med forskjellig Energie, og, især i Livets Begyndelse, med meer eller mindre paaviselige Epocher. Det yderste Punkt i denne Retning er nu det, at Idealiteten opnaaer en saadan Kraft, at den constituerer sig som et Sclvpunkt, hvorfra der arbeides paa fuldkommen at beherske og omdanne Naturen (Lovens Standpunkt); men her viser det sig, at dette Værk overstiger den blotte Idealitets Kræfter, og nu indtræder det store Vendepunkt. Dette skulle vi imidlertid ikke forfølge videre, men gaae nu over til Betragtningen af

V. 13—14. Indholdet af det Foregaaende er, at Døden, som kom ind i Verden ved det første Menneskes Synd, banede sig Vei til alle Mennesker efter ham i uadskille-

Digitized by Google

lig Sammenhæng med Synden. At nu Menneskene, som levede efter Loven, syndede, forstaaer sig selv; derimod er det vanskeligere at forstaae, at Menneskene, som ikke havde Loven, desnagtet syndede, og da det dog nu er utvivlsomt, at de vare Døden undergivne, saa kunde heraf opstaae Tvivl om Dødens og Syndens væsentlige og uadskillelige Sammenhæng. Det er dette Punkt, som kortelig omhandles i V. 13 og 14, hvilke Vers maa betragtes som en Parenthes mellem V. 12 og 15. V. 13 betragtes uden tvivl igjen bedst som en mindre Parenthes (indenfor den større), der afbrydes ved ἀλλ'. Synden tilregnes ikke, hvor der ingen Lov er, d. v. s. den betragtes ikke som individuel, personlig Handling. Hovedsætningen er V. 14, som gjentager og bekræfter de Ord εἰς πάντας διῆλθεν ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον med Hensyn til de Mennesker, som kunde synes at gjøre Undtagelse i Henseende til Dødens og Dødens indre Sammenhæng, og som derfor klarest vise Modsætningen mellem Adam og de øvrige Mennesker. Man seer nemlig her et Minimum af egentlig Synd, og et Maximum af Dødens selvstændige Herredømme. Tonen og Eftertrykket ligger paa ὁ θάνατος, som ogsaa er Subjectet for det kraftige ἐβασίλευσε. De Wette siger i sin Commentar, at καὶ („ogsaa") i V. 14 kunde vække Formodning om, at der blandt Menneskene fra Adam til Moses maatte gjøres Undtagelser fra den Regel, at de ikke syndede i Lighed med Adams Overtrædelse, men antager dog ikke dette. Der er heller ingen Grund hertil. Ordene: καὶ ἐπὶ o. s. v. maa ikke fattes i umiddelbar Sammenhæng med det Foregaaende som Noget, der indskrænkede dettes Omfang, men appositionsviis, som noget Coordineret, der udtrykker det Samme. Naar der nu om Menneskene for Loven siges, at de ikke syndede i Lighed med Adams Overtrædelse, saa følger deraf, at Menneskene efter Loven syndede i Lighed med denne. Men, vel at mærke, i Lighed, ikke i Eens-

Digitized by Google

hed. Saaledes maa ὁμοιώμα forstaaes. Ellers vilde Adams udelukkende Stilling, som er Sjælen i hele denne Tankegang, og som med stor Bestemthed fastholdes af Paulus, blive ophævet og tilintetgjort, og Adam vilde blive τύπος for Lovens Mennesker, men ikke τοῦ μέλλοντος. Ligheden bestaaer deri, at de begge overtraadte et bestemt og bevidst Lovbud og altsaa (efter Pauli Talebrug) begik παράβασις; men Grundforholdet, Forholdet mellem Synd og Død, var dog hos alle Mennesker efter Adam det samme, og hos dem alle forskjelligt fra Forholdet i Adam. Dette bliver især tydeligt, naar man betænker, at Perioden ἄχρι νόμου i hele Menneskeslægtens Historie maa gjentage sig hos ethvert enkelt Menneske i Livets første Stadium.

Førend vi nu gaae over til V. 15., hvor den modsatte Side i Sammenstillingen træder frem, anseer jeg det ikke for overflødigt at tilføie nogle Bemærkninger om det Begreb af Døden, som ligger til Grund for Pauli Brug af dette Ord. Det er vel utvivlsomt, at den legemlige Død er medindbefattet i dette Begreb [1]), og ikke blot medindbefattet deri, men ogsaa tænkt som Spidsen, som Culminationspunktet af den hele Udvikling (om den kan kaldes saa), der fører til Fordømmelse. Men ligesaa vist er det, at man i denne Sammenhæng ikke maa tænke sig Døden som et isoleret physisk Phænomen, der kun paa udvortes Maade var forbundet med Synden. Vi have imidlertid, uagtet den nyere Tids Overflødighed paa absolute og færdige Philosophier, endnu for liden Kundskab om og Indsigt i de dybeste Dybder, hvori Naturen og Aanden, Sjælen og Legemet, hænge sammen, til at vi med videnskabelig Klarhed kunde gjøre Rede for et saadant Mysterium, som af Paulus

[1]) Dette kan man blandt Andet slutte deraf, at Hovedvægten paa den modsatte Side ligger paa Christi Opreisning fra de Døde.

Digitized by Google

fremstilles. Alligevel kunne vi dog nærme os dertil, idet vi gaae ud fra det Begreb af Døden, at den er en indre Opløsning, en Søndersplittelse af det menneskelige Væsen, fordi det Baand er sønderrevet, som af Johannes kaldes Fuldkommenhedens Baand, eftersom det alene er istand til at binde Alt og binde det paa en fuldkommen Maade, til at binde Mennesket til Gud og til andre Mennesker, det Efterfølgende til det Forbigangne, og til i det enkelte Menneske at binde de modsatte Kræfter og Virksomheder til hinanden, Villien til Fornuften, Phantasien til Forstanden og Alt til Hjertet, — og endelig, som vi kunne ane og troe, men efter vor nærværende Oplysning ikke klart og uimodsigelig vise, Legemet til Sjælen, ligesom Sjælen er bundet til Guds Aand, der ikke blot er Sandhedens og Retfærdighedens Aand, men ogsaa Kjærlighedens og Kraftens Aand. Med andre Ord: det Baand, som er overskaaret, er intet mindre end den aandelig-reale Eenhed af vort Væsen, og vi eie herfor kun en daarlig Erstatning i det formale og ideale Baand, som vi have i vor Selvbevidsthedseenhed, vor Jeg-Bevidsthed. Idet Mennesket har løsrevet sig fra sin Tilværelses Rod, fra Gud, i hvem det Reale og det Ideale ere aldeles Eet og det Samme, er hans Væsen blevet adsplittet i to modstridende Sider, en død Realitet og en død Idealitet. Thi vel ligger det i Creaturlighedens Natur, at denne Grundmodsætning (nemlig mellem Realitet og Idealitet) maa fremtræde med relativ Selvstændighed af begge sine Sider; men hvor disse ikke henføres i et uendeligt Forhold til hinanden og ikke paa ethvert Punkt træde i kjærlig Vexelvirkning med hinanden, hvilket ikke kan skee uden ved dens Bistand og i dens Samfund, som er deres sande, fuldkraftige Eenhed, der standser Livet og der indtræder Døden. Saaledes er det gaaet med Mennesket, Legemet er blevet til Noget for sig, noget Selvstændigt, der følger sine egne Love, som nødvendigviis

Digitized by Google

maa ende med at gjøre det til Materie, til Masse; og Sjælen er blevet til tom, formal Aandelighed, til Skygge af Aandelighed, som ogsaa feirer sin Triumph i den Adskillelse af Sjæl og Legeme, som vi kalde Død. Det hele og udelte Menneske er paa en ligesaa ynkværdig og jammerfuld, som med andre Øine betragtet comisk og latterlig Maade blevet overskaaret i to Parter, som hverken kunne undvære eller forliges med hinanden. Den hellige og salige Formæling, som oprindelig var stiftet af Skaberen mellem Aand og Materie, er bleven til et ulykkeligt Ægteskab, hvori snart den ene, snart den anden Deel despotiserer, og som i sin bedste Skikkelse dog kun er en Række af meer eller mindre mislykkede Forsøg paa at gjenoprette et i Grunden forstyrret Forhold, der tilsidst nødvendigviis altid maa ende sig med Skilsmisse. — Saaledes fødes Mennesket nu med Dødens Spire i sig, men, ligesom denne Tilstand viensynlig er den modsatte af den normale, saaledes kan den heller ikke have været den første, den oprindelige, hvori Mennesket fra Begyndelsen af er frembragt. Ogsaa her siger os en dyb Anelse, som efterhaanden udvikles til Klarhed i den christelige Tro, at der i Slægtens Begyndelse er skeet et Fald fra en Tilstand, hvori Grundforholdet var uforstyrret, saa at Mennesket levede paa eengang i Gud og i Totaliteten, og ikke i de adsplittede og løsladte Begjærligheders Kamp. De som ikke indrømme dette, maa antage, at Mennesket oprindelig er skabt under Dyrets Typus; thi denne er netop den isolerede og eensidige Begjærlighed, og denne er med Hensyn til Dyret ingen Modsigelse, forsaavidt der i Dyret selv ikke findes noget Høiere, saa at altsaa Dyret er frembragt i Overeensstemmelse med sit Begreb; men med Hensyn til Mennesket vilde det være en skrigende Modsigelse, og leve enten til en manichæisk Betragtning af Skabelsen, eller til en i sin Grund materialistisk Mening, som er temmelig udbredt i vor Tid, nemlig at alt Høiere

Digitized by Google

havde udviklet sig successivt af det Lavere, ved Metamorphoser og Forvandlinger, man veed ikke hvorledes. Men imod denne sidste Mening maa vi stille den urokkelige Canon, at Rummet og Tiden ikke har Magt til at udvikle Andet eller Mere, end hvad der som guddommelig evig Spire er indplantet deri. — Saaledes kunne vi nogenlunde føle os frem ved Analysen, ved at gribe i vor egen Barm og ved at betragte Alt i Forhold til Gud; men Hovedvanskeligheden ligger i at bringe disse Resultater i Harmonie med Betragtningen af Naturens og Verdens nuværende Orden, hvori Alt synes anlagt og beregnet paa det Forhold, som nu bestaaer. Men Alt, hvad der angaaer Jordens og Menneskehedens første Tilstand, ligger endnu i Mørke, og det er først i den seneste Tid, at Naturvidenskaben har begyndt at sprede noget Lys over denne ældgamle Periode. Det maa ogsaa fastholdes, at den blotte Naturbetragtning fra sin Side vil forfalde til Ensidighed, som maa corrigeres ved en Betragtning fra Aandens og Historiens Standpunkt og i dennes Lys. Saaledes har Naturbetragtningen, idetmindste i vor Tid, en Tilbøielighed til at lægge Udviklingens Princip aldeles eensidigen til Grund overalt, saa at alt Foregaaende ansees for lavere og slettere end det Efterfølgende, eller, som det i yderste Raahed er udtrykt i en Afhandling i Deutsche Jahrbücher, som Prof. Scharling anfører i sit Program om Ebionitismen, at alt Efterfølgende ifølge den evige Lov for al Udvikling er Summen af alt Foregaaende. I Modsætning hertil begynder Historien overalt med Guderne og Heroerne, med Guldalderen, med Paradiset. Saameget maa det være tilladt at sige i Almindelighed, at, da Mennesket sandsynlig er bestemt til at være Jordens Herre og Konge under den guddommelige Overbestyrelse, saa er det ingenlunde urimeligt, at, da Kongen mistede sin bedste Krone og tabte meer end Halvparten af sin Magt, geraadede Riget i Uorden;

Digitized by Google

de gamle betvungne Magter og Kræfter (Jetter, Titaner, Giganter) stormede paany frem — indtil den uendelig organiserende Kraft, som gjennemtrænger og beherſker Alt med og mod dets Villie, atter bragte Ro og Orden tilveie paa Baſis af det Forhold, ſom var indtraadt. — Førend vi forlade denne Sag, vil jeg endnu tilføie nogle Bemærkninger om den førſte Synd. Jeg vil herved ſtille mig paa et reent pſychologiſk Standpunkt, uden at indlade mig paa Spørgsmaalet om den førſte Synds Nødvendighed eller Ikke-Nødvendighed, eller paa de udvortes Omſtændigheder, ſaaledes ſom de berettes os i Traditionen i Geneſis. De gamle Dogmatikere kunde ikke finde nokſom ſtærke Udtryk til at priſe den Herlighed, ſom Adam havde beſiddet før Faldet. Man kan heller ikke tænke ſtort og prægtigt nok derom i Henſeende til Indholdet, men i Henſeende til Formen maa der dog have været den Mangel og Indſkrænkning ved den, at den var i en uudviklet og uudfoldet Tilſtand. Dette vil ikke ſige, at den var aldeles ubevidſt; thi i ſaa Fald vilde den jo aldeles ikke være nogen aandelig Tilſtand, efterſom jo Bevidſtheden er Aandelighedens Grundform; men denne Bevidſthed var ikke ſig ſelv bevidſt, den var ikke befæſtet ved Reflexion og Erfaring og derfor i en ſtrøbelig Forfatning. Vi kunne bedſt anſkueliggjøre os en ſaadan Tilſtand ved at betragte de Spor af en ſlig, ſom tilnærmelſesviis findes i de heldigſte Skikkelſer af Barndommens og den førſte Ungdoms Liv, hvori ogſaa ofte en indre himmelſk Klarhed og Kraft er omgivet af en dæmrende Ubevidſthed. Men hvad vi ſaaledes ſee, maa førſt fuldkommen renſes og dernæſt tænkes i coloſſale Former, for at paſſe paa Den, i hvem hele Menneſkeheden var Barn og barnlig Yngling. Hvorledes nu den førſte Synd kom ind i Verden og afbrød denne umiddelbare Herlighed, kan jeg bedſt foreſtille mig ved at gaae ud fra Modſætningen af Lyſt og Smerte, diſſe overalt paa Handlingens

Digitized by Google

Gebeet saa betydningsfulde Momenter. Det var nødvendigt, at den uudviklede Fylde maatte udvikle sig (og under den daværende Mangel paa alle forviklede Forhold er det ingenlunde urimeligt, at Sollicitationen hertil blev bevirket ved et bestemt udvortes Forbud, som bragte Skilsmissen mellem Tilværelsens modsatte og modsigende Sider til Menneskets Bevidsthed, og umiddelbart henvendte sig til hans Selvvirksomhed); den ubevidste Bevidsthed maatte blive til en Bevidsthed i anden Potents, og derved, som det ligger i al Reflexions Natur, saa at sige, komme uden for sig selv; herved erfarede den, at den Herlighed, som den besad i sin umiddelbare Fylde, besad den ikke udenfor denne; den blev sig sin egen Mangel og Indskrænkning, sin Intethed bevidst. Følelsen af denne Intethed maatte være Savn og Smerte. Saavidt var der endnu ingen Synd. Thi dette Savn og denne Smerte beroede jo paa Sandhed og udtrykte et sandt Forhold; hvorledes skulde den da være Synd? Men lige tæt ved denne Smerte, paa den Side, som vendte fra den umiddelbare Fyldes Lyst, laae der en Lyst af en anden Art, nemlig den, hvori Intetheden følte sin Magt til at gjøre Realitetens Kræfter og Liv til et Stof for sit Liv og sin Selvfølelse. Denne Lyst ville vi med et almindeligt Navn i Modsætning til Sandhedens Lyst kalde Vellyst, uden dermed at forbinde den indskrænkede Betydning, hvori Ordet, naar det staaer alene, sædvanlig tages. Dersom nu Mennesket havde underkastet sig Smerten og valgt Smerten, som vilde have ført tilbage til Sandhedens Lyst, da havde han bestaaet denne Krisis uden Synd, og tillige opnaaet et Punkt, hvorfra en virkelig Udvikling kunde begynde; men i det Sted valgte han Vellysten, som hurtig og let befriede ham fra Smerten, men paa den falske Lysts og det falske Livs Bekostning. Denne Betragtningsmaade, synes mig, vinder Bestyrkelse ved at see hen til Christi Fristelse; thi der er det aldeles eiensynligt, at Chri-

Digitized by Google

stus netop valgte Smerten, som han udholdt, indtil Englene kom og tjente ham.

Efter disse dogmatiske Bemærkninger og Antydninger, som dog her ikke have anden Hensigt end at tjene til at oplyse den Dogmatik, som ligger i vort Sted, vende vi os til V. 15 og flg., hvor nye exegetiske Vanskeligheder og Opgaver møde os. Efter den sædvanlige Mening skal der i V. 15—17 indeholdes en Modsætning, som uagtet Ligheden finder Sted mellem de tvende sammenstillede Yderligheder. Denne Modsætning forlades imidlertid med V. 18, uden at noget Ord tilkjendegiver en saadan Omskiftning i Tankegangen; thi ἄρα tilkjendegiver snarere lige det Modsatte. Men lad os nærmere undersøge, hvori en saadan Modsætning skulde bestaae. At der i Henseende til Indholdet er Modsætning mellem Fald og Opreisning, Fordømmelse og Naade, er upaatvivlelig ganske sikkert; men det turde være lige saa sikkert, at en Bemærkning herom var overflødig. Det er naturligviis kun Formen og Sammenhængsmaaden med Hensyn til Oprindelse og Fremgang paa begge Sider, der sammenstilles. Efter De Wette skal Modsætningen i V. 15 ligge i ἐπερίσσευσε og vel altsaa bestaae deri, at Naadens Virksomhed paa sin Side var overflødig og overstrømmende, medens Fordømmelsens paa sin Side kun var tilstrækkelig. Jeg vil først foreløbig bemærke hertil, at det i denne Henseende aldeles tilsvarende V. 17 ikke kjender til nogen Modsætning i Prædicaterne; thi det anvender paa begge Sider det samme Verbum βασιλεύειν. Fremdeles see vi af V. 20, at Paulus ogsaa antager en Overflødighed paa Synden's Side, skjønt han vel atter, idet han nævner Naaden, synes at stige en Grad derover. Jeg vil heller ingenlunde nægte, tvertimod forekommer det ogsaa mig, at Paulus vil antyde en rigere Kraft og Virksomhed paa Naadens Side end paa Fordømmelsens Side. Men dette vilde dog altid løbe ud paa et Meer

Digitized by Google

og Mindre, en Storrelseforskjel, som ikke kunde begrunde en egentlig Modsætning, især en saadan, der blev udtrykt paa en saa bestemt og prægnant Maade ved et to Gange gjentaget οὐκ. Og desuden maa man vel lægge Mærke til, at det egentlige Resultat jo allerede skulde være fuldstændigt paa første Side. Den Modsætning, som antages at ligge i ὑπερίσσευσε, skulde nu forstærkes ved πολλῷ μᾶλλον. Herom siger De Wette, at der kan tvistes, om disse Ord betegne et qvantitativt Mere (i intensiv Kraftbevisning), eller som i 5, 9. f. et logisk Mere i Henseende til Muligheden; men han erklærer sig for det Første, fordi det efter hans Mening giver en betydningsfuldere Tanke, idet han paastaaer, at 2 Cor. 3, 7 holder Modvægt mod alle de Grunde, som Fritsche har anført imod denne Betydning. Saameget kan jeg imidlertid see, at det er uden al Grund, naar De Wette herved vil antyde, at dette Sted nøder til at tage de omhandlede Ord i Betydning af et qvantitativt Mere. Man eftersee Stedet, og man vil finde, at πολλῷ μᾶλλον meget godt her kan have Betydningen af: langt snarere, meget mere. Det kan gjerne være, at Apostelen antager Naadens Tjeneste for at have en langt større Herlighed end Lovens, men her vil han ikke bevise dette, tilfreds med, at man indrømmer ham det Mindre. Da det nu, som ovenfor bemærket, staaer misligt til med den formeentlige Modsætning paa vort Sted, og da πολλῷ μᾶλλον kort iforveien, nemlig i 5, 9, kun kan have Betydningen af „langt snarere," saa er det ikke for voveligt, her at antage den samme Betydning af disse Ord, hvori de da skulde udtrykke en saakaldet Slutning a minori ad majus. De Wette siger selv, at Apostelen anvender en saadan Slutning; men fra sit Standpunkt med Urette. Lad os engang gjøre os tydelig, hvori en Slutning af den Art bestaaer. Naar jeg slutter saaledes: dersom A. kan bære en saa og saa stor Vægt, saa kan B., som er

Digitized by Google

stærkere, bære en større Vægt, saa er det ingenlunde en Slutning a minori ad majus (skjøndt den vel objectiv betragtet indeholder en saadan). Slutter jeg derimod saaledes: dersom A. kan bære denne Vægt, saa kan B., som er stærkere, langt snarere bære den samme Vægt, saa bliver det en Slutning af den omhandlede Slags. Man seer altsaa, at i enhver saadan maa Resultatet blive det samme (forsaavidt det beroer paa denne Slutning) og Forskjellen ligger kun i Grunden eller Aarsagen. Men lad os fremdeles see, hvori denne Forskjel bestaaer, saa vil det blive os aldeles klart, hvorlangt denne Slutningsform er fra at frembringe en Modsætning. Forskjellen i Henseende til Aarsagen eller Grunden bestaaer deri, at den samme Grund eller Aarsag virker stærkere til det samme Resultat. Det forudsættes altsaa, at den svagere Grund er tilstrækkelig til det fuldstændige Resultat, og da der dog nu bliver et Overskud af Kraft tilbage, saa giver denne Slutningsform Tanken den Vending, som om Resultatet paa anden Plads blev mere fuldstændigt end fuldstændigt, saa at sige i høiere Grad det samme som før, i høiere Grad ligt sig selv. Man kan altsaa sige, at denne Art af Slutning, langtfra at etablere en Modsætning, snarere forøger Ligheden. De Wette har endnu to Modsætninger til efter det andet οὐκ, som vi siden maa tale noget om, men det vilde være altfor trættende her paa eengang at gjennemgaae alle tre saakaldte Modsætninger, hvori jeg for min Deel ikke kan øine een klar Tanke. Jeg vil derfor ligestrax bemærke, at alle disse Pinerier pludselig forsvinde, naar man beslutter sig til at tage οὐχ spørgsmaalsviis paa begge Steder i Betydningen af „mon ikke," saa at disse Sætninger istedenfor en formeentlig Modsætning, tvertimod udtrykke den Ligheds og gjennemgribende Parallelisme mellem Fordømmelsens og Frelsens Sammenhængsmaader, som jeg synes man kan tage og føle paa er hele Stedets Grundtanke og be-

Digitized by Google

vægende Sjæl. Slutningen med πολλῶ μᾶλλον vilde da sige saameget som: dersom allerede Fordømmelsen var saa nøiereg-nende og consequent, hvor langt snarere maa da ikke Naaden og Frelsen, hvori Gud virker efter sin Kjærlighed, sit inderste Væsen, være consequent og gjennemgribende. Herved bliver man uforandret i den samme Tankegang hele Stedet igjennem; ἄρα i V. 18 slutter sig paa det Naturligste til det Foregaaende, og bliver under enhver anden Opfattelsesmaade ubegribeligt. V. 21, som vienſynlig i Korthed sammenfatter og afrunder det Hele, og som aldeles ikke kjender til anden Mod-sætning, end den, som naturligviis ligger i Indholdet, bliver kun under denne Forudsætning en sand Slutning paa Tanke-udviklingen. Iligemaade føier V. 15 med flg. sig herved paa det Naturligste til det Foregaaende. Den Sammenligning, som var begyndt med V. 12, men som blev noget afbrudt ved V. 13 og 14, gjenoptages atter i en noget forandret Form (i Spørgsmaalsform) i V. 15 ved et ἀλλα, der ligesom vort „men," „men jeg vil sige" — hyppig anvendes til dette Brug. Da nu Sammenligningen skal udføres som Svar paa et Spørgs-maal, saa er det naturligt, at den faaer Formen af en hypo-thetisk Slutning, men i V. 18 kommer Sammenligningsfor-men tilbage. Af De Wette seer jeg ogsaa, at „Heum. u. A." have taget οὐχ saaledes; men de afværdiges med et: Falsch, weil dadurch der Gegensatz aufgehoben wird. Men, at der absolut skal være en Modsætning her, det indlader De Wette sig ikke med et Ord paa at vise. Jeg maa tilstaae, at jeg har været nærved at satte Mistro til min egen Overbeviisning, da jeg saae, at en Fortolkning, som havde paatrængt sig mig, jeg troer den første Gang jeg læste Stedet, var blevet fremsat af tidligere Fortolkere og dog forkastet af alle nyere. Men jeg fattede igjen Tillid ved at see det fuldstændige Urede, hvori hele Afsnittet V. 15—19 ligger hos Fortolkerne. Ingen,

Digitized by Google

saavidt mig bekjendt, gjør nogen sand Forskjel mellem den første Sætning med οὐχ og den anden, endskjøndt denne sidste, naar en saadan ikke antages, vilde blive en hensigtsløs og utaalelig Gjentagelse, og skjøndt det καὶ, hvormed den begynder, siensynlig viser, at Tanken gaaer over til noget Nyt. Det vil sikkert vise sig for en opmærksom Jagttager, at Forskjellen ligger deri, at der i den første Sætning tales om den enkelte Handling (παράπτωμα-χάρισμα), i den anden om den enkelte Person (δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, hvortil maa suppleres Modsætningen, f. Ex. δι' ἑνὸς ὑπακούοντος), der staaer i Spidsen for hver af de tvende Sphærer. Dette vil stadfæste sig ved at betragte de Sætninger, som gruppere sig om hver enkelt Spørgsmaalssætning. Thi sammenligner man den første Sætning, som begynder med εἰ γὰρ, med den anden, saa finder man, at den sidste adskiller sig fra den første ved den meget mærkelige Tilsætning: διὰ τοῦ ἑνὸς og διὰ τοῦ ἑνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ; paa hvilken Tilsætning Tonen og Eftertrykket siensynlig hviler. Det vil fremdeles stadfæste sig ved at betragte V. 18 og 19, der indeholde det Samme i Sammenligningsform, som de nærmest foregaaende i Slutningsform. Thi ogsaa her taler den første Sammenligning om eet Fald og een Opreisning, den anden derimod om eet Menneskes Ulydighed og eet Menneskes Lydighed. Paa denne Maade kommer der den klareste Sammenhæng og Tankegang ind i alle disse Vers. Apostelen vil fremhæve ikke blot det ene Menneskes Indflydelse, men ogsaa den afgjørende Handling, hvorved han har udøvet denne Indflydelse. Denne var hos Adam hans Syndefald, hos Christus hans Død for vore Synder og hans Opreisning til vor Retfærdiggjørelse til Livet, betragtede i Eet og som een Handling. Herved bliver der nu heller ingen Plads for alle De Wettes Modsætninger, hvoraf jeg skylder Læseren at anføre de tvende sidste. Der zweite Unterschied, altsaa, zwischen A.s

Digitized by Google

und Christi Einfluß skal indeholdes i V. 16, og besteht darin, daß dort das Strafurtheil wegen Eines Sünders zur Verdammniß gerieth, h. hingegen die Gnadengabe Vergebung vieler Sünden und Rechtfertigung bringt. Heri synes nu ved første Øiekast at ligge en aldeles tautologisk Modsætning i en meget cras Form, nemlig den, at Dommen bragte Fordømmelse, Naadegaven derimod Naade. Men der er en anden Modsætning tilstede mellem wegen eines Sünders og Vergebung vieler Sünden, (efter De Wettes Paastand skal een Synder og mange Synder være den samme Modsætning som een Synd og mange Synder), som øienskynlig skal krydse den første og udgjøre een eneste Modsætning med denne. Det falder nu i Øinene, at Adams og Christi Indflydelse her er betragtet fra et aldeles forskjelligt Synspunkt. Adams Indflydelse er betragtet med Hensyn til hans Forhold fremad i den ham tilhørende Sphære, Christi Indflydelse derimod med Hensyn til hans Forhold tilbage, det vil sige hans Forhold til hans Forudsætning, nemlig Adams Sphære. Her er altsaa aldeles ingen Modsætning mellem Adams og Christi Indflydelse hver i sin Sphære, men der er kun Tale om den ene Sphæres Indflydelse paa den anden, som bestaaer deri, at den ophæver og tilintetgjør denne; følgelig reducerer ogsaa her Modsætningen sig til den tautologiske, som ligger i Indholdet [1]). — Den tredie Forskjel mellem Adam og Christus skal ligge i V. 17 og bestaae i „den der viel größern Herrschaft." Denne Modsæt-

[1]) Man forstaa mig ret: man kan naturligviis udvikle Modsætningen eller rettere Modsigelsen mellem Fordømmelsen og Naaden, hvor disse Begreber først indføres; men man kan ikke først tale om disse Begreber som om en bekjendt Sag, ja endog opstille en Lighed i denne Uligheb, derpaa sige: men der er dog ogsaa en Modsætning mellem dem, og saa ikke komme med en anden end den, som umiddelbart ligger i Indholdet, og som netop er Forudsætning for Ligheden.

Digitized by Google

ning er i Grunden i ingen Henseende forskjellig fra den første, og, da Verbet (βασιλεύειν) her er det samme paa begge Sider, beroer den alene paa Opfattelsen af πολλῶ μᾶλλον som et qvantitativt Mere.

En Passus, som endnu trænger til Oplysning, og som hører til de allervanskeligste med Hensyn til Fortolkningen, er den, som begynder τὸ μὲν γὰρ κρίμα. Den Modsætning, som de Wette finder deri, er ovenfor betragtet. Hvad vi først maae undersøge, er, om ἑνὸς skal tages i Hankjønnet eller i Intetkjønnet. Mig synes, at det lige ovenpaa følgende ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων nøder til at tage det i Intetkjønnet og underforstaae παραπτώματος, som ogsaa flere Fortolkere have erklæret sig for. De Wette mener, at denne Nødvendighed ikke er tilstede, weil, som ovenomtalt, der gleiche Gegensatz Statt findet zwischen Einem Sünder und vielen Sünden, wie zwischen Einer Sünde und vielen Sünden. Men saalænge han ikke har bevíist, at en Synder og en Synd er eet og det selvsamme Begreb eller idetmindste Begreber af samme Omfang, saa at der til een Synder altid kun svarer een Synd, ville vi ikke troe ham paa hans Ord. Da nu saaledes denne Nødvendighed er saa daarlig afbevíist af ham, saa kan hans blotte Forsikring, at en saadan Opfattelse ikke er sprachlich möglich, ikke afstrække os. Hvorfor skulde ikke Paulus ved ἑνὸς kunne have havt det lige ovenpaa følgende Ord παράπτωμα i Tankerne? Kan vi ikke sige: Dommen efter eet, Naaden efter mange Fald? Antaget altsaa, at der ved ἑνὸς maa underforstaaes παραπτώματος, forklarer jeg Stedet paa følgende Maade. Man erindre sig, at Ordene staae efter den anden Spørgsmaalsfætning med οὐχ, hvor der ifølge det Ovenanførte tales om den enkelte Person. Man maa altsaa i de nærmest paafølgende Ord søge efter en Grund (γαρ), hvorpaa man kan støtte den Slutning, at der ogsaa paa Naadens Side

Digitized by Google

maa være een enkelt Person, hvoraf hele Udviklingen afhænger. En saadan Grund vil man finde i Ordene, naar man forstaaer dem saaledes: „Dommen bragte (blot) formedelst eet Fald Fordømmelsen; siden den Tid er der kommet mange flere Fald til, og ikke destomindre har Naaden nu virket til Retfærdiggjørelse. Dersom nu allerede det ene Fald virkede Fordømmelse, hvorledes skulde man da kunne antage, at der efter de mange Fald midt ud af den fordærvede Tilværelse skulde kunne udvikle sig Retfærdighed og sandt Liv? Nei skulde der i Sandhed foregaae en saadan Forandring, saa maatte en ny selvstændig Kraft, en ny Subjectivitet træde ind i Massen og meddele den en ny Sjæl.“ Man kunde da oversætte Ordene saaledes: „Og ligesom hist Virkningen udgik fra en Enkelt, der syndede, — maa det ikke forholde sig ligedan paa Naadegavens Side? Jo! Thi blot ifølge eet Fald virkede Dommen til Fordømmelse, og nu har dog Naadesbeviisningen fra mange Fald stjænket Udvei til Retfærdiggjørelse.“

Digitized by Google

III.

Beretning om Kjøbenhavns geistlige Convents Forhandlinger.

Af de Anliggender, som have været under Forhandling i Kjøbenhavns geistlige Convent i afvigte Aar, er kun eet saavidt fremmet, at det kan blive Gjenstand for offentlig Meddelelse, som Fortsættelse af de i Tidsskriftets 8de Bd. S. 320 flg. bekjendtgjorte Forhandlinger.

6.

Efter Forslag af Hr. Pastor Lic. Theol. Kolthoff nedsatte Conventet en Comitee til at afgive Betænkning over den anordnede Daab af Baptistbørn, bestaaende af Prof. Martensen, Pastorerne Kolthoff og Grundtvig, Stiftsprovst Tryde og Pastor Spang. Fra denne Comitee modtog Conventet følgende

Betænkning.

Undertegnede Committee har af Conventet modtaget det Hverv at undersøge, om den Tvangsdaab, der som Anvendelse af Cancellieplacat 27de Decbr. 1842, 3, her i Landet og navnligt her i Hovedstaden iværksættes paa Børn af baptistiske Forældre, lader sig retfærdiggjøre fra vor egen Kirkes Standpunct, og hvorvidt der for Conventet maatte være Anledning til at indgaae med et underdanigst Andragende til det Kongelige

Digitized by Google

Danske Cancellie, om at denne Tvangsdaab, der i den senere Tid oftere har gjentaget sig, maatte bortfalde.

„Paa det at Børn af baptistiske Forældre," hedder det i Cancellieplacaten, „ikke skulle berøves det Gode, strax at indlemmes i det christelige Samfund, have Forældrene, hvad enten de ere bosiddende i Fredericia eller andensteds, inden lovbestemt Tid, i Henhold til Bestemmelserne i Forordningen af 30te Mai 1828, at lade deres Børn døbe; dog kan Daaben, forsaavidt Forældrene ikke selv ønske at foranstalte den, besørges af en af Øvrigheden for dette enkelte Tilfælde beskikket Værge, og kan til dens Udførelse ved Hjemmedaab paa nærmere Ansøgning imødesees Bevilling." Erfaring har viist, at baptistiske Forældre ikke blot ikke ønske selv at foranstalte deres Børns Daab, ikke blot forholde sig passive ved at denne besørges efter Øvrighedens Foranstaltning, men af al Magt gjøre activ Modstand, saaledes, at Forordningen, der vel ikke udtrykkeligt taler om physisk Tvang, dog ikke har kunnet overholdes uden physisk Tvangs Anvendelse. Verdslig Tvang og Forfølgelse pleier ikke at dæmpe, men at nære den religiøse Iver, og det er derfor ikke usandsynligt, at saadanne ikke blot for Baptister, men ogsaa for Lutheraner forargelige Optrin kun ville blive hyppigere i Fremtiden og endnu i høiere Grad tiltrække sig den almindelige Opmærksomhed.

Til Forsvar for Tvangsdaabs Anvendelse i nærværende Tilfælde er i Motiverne til den omtalte Placat, der findes indførte i Collegialtidenden 1843, No. 3 og 4, anført, at „da Baptisterne i Barnedaaben see en ugyldig Handling, der ingen Indflydelse kan have paa Barnets Salighed, ville de ikke med Rette herover kunne besvære sig, naar de kun ikke selv skulle foranstalte deres Børns Daab" (p. 64). Vi skulle her ikke nærmere indlade os paa, hvad der fra Baptisternes Side kunde være at indvende mod dette Raisonnement. Overhovedet ville

Digitized by Google

vi her ikke overveie, hvad vor Daab er for Baptisterne, men hvad den er og bør være for os selv. Der synes nemlig ved denne Leilighed ikke at være taget tilstrækkeligt Hensyn til det Spørgsmaal, om en saadan Daabspraxis, som ovennævnte, er forenelig med den Betragtning af Daaben, hvilken Statskirken d. e. den evangelisk-lutherske Kirke selv vedkjender sig. Vi maae efter modent Overlæg besvare dette Spørgsmaal benægtende, just fordi vi i Barnedaaben ikke see en ligegyldig Handling, men Herrens egen Daab.

Det vil nemlig være indlysende, at til Sacramenternes rette Forvaltning ikke blot hører, at de i det Rituelle udføres efter Herrens Indstiftelse, men ogsaa, at de gives i Overeensstemmelse med Indstiftelsen. Idet Sacramenternes Forvaltning er betroet Kirken, kan Kirken ikke uddele dem, uden at tage Hensyn til Betingelserne for deres rette Brug og Anvendelse, til de Forhold, under hvilke, de Individer, til hvilke de gives. Og just fordi den i Naademidlerne erkjender hellige Mysterier, tør den ikke give dem der, hvor de aabenbart udsættes for Vanhelligelse. Vel tør Kirken ikke egenmægtigt forholde Menneskene Herrens Velsignelser; vel maa den overlade til Aanden, hvilke Virkninger Naademidlerne skulle frembringe i Menneskenes Hjerter; men hvor den erkjender, at aabenbare og positive Hindringer ere tilstede for Naademidlernes Virksomhed, hvor den maa forudsætte eller forudsee en positiv Resistents mod den guddommelige Naade i Sacramentet, der tør den ikke uddele dette, fordi Indstiftelsens Hensigt her aldeles vilde forfeiles. Hvad nu nærværende Tilfælde angaaer, saa staaer det fast, at Herren har knyttet et Baand mellem Daab og Tro, hvilket Mennesker ikke tør sønderrive. Ligesaalidt som Kirken bekjender en Tro, der gjør Herrens Gjerning og Gave i Daaben overflødig, ligesaalidt bekjender den en Daab, der gjør Troen overflødig. Heraf følger, at Kirken ikke kan give

Digitized by Google

Daaben, uden hvor den har Grund til at antage, at en tilsvarende Tro paa Daaben og den med Daaben følgende kirkelige Bekjendelse vil kunne udvikles og træde i Kraft. Den kan kun give Daaben under Forudsætning af, at dette dens Grundsacrament vil kunne træde i den rette Stilling, i levende Forhold til dens øvrige Naademidler, til Guds Ord, til Bønnen og Communionen. Den maa forudsætte, at dens Barnedaab for de Børn, som deelagtiggjøres deri, kan blive den rette Christendomsbegyndelse, kan blive Grundlaget for en tilsvarende Børnelærdom, en tilsvarende Confirmation, en tilsvarende Altergang. Men denne Forudsætning synes Kirken i nærværende Tilfælde ikke at kunne have. Kirken synes her at være kommen til den yderste Grændse for sin Virksomhed, nemlig den positive Resistens, der vel ikke umiddelbart kan tænkes at være tilstede i Baptistbørnene, men dog uundgaaeligt vil blive dem indplantet. Hvorledes skal en med vor Daab overeensstemmende Børnelærdom kunne meddeles og finde Indgang hos Børn af Forældre, der tilhøre en udenfor Statskirken staaende Sect, hvis Tro netop gaaer ud paa at bestride vor Daab! Disse Forældre, til hvis Paavirkning Børnene ifølge Forholdenes Natur nødvendigt ere givne til Priis, ville ikke forholde sig ligegyldige i Henseende til deres Børns religieuse Opdragelse, men saavidt det staaer til dem, søge at udslette vor Daab, indprænge dem det samme gjenstridige, mod vor Kirke fjendtlige Sindelag, hvoraf de selv ere besjælede. Og idet de ville opdrage deres Børn i en Tro, der strider mod Børnenes Daab, ville de tillige indprente dem en Betragtning af Guds Ord, af Nadveren, af Saliggjørelsens Orden, der er i aabenbar Strid med den Kirke, i hvis Navn Daaben er dem paatvunget. Den modsatte Indvirkning, som her kan tænkes at finde Sted fra Statskirkens Side (ved den almindelige Skoleunderviisning eller ved privat Formaning), er under nærværende Forhold og

Digitized by Google

Betingelser for Intet at regne. Man betænke den religiøse Enthusiasmes Magt. Man betænke, at Familien er Barnets aandelige Moderskjød, og at navnligt i religiøs Henseende de stærkeste og varigste Indtryk bibringes det barnlige Sind gjennem Forældrenes Lærdom og Exempel. Den eneste grundige Maade at fjerne disse fjendtlige Betingelser paa, vilde være, efter Daaben aldeles at tage Børnene fra Forældrene og overgive dem til et andet Familieliv eller en Opdragelsesanstalt, hvor de kunde faae en til deres Daab svarende Underviisning, en Fremgangsmaade, der imidlertid fra ethvert andet Synspunct vilde findes forkastelig.

Naar det i Cancellieplacaten hedder, at man ikke har villet berøve Børnene det Gode, strax at indlemmes i det kirkelige Samfund: saa indsee vi ikke, at Kirken kan have Grund til at antage, at det i og for sig Gode (Daaben) under nærværende Betingelser ogsaa vil kunne komme disse Børn til Gode. Snarere kunde der være Grund til at befrygte, at Daaben, just fordi den ikke er en blot Ceremonie eller en borgerlig Indretning, men et høihelligt Sacrament, ved den Besmittelse, ved det gjenstridige og fjendtlige Sindelag, der fra Forældrene gaaer over paa Børnene, skulde blive dem til Anstød og Dom, til Forvirring og Fordærvelse for deres Sjæle. Under ingen Omstændigheder kan den Thesis opstilles, at Daaben uden nogensomhelst Betingelse vil kunne komme dem til Gode, som døbes. Og dog synes man at forudsætte dette, naar man med Magt døber Børn af Forældre, der ikke befinde sig indenfor Statskirkens Enemærker, altsaa heller ikke ere Gjenstand for dens ordentlige Indvirkning, men som høitideligt ere udtraadte af Statskirken, og have ombyttet dens Daab og Troesbekjendelse med en anden. Man vilde ellers efter samme Analogie kunne udstrække Tvangsdaaben til Børn af jødiske Forældre.

Saare mislig er da tilvisse den Stilling, i hvilken Stats-

Digitized by Google

kirkens Præster maa befinde sig, hvor det paalægges dem som Embedspligt at nøde Daaben paa Børn af Forældre, der tilhøre et udenfor Statskirken staaende Religionspartie, at skulle give Daaben paa en Maade, der ikke kan andet end findes stridende mod dens Aand. Allerede have flere Præster derved fundet sig høilig besværede, og det er at forudsee, at jo mere Bevidstheden om vor egen Daabs Betydning klarer sig, desto almindeligere ville Statskirkens Præster føle deres mislige Stilling i denne Henseende. Men ikke blot fra Præstens Standpunct frembyde sig store Vanskeligheder. Der er endnu et andet misligt Punct, hvorpaa vi maa henlede Opmærksomheden, nemlig Faddernes eller Daabsvidnernes Stilling ved denne Tvangsdaab. Ifølge Kirkens gjennem Aarhundreder hævdede Vedtægt kan ingen Daab gives uden Daabsvidner, der repræsentere Modermenigheden, og som tillige overtage sig christelige Forpligtelser med Hensyn paa Børnenes tilkommende Opdragelse. Det er os nu ubegribeligt, hvorledes Nogen under nærværende Forhold frivilligt skulde ville overtage sig disse Forpligtelser, eller hvorledes dette af den borgerlige Øvrighed kan befales Nogen. Vel er det os ikke uvitterligt, at Fadderskabet i vore Tider af Mange betragtes som en blot Formalitet eller borgerlig Handling. Men Kirken har ingensinde vedkjendt sig en saadan Betragtning af Daabsvidnet, end sige, at den skulde kunne taale, at dette, som i nærværende Tilfælde, aabenlyst fremtræder som et tomt Skin, der grændser til Ironie. Hvad enten vi derfor betragte den her omtalte Daab i dens Forhold til Barnet, der døbes, eller til Præsten, der giver Daaben, eller til de Personer, der ere Faddere, saa maa vi i ethvert Tilfælde finde, at den fra det kirkelige Standpunct ikke lader sig forsvare. Vi maa endnu tilføie, at vi ved at paatvinge Baptisterne Barnedaaben som Noget, der for dem er uden Betydning, selv bestyrke dem i deres Ringeagt for den.

Digitized by Google

Saavidt vi kunne skjønne af det Referat, der i Collegialtidenden er givet af de fra Biskopperne indkomne Betænkninger i Baptistsagen, finde vi ikke, at Tvangsdaab er bleven tilraadet. Meget mere finde vi, at flere Biskoppers Yttringer vise hen til en modsat Anskuelse. I den Erklæring, som af Medundertegnede Stiftsprovst Tryde er indgiven til Cancelliet angaaende hans Forhandlinger med Graveur Mønster, er det udtrykkeligt tilraadet, at tilstede Baptisterne Frihed i den omtalte Henseende. Kun i den særlige Betænkning, som Biskoppen over Sjællands Stift har afgivet i Anledning af Stiftsprovst Trydes Indberetning, finde vi udtalt, at Staten maa være berettiget til at optage Baptistbørnene i vort Kirkesamfund, hvorfor Biskoppen har antaget, at det maatte paalægges Præsten at drage Omsorg for, at Baptistbørnene bringes til vor Daab (P. 60). Idet vi i denne Anledning beklage, at kun een Biskop er bleven hørt angaaende Stiftsprovst Trydes Forslag, tillade vi os tillige at bemærke, at naar man har villet motivere den mod Baptistbørnene anvendte Fremgangsmaade derved, at Staten har Ret til at fordre, at ethvert Barn strax skal henregnes til et Religionssamfund, og at, naar Baptisterne ikke ville optage deres Børn i deres eget Samfund, Staten da maa være berettiget til at optage dem i vort: da vilde denne Slutning, om den end ellers fandtes indlysende, dog slet ikke nytte, hvor Optagelsen, som vi have stræbt at vise, strider mod Statskirkens egne Grundsætninger, og er dem ei til Gavn, men til Skade. Forudsætningen, at Baptistbørnene ikke skulde tilhøre noget religiøst Samfund, er desuden urigtig, thi de tilhøre aabenbar Baptist-Samfundet som Modermenighed. Og skjøndt der kan siges, at de først ved Baptistdaaben blive myndige Menighedslemmer og i strengere Forstand optages i denne Sect, saa opdrages de dog af Forældrene i en Tro, der svarer til denne her i Riget tolererede

Digitized by Google

Sects Daab. Vi tillade os fremdeles at bemærke, at naar Cancelliet i sin til H. M. Kongen indgivne Betænkning har udtalt sig for, at der maatte indrømmes de Individer, der have ladet sig forlede til at gaae over til den baptistiske Sect, al den Frihed til at dyrke Gud efter deres Overbeviisning, som uden at udsætte Kirkens, Skolens og Familiernes Fred for Fare lod sig indrømme (P. 64); og naar fremdeles Collegialtidenden indrømmer, „at det ikke er nogen i sig farlig, ligefrem uchristelig eller uforstandig Lære, at Daaben bør udsættes indtil Vedkommende med Overbeviisning kunne erkjende Christendommens Sandheder og tilegne sig samme (P. 62)“: saa synes heri fra Statens Standpunct Præmisserne at være givne til Eftergivenhed i denne Sag.

Vor Indstilling til Conventet er derfor denne, at Conventet vilde indgaae til det K. D. Cancellie med et underdanigst Andragende om, at den Tvangsdaab, der anvendes mod Børn af Baptistmenigheden her i Landet, for Eftertiden maatte bortfalde som uforenelig med vor egen Daabs Natur og Værdighed.

Den 1ste December 1844.

H. Martensen. E. V. Koltholff. Grundtvig. E. Tryde. Spang.

Efter at have modtaget denne Comiteebetænkning besluttede Conventet, forinden videre foretoges i denne Sag, at henvende sig til Hs. Høiærværdighed, Stiftets Biskop, for om muligt at opnaae hans Medvirkning til at bevirke en med Comiteebetænkningens Indhold overeensstemmende Forandring i Lovgivningen. Det tilskrev derfor Hs. Høiærværdighed Hr. Biskop Mynster et Brev, hvori det i Henhold til Comiteens Ytringer foredrog ham Conventets Ønske. Herpaa modtog Conventet følgende Svar:

Digitized by Google

*) Under 13de d. M. har Deres Høiærværdighed, som Formand for Kiøbenhavns geistlige Convent, tilstillet mig et Andragende, hvori Conventet begierer min Medvirkning til, at den Bestemmelse i Placaten af 27de Decbr. 1842 (Kgl. Resolution af 23de s. M.) § 3, hvorefter Børn af baptistiske Forældre skulle døbes i vor Kirke, kunde bevirkes ophævet.

Det kan ikke Andet end være mig kiært, at Conventet, inden det har foretaget videre Skridt, har henvendt sig til mig; thi, skiøndt jeg af Grunde, som jeg tilforn har fremsat, ikke kan paatage mig at indsende Conventets Andragender til Regieringen, skal jeg dog stedse være redebon til at forklare mine Anskuelser og Overbeviisninger for kyndige og forstandige Mænd, og i Særdeleshed til at forhandle kirkelige Anliggender med mine Medbrødre af Geistligheden. Men jeg maa bede undskyldt, at dette i nærværende Sag ikke kan skee uden temmelig Vidtløftighed, og uden at jeg maa synes at gaae temmelig langt tilbage og anføre almindelig bekiendte Ting. Men det gaaer her, som saa ofte, at eet Spørgsmaal ikke kan løses uden at tage Hensyn til mange andre, som igien fordre, at man med Klarhed sætter sig ind i den hele Sag, hvortil Spørgsmaalet henhører.

Forsaavidt Nogen ved løs Betragtning skulde mene, at man kunde lade den hele baptistiske Bevægelse gaae sin egen Gang, Baptisterne udbrede og constituere sig uhindret, og lade det komme an paa, om Secten vilde vinde en Deel af Folket for sig, og saaledes en baptistisk Kirke i Fremtiden skulde bestaae ved Siden af Landskirken, eller denne Bevægelse vilde hendøe af sig selv: da maatte den samme Frihed tilstaaes alle

*) Denne Svarskrivelse var ikke bestemt til Trykken, men i det den nu, efter Forlangende, meddeles, er det, som kun havde personligt Hensyn, udeladt, og nogle Anmærkninger ere tilføiede.

Mynster.

Digitized by Google

andre Secter og Religionspartier, og da havde vi fulgt det i de nordamericanske forenede Stater antagne System, som unegtelig i denne Retning er det eneste consequente. Derefter er enhver kirkelig Forbindelse kun en privat Sag; om der ere Kirker og Præster, om hine vedligeholdes, disse lønnes anstændigen, hvilke Lærdomme der udbredes, og overalt om Religion vedligeholdes i Folket, eller ikke, er Staten uvedkommende. Finder man, at en saadan Frihed ikke vel kan bestaae med Begrebet af en christelig Stat [1]), da anpriser man maaskee Englands Exempel. Der bestaaer omtrent samme Frihed, enhver Sect udbreder sig uhindret, socialistiske Templer reise sig ved Siden af katholske Kirker, Dissidenterne bygge deres Capeller, som de finde for godt, antage og afskedige deres Præster,

---

1) I de seneste Tider ville Mange, i en misforstaaet Stræben efter en Uafhængighed for Kirken, som i Virkeligheden vilde bringe den i den meest trælbundne Tilstand, ganske adskille den fra Staten, og man læser jævnligen Ytringer om, at Staten hverken er hedensk eller christelig, men skal forholde sig indifferent mod Religionen. Altsaa: det christelige Princip, som man dog vil at skulle giennemtrænge hvert Menneske, hver Familie, hvert Forhold, maa ikke giennemtrænge Borgersamfundet! Man siger, at Staten er et Rige af denne Verden, og Kirken, som Christi Rige, er ikke deraf. Imidlertid er Kirken dog i Verden, og behøver derfor af Staten Indrømmelser og Beskyttelse. Vi kunne her ikke indlade os videre i denne Undersøgelse, men Resultatet kunde dog maaskee blive, at jo mere Christi Rige udbreder sig i denne Verden, desto mindre ville Staterne og alle menneskelige Samfund blive blot af denne Verden. — Noget ganske Andet er, at Staten, som Prof. **Martensen** siger, ved at sætte sig Konst, Videnskab og Religion som Statsformaal, tillige forudsætter deres indre Uafhængighed og Selvstændighed, og herved viser ud over sig selv (Grundrids til Moralphilosophiens System S. 94). Staten kan og skal ikke giøre Religionen, men vel kan og skal den frede om dens Udvikling, og søge at tilegne sig den. Heraf vil da ogsaa Retfærdighed, Billighed og Sagtmodighed i Behandlingen af de religiøse Forhold være en Følge.

Digitized by Google

som da ere ganske afhængige af Menighederne, eller vel for det Meste især af en eller anden formuende Mand, hvis Velvillie det er Menigheden magtpaaliggende at bevare[2]); Præsterne maae drage Landet omkring, for, enten med Uforskammenhed eller med dyb Ydmygelse, at tigge Almisse til deres Kirke, og, naar denne dog ikke længere kan vedligeholdes, opbydes den til Salg, enten atter til Kirke, eller til Pakhuus, Klubsal eller deslige. Men som Betingelse for denne Frihed fordre Lovene Vedligeholdelsen af Statskirken — en Benævnelse, der her er ligefaa passende, som den kun er det lidet hos os, der til Lykke endnu have en Lands- eller Folke-Kirke — og at Dissidenterne, saavelsom de, der holde sig til den, skulle contribuere dertil. Dette gaaer nu saa temmelig sin rolige Gang, saalænge Fleertallet af Folket hænger med Kiærlighed ved Statskirken; men naar dette ikke mere er Tilfældet, fremkomme naturligviis Klager over det Trykkende og Ubillige i, at en stor Deel af Indvaanerne skulle, i det de selv uden nogen Understøttelse fra det Offentlige vedligeholde deres egne kirkelige Indretninger, bidrage til en Kirke, med hvilken de ikke staae i nogen Forbindelse. Det er for en stor Deel denne Klage, der i Irland har frembragt saa betænkelige Bevægelser, og formodentlig snart vil fremkalde lignende i Skotland, hvor vel en Fierdedeel af Indbyggerne formedelst opkomne Stridigheder har adskilt sig fra Statskirken. Det Samme vil vel ogsaa i Tiden skee i England, dersom Strømmen ikke snart bærer til en anden Side[3]). —

---

[2]) „„„The Independent ministers are the most dependent of all,"" ist eine häufige, wie mir scheint, treffende Bemerkung." Gerlach, über den religiösen Zustand der Anglicanischen Kirche S. 45. — De savne Statens Beskyttelse mod de Enkeltes eller Menighedens Vilkaarlighed og Tyrannie.

[3]) Overalt maa i Henseende til den kirkelige Tilstand i England bemærkes, at den i dette Land saa dybt rodfæstede aristokratiske

Digitized by Google

Hvad der i de fleste andre Lande finder Sted i denne Henseende, er for det Meste en vilkaarlig Vaklen, snart til een, snart til en anden Side.

I vort Fædreland er Regeringen, hvilken endog dens Tilbøielighed ellers kunde være, bunden ved den 1ste Artikel i Rigets Grundlov. Hvad man endog vil dømme om Bestemmelserne i denne Artikel, saa ere de nu eengang giældende, og, ligesom de flere Gange paa det Alvorligste ere foreholdte vor forrige Konge, og ikke lade sig afvise[4]), saaledes have de i det Mindste bragt os den uskatteerlige Fordeel, at vi ere blevne befriede fra de høist vanskelige Forviklinger med den katholske Kirke. Naar et Folk, som vort, ganske har sluttet sig til een Bekiendelse, har det uden Tvivl Ret til at foreskrive Fremmede

---

Tænkemaade har havt en sørgelig Ligegyldighed mod Almuen til Følge. Det er af de hyppigen forekommende Klager almindelig bekiendt, hvor mange Tusinder der opvoxe i den dybeste Vankundighed og leve uden al kirkelig Forbindelse. Medens de mere velhavende Classer staae saa høit i Dannelse, og i dem for det Meste de tidligen indprentede religiøse Grundsætninger og kirkelige Sædvaner ere blivende for Livet, overlader man uden synderlig Deeltagelse Almuen til enkelte Menneskevenners, naturligviis meget indskrænkede, Forsorg, eller til allehaande Sectstifteres Indvirkning, eller til sig selv. I de sidste Decennier har vel Tilstanden i denne Henseende meget forbedret sig, men, hvormeget der endog ellers kan være at lære i England, frembyder det dog heri ingenlunde et følgeværdigt Exempel.

4) „Sie (die Landesväter) sind die von Gott gestellten Schutz- und Schirmherren der Kirche ihres Landes, sie haben bei ihrem Regierungsantritt sich verpflichtet, sie nach ihren angestammten Rechten durch die geistlichen Behörden verwalten zu lassen. Und wenn sie es auch wollten, nach Recht und Gewissen dürfen sie nicht gleichgültig dabei bleiben, welche Lehre und welche Werke in der Kirche und namentlich unter ihren Dienern im Schwange gehen, ob ihre Rechte auch Abbruch leiden." Tholuck, Vier Predigten über die Bewegungen der Zeit. 2 Aufl. S. 27.

Digitized by Google

de Betingelser, under hvilke det kan tillades dem at bosætte sig i Landet og have deres Religions-Øvelse. Disse Betingelser ere for Katholikerne, at de ikke maae gjøre Proselyter, at ingen katholsk Præst uden Tilladelse maa komme ind i Landet, og at ved blandede Ægteskaber alle Børnene skulle opdrages i den evangelisk-lutherske Religion. Da de herværende Katholiker for det Meste indgaae blandede Ægteskaber, er der ved denne Bestemmelse sørget for, at her næsten ingen indfødte Katholiker findes, og de Fremmede vide, under hvilke Vilkaar for dem selv og deres Børn de her tage Bopæl.

Saaledes ere for alle fremmede Religionsbekiendere visse Betingelser foreskrevne. Ved Baptisterne møder endnu den særegne Vanskelighed, at de ingen egen Confession have, og at man altsaa ingen Garantie har for, hvilke Lærdomme de nu eller i Tiden ville udbrede. Vel har de herværende Baptisters Formand afgivet en Slags Troesbekiendelse, men, ligesom det offentlig og umodsagt er yttret, at han selv siden i flere væsentlige Stykker har forandret sin Anskuelse, saaledes erklærede han udtrykkeligen, at denne Bekiendelse aldeles ikke var bindende for de herværende baptistiske Menigheder, hvilke bestaae som egne affluttede Samfund, der kun ved broderlig Kiærlighed ere forbundne med hverandre. Af nogle engelske Baptister har man en Troesbekiendelse, men denne have de herværende ikke villet vedkiende sig; ligeledes have Baptisterne i Berlin — maaskee paa Regeringens Opfordring — nylig udgivet en saadan, men med denne skulle endeel af de øvrige preussiske Baptister ikke være tilfredse; og den herværende Formand har erklæret, at det er Princip i det Troessamfund, til hvilket han hører, ikke at have nogen skreven Troesbekiendelse. Det er saaledes med Grund, at Reser. 5 Marts 1745 skielner mellem dem, der „have erholdt Kongelig Bevilling til fri Religionsøvelse paa visse Steder i Landet, efterdi deres Lærdom og Confession er

Digitized by Google

bekiendt og ved symboliske Bøger fastsat," og mellem „andre nye og ubekiendte Secter, hvis Principer og Lærdomme ikke ved nogen formelig og fuldstændig Confession er giort offentlig bekiendt, og Enhver efter sit eget Tykke forandrer, saa der ikke kan vides, hvad deres Lærdom fører med sig."

Om der, da Giendøberne begyndte at udbrede sig her i Landet, kunde være tagne andre Forholdsregler, end skeet er, vil det nu være unyttigt at undersøge. Men efterat allerede et temmelig stort Antal af Landets Indvaanere var traadt over til Giendøberne, blev samtlige Biskoppers Betænkning indhentet. Herom er mig kun bekiendt, at Anskuelserne vare meget forskiellige, og nogle kun yttrede med megen Uvished. Det behagede derefter Hans Majestæt at afgive forbemeldte Resolution af 23de Decbr. 1842, hvorved adskillige Friheder bleve Baptisterne indrømmede, men kun under visse Betingelser. Naar man altsaa siger, at Baptisternes Sect her er anerkiendt, da er dette kun tildeels rigtigt; de ere kun anerkiendte under visse Betingelser, og dersom Betingelserne fra deres Side ikke opfyldes, ville de — som der i Slutningen af Resolutionen siges — „have forspildt den dem indrømmede Frihed;" eller dersom en vigtig Bestemmelse, som unegtelig — hvilket nedenfor skal blive udviklet — vil have den Virkning, at Baptisternes Antal i Fremtiden vil blive meget mindre, end det ellers vilde blevet, ophæves, da maatte en anden sættes istedet.

Jeg har troet at maatte udvikle dette saa omstændeligen, fordi det er af Vigtighed, at Enhver, der vil have en Dom over Sagen, forelægger sig det uafviselige Spørgsmaal, hvad der da skal skee, dersom det, der er anordnet, er urigtigt. Det er nemlig ved enhver Foranstaltning meget let at fremhæve de Ulemper, der flyde af den, men, naar dog en Foranstaltning skal træffes, bliver Spørgsmaalet, hvor Ulemperne ere mindst. Uden Tvivl ville Alle da være enige i, at, naar det

Digitized by Google

hos os er ethvert fremmed Religionssamfund forbudt at gjøre Proselyter (see Rosenvinges Grundrids af den danske Kirkeret I. § 25 Nr. 4), da kan der ikke tilstaaes nye Secter ubetinget Frihed til at udbrede sig, men at den Frihed, der indrømmes dem, stedse maa have visse Grændser, og at, naar disse Grændser overskrides, da er det — hvor ubehageligt det end kan være, hvor ugierne man endog skrider dertil — uundgaaeligt at anvende Tvang for at overholde Anordningerne.

Det vil være ligesaa uundgaaeligt, at denne Tvang af de Uvillige kaldes Religionsforfølgelse; men herved er Følgende at bemærke. Der bestaaer hos os fuld Samvittighedsfrihed; der speides ikke efter Nogens religiøse Meninger, og Ingen forfølges for disses Skyld. Ligesaa lidet formenes det Nogen, i videnskabelige Skrivter at udvikle disse Meninger, om han end derved bestrider Landskirkens Lærdomme, og kun, dersom Den, der forfægtede saadanne Meninger, var Præst eller Nogen, der attraaede Ansættelse som Præst i vor Kirke, vilde Sagen, som det forstaaer sig, stille sig anderledes. Men, at hvo der overtræder Lovene, maa tiltales og straffes, dette maa gielde for de kirkelige som for de borgerlige Anordninger, hvilket Navn man endog vil give det. Jeg skal herved endnu i Forbigaaende bemærke, at, da Baptisterne ingenlunde have „afholdt sig fra at gjøre Proselyter og ved Daaben at indlemme Andre i deres Sect," saa have de, efter den Kgl. Resolution, allerede forspildt den dem indrømmede Frihed, og kunde altsaa have været udviste af Riget eller henviste til Fredericia, men at det aabenbar er mildere, at man hidtil, istedenfor denne Fordrivelse af en Mængde Familier og enkelte Personer, har valgt at straffe Hovedmændene; og dersom man endog i Fremtiden skulde komme i den ubehagelige Nødvendighed, paa Disse at anvende endnu haardere Straffe, da vil neppe Nogen kunne angive, enten hvorledes

Digitized by Google

man skulde kunne undgaae dette, eller hvilken anden Fremgangsmaade der i det Hele kunde anvendes.

Hvorvidt de øvrige i Plac. 27de Decbr. 1842 indeholdte Bestemmelser ere de hensigtsmæssigste, er her ikke Gienstand for Undersøgelse, og vedkommer det mig ikke at forsvare. Derimod vedkiender jeg mig, at jeg i mine forskiellige i denne Sag afgivne Betænkninger stedse har yttret den Formening, at Baptisternes Børn bør døbes i vor Kirke, og det Følgende vil vise, at hvad af det ærede Convent herimod er anført, ikke er mig nyt, og ikke har forandret min Overbeviisning.

Foreløbig skal jeg bemærke, at, naar man her har anvendt det forhadte Ord „Tvangsdaab," da er dette uden Tvivl imod Sprogbrugen, og maa foranledige urigtige Forestillinger. Ved „Tvangsdaab" har man stedse forstaaet en Daab, som Baptizanden blev tvungen til at modtage; saaledes anvendte Carl den Store ved Sachsernes Undertvingelse Tvangsdaab, saaledes er denne anvendt i Rom mod Jøderne, naar disse forpligtedes til aarlig at levere et vist Antal Baptizander [5]), og en saadan Daab er vistnok i alle Henseender forkastelig. Men dersom man ikke vil kalde enhver Barnedaab Tvangsdaab, da kan Daaben af Baptisternes Børn heller ikke kaldes saa, thi hos det spæde Barn kan der hverken være Tale om Tvang eller om Frivillighed. Det er her ikke Baptizanden, der tvinges til at lade sig døbe, men Forældrene, der, naar de ere gienstridige, tvinges til at tillade Barnets Daab. Hvorvidt

[5]) Dette er fortalt efter en Mands Beretning, som længe havde opholdt sig i Rom, og som tilføiede, at Jøderne lode denne Tvangsdaab gaae paa Omgang imellem sig, og at de rige Jøder, naar Raden kom til dem, kiøbte de Fattige dertil, af hvilke da Adskillige flere Gange vare blevne døbte. Rigtigheden af dette Factum har jeg ikke videre undersøgt, da det her blot kom an paa et Exempel til at oplyse, hvad der maa forstaaes ved Tvangsdaab.

Digitized by Google

dette er rigtigt, henhører under en anden Kategorie, men Daaben selv kan ligesaa lidet kaldes en Tvangsdaab, som det vilde kaldes saa, dersom Jøder eller Tyrker bleve tvungne til at udlevere et Barn af christne Forældre, der var kommet under deres Værge, til Daaben.

Hvad Sagen selv angaaer, da er jeg ved min Formening først gaaet ud fra den Sætning, som uden Tvivl Alle ville indrømme, at Forældres Magt over deres Børn ikke er ubegrændset, men at der gives mange Tilfælde, hvor Staten er berettiget og forpligtet til at antage sig Børnene mod Forældrene; og dernæst fra den, at Staten har Ret til at fordre, at ethvert Barn, der fødes inden dens Omraade, strax skal indlemmes i et af den anerkiendt Religionssamfund [6]). Ligesom det ikke kan eller bør være Staten ligegyldigt, om Børnene opvoxe uden al Religion, saaledes fordrer den ikke af Forældrene alene Omsorg for Børnenes religiøse Opdragelse, men den paalægger ogsaa Menigheden denne Omsorg; Barnet skal strax finde sig i en Menigheds Skiød, og Menigheden skal medvirke til den religiøse Opdragelse; den skal træde til, naar Forældrene døe eller paa anden Maade forlade Barnet, eller, selv om Forældrene ere tilstede, naar de forsømme deres Pligt eller ikke kunne opfylde den. Derfor indlemme vi Hittebørn ved Daaben i vort Troesfamfund, og overgive dem derved tillige til Menig-

---

[6]) Hvad Eichhorn (Grundsätze des Kirchenrechts I. 754 f.) siger om det Jus parochiale, der ogsaa efter den evangeliske Kirkeret tilkommer Præsten, at det „har sin Grund i den indførte Orden, som anviser hver Enkelt en Sieleførger, og i Nødvendigheden af et Tilsyn med den Enkeltes Vandel, som skal gjøre Belærelse mulig, hvor den synes fornøden," begrunder ogsaa den ovenstaaende Sætning; thi dersom Nogen kan holdes ude fra ethvert Religionssamfund, da kan der ikke anvises ham nogen Sieleførger, og dennes Indvirkning paa ham bliver umuelig.

Digitized by Google

hedens Forsorg, og naar ligegyldige, ryggesløse eller ugudelige Forældre, der bære det christne Navn, ikke ville lade deres Børn døbe, da tvinge vi ogsaa dem dertil. Hvilke Følger det vilde have, dersom det tillodes, at Børns Optagelse i en Menighed blev udsat, indtil de i en modnere Alder selv kunne bestemme sig, skal nedenfor blive udviklet. Men da Baptisterne ikke, før dette Valg har fundet Sted, ville optage Børnene i deres Troessamfund, saa optage vi dem, som andre forladte Børn, i vort, og haabe derved, at de ville blive deri, omendskiondt vi kunne forudsee, at Nogle af dem siden ville fraskille sig, ligesom vi jo og ved al Barnedaab vel vide, at flere af de Døbte i Tiden paa endnu sørgeligere Maade ville forlade det christne Samfund.

At Baptisterne ikke erkiende deres Børn for Medlemmer af deres Troessamfund, følger med Nødvendighed deraf, at de for Optagelsen i Samfundet fordre en paa egen Overbeviisning, uden Indflydelse af nogen Autoritet, grundet Tro. Da de herværende Baptister ikke have nogen Confession, og jeg ikke er i Besiddelse af den af Formanden afgivne Erklæring, skal jeg anføre et udtrykkeligt Vidnesbyrd af de Berlinske Baptisters i Aaret 1843 udgivne Troesbekiendelse. Det hedder nemlig der i den 9de §, som handler om Herrens Menighed: „Die Aufnahme eines neuen Mitgliedes kann nur nach abgestattetem Bericht über dessen Seelenzustand und in der Regel nach persönlich vor der Gemeine abgelegtem Glaubensbekenntniß durch Abstimmung geschehen. Bei den Abstimmungen haben alle Mitglieder gleiche Stimmen.“ Saavidt vides, er dette Praxis i alle baptistiske Menigheder [7]). Saalænge altsaa denne Optagelse ikke

[7]) „Ihre (der Baptisten) verwundbarste Stelle, an der sie in England wie in Nord-America immer wieder mit Erfolg angegriffen werden, ist die Ausschließung der Kinder von aller christlichen Gemeinschaft.“ Gerlach anf. St. S. 58.

Digitized by Google

har fundet Sted, forbliver den Paagjeldende udenfor; men ogsaa, dersom hans Sielstilstand eller hans Troesbekjendelse ikke befindes tilfredsstillende, eller dersom han selv ikke vil underkaste sig denne Prøve, forbliver han udenfor Menigheden.

I saadanne Tilfælde pleie de herværende Baptister at sige, at de „overantvorde deres Børn til Statskirken.“ Derhen søge Disse for det Meste ogsaa selv, og, da de i deres Barndom ere døbte, har deres Modtagelse ingen Vanskelighed; de melde sig med andre deres Jævnaarige til Confirmations-Forberedelse, og, dersom de befindes at have den fornødne Kundskab, og der Intet er at sige paa deres Forhold, optages de til fuld Ret i vor Kirke. Forestille vi os derimod, at saadanne unge Mennesker ikke forud ved Daaben vare indlemmede i vor Kirke, turde vi da antage, at de Fleste af dem vilde foretage det paafaldende Skridt, som Vorne at melde sig til vor Daab? Sielden vil vel den religiøse Overbeviisning og Trang være levende nok til at formaae dem dertil, men Mange vilde uden Tvivl, enten af en sørgelig Ligegyldighed, eller fordi de vare indviklede i Tvivl, som letteſt fremkomme, hvor den Unge tidligen er ledet ind i Grublerier, udsætte Afgjørelsen fra Tiid til Tiid, og hverken slutte sig til den ene Menighed eller den anden. Luther begynder sin „Vermahnung zum Sacrament des Leibes und Blutes unsers Herrn“ saaledes: „Daß man durch die ganze Christenheit in aller Welt die unmündigen Kinder taufet, und nicht harret, bis sie groß werden oder zur Vernunft kommen, dünket mich aus sonderlichem Rath und Vorsehung Gottes geschehen und aufkommen seyn. Und wo man jetzt sollte die Großen und Alten taufen, halte ich wahrlich, daß sich das zehente Theil nicht ließe taufen, ja, wir wären gewißlich, so viel an uns läge, längst, längst, eitel, eitel Türken worden. Denn welche nicht getauft wären, die würden zu der Christen Predigt nicht gehen, und alle ihre Lehre und

Digitized by Google

Wesen verachten, wie sie doch jetzt thun, ob sie gleich getauft sind und Christen seyn wollen. Wenn nun solcher ungetaufter Hause überhand nähme, was sollte anders bald daraus werden, denn ein lauter Türkenthum oder Heidenschaft? Und obgleich etliche wenige darunter wären, die zu der Christen Predigt gingen, die würden doch die Taufe aufschieben bis auf das letzte Stündlein, wie man jetzt thut mit der Buße und Besserung des Lebens." (Walch. Aurg X. 2664). Enhver vil tilstaae, at denne Bemærkning er greben af Livet. Naar det da tillige betænkes, at den Frihed, der blev tilstaaet Baptisterne, ogsaa maatte tilstaaes Philalether og alle Ikke-Christne, saa at enhver Fader kunde sige: Jeg vil ikke, at mit Barn strax skal indtræde i noget Religonssamfund, men jeg vil overlade Valget til det selv, naar det i Tiden finder for godt at bestemme sig, da viser det sig, at vi paa denne Maade kunde efterhaanden faae et Antal Mennesker i Landet, som aldrig havde hørt, og aldrig kom til at høre til noget kirkeligt Samfund, til hvilke man ikke kunde henvende sig med nogen religios Formaning, af hvilke man ikke kunde modtage nogen Eed eller anden religios Forpligtelse, og som, naar der igien fødtes dem Børn, maatte have Ret til at sige, som Prometheus i Digtet: „Her sidde vi, danne Mennesker efter vort Billede, en Slægt, der skal være os lüig, til ikke at agte Gud, som vi." — Men over de Vorne har Staten i denne Henseende intet Formynderskab, og dersom den ved at negte Rettigheder eller Fordele vilde søge at formaae de Vorne til at lade sig indlemme i det christelige Samfund, da vilde dette være en virkelig Tvangsdaab.

Efter Baptisternes Grundsætninger kan der for dem intet Besværende være i, at deres Børn ifølge den i Landet gieldende Anordning skulle døbes, især da Anordningen tillader, at „Daaben kan besørges af en af Øvrigheden for dette enkelte Tilfælde beskikket Værge." Som bekiendt, erkiende Baptisterne ikke vor

Digitized by Google

Kirkes Daab for en virkelig Daab, efterdi den ikke skeer ved Nedbyppelse, og ikke har de efter deres Formening nødvendige Forudsætninger; derfor døbe de ogsaa de hos os Døbte, skiøndt de lære, at Daaben ikke skal gientages. Vor Daab er dem saaledes en intetsigende Ceremonie, som de vel-selv ikke ville foranledige, men som efter deres Mening Intet giver deres Børn og Intet tager fra dem, og som derfor de mere Oplyste iblandt dem uden Vægring lade foretages, naar det fordres af dem [8]). Naar derimod andre baptistiske Forældre modsætte sig, da hviler Skylden vel fornemmelig paa deres Ledere, men denne Modsættelse er en Yttring af den Gienstridigheds Aand, som nu saa ofte tager Religionens Maske, og som stedse har viist sig meget levende i de baptistiske Bevægelser her i Landet, men for hvilken ingen Øvrighed bør give efter. Dersom endog vedkommende Forældre skulde paastaae, at det strider mod deres Samvittighed at tilstede deres Børns Daab i vor Kirke, da er denne Paastand ligesaa samvittighedsløs, og fortiener ligesaa lidet Hensyn, som naar andre Forældre have erklæret det at være mod deres Samvittighed at lade deres Børn søge Skolen, forvi de der skulde læse i en i denne Henseende meget uskyldig Læsebog.

For Børnene selv vil det i Tiden være langt kiærere, at

---

[8]) Naar ivrige Baptister vel anse Barnedaaben „som en urigtig, syndig og formastelig Handling, hvori de ikke kunne tage mindste Lod eller Deel," da fordres det Sidste ikke af dem, og den formeente Synd kunne de ikke mene at hvile paa dem eller deres Børn. Derfor erklærede ogsaa Baptister i Aalborg og paa Langeland, at de ei vilde modsætte sig, dersom Øvrigheden selv ved Andre vilde lade Daabshandlingen udføre paa deres Børn efter Statskirkens Skik og Brug, saaledes at det skeede uden activ Deeltagelse fra deres Side (Ny Collegial-Tidende 1843 S. 58. 64), og dette er blevet Baptisterne indrømmet.

Digitized by Google

de i deres spæde Alder ere døbte, end naar de af deres Jævnlige skulde kaldes Hedninger, og selv ikke kunde negte, at de, som Ikke-Christnede, ikke havde Ret til at kaldes Christne. Ville de siden lade sig giendøbe, da er den i vor Kirke modtagne Daab dem her ligesaa lidet til Hinder, som den ved Giendøberiets Begyndelse var det for deres Forældre. Ville de derimod blive i vor Kirke, da vil dette være dem lettere, fordi de i deres første Alder ere indlemmede deri. I denne og flere Henseender kan det vel siges, at det for Børn af baptistiske Forældre er et Gode „strax at indlemmes i det christelige Samfund," og videre siger den her omhandlede Placat ikke.

Det ærede Convent har selv erkiendt, at Baptisterne fra deres Standpunct ingen gyldig Grund have til at modsætte sig deres Børns Daab i vor Kirke; men, efterat denne Modstand er indtraadt, formenes, at „Daabens Indstiftelses Hensigt aabenbar vilde forfeiles, fordi positive Hindringer ere tilstede for Naademidlernes Virksomhed, og man maa forudsætte eller forudsee en positiv Resistents mod den guddommelige Naade." Hvad derpaa følger om Forbindelsen mellem Daab og Tro, skal jeg ingenlunde bestride; upaatvivlelig meddeler Kirken kun Daaben i det Haab, at Troen, dersom den ikke allerede er tilstede, vil kunne udvikles i den Døbte. Men naar der tilsoies, at „Kirken vil ikke kunne give Daaben, uden hvor den har Grund til at antage, at en tilsvarende Tro paa Daaben og den med Daaben følgende kirkelige Bekiendelse vil kunne udvikles og træde i Kraft; Kirken maa have Grund til at forudsætte, at Daaben vil kunne træde i den rette Stilling, i levende Forhold til dens øvrige Naademidler, til Guds Ord, til Bønnen og Communionen": da skal jeg først bemærke, at vi uden Betænkning i vore Kirker, naar ingen katholsk Præst kan haves, døbe Katholikers Børn, om vi end vide, at de ville blive opdragne i Uvillie til vor Kirke og i mange Lærdomme, hvilke

Digitized by Google

vi erkiende som Vildfarelser, deriblandt i Særdeleshed i Henseende til Naademidlerne. Vor Kirke meddeler nemlig ikke Daaben som en particulær Kirkes Daab, men som den almindelige christne Kirkes, og naar vi kun tør haabe, at der i Barnet vil udvikle sig en Tro, som vil give det Ret til at tælles blandt Christne, da er Daaben ikke misbrugt. Hvad Baptisterne angaaer, da kan det være misligt, at man har tilstaaet dem Friheder, uden at de have fremlagt nogen Confession, hvorefter deres Lære kan bedømmes, og det kunde vel skee, at saadanne Lærdomme bleve almindelige iblandt dem, at man nødsagedes til atter at fratage dem disse Friheder. Men forudsat — fra hvilken Forudsætning vistnok Regeringen er gaaet ud — at de i det Væsentlige ville holde sig til de Lærdomme, som ere de almindelige blandt Baptisterne, da vil Ingen kunne negte dem Navn af Christne, og de ville opdrage deres Børn i en Tro, som maa kaldes christelig, hvor betydelige Mangler den end kan have, og hvor lastværdig endog deres Fraskillelse fra andre Christnes Samfund kan være. Endog „Tro paa Daaben" mangler ikke hos dem, hvor urigtige Forestillinger der endog blande sig deri. Saaledes hedder det i den anførte Berlinske Troesbekiendelse § 7: „Wir glauben, daß die Taufe, nach dem geoffenbarten Willen des Herrn vollzogen, nicht ein bloßes Zeichen sey, sondern daß, unter den nöthigen Voraussetzungen, sie das wirklich giebt und zu Stande bringt, als ein Mittel der Gnade, was sie bedeutet, daß wir dadurch aus dem alten Adam in den neuen Christum versetzt, seiner sichtbaren Gemeine auf Erden einverleibt, des heiligen Geistes und aller Segnungen des Hauses Gottes theilhaftig werden."

Vel knytte Baptisterne disse Daabens Velgierninger til de af dem vedtagne Former og Forudsætninger, og dersom deres Børn ikke bleve bekiendte med andre Anskuelser, vilde de sandsynligviis holde fast ved de dem overantvordede. Men vor

Digitized by Google

Kirke har ikke udelukt dem af sit Samfund, de opvore i mangehaande Berøring med dens Medlemmer, de Allerfleste af dem maae deeltage i Undervisningen i vore Skoler, og alt dette kan vel have ligesaa megen Indvirkning paa dem, som hvad de see og høre i deres Hiem. Man seer ofte, at just skarpe separatistiske Anskuelser og Former hos Forældrene virke fraastødende paa Børnene, og Mange af disse ville sikkert foretrække at blive i vor Kirkes Samfund for en Overgang til Forældrenes, hvortil de af Forældrene, efter deres Grundsætninger, ikke kunne tvinges, og hvor de ikke kunne modtages, naar det bemærkes, at de komme med Uvillie. Den baptistiske Sect er endnu saa ny her i Landet, at ikke ret Mange kunne have Børn i den Alder, hvori de kunne bestemme sig, og dog haves allerede flere, og deriblandt meget paafaldende, Exempler paa Børn af baptistiske Forældre, som have begiert at blive confirmerede i vor Kirke.

Langt større Fare for, at christelig Tro ikke skulde kunne udvikles i Barnet, vil der være, naar Børn af aldeles indifferentistiske og verdsligsindede, eller endog ryggesløse og ugudelige Forældre døbes, og i de fleste Tilfælde kunne disse Børn ikke tages fra Forældrenes og deres Omgivelsers al Christendom modvirkende Kreds, for at opdrages andensteds. Dog vilde neppe Nogen sige, at saadanne Børn ikke skulde døbes; tværtimod tvinge vi ogsaa her Forældrene, naar de ellers vilde forsømme det, til at lade dem døbe, i det Landets Kirke hævder sin Kiærligheds Ret til at optage de Børn, der ikke optages i noget andet af Staten anerkiendt Religionssamfund, og derved ogsaa til i Fremtiden at anvende de Midler, som Omstændighederne tillade, for at indvirke paa Barnet, og ikke opgiver Haabet om, at den christelige Tro, uden hvilken Daabens Velsignelse ikke kan blive Barnet til Deel, vil kunne udvikles i det. Vil man sige, at Kirken med Hensyn til disse Forældre

Digitized by Google

„ikke er kommen til den yderste Grændse for sin Virksomhed, nemlig den positive Resistents," da vilde denne neppe udeblive, naar Exemplet først var givet, at den kunde naae sin Hensigt. Det kan ikke nytte, at kirkelige Anordninger gives, naar de ikke overholdes, og, som det var let at forudsee, at nogle baptistiske Forældre vilde forsøge paa at modsætte sig, saaledes kan jeg ikke skjønne, at Sagen derved, at denne Modstand virkelig er indtraadt, er kommen i en anden Stilling, end den forhen var. I øvrigt er det ikke hos Barnet, der døbes, at der er Modstand at overvinde, men hos dem, der ville formene det at døbes, og saaledes ikke opfylde den Betingelse, under hvilken Staten tillader dem at boe i Landet, hvorfor det ogsaa er Staten, der anvender Tvangen imod dem [9]).

Det anføres endnu, at ved Baptisters Børns Daab i vor Kirke kunne Faddere ikke haves, i Ordets rette Betydning, og at „det neppe vil kunne taales, at Fadderskabet, som i nærværende Tilfælde, aabenlyst fremtræder som et tomt Skin, der grændser til Ironie." Unegtelig maa der ved enhver Barnedaab ikke blot være Daabsvidner, men ogsaa Nogen, der paatager sig den Forpligtelse, at Barnet erholder christelig Undervisning. Paa Vidner kan det i det her omhandlede Tilfælde ikke fattes, og her — som i mange andre Tilfælde — er det Menigheden selv, Præsten inclusive, der paatager sig Omsorgen

[9]) Naar man atter og atter, og tildeels paa meget scurril Maade, fremfører den Indvending, at da maatte ogsaa den tyrkiske Regering være berettiget til at anordne, at dens christne Undersaatters Børn skulde omskæres strax efter Fødselen, da overspringer man ganske den dog saa væsentlige Forskiel, at andre christne Forældre, ligesom ogsaa Jøder og Mohamedaner, strax optage deres Børn i deres Religionssamfund. Just den Omstændighed, at Baptisterne holde deres Børn ude fra det christne Samfund, er det, som berettiger og forpligter til i Henseende til dem at træffe særdeles Foranstaltninger.

Digitized by Google

for, at Barnet „oplæres i den christelige Børnelærdom, at det maa, naar det opvoxer, blive ved Christum, ligesom det ved Daaben indpodes i ham," en Forpligtelse, som baade kan opfyldes, og, dersom Anordningerne overholdes, vil blive opfyldt. Neppe vil man indvende, at den Tiltale til Fadderne, som findes i Ritualet, da ikke kan bruges. Denne Tiltale maa ogsaa forandres, naar, som nu hyppigen skeer, Forældrene selv bringe deres Barn til Daaben, eller naar Fader eller Moder eller Begge ere døde, eller ved Hittebørn. I nærværende Tilfælde vilde, naar Daaben ikke foregaaer i Menighedens Nærværelse, ved Handlingens Slutning dog være at omtale, at Barnet overgives til den christelige Menigheds Forsorg; men var Menigheden tilstede, da maatte Opfordringen og Formaningen henvendes til Menigheden selv, og jeg kan tænke mig, at en Præst kunde saaledes indlede eller slutte en saadan Daab, at den blev en særdeles skion og høitidelig Handling, og virkede langt mere til at vække Menighedens Følelse af Daabens Betydning og af de christelige Samfundspligter, end en sædvanlig Barnedaab.

Det er endelig bemærket, at flere Præster finde sig høilig besværede ved at skulle forrette en saadan Daab. Dersom dette endog var saa, og dersom der endog var Grund til herved at føle sig besværet, da vilde dette vist ikke være nogen tilstrækkelig Grund til at vælge en anden Fremgangsmaade. Vi maae foretage saa meget, som er os trykkende og ubehageligt. Det er ogsaa høist ubehageligt, naar en Præst maa foranledige, at andre Forældre, der forsømme deres Børns Daab, tvinges ved Mulcter, eller at Skoleforsømmelser straffes ved Mulcter, der endog stundom maae afsones ved Fængsel paa Vand og Brød; det er en besværende Forretning at vie Ægtefolk, hvor det er at forudsee, at Ægteskabet ikke vil blive til Velsignelse o. s. fr.; alligevel maa dette skee. Men i nærværende Tilfælde ligger alt det Ubehagelige udenfor Præstens Embede; den Tvang, der

Digitized by Google

enkelte Gange maa anvendes, er en Politiesag, hvormed Præsten ikke har at giøre, og som er til Ende, naar Barnet bringes til ham; og Handlingen selv vilde jeg for min Deel meget gierne forrette; jeg vilde glæde mig over, at den christelige Omhu ikke forlader de Børn, hvilke Forældrene af forvendte Meninger holde ude af det christelige Samfund, at man hellere paatager sig de Ulejligheder, som ere forbundne dermed, lader de Besværinger gaae over sig, hvormed Vedkommende og Uvedkommende stedse ere tilrede, end at man skulde tillade Børn at opvoxe i Folket, som ikke hørte, og maaskee aldrig kom til at høre til noget Religionssamfund, og at der saaledes aabnes Kirken en Leilighed til Indvirkning paa Børnene, uden hvilken de sandsynligen for stedse vilde være udelukte derfra, medens nu Sandsynligheden er overveiende for, at de ville blive hos os. Jeg kan forestille mig, at en Præst, der var ligegyldigere mod sit Embede og sin Menighed, der, efter det bibelske Udtryk, ikke bekymrede sig om Josephs Saar, kunde finde det behageligere ganske at være befriet fra al Berøring med Baptisterne, at kunne lade dem gaae deres egen Vei og deres Børn opvoxe til Hedenskab, om de ville, i det han dog hverken ventede Fordeel eller Glæde af dem. Derimod kan jeg ikke forestille mig, at en samvittighedsfuld Præst skulde uden Besværing og Bekymring see, at der i hans Sogn opvoxede et Antal Børn, i Henseende til hvilke han var udelukket fra al Paavirkning, hvis Forældre kunde afvise ham, saasnart han paa nogen Maade vilde antage sig Børnene, medens de selv ad alle Veie søgte at trænge ind med deres Lærdomme blandt Gamle og Unge i hans Menighed. Vi maae Alle føle os høist besværede ved, at denne Sect har fundet Indgang og Udbredelse i vort Land; men dette er skeet, og Spørgsmaalet er altsaa, hvad nu er at giøre. At lade Baptisterne raade og lade Alt gaae, som det vil, er vistnok det Bequemmeste, i det mindste for Øieblikket

Digitized by Google

Dersom vi derimod ville søge at sætte Grændser for Udbredelsen, da vil et af de virksomste Midler være, at vi antage os Børnene, hvilke Baptisterne ikke ville erkiende som Medlemmer af deres Samfund, men hvilke vi gierne ville modtage i vort, og fortrøste os til, at Herren heller ikke vil forskyde dem, medmindre de selv i Tiden sønderskære det Baand, hvormed vi vilde binde dem til ham.

Af foranstaaende Udvikling, som jeg beklager at være bleven vidtløftigere, end jeg havde ønsket, vil det ærede Convent skionne, at det mig tilstillede Andragende ikke indeholder noget Moment, som jeg jo havde taget under Overveielse, inden jeg bestemte, hvilken Formening jeg skulde yttre i denne Sag, og at det ikke er af Rethaverie, men fordi jeg ikke har fundet mig overbeviist ved de fremforte Modgrunde, at jeg fremdeles maa holde fast ved samme Formening, og altsaa ikke kan understøtte dette Andragende [10]).

Kiøbenhavn, den 30te Jan. 1845. Mynster.

---

[10]) Man har i denne Sag beraabt sig paa en i Bladet „Fædrelandet" aftrykt Betænkning, som af det theologiske Facultet er afgiven under 23de Junii 1740. Denne Betænkning er ikke vel affattet, og man lærer deraf egentlig kun, at Theologerne dengang, ligesom nu, vare af forskiellig Mening; men uden Tvivl have de af Professorerne, som stemte for, at disse Børn ikke skulde døbes mod Forældrenes Villie, antaget, hvad En af dem udtrykkelig siger, at Forældrene da „maatte henvises paa et Sted i Kongens Riger og Lande, hvor flere Vildfarende tolereres," hvilket ogsaa, ifølge Rescr. 5te Marts 1745 § 2, blev Udfaldet. Paa disse Steder maatte da og Børnene, naar de opvorede og holdt fast ved „den anabaptistiske Vildfarelse," alene boe og opholde sig. Facultetet skal tidligere have afgivet en anden Betænkning i Sagen, som ikke ganske skal stemme overeens med den senere, og hvis Meddelelse ogsaa kunde ønskes. Af Hr. L. Helweg's interessante Efterretninger om „Christian VI og den Tids religiøse Bevægelser" sees det, at flere anseete Theologer i Udlandet ogsaa bleve adspurgte.

Digitized by Google

Efterat have modtaget dette Svar, indstrænkede Conventet sig til at lade ved en ny Comitee, bestaaende af Stiftsprovst Tryde, Pastor Grundtvig og Prof. Engelstoft, udarbeide et Andragende til Cancelliet, som tilligemed forstnævnte Comitees Betænkning derpaa blev indsendt. Dette Andragende lyder, som følger:

Det Kjøbenhavnske geistlige Convent tager sig den underdanige Frihed at henvende sig til det Kgl. Danske Cancellie angaaende de beklagelige Følger, som Baptistbørnenes Daab allerede har medført og maa jo længere, jo mere bringe for Dagen.

Af disse erklærede kun Dr. Lange i Halle sig imod enhver Anvendelse af Tvang ved Daaben. Denne Mand var af den pietistiske Skole, der, som bekiendt, ikke pleier at være meget fast i Dogmatiken, men derimod tilbøielig til Separatisme. De af ham anførte Grunde gielde i Almindelighed Tvang i Religionssager, og træffe ikke nærmere den her omhandlede Daab. „Derimod vare tvende Andre af ganske modsat Mening. Dr. Walch i Jena gik ud fra, at Kongen var forpligtet til at forhjelpe Enhver til sin Ret; nu var det Børns umistelige Ret, der vare undfangne og fødte i den christelige Kirke, at indtræde ved Daaben i Naadepagten med Gud, en Ret, som Forældrenes Vantro og Ulydighed ingenlunde kunde betage dem. — — Ogsaa Dr. Mosheim i Helmstädt meente, at Kongen var i Guds Ord aldeles forbunden til at tvinge Forældrene, ligesom der heller ikke var nogen Grund til at undlade det, da tværtimod derved Forargelse kunde hindres og god Orden befordres. Ikke saa bestemt udtalte Pastor Lau i Werningerode sig o. s. v." (See det Fyenske Fierdingaarsskrivt for Literatur og Kritik III. 337 f.) — I et for ikke længe siden i Königsberg udkommet lidet Skrivt „Von der Kindertaufe, ein Gespräch," som hvis Forfatter den almeenagtede Generalsuperintendent Dr. Sartorius offentlig er angiven, siges S. 22: „Es ist daher ein ganz weises Gesetz, daß die Eltern, welche ihre Kinder nicht zur Taufe bringen, selbst für kindisch erklärt und an ihrer Statt Vormünder bestellt werden, welche für die Taufe solcher armen Kinder Sorge tragen müssen. Eine christliche Regierung kann einmal nicht anders."

Digitized by Google

Ved Cancellie-Placaten af 27de December 1842 er det nemlig forudsat, at Baptisterne vilde betragte deres Børns Daab som en ligegyldig Handling, og at Ingen af Statskirkens Præster vilde tage i Betænkning at forrette den, og under disse Forudsætninger indsee vi godt, at det kunde synes en Kjærligheds-Gjerning mod Børnene, strax at indlemme dem i vort Kirkesamfund; men Erfaringen har allerede lært, at begge hine Forudsætninger glippe, thi baade anseе mange Baptister, ligesom Graveur Mønster fra først af har erklæret, Barnedaaben for en synding Handling, som de maae stræbe at forhindre, og tillige finde Mange af Statskirkens Præster, at en Daab, der fuldbyrdes under Forældrenes udtrykkelige Indsigelse, og selv kun ved Politiemagt, og som under-en baptistisk Opdragelse maa antages at blive til Spot og Skade, istedenfor til et Udgangspunct for christelig Tro og Gjenfødelse, er uforenelig med den christelige Daabs Natur og Væsen, saa de tør ikke forrette den.

Det Kjøbenhavnske Convent har derfor taget under nøie Overveielse, om Det ved en ærbødig Forestilling til Geistlighedens Foresatte kunde bidrage til, at denne vigtige og paatrængende Kirkesag fik en bedre Vending, og skjønt vi naturligviis ogsaa i vor Midte fandt forskjellige Meninger om, hvorvidt en saadan Daab, som ovennævnte, paa nogen Maade lader sig forene med Begrebet af den Christne Daabs Natur og Væsen, saa fandtes dog hardtad Alle enige i at beklage dens Anvendelse og Præsternes derved fremkaldte mislige Stilling. Conventet henvendte sig derfor i en ærbødig Skrivelse til H. H. Hr. Biskop Mynster, overeensstemmende med hvis Betænkning Baptistbørnenes Daab er anordnet, for, om muligt, at bevæge denne høiagtede Mand til, med Hensyn paa Sagens store Betænkeligheder og paa de store Ulæmper, dens nærværende Behandling medfører, at understøtte vor Bøn om en

Digitized by Google

Ændring deraf. Uagtet dette nu ikke lykkedes, kan Conventet dog, efterat have taget de af Hs. Høiærværdighed fremsatte Modgrunde i nøieste Overveielse, saameget mindre opgive denne Sag, som Medlemmer af Conventet selv allerede have følt sig smertelig berørte af Anordningens Følger eller ikke uden Frygt see det Tilfælde imøde, at en saadan Daabshandling kunde kræves af dem; og have end ikke alle Stemmer i Conventet kunnet forene sig om det Resultat, hvortil en til Overveielse af denne Gjenstand nedsat Comitee er kommet, hvis Betænkning vi allerærbødigst tillade os at vedlægge, saa har Conventet dog i sin Heelhed erkjendt, at de Indvendinger, som gjøres imod denne Daab, ikke i Almindelighed gaae ud fra en blot subjectiv og paa en ubestemt Følelse hvilende Anskuelse, men fra almindelig erkjendte kirkelige Grundsætninger, og at de Mænd, som ifølge deraf finde Udførelsen af en saadan Daab stridende mod deres Samvittighed, befinde sig i en saare mislig Stilling. Thi vel erkjende vi, at hvad der fremgaaer som Resultat af en fleersidig Overveielse af dem, hos hvem den modneste og klareste Erkjendelse kan forudsættes, med fuld Føie saavel i Kirkesamfundet som i ethvert andet ordnet Samfund maa respecteres som en objectiv Autoritet, som det enkelte Organ for den Virksomhed, der anordnes, maa underkaste sig, eller uden Klage opgive denne; men vi bede allerærbødigst, at det maa tilstedes os at yttre, at det efter hvad der er bekjendtgjort om Forhandlingerne i dette Anliggende, ikke skjønnes, at det specielle Spørgsmaal om Baptistbørnenes tvungne Daab er forelagt flere Geistlige og Theologer og af dem besvaret tilraadende.

Det er derfor et Ønske, som Conventet ikke kan undertrykke, at den nævnte Lovbestemmelse og Baptisternes kirkeretlige Stilling overhovedet maa, efter de nu indtraadte forandrede Omstændigheder, blive Gjenstand for en yderligere kirkelig og theologisk Drøftelse, i Analogie med hvad der skete i Aarene 1736

Digitized by Google

og 1740, da Betænkning blev afæsket det theologiske Facultets Medlemmer, eller i Analogie med den Fremgangsmaade, hvorved Kirkens store Spørgsmaal ellers finde deres muligst alsidige Drøftelse; men foruden Saadant kan skee, troer Conventet som et enkelt Organ for kirkelig og theologisk Betragtning at burde andrage paa hvad der for Øieblikket ligger nærmest. Dette er i Henhold til det Foranførte:

1) at Daaben af Baptisters Børn, naar den ikke uden Tvangsmidler kan iværksættes, da hellere udsættes, og
2) at de Præster i Statskirken, som anse den tvungne Daab af Baptisternes Børn for uforenelig med Daabens Natur og Væsen, maae blive forskaanede for at udføre den.

Kjøbenhavn, den 19de Marts 1845.

C. Tryde,
Formand.

C. T. Engelstoft,
Referent.

Digitized by Google

IV.

Academiske Efterretninger. Ved. Dr. C. T. Engelstoft.

1. Theologisk Embedsexamen.

I Aaret 1845 have 69 Studerende absolveret den theologiske Embedsexamen, men da 4 toge Examen andengang (af hvilke de tre opnaaede en bedre Character), er Candidaternes Antal kun forøget med 65. Af samtlige Examinerede have 22 opnaaet Laud., 39 fik Haud. ill. og 8 Non. Cont.

1846.		Født i	Character.	Dimitteret fra
Jan. 13	Wøldike, K. M. . .	Faaborg 21	Laud.	Vordingbsk. 38
14	Møller, J. L. . . .	Breum 23	L. imp. ob sp. scr.	Viborg Cathsk. 39
	Lange, N. F. . . .	Kbhvn 16	Haud ill.	Borgerd. Sk. 35
16	Melsted, S.	Island 19	Laud.	Besseft. 39
	Christensen, C. E. .	Kbhvn 20	Haud ill.	vWestens Inst. 38
17	Munch, J. W. . .	f. 4 Juli 44	Haud ill.	
	Petersen, H. P. L. .	Kbhvn 18	Haud ill.	Borgerd. Sk. p. Christh. 37
20	Sivertsen, J.	Island 13	L. imp. ob sp. scr.	Bessestad 38
	Giessing, S. S. . .	Hersley 20	Haud ill.	Nykjøbing 39
	Plesner, H. O. . . .	Ulbum 14	Non Cont.	Randers 35
21	Sivertsen, J.	Island 16	Laud.	Bessestad 39
	Krebs, A. A. G. .	Kbhvn 17	Haud ill.	Horsens 36
	Mossin, L. A. . . .	Rønne 19	Haud ill.	Rønne 38

Digitized by Google

1846.		Født i	Character.	Dimitteret fra
Jan.				
23	Munch, F. J. C. .	Beder 21	Laud.	Aarh. Cathſk. 38
	Tidemand, W. A. .	Kbhvn 15	Haud ill.	Metrop. Sk. 32
	Lund, J. P.	Viborg 19	Non Cont.	Vordingb. 36
24	Mule, C. L. E. . .	Odenſe 18	Haud ill.	Odenſe Cathſk. 39
	Juel, J. L.	Kbhvn 18	Haud ill.	Borgerd. Sk. p. Chriſth. 37
April.				
24	Slamberg, H. C. .	Kbhvn 16	Laud.	Aalb. Cathſk. 34
	Duurloo, H. P. . .	I. Egede 16	Haud ill.	Frederiksborg 35
	Heilmann, R. C. . .	Margaard 17	Haud ill.	Privatiſt 38
25	Krag, C.	Gjelſted 22	Laud.	Odenſe Cathſk. 40
	Jork, J. C.	Kbhvn 20	Haud ill.	Privatiſt 38
28	Rottbøll, C. F. . .	Kbhvn 22	Laud.	Herlufsholm 40
	Hertz, H. M. T. . .	Kallundborg 20	Non Cont.	Roesk. Cathſk. 37
	Lund, N. A.	Skagen 17	Non Cont.	Metropol. Sk. 35
29	Bøggild, J. D. F. .	Ellitshøi 21	Laud.	Aalb. Cathſk. 39
	Klein, C. E.	Stubbekjøb. 20	Haud ill.	Nykjøb. 39
	Bruun, A. L. . . .	Hermitslovg. 20	Haud ill.	Roesk. Cathſk. 39
Mai.				
2	Mejer, J. N.	Grønnebek 12	Haud ill.	Privatiſt 40
	Ehrenreich, J. G. .	Hardenberg 21	Haud ill.	Nykjøbing 40
	Grønbech, A. B. .	Bornholm 15	Non Cont.	Privatiſt 35
5	Gorm, C. M. . . .	Færøe 21	Haud ill.	Rønne Sk. 38
	Wahl, A. T.	Kbhvn 16	Haud ill.	Privatiſt 35
6	Johnſen, G. E. . .	Island 12	Non Cont.	Besſeſtad 38
Juli.				
3	Jshøy, C. F. A. . .	Marſtal 22	Laud.	Privatiſt 40
	Nyholm, L. C. C. .	Ballseby 21	Haud ill.	Metropol. Sk. 40
	Oſtenfeld, H. P. C. T.	Kbhvn 18	Haud ill.	Odenſe 38
4	Binzer, O.	Horſens 23	Laud.	Horſens Sk. 40
	Dahl, J. M.	Fjaltring 19	Laud.	Roeskilde 38
	Wernich, J. P. S.	Sønderborg 19	Haud ill.	Privatiſt 40
5	Kühnel, A. M. A.	Randers 21	Laud.	Randers Sk. 40
	Clauſen, H. G. B.	Utterslev 23	Laud.	Vordingb. Sk. 40
	Johnſen, A. F. . .	Kbhvn 18	Non Cont.	Borgerd. Sk. p. Chriſth. 38
7	Steenſtrup, M. G. G.	Hillerslev 22	Laud.	Randers 40
	Dahl, J.	Moſebye 20	Haud ill.	Slagelſe 39
	Buchholtz, J. H. C.	Saltse 21	Haud ill.	Slagelſe 39
8	Steenberg, J. M. G.	Ballse 22	H. ill. sp. sc. l. d.	Borgerd. Sk. p. Chriſth. 39
	Poulſen, C. M. J.	Aalborg 22	Laud.	Aalborg 40
	Hanſteen, L. C. . .	Kbhvn 19	Haud ill.	Metropol. Sk. 37

Digitized by Google

1846.		Født i	Character.	Dimitteret fra
Juli.				
10	Jenningsen, C. A. .	Aalborg 22	Haud ill.	Borgerd. Sk. p. Christh. 40
11	Fibiger, J. H. . . .	Nyekjøbing 21	Laud.	Roeskilde 37
	d'Origny, C. E. N.	Kbhvn 18	Haud ill.	Privatist 37
Octb.				
30	Gjessing, S S. . .	f. 20 Jan.	Haud ill.	
	Koch, H. C. E. . .	f. 4 Nov. 44	Laud.	
	Petersen, F. C. F. .	Kbhvn 20	Haud ill.	Privatist 38
31	Holm, A. W. . . .	Kbhvn 24	Laud.	Borgerd. Sk. i Kbhvn. 40
	Matthiesen, M. J.	Kirkehelsinge 19	Haud ill.	Slagelse 39
Nov.				
3	Davidsen, D. . . .	Helsingoer 23	Laud.	Privatist 39
	Brummer, S. S. .	Sønderhoe 20	Haud ill.	Odense 39
	Secher, C. F. . . .	Williamsborg 12	Haud ill.	Helsingoer 33
4	Ancher, M. C. . . .	Rønne 19	Haud ill.	Rønne 39
	Müller, G. W. . .	Horsens 16	Haud ill.	Nykjøbing 38
6	Kirketerp, C. E. . .	Kbhvn 21	H. ill. sp. sc. l. d.	Borgerd. Sk. i Kbhvn. 39
	Heerup, P. W. . .	Kbhvn 19	Haud ill.	Privatist 38
7	Schjerning, C. H. E.	f. 1 Nov. 44	Laud.	vWestens Inst. 40
	Krog, L. J. N. . .	Herslev 19	Haud ill.	Roeskilde 38
	Brix, P. S. D. . .	Gierlev 21	Non Cont.	Aarhuus 39
19	Wolf, J. F. R. . .	Vordingb. 17	Haud ill.	Privatist 37

De ved disse Examener opgivne Qvæstioner have været:

I Januar Qvartal.

1) En Udvikling af det Eiendommelige i den christelige Forsynslære, betragtet i Forhold til de tilsvarende Forestillinger i Hedenskab og Jødedom.

2) Hvad forstaaes ved den moralske Casuistik? hvorledes har den gjort sig gjeldende i Behandlingen af den christelige Sædelære? og hvilken Gyldighed maa der tillægges den?

3) At fremstille det manichæiske Religionssystem og Manichæismens historiske Fremtrædelser i Kirken til forskjellige Tider.

Digitized by Google

4) Efter en Fremstilling af Aabenbaringsbegrebet i Almindelighed at udvikle Forholdet mellem Begreberne Aabenbaring og Historie.
5) Apocal. 2, 8—17.
6) Genes. 2, 4—9 et 15—20.

April Qvartal.

1) Efter en Udvikling af Begrebet Guds Rige i det Gamle og Nye Testament at vise, hvorledes dette Begrebs Realisering er opfattet i den catholske og i den protestantiske Lære om Kirken.
2) At anstille en Sammenligning mellem den catholske og protestantiske Betragtning af den moralske Asceſe.
3) En historisk Fremstilling af Jesuitismens Kamp med Jansenismen og dens Betydning for den catholske Kirke.
4) Hvilken Opgave og hvilken Fremgangsmaade ligger til Grund for de critiske Udgaver af det Nye Testament?
5) Matth. 5, 1—12 et Luc. 6, 20—26.
6) Genes. 49, 1—10.

Juli Qvartal.

1) Efter Paavisningen af Hovedmomenterne ved den menneskelige Side af det Nye Testament at udvikle deres Forenelighed med Begrebet om Hellig Skrift.
2) Hvilken Grund har Begrebet om Kirketugt i det N. T., og hvorledes er dette Begreb blevet opfattet i den romerskcatholske og i den evangeliske Kirke?
3) Efter en almindelig Bestemmelse af Socinianismens Væsen i dens Forhold til Reformationens Princip at fremstille dens historiske Udvikling og Skjæbne.
4) At udvikle den critiske Philosophies Forhold til de philosophiske Retninger i den nærmeste Fortid.

Digitized by Google

5) Act. 2, 22—32.
6) Ps. 10, 9— fin. [1]).

October Qvartal.

1) At anstille en Sammenligning mellem den lutherske og den reformerte Kirkes Sacramentbegreb.
2) Hvorvidt kan en christelig Stat siges at være grundet i den hellige Skrift, og hvorledes blev dette Begreb udviklet af Reformatorerne?
3) Historisk Fremstilling af Tertullians Virksomhed og Betydning for Samtid og Eftertid.
4) Paa hvilke Maader har man søgt at forklare de tre første Evangeliers Overeensstemmelse og Uovereensstemmelse?
5) Phil. 2, 5—13.
6) Ps. 91, 1—13.

2. Promotion.

Den 12 Juli forsvarede Candidat J. S. Hagen sin for Licentiatgraden forfattede Afhandling „Ægteskabet betragtet fra et ethisk-historisk Standpunkt" tilligemed de samme vedføiede latinske Theses. Om Afhandlingen henvises til Anmeldelsen i Tidsskriftets forrige Aargang p. 356—62.

---

[1]) For en enkelt Candidat, som paa Grund af Svaghed ikke kunde udarbeide mere end eet Specimen om Dagen, var der istedetfor Spørgsmaalene 3, 5 og 6 opgivet:
Fremstilling af Chiliasmens Historie i dens Forhold til Kirkens indre og ydre Vilkaar i den patristiske Tidsalder.
Act. 10, 34—43.
Ps. 32, 1—9.

Digitized by Google

V.

Philosophiske Smuler eller en Smule Philosophi. Af Johannes Climacus. Udgivet af S. Kierkegaard. 164 S. Kbhvn. 1844. (Reitzel 80 ß.)

Ligesom vi i et foregaaende Hefte af dette Tidsskrift (1844. 1ste Hefte Pag. 191—99) gjorde Pseudonymen Johannes de Silentios Skrift „Frygt og Bæven" til Gjenstand for nogle kritiske Betragtninger, saaledes skulle vi her henlede vore Læseres Opmærksomhed paa et andet, senere udkommet pseudonymt Skrift, der, skjøndt det ligesaalidet som hiint henstiller sig i Rækken af de egentlig theologiske Skrifter, dog, ligesom hiint, behandler Troens Grundproblemer, og derfor vel med Rette bør gjøres til Gjenstand for en vurderende Omtale i et theologisk Tidsskrift. — Det vil erindres, at Forfatteren til „Frygt og Bæven" satte sig til Opgave, at gjøre Troen gjældende i hele dens colossale Storhed ligeoverfor den almeenmenneskelige Viden, at hævde den som en Lidenskab, hvis Gjenstand og Grund er det Absurde, for dernæst at lade denne Lidenskab, som en høiere berettiget Magt, gjennembryde Menneskeaandens logiske og ethiske Continuitet. Derfor tog Betragtningen sit Udgangspunct fra Abraham; thi det var jo ved Troen i Kraft af det Absurde, at Jødernes Stamfader blev større end Alle: „han blev stor ved den Kraft, hvis Styrke er Afmagt, — stor ved den Viden, hvis Hemmelighed er Daarskab, — stor ved det Haab, hvis Form er Vanvid, — stor ved den Kjærlighed,

Digitized by Google

der er Had til sig selv." Forfatteren til „Frygt og Bæven" blev imidlertid staaende ved at skildre denne Troens Lidenskab fra dens mere psychologiske Side, uden at give en nærmere Bestemmelse af Objectet, hvortil den refererer sig, end den, som er indeholdt i Kategorierne „det Absurde," „Paradoxet." Ved „de philosophiske Smuler" føres Læseren atter hen til det samme Problem; Troen gjøres paany gjældende som en Lidenskab, hvis Gjenstand er Paradoxet; men dette bestemmes nærmere som „Guden, der paatog sig Tjenerens Skikkelse," som „Tidens Fylde." Med andre Ord: det er ikke den religiøse Tro in abstracto, men den specifisk christelige Tro, der her bliver Overveielsens Gjenstand.

Nærværende Skrift slutter sig paa en Maade til de Skrifter, hvori Spørgsmaalet om Forholdet mellem Sokrates og Christus i den nyere Tid er blevet behandlet. Det var fornemmelig F. C. Baur [1]), der fremhævede Parallelismen mellem den betydningsfulde Autoritet, der i de platoniske Dialoger tillægges Socrates, som det historiske Grundlag og Tilknytningspunct for al ægte Erkjendelse, og den uopløselige Forbindelse, hvori Kirken lige fra Begyndelsen af satte sig til Stifteren som den historiske Basis for dens Evighedsbevidsthed. „Finder der et indre Slægtskab Sted mellem Platonismen og Christendommen, siger Baur, maa dette ogsaa søges deri, at saavel i hiin som i denne al Bevægelse udgaaer fra et som Aabenbaring af alt Guddommeligt anskuet Menneskeliv, i hvilket et nyt afgjørende Princip fremtraadte, for paa en frelsende Maade at gribe ind i Menneskeslægtens Historie og løfte det aandelige Liv op paa et høiere Trin." Men Spørgsmaalet bliver nu, om denne unægtelige Analogi mellem Christendommen og Platonismen er

[1]) I hans interessante religionsphilosophiske Afhandling „das Christliche des Platonismus oder Sokrates und Christus." Tübingen 1837.

Digitized by Google

grundet i en tilsvarende Analogi mellem Sokrates og Christus som historiske Phænomer, det er at sige, om den afgjørende Rolle, som de platoniske Dialoger overdrage Sokrates, har sin Grund i et exclusivt Forhold mellem Sokrates og Sandheden, hvorved al Sandhedserkjendelse maatte føres tilbage til Sokrates som Sandhedens Grund og Kilde, eller om hiin Rolle ikke snarere maa betragtes som en Virkning af Disciplens sværmeriske Begeistring for Læreren. Det virkelig historisk gyldige Svar paa dette Spørgsmaal er indeholdt i de platoniske Dialoger selv, er givet i den Dom, Sokrates fælder om sig selv, naar han (jvfr. Theætet p. 210) erklærer, at hans guddommelige Kald indskrænker sig til at øve den fra Moderen nedarvede Jordemoderkunst, hvorimod Guden har nægtet ham Evnen til at føde, — i den forsvindende Betydning, han tillægger sig selv ligeoverfor Disciplen, naar han erklærer Erkjendelsen af Sandheden for en Erindring, en Besindelse paa sig selv, saa at Enhver har at øse Sandheden ud af sig selv. Herved opstaaer nu af sig selv det Spørgsmaal, om det ikke forholder sig paa samme Maade med Evangeliets Christusbillede, om den afgjørende Rolle, der tillægges Christus, hvorved denne bliver, saa at sige, det exclusive Grundlag for Livet og Erkjendelsen, ikke skulde kunne udledes af en lignende Begeistring hos Disciplen for Læreren. Med Hensyn til dette Spørgsmaal indeholder det Skrift, hvorpaa vi her skulle henlede Læserens Opmærksomhed, fortræffelige Vink, idet det i denne Henseende med skarpe Træk fremhæver Modsætningen mellem den hedenske og christelige Bevidsthed.

Forfatteren gaaer ud fra Betragtningen af hvad Disciplen havde Sokrates at takke for, og opstiller i Modsætning hertil den Betydning, som Guden, der paatog sig Tjenerskikkelse, har for den troende Discipel. Medens det var hiins Gjerning at føre Bevidstheden ind i sig selv for ud af sig selv at udvikle

Digitized by Google

Sandheden, maa denne, i det han minder Disciplen om hans Usandhed, først paa en skabende Maade give Betingelsen for at lære Sandheden at kjende. I Meno lærer som bekjendt Sokrates, at al Erkjendelse er en Erindring af det fordum Oplevede, hvorfor den Lærende blot behøver at mindes for at gribe Sandheden i sig selv. Den bringes saaledes ikke ind i ham, men var oprindelig tilstede. Og dette er det Høieste, som det ene Menneske kan gjøre mod det andet, at minde ham om hvad han bærer i sig selv, at udøve den aandelige Mæeutik. Men herved bliver da Læreren kun den ydre Anledning, et Forsvindende, og det er fuldkomment ligegyldigt, om Læreren er denne eller hiin. „Forholder det sig saaledes med at lære Sandheden, da kan det, at jeg har lært af Sokrates eller af Prodikos eller af en Tjenestepige, kun beskjæftige mig historisk. Mit Forhold til Læreren kan ikke beskjæftige mig med Hensyn til min evige Salighed; thi denne er given retrograd i Besiddelsen, hvilken jeg fra Begyndelsen af havde uden at vide det. Vilde jeg tænke mig i et andet Liv at træffe sammen med Sokrates, Prodikos eller Tjenestepigen, da blev atter her ingen af dem mere end Anledning. Det timelige Udgangspunct er et Intet; thi i samme Øieblik, som jeg opdager, at jeg fra Evighed af har vidst Sandheden, uden at vide det, i samme Nu er hiint Øieblik erkjendt som tilfældigt, ligegyldigt." — Gives der nu et andet Forhold til Sandheden — end det sokratiske —, da maa Øieblikket i Tiden have en afgjørende Betydning, saa at jeg aldrig kan glemme det, fordi det Evige, som ikke var, blev til i dette Øieblik. Skal Øieblikket i Tiden have denne afgjørende Betydning, saa maa jeg indtil dette Øieblik ikke have havt Sandheden ikke engang i Uvidenhedens Form — thi saa vilde jo Øieblikket kun være Anledningens ligegyldige Indtræden — d. e. jeg maa lige indtil dette Øieblik staae udenfor Sandheden, være bestemmet som Usandhed. Og Læreren kan

Digitized by Google

ikke længer være Anledningen, der minder mig om, hvad jeg har i mig selv, da jeg, langtfra at have Sandheden i mig, tvertimod er bestemmet som staaende udenfor samme; eller rettere: han kan vel vorde Anledningen, ikke til at lade mig fremdrage Sandheden af mig selv, men tvertimod til at jeg, ved at gaae ind i mig selv, opdager, at jeg er Usandheden. „Skal nu den Lærende erholde Sandheden, da maa Læreren ikke blot bringe ham den, men tillige give ham Betingelsen med for at forstaae den; thi dersom den Lærende var sig selv Betingelsen for at forstaae Sandheden, da behovede han jo blot at erindre; thi det er med Betingelsen for at forstaae Sandheden som med Det at kunne spørge om den: Betingelsen og Spørgsmaalet indeholder det Betingede og Svaret.“ Men at give Sandheden og Betingelsen for at forstaae den, det overstrider en menneskelig Lærers Evne; det kan kun „Guden selv.“ Her reiser sig nu det Spørgsmaal, hvorledes Mennesket er berøvet Betingelsen for at forstaae Sandheden? Dette kan ikke være skeet ved Guden (thi det vilde være en Modsigelse, at den, som har skabt Mennesket og medgivet Betingelsen, skulde fratage samme), ei heller ved et Tilfælde (thi det vilde være en Modsigelse, at en lavere Magt som Tilfældet skulde kunne overvinde det Høiere); det kan kun være skeet ved Mennesket selv. Men denne Tilstand, at være i Usandheden og være det ved egen Skyld, er Synd. Herved er Mennesket i en bunden og ufri Tilstand, hvorfra han ikke kan frigjøre sig selv; thi ellers vilde vi jo vende tilbage til det sokratiske Forhold, Læreren blive Anledningen og Øieblikket blive uden afgjørende Betydning. Kun den guddommelige Lærer kan give Betingelsen igjen og med den Sandheden, og, idet han herved frier den Lærende udaf Ufriheden, er han en Frelser. Øieblikket, hvori dette skeer, er vel kort og forbigående; men som det Afgjørende er det fyldt med det Evige; dets Navn er Tidens Fylde. Guden i

Digitized by Google

Tiden, Evigheden i Øieblikket er et Paradox for Tænkningen; men det er netop Noget, som Tænkningen selv vil; Paradoxet er Tankens Lidenskab, og „den Tænker, der er uden Lidenskab, er ligesom den Elsker, der er uden Lidenskab, en maadelig Patron. Enhver Lidenskabs høieste Potens er altid at ville sin egen Undergang, og saaledes er det ogsaa Forstandens høieste Lidenskab at ville Anstødet, uagtet Anstødet paa en eller anden Maade maa blive dens egen Undergang." Hvorfra kommer Paradoxet? Ikke fra Forstanden. „Den kan ikke falde paa det, og, naar det forkyndes den, kan den ikke forstaae det, og mærker blot, at det nok bliver dens Undergang. Forsaavidt har da Forstanden Meget at indvende mod det, og dog, paa den anden Side, vil jo Forstanden i sin paradoxe Lidenskab sin egen Undergang. Men denne Forstandens Undergang er det jo ogsaa Paradoxet vil, og saaledes ere de jo dog i Forstaaelse med hinanden; men denne Forstaaelse er kun tilstede i Lidenskabens Øieblik. — Denne Lidenskab, hvori Forstanden skaffer sig selv til Side og Paradoxet giver sig selv hen, er Troen." Denne er saaledes den omtalte Betingelse, som maa medgives for at lære Sandheden at kjende, — en Medgift, som nødvendigviis maa antages, hvis ikke det sokratiske Forhold skal vende tilbage, ifølge hvilket Individet allerede er i Besiddelse af Betingelsen, ud af sig selv veed Sandheden, hvorved da Øieblikket kun faaer Anledningens forsvindende Betydning. — Den Discipel, der er samtidig med Gudens historiske Fremtræden, faaer, vel at mærke ved Troen, et historisk Udgangspunct for sin evige Bevidsthed; thi det Historiske vil ikke interessere ham som Historie, som et Factum, der opbevares i Hukommelsen; det, hvorpaa det kommer an, er, at det Historiske bliver Udgangspunctet for hans evige Salighed, er det Historiske som Evigt, det Evige som historisk, er med eet Ord Paradoxet, som kun gribes i Troen. Dennes Gjenstand bliver da ikke Læren (ellers vilde man ikke

Digitized by Google

være ude over det sokratiske Forhold), men Læreren, der for at kunne give Betingelsen maa være Guden, og for at kunne sætte Individet i Besiddelse af samme, maa være Mennesket. Ligeoverfor Læreren er den Samtidige, der kun er det i Kraft af den historiske Samtidighed som Øievidne til Factum, ikke samtidig; thi kun den Troende er i dybere Forstand den Samtidige. Men paa den anden Side er den fildigere Generation af Disciple samtidig paa Grund af Troens Autopsi. — Saaledes opstiller Forfatteren i Modsætning til det sokratiske Forhold, et nyt Organ for Sandheden: Troen, og en ny Forudsætning: Synds-bevidstheden, en ny Afgjørelse: Øieblikket, og en ny Lærer: Guden i Tiden.

Forf.s Fremgangsmaade er, som man allerede af dette korte Resummee vil kunne see, reent experimenterende; han har, som han selv siger (Pag. 162 flg.), indtil en vis Grad søgt at glemme, at Modsætningen til det sokratiske Forhold har vundet Skikkelse i Verdenshistorien, er et historisk Phænomen, — søgt at glemme, at den nye Factor i Bevidsthedslivet, der postuleredes i Modsætning til Hellenismens høieste Sandhed, er givet med Christendommen, ja er denne selv; «thi som bekjendt er Christendommen det eneste historiske Phænomen, der uagtet det Historiske, ja netop ved det Historiske, har villet være den Enkelte Udgangspunktet for hans evige Bevidsthed, har villet interessere ham anderledes end blot historisk, har villet begrunde ham hans Salighed paa hans Forhold til noget Historisk.“ Forf. har til en vis Grad søgt at glemme dette og, benyttende sig af en Hypotheses uindskrænkede Godtbefindende, antaget, at „det Hele var et spurrigt Indfald af ham selv, som han dog ikke vilde opgive, førend han havde gjennemtænkt det heelt.“

Hvad Andet er nu Pointen i Forf. antithetiske Deductioner end med Skarphed og fra en ny Side at gjøre den gamle

Digitized by Google

Sætning gjældende, at Christendommen er en ny Skabelse? Og det kan i Sandhed ikke ansees for et overflødigt Arbeide atter og atter at minde herom paa en Tid, da Størstedelen af de i den strenge Videnskabs Skole uddannede Aander gjøre sig al optænkelig Umage for at udslette det Specifiske i Christendommen, og, gaaende uden om det Historiske, forvandle den til en saadan almindelig Ideegehalt, som den græske Viisdom allerede havde tilegnet sig og vidste god Besked om, og til hvis Promulgation der ikke udkrævedes saa store Anstalter som Christendommen. I denne Henseende er da Forf.s skarpe og indtrængende Undersøgelse fuldkommen berettiget. Et andet Spørgsmaal er det derimod, om det ikke er gaaet ham, som det ogsaa gik hans nærmeste Forløber i vor Literatur, at han i sin Iver for at drive Troens Opgaver op til deres høie Værdi, i sin begeistrede Interesse for i Modsætning til det Almeen-menneskelige at vindicere Troen i dens Transcendens som et Paradox gjør et nyt Indgreb i Troens Interesser. For ikke at trætte Læserne ved at udskrive og atter gjentage, hvad der i denne Henseende blev yttret i Anmeldelsen af „Frygt og Bæven," skulle vi blot minde den ærede Forf. om, at Christendommen, skjøndt den urgerer det afgjørende Øieblik, „Tidens Fylde," og lader Guden nedstige fra Himlen, dog ikke lader ham komme som himmelfalden, men tvertimod lærer en præexisterende Virksomhed af Guden i Tiden, at Christendommen, som vakte den dybeste Syndsbevidsthed og prædikede Omvendelsens Nødvendighed, ogsaa har sit γνῶθι σεαυτόν, en Samviden af Menneskets Aand med Guds Aand.

Skrevet i October 1845.

80.

Digitized by Google

VI.

Oversigt over de i Halvaaret Juli—December 1845 udkomne theologiske Skrivter i Danmark.

1. Historisk Theologie.

Jesu Liv, af Dr. Franke, paa Dansk ved S. Magnussen. (3 Leveringer à 16 ß.) [1]).

Annalium Paulinorum adumbratio, auct. Dr. J. P. Mynster, Siellandiæ Ordinumque Reg. Equestr. Episc. etc.

Den i foreliggende Afhandling — udgiven som Program ved Dr. Gads Bispeordination — indeholdte Udsigt over de chronologiske Momenter i Pauli Liv og Virksomhed, kan betragtes som en Fortsættelse af det i Theol. Tidsskr. 7de B. S. 361 f. anmeldte Skrift: De momentis chronologicis in vita Jesu Christi disquisitio, hvorved Biskop Mynster indbød til Dr. Brammers Bispevielse i Aaret 1843.

Pauli Historie synes at maatte frembyde flere faste chronologiske Punkter, end den egentlig evangeliske Historie, fordi den staaer i Berørelse med langt flere Tildragelser, Personer etc., hvorom vi ogsaa udenfor det Nye Testamentes Skrifter

[1]) Ikke indsendt til Anmeldelse.

Digitized by Google

kunne hente Oplysning hos jødiske og hedenske Forfattere; men ikke destomindre er det, der med fuldkommen Sikkerhed kan bestemmes om Chronologien i Pauli Livsbegivenheder, indskrænket til, at hans store Missionsreiser ligesom Affattelsen af hans vigtigste Breve falde mellem Aarene 44—59 efter den sædvanlige Tidsregning. Kun ved Combinationer, som tildeels beroe paa at eftervise Rimeligheden af, hvor lang Tid der er medgaaet til Pauli Virksomhed paa forskjellige Steder, er det muligt, chronologisk at bestemme noget om de Begivenheder, der fortælles Ap. G. 13 Cap.—20 Cap. Her er da — som Winer (Bibl. Realw. II. S. 258) bemærker — aabnet en vid Mark for den combinerende Skarpsindighed og følgelig for Forskerens Subjektivitet, hvoraf derfor den store Meningsforskjelighed lader sig forklare selv iblandt dem, der have oplyst denne Gjenstand med en Grundighed, som ikke kan miskjendes.

Biskop Mynster fastsætter Aaret for Pauli Omvendelse til 33 efter Chr.: Galat 1, 18 μετὰ ἔτη τρία er at regne fra Omvendelsen (ikke fra Hjemreisen fra Damascus til Jerusalem); i Gal. 2, 1 menes den samme Reise, som omtales i Ap. G. 15, 2. 4; de fjorten Aar ere at lægge til de tre, saa at de tilsammen udgjøre 17. Ved Antagelsen af, at den i Ap. G. 15 Cap. omhandlede Forsamling holdtes i Aaret 50, udbringes det ovennævnte Aar 33. Men Fastsættelsen af A. 50 for Conventet i Jerusalem beroer paa Combinationer, som ingenlunde ere fuldkommen sikkre. Derimod haves for Bestemmelsen om Pauli Omvendelse et andet Udgangspunkt, som ved sin Forbindelse med Begivenheder udenfor Kirken pleier at ansees for tilforladeligere. Det er de damascenske Jøders Forfølgelse mod Paulus ved Kong Aretæ Ethnarchs Hjælp, 2 Cor. 11. 32. 33 flg. Ap. G. 9, 24. 25. Almindelig antages, at Aretas i Krigen med Herodes Antipas har bemægtiget sig Staden Damascus i det Tidspunkt, da Tiberii Død i A. 37 gav

Digitized by Google

den romerske Feltherre Vitellius Anledning til at undvrage Herodes Antipas sin Hjælp (Jos. Ant. 18, 5). Biskop Mynster mener imidlertid med Wurm (Tüb. Zeitschr. 1833. s. S. 27), at Damascus aldrig har været i Aretæ Magt; men at Aretæ Tropper efter Nederlaget, som de tilfoiede Herodes, kun have holdt Staden beleiret. Saa vær den romerske Stad havde de netop til den Tid turdet vove sig, inden Romerne under Vitellius rykkede frem, altsaa i A. 36. Tre Aar tidligere var Paulus bleven Christen — altsaa komme vi atter til Aaret 36. — Unægtelig lader denne Combination sig forsvare ligesaagodt som endeel andre, hvorved udbringes et andet Aar for Pauli Omvendelse mellem 33 og 41 eft. Chr. Den har endog det forud, at derved ikke behøver at antages et Factum af saa betydelig Vigtighed som Damasci Indtagelse ved Araberne, hvorom der ellers aldeles ingen historiske Efterretninger haves. Men ved en saa tidlig Ansættelse af Pauli Omvendelse maa Tiden fra denne Begivenhed af indtil det Tidspunkt, da Paulus føres af Barnabas fra Tarsus til Antiochien, udstrækkes til sex, syv Aar, i hvilke vi aldeles savne Kundskab om Pauli Liv og Virksomhed.

Naar Programmets høiærværdige Forfatter finder en Uoverensstemmelse mellem Ap. G. 9, 30 og Gal. 1, 21, fordi paa sidste Sted nævnes først Syrien, derefter Cilicien (§ 4 Anm. 2), da grunder det sig i, at han antager Paulus at være reist fra Jerusalem over Cæsarea Palæstinæ til Tarsus, men Cæsarea i Ap. G. 9, 30 kan jo gjerne have været Cæsarea Philippi ved den syriske Grændse[1]). I Henseende til de eiendommelige Synspuncter, hvorved Biskop Mynster afviger fra flere af de Theologer, hvis Anskuelser han ellers i Almindelighed deler angaaende isagogiske Spørgsmaal, hører Meningen om, at Pauli

[1]) Dette antager derfor ogsaa Olshausen, Bibl. Comm. II. S. 711.

Digitized by Google

Brev til Galaterne er bestemt for de Christne i Lille-Asien, hvilke han havde forkyndt Evangeliet paa sin første Missionsreise, der antages at have udfyldt A. 44—50. At denne Mening, som Biskop Mynster allerede tidligere har fremsat og forsvaret, ikke vil finde almindeligere Indgang trods adskillige Oplysninger, som vise, at Galatien stundom er brugt til at betegne en større Strækning Land, end det egentlige gamle Galatien, beroer fornemmelig paa, at netop i det N. T. adskilles Lycaonien med Stæderne Lystra og Derbe udtrykkelig fra Galatien, Ap. G. 16, 1. 6. — I Henseende til Spørgsmaalet om, hvorvidt Paulus har een eller to Gange været i Corinth inden Affattelsen af Brevene til de Christne i denne Stad, da forkaster Mynster 1 Cor. 16, 7 og 2 Cor. 2, 1 som Beviis for, at Paulus havde mellem sit første Ophold i Corinth og Bortsendelsen af det første Corintherbrev besøgt denne Menighed; ja 2 Cor. 1, 13 *ἐβουλόμην πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν πρότερον, ἵνα δευτέραν χάριν ἔχητε* skal udtrykkelig udelukke Tanken om et saadant Besøg. Men derimod skal den forandrede Tone i Slutningen af 2 Cor. (fra 10de Cap. af) i Forbindelse med den udtrykkelige Omtale af et tredie Besøg 2 Cor. 12, 14 og 13, 1. 2 begrunde den Hypothese, at Paulus ikke har fuldført det 2det Br. til Cor., førend han, efter et kort Besøg (anty-det Ap. G. 20, 2. 3) var ved sine Modstanderes nye Machinationer bleven bevæget til at slutte sit Brev paa den Maade, som vi nu finde det, og at sende det i Forveien forinden sit tredie Besøg. — Pauli Ankomst til Rom sættes til Foraaret 61. Den væsentlige Grund for en saa tidlig Ankomst skal være den, at Apostelen med de andre Fanger blevne overgivne til Prætorianernes Præfect (*τῷ στρατοπεδάρχῃ*). Men dette kan ikke have været nogen anden, end Burrhus, da [umiddelbart] før og efter ham vare tvende Præfecter. Burrhus omkom, maaskee forgiftet, i Foraaret (Marts) 62. Dersom altsaa Paulus

Digitized by Google

er bleven overleveret til een Præfect, maa det have været i det foregaaende Foraar, altsaa 61 [1]). Herved godtgjøres, hvorledes Paulus kunde undgaae at blive et Offer i den Neroniske Forfølgelse, som udbrød i Efteraaret 64. Forfatteren fastholder den af ham i Dissertationen De ultimis annis muris apostolici a Paulo gesti, Havn. 1815 forsvarede Mening om Pauli Befrielse fra det første romerske Fangenskab og Martyrdød i det andet. Skjøndt de historiske Vidnesbyrd for det saakaldte andet romerske Fangenskab give Rum for mange kritiske Betænkeligheder, synes det ogsaa Anmelderen, at disse dog ikke kunne afvise den gamle Tradition som aldeles ugyldig, hvis Vigtighed forresten indskrænker sig til at aabne en Plads for Pastoralbrevenes Affattelse ved Paulus. Men om ogsaa disse Breves Authentie derved skulde befries fra een Vanskelighed, staae dog andre, som ere af forskjellig Art, men ikke ubetydeligere, i Veien for, med nogen fuldkommen Sikkerhed at vindicere disse Skrifter deres formeentlige umiddelbare Oprindelse fra Paulus. Imidlertid synes Biskop Mynster ingenlunde tilbøielig til at indrømme Tvivlsgrundene om Pastoralbrevenes Authentie en saa stor Betydning. Ogsaa Ephesierbrevet vil Biskoppen paa ingen Maade opgive som et Skrift af Paulus. Alligevel synes dog dets Authentie alene at kunne bestaae ved Opgivelsen af, at det skulde være bestemt for Ephesierne; hvorfor ogsaa Biskop Mynster antager det for et encyclisk Brev, skrevet for flere Menigheder i Lille-Asien, deriblandt ogsaa Menigheden i Ephesus. Men hvorledes kan da ἐν Ἐφέσῳ, 1, 1 beholdes som den rette Læsemaade?

Det ligger i Sagens Natur, at en Anmeldelse af et

---

[1]) Alligevel sætter Schrader (der Ap. Paulus 1r Th. S. 180), som netop urgerer hint Singularis, Pauli Ankomst til Foraaret 62 for Burrhi Død.

Digitized by Google

Skrift som det ovennævnte maa nærmest indstrænke sig til et Referat af hvad der er eiendommeligt ved dets Resultater, naar ikke Anmeldelsen selv skal blive en ny Afhandling over samme Gjenstand. Vi ville derfor kun tilføie følgende almindelige Bemærkning.

Om Fortjenstligheden af den fortsatte Bestræbelse for nøiere at bestemme det N. T.s Chronologie, vil man i vore Dage, hvor Spørgsmaalet med Hensyn til de evangeliske Beretninger er: „Historisk? eller Mythisk?", saameget lettere overbevise sig, naar man betænker, hvilken Vægt for det Nye Testaments historiske Paalidelighed der vilde erholdes, jo mere de i denne Samlings forskjellige Skrifter adspredte, hyppigt tilsyneladende afvigende, for en stor Deel ganske tilfældigen meddeelte Bestemmelser om Tiden, hvori de fortalte Begivenheder af Jesu og Apostlernes Liv skulde have tildraget sig, kunde paa naturlig og utvungen Maade føres tilbage til et Schema, i hvilket de enkelte Tildragelser havde deres Plads saaledes, at de dannede et ligesaavel med sig selv som med den ellers bekjendte Historie samstemmende Hele. At dette skulde kunne lykkes i den Udstrækning, hvortil Wieseler i sin med ligesaa megen Lærdom som sjelden Skarpsindighed affattede „Chronologische Synopse der vier Evangelien, Hamb. 1843" har gjort et i mange Henseender heldigt, i alle Henseender fortjenstligt Forsøg, tør vel ikke ventes; men med Rette har denne Lærde paapeget som et godt Varsel om en endelig Eenstemmighed i Angivelsen af de væsentligste og vigtigste chronologiske Momenter i det N. T., hvorledes der allerede har vist sig ved flere af disse en stadig Tilnærmelse i deres Bestemmelse, hvor mangfoldige og forskjellige end de Punkter vare, hvorfra de vedhørende Undersøgelser ere blevne begyndte og udførte. Saaledes kan det f. Ex. betragtes som et vundet Resultat, at den tidligste Angivelse for Jesu Fødselsaar maa sættes til A. 7 før, og den sildigste An-

Digitized by Google

givelse for Jesu Dødsaar til A. 35 efter den dionysiske Æra; medens man for et hundrede Aar siden[1]) ansatte Jesu Fødselsaar tidligst til A. 34 før og sildigst til A. 8 efter vor ovennævnte sædvanlige Tidsregning.

Christi Kirkes Historie. Af Dr. theol. H. C. Rørdam. (VI. 222 S. Høst's Forlag. 1 Rbd.).

Forf., som er hæderlig bekjendt i den kirkehistoriske Litteratur af sin grundige og interessante i Aaret 1836 udgivne danske Reformationshistorie, har i nærværende Skrivt foresat sig at give en Kirkehistorie, som maatte „findes stikket til Brug for Folket og i Skolen." Formedelst denne Bestemmelse er nærværende Skrivt holdt i en mere populair Form end hiint, og der er tilstedet det belærende Ord en langt friere Bevægelse ved Siden af det Historiske eller snarere en Overvægt over det, som paa flere Maader træder i Conflict med Bogens Hovedsiemed som Kirkehistorie, saa at Forf. ogsaa tilsidst seer sig nødt til at indskyde en heel Udvikling af sit Begreb om den rette Kirkegrund (p. 181—84). Man kommer ved Læsningen af denne Bog uvilkaarlig til at tænke paa Pietismens Tider, da Kirkehistorien aldeles maatte træde i practiske Interessers Tieneste; vistnok er dette Skrivt langt fra at dele Pietismens Ligegyldighed for Dogmet; tvertimod er det strevet i en høikirkelig Protestantismes Aand, der idelig vender tilbage til den apostoliske Troesbekjendelse, (som sættes lige med Skriften p. 47. 170), til Naademidlerne (p. 25. 41. 43. 50—51. 59—60. 70. 110. 127. 156. 161. 178. 188—89. 217. 218. 219 o. fl. St.) og den apostoliske Arvelod (p. 182), og ei alene lader forstaae, at Unionen mellem Lutheraner og Calvinske hører

[1]) S. det af Wieseler citerede Skrift *Ησυχιος* dissertt. bibl. chronol., authore J. J. Hottinger 1723 Præfat.

Digitized by Google

til de „synbige og gudmishagelige Samfund af Ligegyldighed for Tro og Sandhed“ (p. 190), men endog for at indskjærpe Fastholdelsen af den lutherske Nadveretheorie betjener sig af en Bemærkning som denne: „at Afvigelsen fra Christi rette og sande Evangelium stedse begynder med eet enkelt Punct og udbreder sig som en Gift stedse videre, indtil Sandheden meer eller mindre forvirres og formørkes hos Menneskene.“ (p. 187.) Men Ligheden bestaaer væsentligt deri, at Kirkehistoriens Indhold er seet igjennem den subjective Brille, der kun lader Betragtningen dvæle ved det, som enten er identisk med Subjectets egen Interesse eller den directe Negation deraf: det er i nærværende Tilfælde Gudsfrygten i forskjellige Tider, der betragtes, tilligemed den apostoliske Traditions Bevarelse eller Opgivelse; i første Henseende ere adskillige Skildringer især i positiv Retning vellykkede (f. Ex. Forfølgelserne p. 34—37, Bernhard af Clairveaux p. 134, Valdenserne p. 146, og Luther p. 162—65); i sidste Henseende holder Forf. Dom over Lærere, Kirker og Tider under de trættende Categorier af sand Christendom og Frafald eller Afvigelse fra Guds Ord og Forvanskninger af Sacramenterne [1]). Men i begge Henseender tabes egentlig al Histories Begreb, ved den tagne Forudsætning, at Kirkens Formaal var givet, som realiseret fra Begyndelsen af, og at Kirken alene har havt at bevare det den Betroede i Tidernes Løb, „at vaage over rettelig Brug af Naademidlerne efter Jesu Indstiftelse og Apostlenes Overlevering“ (p. 25 jf. Forord p. III—IV.). Hvor ingen Udvikling er, er heller ingen Historie, og hvad der kaldes en Historie, bliver da alene en

[1]) Den hele græske Kirke (p. 97.) staaer som Daabens Sacraments Forvanskere, og den reformeerte (p. 158) agter det ikke tilstrækkelig; men den romersk-catholske Kirkes Troskab i dette Punct roses hyppigen (p. 128. 131. 161. 173). Brugen af det forkortede Symbolum regnes den ikke til Ønde.

Digitized by Google

Række af usammenhængende Phænomener. Den eneste Traad, som Forf. kjender i Kirkens Historie, er Forbindelsen mellem den apostoliske Kirke og Reformationen, der udfriede det Oprindelige fra dets Forvanskning i „Papatets Mørke;“ til Reformationen som Maal sigter derfor hele Fremstillingen fra Constantin den Store til Luther, og det er heelt igjennem synligt, at Forf. egentlig ikke har Øie for Andet end for det, der fandt sin Negation i Protestantismen (især p. 108 – 124). Hele Middelalderens storartede Drama aabner sig paa intet Punct for Læserens Øie; at Christendommen blev Statsreligion i Romerriget, betragtes som skadeligt (p. 54), ligeledes at Kirken ei forblev i den af Independenterne anpriste Skikkelse, men organiserede sig til det mægtige Samfund, der alene kunde trodse Magt og Raahed (p. 41); den europæiske Christenstat og Folkedannelse, det christelige Keiserdømmes Idee ved Siden af Papatet i Culturens Moderland, Korstogenes Følger for det unge Europa, Hierarchiets Vigtighed for Cultur og Retsorden, kort alt det, hvori Kirkens store Betydning for Menneskeheden i Middelalderen bestaaer, ligger udenfor Forf.s Synskreds, da han fornemmelig søger og spørger, om Individerne levede gudeligen og bevarede deres Christen-Arv under Verdens Forfølgelse, hvilken sidste betragtes som et nødvendigt Correlat til et saadant Liv (p. 150. 191. 215.). For denne Opfattelse af Historien taber ikke alene Christendommens verdenshistoriske Betydning sig, men selv den christelige Bevidstheds Udvikling ved de ypperste Aanders Samvirken i Tidens Løb bliver stillet i Skygge; Scholastikerne finder Forf. ikke værd at mindes (p. 122), ligesaa lidet det lutherske Lærebegrebs Udvikling før og efter Form. Conc., der aldeles ikke nævnes; selv den ældste Kirkes dogmatiske Kampe finde kun en let Omtale; de hæretiske Retninger, som betingede den kirkelige Læres Udvikling, vises hverken i deres Udspring (f. Ex. af jødiske og hedenske Livs-

Digitized by Google

elementer i Kirken) eller i deres Virkninger paa Kirken; Kjætterfecterne stilles som Perler paa en Snor (p. 43—45, 75—76. 207), som Vildfarelsernes uendelige Række (p. 45); om det kan interessere Nogen at kjende dem saaledes, er saare tvivlsomt. Kun Socinianerne (p. 191) og tildeels Gjendøberne (p. 184) have fundet en heldigere Stilling, fordi de berøre Rationalismen, mod hvilken Forf. stadigen kjæmper.

Som Forf. har stillet sig i Reformationen som Historiens Centrum for at give en Udsigt over dens Forudsætninger og Virkninger, saaledes har han ogsaa optaget Reformationens ved Tidens Polemik dengang berettigede Udtryksmaade; det er stedse Paven, der siges at gjøre eller befale Alt, uagtet han ikke alene oftest kun fulgte Tidens Krav, men ogsaa selv for den dybere Betragtning maa sees at være Tidsaldernes egen Skabning: „Paven befalede at troe" paa Transsubstantionen (p. 115), efterat den jo allerede i flere Aarhundreder var antaget baade af Lægfolk og i Videnskaben; „Paven bestemte," at det latinske Sprog skulde bruges (p. 113), men kun efterat det allerede i 800 Aar var Culturens Sprog i alle vestlige Lande — kort alle Middelalderens Misbrug ere Pavens Indfald eller „papistisk Vildfarelse og Vederstyggelighed," medens intet Ord antyder Aarsagerne til denne Christendommens Udviklingsform, som ligge i Nationernes Existents i Almindelighed og ere ligesaamange Betingelser for Forsynets Plan til Menneskeslægtens Fremskridt. Paa en lignende Maade staaer det som et Tilfældets Spil eller et udelukkende Syndens Værk, at Reformationen ei trængte igjennem i det sydlige Europa (p. 196—97).

Vilde Forf. nærmest give en Commentar til de Udtog af Kirken eller snarere Reformationshistorien, som findes i flere af de Bibelhistorier, der bruges i Almueskolerne, maa han antages at have forbunklet Hovedsagen ved den Fuldstændighed, som han har lagt an paa, i Opregningen af mærkelige Personer og

Digitized by Google

Begivenheder. I Valget af disse har han — indenfor de ovenfor antydede Grændser — i det Hele fulgt passende Hensyn til deres Brugbarhed og Vigtighed: kun een Reticents maa forekomme besynderlig, at han nemlig ikke med et Ord angiver Calvins Lære om Nadveren (p. 188), men bestrider gjentagne Gange Zwinglis Lære som alle Reformertes. I Stoffet selv skulle vi ikke gjøre store Fordringer til Critik (f. Ex. Ignatii Død p. 34, det athanasianske Symbols Forfattelse kort efter det nicænske p. 47, den romerske Kirkes Stiftelse af Apostlene p. 62 o. desl.) eller til Nøiagtighed i Angivelser af Sted, Tid og Detailler; men Anm. mener dog, at Forf. kunde have viist større Omhu i saa Henseende uden at skade det populære Foredrag. Saaledes erfarer Læseren ikke, hvor Apostelen Johannes levede (p. 25), eller hvor Manichæismen opstod (p. 41); Jacob Baradai kaldes Monophysiternes Lærer (p. 76); Kirketugten siges kun at have truffet de Gjenstridige i den gamle Kirke (p. 30. 31. 55.), Paven siges engang at have faaet sit Herredømme udbredt over hele Europa (p. 62), Moskov siges at have en Patriarch som Alexandrien og Antiochien (p. 97), Jesuiterordenens Stiftelse henføres til 1530 og dens Gjenoprettelse til 1818, (p. 197. 199 hvis det ikke blot er Trykfeil), Unionen knyttes alene til Aaret 1829 (p. 190) og Salzburg regnes til det Østerrigske i Aaret 1731 (p. 203.) o. m. desl.

De bremiske Erkebispers Bestræbelser for at vedligeholde deres Høihed over den nordiske Kirke, af S. B. Thrige. (Indbydelsesskrift til den off. Examen i Slagelse lærde Skole 1845.) 23 S.

Et velskrevet efter Kilderne udarbeidet Bidrag til at oplyse den danske Kirkes og Stats Stilling ved Danmarks Indlemmelse i det christelige Folkesamfund. Forf. har klart indseet og fremstillet, hvorledes det lundske Erkebispedømmes Oprettelse

Digitized by Google

og Opretholdelse var en Sag, der ei alene vedkom Kirken, men hængte paa det Noieste sammen med Danmarks politiske indre og ydre Forhold og navnlig med dets Forhold til den typske Keiser; thi igjennem hele Middelalderen er Kirkens og Statens jevnstdige Udforming til mindre Heelheder under Bevidstheden om den altforenende større Eenhed den Udvikling, som maatte danne Overgangen fra den gamle Verdens Monarchier til den nyere Tids System af Stater.

Den danske Psalmedigtning, 5—9 Hefte (see under practisk Theologie)

Bemærkninger om Hans Gaas, hans Liv og Bedrifter. Af Past. J. L. Rohmann (i Fyens Selskabs Fjerdingaarsskrift for Literatur og Kritik. 3die Bd. p. 97 og 269.)

Forf. har her samlet de adspredte Beretninger om denne første evangeliske Biskop i Throndhjem, hvis kirkelige Virksomhed vel er af mindre Betydning end hans politiske, men dog altid et interessant Bidrag til at oplyse de Vanskeligheder, med hvilke Kirkens nye Organisation havde at kjæmpe i Norge.

Christian VI og den Tids religiøse Bevægelser. Et Bidrag til den danske og norske Kirkes nyere Historie, af L. Helweg (i samme Tidsskrift, 3 Bd. S. 221—268 og S. 313—366.)

Læseren vil i dette Arbeide finde et interessant Bidrag til Kirkens Historie under Christian den Sjette. Forf. har, som Titelen viser, egentlig kun havt de pietistiske og secteriske Bevægelser og Kongens Forhold til samme for Øie, og kun forsaavidt dette Formaal fører det med sig, har han berørt de almindeligere Foranstaltninger i Kirkevæsenet og givet Bidrag til Kongens Characteristik. Den første Deel af de pietistiske

Digitized by Google

Stridigheders Historie er udførligere behandlet i Prof. J. Møllers Skildring af Christian den Sjette, og Stottruppernes Historie (hvilke Forf. kalder Stottrup) er ogsaa fuldstændigere bekjendt af Anhanget til Krogs Efterretninger om Viborg Bye (jf. Giessings Tychoniana), hvilken Forf. ikke synes at have kjendt; men ligesom man her vil finde det Bekjendte ofte fuldstændiggjort og berigtiget [1]), saaledes er især den Deel af Historien, som ligger efter Generalkirke-Inspections-Collegiets Oprettelse, en særdeles interessant Udvidelse af det hidtil Bekjendte, og kaster navnlig et nyt Lys over Generalkirke-Inspections-Collegiets Skjæbne, ved at paavise, hvorledes det saae Secteriet voxe sig saaledes over Hovedet, at det maatte indslaae den gamle Vei for at dæmpe det igjen. Forf. siger meget betegnende derom: „Oprettelsen af Gen. K. J. Collegiet var et aabenbart Vidnesbyrd om, at Kongen vilde forandre det hidtil gjeldende Princip for Kirkens Bestyrelse, men da dette Collegium, der dog kun kunde vinde sin Betydning som en reent aandelig Magt, nu atter maatte gribe til med Haanden, hvor Aanden ikke kunde strække til, saa fornægtede det dermed sig selv og gjorde sig selv til et Misgreb, der herefter maatte blive en Ubetydelighed." (p. 359.) Dersom Forf. havde betragtet dette Collegium i Forhold til alle Kirkens Anliggender, vilde han have kunnet tilføie, at det allerede ved sit første Anlæg havde en Spire til sin Undergang i sig, da det ikke blev stillet i Spidsen for hele Kirkestyrelsen og derhos blev sammensat af saa stridige og lidet betydelige Elementer; men selv som

[1]) Det er imidlertid et Savn, at Forf. aldrig citerer sine Kilder eller angiver sit Forhold til andre Beretninger, da Læseren derved kan lades i Tvivl om, hvilken Fremstilling han skal foretrække, naar Forf. ikke stemmer overeens f. Ex. med Herslebs Indberetning (som p. 335 cf. Th. Bibl. 5 S. 171) eller andre Actstykker (som p. 245 cf. N. Th. B. 2 S. 315).

Digitized by Google

et kirkeligt Raad ved Kongens Side i den bevægede Tid, udrettede det i Begyndelsen ikke lidet Godt (som selv Hersleb tilstaaer[1]) baade til Freds Vedligeholdelse og til at fornye Geistlighedens Iver for Sjæleforgerens Kald. Hvor meget der kunde have været udrettet, naar det havde vidst at vedligeholde Tilliden, lade allerede de mange og indgribende Forslag, der strømmede ind til det, formode.

Forf.s hele Fremstilling er mere beregnet paa den dannede Læser i Almindelighed end paa Historieforskerens Tarv; for denne kunde det ofte være af Interesse at vide, fra hvilken Mand eller fra hvilket Sted mangen Beretning eller Ytring hidrørte, og at erfare noget Mere af de haandskrevne Kilder, som Forf. for første Gang har gjennemgaaet. I sin nærværende Skikkelse er Afhandlingen et smukt anlagt og afsluttet Hele, hvis Grundtanke er det mislykkede Forsøg paa at forbedre de kirkelige Tilstande ved en Aandsretning, der havde Secteriet i sig og hvis „Straf det derfor blev at lede til det, den mindst af alt vilde, nemlig at bryde Banen for Rationalisme og Indifferentisme." (p. 366.)

2. Practisk Theologie.

A. Homiletik.

Dr. F. G. Liscos det christelige Kirkeaar. En homiletisk Hjælpebog ved Brugen af de epistoliske og evangeliske Pericoper. Oversat efter 3die Udg. af C. C. Brix, Cand. Theol. Høsts Forlag.

Dette Værk er nu sluttet, udgjørende 87½ Ark i to Bind. Priis 7 Rbdl.

[1]) Th Bibl. 5, S. 180. Ikke mindre maa han antages at have tiltroet det i Fremtiden, naar det blev besat, som han foresleg, med Mænd, der vare den Sag vorne.

Digitized by Google

Dr. Henrich Müllers grundige Forklaring af Søn- og Festdags-Epistlerne. Oversat af H. P. Falck, Cand. i Theol. Udgiven af Foreningen til christelige Opbyggelsesskrifters Udbredelse i Landet. 2 Levering. 183 S. (See Tidsskr. 9 Bd. S. 366.)

Prædikener over Evangelierne, holdte af C. S. Luplau. Anden Saml. 2 Hft. Med en Biographie og et Anhang af Leilighedstaler. LXII og 318 S. Priis 1 Rbdl. 92 ß. Reitzels Forlag. (See Tidsskr. 9 Bd. S. 184.)

Prædikener og Leilighedstaler, holdte af Dr. C. L. Scharling, Prof. i Theol. IV. 195 S. Reitzels Forlag. Pr. 1 Rbd. 16 ß.

Die Zeichen dieser Zeit. Drei Predigten von Dr. J. C. G. Johannsen. Reitzel. 8. 52 S. Priis 28 ß.

Disse Prædikener, udgivne (fornemmelig hvad deres Indholds historiske Deel angaaer) i noget meer udvidet Skikkelse, end de ere holdte, have til Hensigt at veilede de Dannede i Christi Menighed til at orientere sig i vor Tids religiose Phænomener og — at berolige dem. (s. Forordet!) I Dagbladene have allerede flere Stemmer ladet sig høre deels for deels imod disse Prædikener med en Iver og Lidenskabelighed, som kan tjene til Vidnesbyrd om, at her er talet et vækkende Ord. Virkelig vil Ingen kunne nægte, at disse Taler ere affattede med en Klarhed og Kraft, der vidne ikke mindre om den Overbeviisningens Sikkerhed, hvorfra de ere udsprungne, end om Alvor og Iver for at meddele Andre det samme Gode. At de indeholde mange Sandheder, som fortjene at lægges paa Hjertet, have selv Modstandere erklæret, omendskjøndt denne Concession vel nærmest angaaer Punkter, hvor selv extreme Retninger til given Tid møde hinanden (s. Ex. nu tildags i Dusket

Digitized by Google

om Bortfjernelse af al Indskrænkning fra Statens Side i de kirkelige Anliggenders Afgjørelse). Thi forresten have de ikke undergaaet nogen mildere Dom, end at erklæres baade for kjætterske og uchristelige. Men hvad disse Beskyldninger angaaer, da have de i vore Dage, i samme Grad som de ere voldsomme og nærgaaende, tabt deres Betydning. Man veed, at de sædvanligen i dogmatiske Disputer gjælde ligesaameget som Partiernes Lovpriisning af deres egne Anstuelsers Christelighed og Evangelicitet. Et andet Spørgsmaal er, hvorvidt virkelig den Fremstilling af Nutidens forskjellige religiøse Retninger og deres Repræsentanter, som Forfatteren har givet, svarer til Sandheden; og dernæst, om det overhovedet kan anses hensigtsmæssigt, at gjøre et Æmne som det ovennævnte til Gjenstand for Udvikling fra Prædikestolen. Et bekræftende Svar paa det første Spørgsmaal vilde endnu ikke være en Bekræftelse paa det andet.

I den første Prædiken, med Overskriften: „die Ueberschreitenden" skildrer Forfatteren dem, der mene at være komne ud over Christus og betragte Christendommen som en Institution, hvis Tid nu er udløben og maa give Plads for andre og fuldkomnere. Deres almindelige Grund: Fremskridelsens og Bevægelsens Lov, og den meer concrete: det Utilfredsstillende i Christendommens Indhold for vor Tid, gjendrives ved at paapege Stadighedens Lov ved Siden af Fremskridtets og Bevægelsens, og ved Henvisning til den indre Tilfredsstillelse, som Christendommen skjænker sine Tilhængere, medens den nye Viisdom hverken kan skjænke Menneskets Fornuft det Lys, eller Hjertet den Trøst, Villien den Reenhed og Styrke, som er den nødvendige Betingelse for at føre et værdigt og saligt Liv. Denne Prædiken vil baade fra Indholdets og Formens Side kunne regne paa Bifald og Anerkjendelse hos Christendommens Venner, af hvor forskjellig

Digitized by Google

Retning disse end monne være. — Den anden Prædiken har Skildringen af „die Rückschreitenden" til Opgave. Disse, der forresten ogsaa charakteriseres som „Stillestandsmændene i vor Tid" henføres til tvende Klasser: de virkelige og de tilsyneladende. Hine ere de, som af Overbeviisning ubetinget hylde den gamle Kirkelære i dennes egentlige og bogstavelige Forstand; disse derimod de, som vel erkjende, at Kirkelæren ikke i alle Henseender er det fuldkomneste Udtryk for den rene evangeliske Christendom, men dog fasthylde de overleverede Former og Talemaader, „i hvilke de lægge et nyt Indhold." Mod førstnævnte Klasse fremføres blandt flere Bemærkninger — der just ikke ere nye, men som det vel kan have sin Nytte i vore Dage at gjentage — at den ikke selv er forbleven sin Characteer tro, idet der ved nøiere Efterforskning ikke vil findes en eneste iblandt dens Repræsentanter, hvem jo større eller mindre, flere eller færre Afvigelser fra den overleverede Lære kunne forekastes. Forsaavidt adskille de sig fra dem, der beholde den kirkelige Læres Formler, men udlægge dem i en fra deres oprindelige Betydning meer eller mindre afvigende Mening, derved, at hvad disse gjøre med Bevidsthed og Forsæt, gjøre hine, uden selv at være sig deres Fremgangsmaade bevidst. — Ogsaa i denne Prædiken er udtalet mangen Sandhed, mangen rigtig Bemærkning; men, opfattet efter sit Totalindtryk, maa den hele Prædiken anses forfeilet, og Forfatteren vil ikke kunne undgaae den Bebreidelse, at han som Theolog dog egentlig hører meer til Stillestandsmændene, end han selv tænker. Thi den Anskuelse, som heelt igjennem her er kjendelig, er den samme, som allerede for et Decennium siden blev ikke mindre skarpt, end grundigt paapeget i sin Eensidighed, blandt Andre af Hase i hans Theologische Streitschriften (1827, 3r H. Anti-Rohr). Ved den i ovennævnte Prædiken Menigheden meddeelte Fremstilling om det kirkelige Lærebegrebs Oprindelse og Udvik-

Digitized by Google

ling kan nemlig ikke andet end hiin til en vis Tid herskende Foreſtilling beſtyrkes, at Kirkens dogmatiſke Syſtem væſentlig ſkulde være et Product af hierarchiſt Politik eller egenraadig Deſpotie og Tilfældigheds Spil. Hvorledes de chriſtelige Dogmers Uddannelſe væſentligen ſkyldes dybere Motiver, hvis Virkſomhed efter en høiere aandelig Nødvendigheds Lov det netop er den ſande Dogme- og Kirkehiſtorikers Opgave at efterſpore og fremſtille, det burde i et Foredrag, der gjør Fordring paa at ſætte Menigheden iſtand til at orientere ſig i vor Tids theologiſke Phænomener, ſaameget mindre lades ubemærket, ſom netop de Fleſte i Menigheden efter den halve Dannelſe, de beſidde, ere altfor tilbøielige til at blive ſtaaende ved den forſte, reen udvortes Betragtning af Kirkelærens Hiſtorie. Ogſaa er Dr. Johannſens Klage over de „tilſyneladende" Stilleſtandsmænd kun en Gjentagelſe af Roehrs, Bretſchneiders o. A's Beſkyldninger mod „Allegorikerne." Den er retfærdig, forſaavidt den retter ſig mod „Saadanne, der roſe ſig af at høre til de Gammeltroende og forkjætre de Afvigende, medens de dog, under Skjul af de gamle Former, i Grunden føre netop de ſamme Lærdomme, ſom hine Afvigende uden Skjul og Tilbageholdenhed lægge for Dagen;" det fortjener med Rette at kaldes „et uredeligt, hyklerſt og ſtinkelligt Spil med Ord, naar de, der ſelv vide, at de ikke mere indtage et Standpunkt, ſom er forældet og overſkredet af Tidens chriſtelige Dannelſe, ſtuffe Mængden og ville overtale de Mægtige og Indflydelſesrige i Verden til at troe, at de alligevel ſtaae indenfor Grændſerne af hiint (S. 33.)" Men man kan gjerne ſtaae „indenfor Grændſerne af den gammelkirkelige Lære," og dog „ſtaae udenfor Grændſerne af et forældet og af Tidens Dannelſe overſkredet Standpunkt;" thi ſaa identiſke ere ikke diſſe Begreber, at det ene kan ligefrem ſubſtitueres for det andet. En af „den nye Reformations Reformatorer," der i vore Dage er bleven en

Digitized by Google

klassisk Autoritet, har rigtignok ved en Leilighed, hvor han yttrede sig med høi Roes over det gamle Religionssystems formelle Fortrinlighed, med stor Sikkerhed erklæret dette System for falsk [1]); men det er dog et Spørgsmaal, om man ikke med større Ret tør paastaae, at det gamle System i sin Grundvold er sandt, ihvorvel dets Udførelse maa forsøges paa anden Maade, end den, vore gamle Theologer af den stricte Observanz alene vilde lade gjælde. Denne Paastand er mindre original, men den turde vel være nok saa begrundet. Hvad der i ovenmeldte Sammenhæng kaldes „Tidens Dannelse" er dog ikke andet, end hvad mange Samtidige ere enige i at erkjende for Sandhed og Oplysning. I Romantikens Periode var den saakaldte Oplysning en Skive for de Aandriges Vittighed; for Øieblikket har Bladet vendt sig, og hvad der dengang gebærdede sig som „vornehmer Geist," maa nu staae Skoleret hos dem, der svinge Skolemesterriset med ikke mindre vigtig Mine. Protestantismen tilkjender jo vistnok ikke Kirken til nogen enkelt Tid at have fattet og fremstillet Evangeliets sande Væsen i en saadan Fuldstændighed og Reenhed, at det jo stedse bliver nødvendigt, at det christelige Samfund idelig fornyes og bringes videre i Erkjendelse af Christendommens Sandhed; men derfor kunne dens oprigtige Tilhængere dog gjerne have gyldig Grund til ikke blot overhovedet at bekjende sig til den evangeliske Kirkes Grundprincipер, men ogsaa at fastholde mange Udtryk og Former, som Kirken fra ældre Tider har modtaget og i hvis Sted der kan være stor Betænkelighed ved at sætte andre, som

[1]) „Darin sind wir einig" — skrev Lessing til sin Broder — „daß unser altes Religionssystem falsch ist; aber das möchte ich nicht mit Dir sagen, daß es ein Flickwerk von Stümpern und Halbphilosophen sey. Ich weiß kein Ding in der Welt, an welchem sich der menschliche Scharfsinn mehr ergangen und geübt hätte, als an ihm."

Digitized by Google

muligen i enkelte Henseender kunne fortjene Fortrin, i andre staae væsentligen tilbage for de eengang vedtagne. Om end ikke af anden Grund maatte man formedelst Miskjendelsen af det kirkelige Lærebegrebs Betydning og historiske Udvikling finde Betænkelighed ved at hilse de „de tydske Katholiker“ og „de protestantiske Venner,“ med saa høi Jubel, som den, hvortil Forfatteren overlader sig i den tredie Prædiken: „Die Fortschreitenden.“ Disse Partier have endnu for utydeligt et Physiognomie til at man med nogen Sikkerhed tør fælde en afgjørende Dom over deres Bestræbelser. Omendskjøndt begge ofte og høit nok have erklæret sig for det protestantiske Skriftprincip, og uagtet de tydske Katholiker ved den Leipzigske Troesbekjendelse factisk have protesteret mod, udelukkende at ville støtte sig til moralske Grundsætninger, synes dog den Formodning ikke ubegrundet, der bestemmer Maalet for deres Bestræbelser som Tilveiebringelse af almindelig Tolerance ved at bortvende de Christnes Opmærksomhed fra deres Religions theoretiske Lærdomme og derimod fremstille de praktiske Forskrifter som Christendommens egentlige Væsen. Men denne Bestræbelse har en ganske anden Overbeviisning til Forudsætning, end den protestantiske Kirke vedkjender sig, der gaaer ud fra det Princip, at den sande virksomme Kjærlighed først udspringer fra den sande Tro — et Princip, som destoværre ofte nok er blevet theoretisk og practisk fremstillet eensidigt og forkeert, men hvis Sandhed er, at den christelige Moral, losreven fra det religiøse Elements historiske Rod, hvoraf den er fremvoxet, hverken kan bevare Forpligtelsernes og Bevæggrundenes Liv, Inderlighed og Styrke eller overhovedet gjøre Fordring paa Anerkjendelse som fuldkommen fornuftmæssig. Hvorledes en Overbeviisning kunde opkomme, der lover Menneskene en lykkelig Fremtid ved at reducere Troens Element til et Minimum, sætte almindelig Tolerance og den virksomme Kjærligheds

Digitized by Google

Princip til første Udgangspunkt, lader sig forklare af en Betragtning, som bliver staaende ved den historiske Kjendsgjerning, at Menneskenes Iver for den religiøse Metaphysik altfor ofte har vist sig i omvendt Forhold til deres Jagttagelse af de practisk-sædelige Grundregler. Men derved omstyrtes ikke en anden, ved Historie og Erfaring ligesaa bestyrket Sandhed, at de fuldkomneste, ædleste, meest omfattende Kjærlighedens Værker ere udførte af Mennesker og Samfund, som øste deres Glæde, Trøst, Begeistring af religiøse Forestillinger, medens Deister, Theophilanthroper, Philalether og saamange Andre, der ansaae al Religion, som gik ud over den blotte Antagelse af et høieste Væsen, for større eller ringere Overtro, hverken kunde tilfredsstille sig selv eller Andre og intet Spor efterlod af nogen varig Virksomhed til Menneskehedens Forædling. — Efter Dr. Johannsens Fremstilling er nu nærmest de nye Partiers Virksomhed fremhævet fra den Side, hvor denne viser sig i det fordeelagtigste Lys, nemlig som Opposition mod de saakaldte Gammeltroendes stive og forargelige Bogstavorthodoxie. Men derved er dog kun vundet en ufuldstændig og eensidig Indsigt. Sagen er ikke ført tilbage til de Principer, hvorfra den egentlig maa bedømmes. Forfatterens egen christelig rationalistiske Dogmatik har suppleret og udjævnet, hvor en saadan Hjælp syntes ham nødvendig til at skjærme de omhandlede Partiers Anskuelser. Men derved er jo ikke engang givet et tro historisk Billede af Tingenes objektive Stilling. Der er kun afgivet et Votum om, hvorledes Forfatteren mener, at de nye Bevægelser bør udvikle sig for med Rette at turde haabe paa en heldig Fremgang. Da Forfatteren i sit Forord selv bemærker, som vi have hørt, at i de to sidste Prædikener er den historiske Deel af deres Indhold fremstillet i nogen anden Skikkelse, end da de bleve holdte, kunne vi ikke med Sikkerhed vide, hvorvidt han i det mundtlige Foredrag blot har indskrænket sig til

Digitized by Google

almindelige Betegnelser eller saa ubeforholdent som i det trykte Skrift har henført sin Skildring af Nutidens religiøse Retning til de navngivne Partier. Dersom det Sidste har været Tilfældet, da maae vi, selv fra Forfatterens Standpunkt, anse dette for ubetimeligt. I Guds Huus søger Menigheden Opbyggelse og Andagt, vil høre det evig Gyldige og Faste, og ikke de Navne, hvormed strax forbinder sig Tanken om de forskjellige theologiske Anskuelser, for hvis Skyld Partierne afdisputere hinanden Ret til at gjælde for sande Christne, og som dog ere af en saadan Beskaffenhed, at de ikke kunne afgjøres under de Betingelser, der ere foreskrevne Prædikantens Virksomhed. Ikke uden Bekymring for den evangeliske Kirkes Fremtid kan man betragte det Forslag, hvilket en saa frisindet Theolog som de Wette har følt sig dreven til for nylig at fremsætte (i sit Skrift das Wesen des Glaubens), at nemlig den kirkelige Gudstjeneste skulde indskrænkes til Oplæsning af Bibelen, Sang, Bøn og Sacramenternes Forvaltning, medens det frie Foredrag over religiøse Gjenstande maatte forbeholdes private Sammenkomster, hvor de førte Ordet, som bedst tiltalede vedkommende Kredse. Det forskjellige og modsatte Indtryk, som Prædikener af den Art som de anmeldte fremkalde, kunde imidlertid synes at give de Wettes Forslag et vist Medhold.

Die Ergießungen eines vollen Herzens, Predigt am letzten Sonntage des Jahres 1845 von Dr. J. C. G. Johannsen. Pr. 16 ß. (Zum Besten nothleidender Gemeindeglieder [1]).

Fire Prædikener af J. C. Boisen. Andet Oplag. Schubothes Forl. Priis 32 ß. [1]).

---

[1]) Ikke tilsendt til Anmeldelse.

Digitized by Google

Den Fremmedes Afskeed. Prædiken paa 26 S. e. Tr. ved Superintendent-Embedets Nedlæggelse i Glauchau af Dr. A. G. Rudelbach. Paa Dansk bearbeidet af Forfatteren selv. 24 S. Ditlewsens Forlag. Pr. 16 ß. [1]).

Smykker Eder! tager Høitidsdragten paa! Prædiken af Dr. ph. Bloch Suhr. 2 Opl. hos Høst. 16 ß. [1]).

Kirkelige Leilighedstaler af P. Tetens, Sognepræst i Horsens. Pr. 72 ß. [1]).

B. Katechetik.

Bibelske Historier til Børnelærdom, ved O. Jensen. 150 S. 12mo. 24 ß. Ditlewsens Forlag [1]).

Dr. Morten Luthers lille Catechismus forfattet i bequemme Sange under følelige Melodier af P. Dass. 274 S. Ditlewsens Forl. 54 ß. [1]).

C. Psalmer og Andagtsskrifter.

Den danske Psalmedigtning, samlet og ordnet af C. J. Brandt og L. Helweg, Candidater i Theolog. 5—9 Hefte à 48 ß. Reitzels Forlag.

Den hurtigere Fremgang, som dette Foretagende har havt, idet Udgiverne snart nærme sig til Kingos Tid, maa glæde enhver Ven af den danske Kirkehistorie og Psalmelitteratur, saameget mere som ikke faae ubekjendte Digte her fremdrages, tildeels efter Manuskripter, fra 17de Aarh. Samlingen er nu opvoxet til 484 Nummere. Biographierne for de første Digtere i den

[1]) Ikke tilsendt til Anmeldelse.

Digitized by Google

antagne anden Periode 1570—1699 ledsage det 7de Hefte og ere forsaavidt mere interessante, som de fleste af disse Digteres Levnet er mindre almindelig bekjendt.

Psalmer og Sange til Julen, udg. af J. F. og R. T. Senger. 28 Numere. Priis 8 ß. Reitzels Forlag.

Aaben Skrivelse til hvem der vil læse den og navnlig til det Kjøbenhavnske Præsteconvents Comitee til en ny Psalmebogs Udarbeidelse, fra syv og tyve danske Præster. 21 S. Reitzels Forlag. 16 ß.

Dette Brev, som er undertegnet af Pastor V. Birchedal og 26 andre Geistlige, gaaer ud paa at forebygge den Virkning af de over Comiteens Prøveheftc indkomne Betænkninger, at det skulde faae Udseende af, „at den danske Menighed og dens Præster frabade sig en saa velsignet Gave" (p. 17) og ender med den Erklæring, „at, skjønt flere af dem, der have underskrevet, alt have indgivet særskilt Betænkning i Sagen, og naturligviis ønske, at deres Bemærkninger om Adskilligt, navnlig om Optagelsen af adskillige ældre Kjernepsalmer i mere uforandret Form, maatte blive paaagtede, vilde de dog, selv om Comiteen ikke skulde gaae ind paa disse deres Ønsker, betragte en heel ny Psalmebog af den Beskaffenhed som Prøveheftet, som en riig og sjelden Velsignelse for Kirken i Danmark" etc. (p. 17). Man kan være ganske enig i denne Anskuelse, uden derfor at anse en saadan Psalmebog for den, der skulde kunne gjennem den huuslige Brug finde saadan Indgang, at den i sin Tid kunde blive forordnet til almindelig Brug i hele Landets Kirke, og man kan istemme Ønsket, at Comiteens Medlemmer ville fortsætte det begyndte Arbeide (p. 19), som vil tilfredsstille Mange og være Alle en værdiefuld Psalmesamling, uden derfor at misbillige, at Kjøbenhavns geistlige Con-

Digitized by Google

vent, der havde foresat sig at virke for en almindelig Kirkepsalmebogs Tilvejebringelse, ikke „vilde vedkjende sig et Arbeide, som Kirkepsalmebog, der var udført efter Proveheftets Type." (Dansk Kirketidende Nr. 27). Den her omhandlede Skrivelse kunde derfor ikke influere paa Sagens Gang og Udfald i Conventet; hvorvidt den vil have Indflydelse paa Comitee-Medlemmernes Beslutning, vil Fremtiden vise.

Christelige Betragtninger til hver Dag i Aaret. Efter „Morgenklänge aus Gottes Wort, von E. Arndt." Paa Dansk udgiven af L. Mau, Præst i Haarlev. 616 S. Gyld. Forl. 1 Rbd. [1]).

Den banede Pillegrimsvei til Zions Bjerg, af D. Hollazen, tilligemed Joh. Arndts Morgen- og Aften-Bøn, samt en Morgen- og Aften-Psalme. 130 S. Ditlevs. Forl. Priis 16 ß. [1]).

J. Gossner, Vei til Salighed i Spørgsmaal og Svar, efter den hellige Skrifts Veiledning. 2 Oplag. 48 S. 16 ß. Ditl. Forl. [1]).

Daaben og Nadveren, Tractat mod vor Tids Sacramentsværmere, af L. Christiani. Priis 6 ß. Samme Forlag [1]).

„Jesus er den gode Hyrde," Tractat af M. Melbye, 40 S. Priis 16 ß. Samme Forlag [1]).

D. Kirkeret.

Den lutherske Kirkeforfatnings Princip, betragtet med Hensyn til det baptistiske Spørgsmaal. Af Lic. J. A. Bornemann. (I Theol. Tidsskr. 9 Bd. S. 225—319).

---

[1]) Ikke indsendt til Anmeldelse.

Digitized by Google

Om Baptistbørns Daab, Protest imod Mag. Mollers Inserat i Berlingske Tidende, af V. Birchedal, Sognepræst for Sønderomme- og Houen-Menigheder. 30 S. Reitzels Forl. Priis 16 ß.

Dette lille polemiske Skrift, hvori Forf. blandt Andet paastaaer, at den bestaaende Tvangsforanstaltning med Hensyn til Baptistbørns Daab har sin Rod i Pelagianismen (p. 4), at Barnedaaben gjennem Aarhundreder alene har aabnet Adgang til Kirken (p. 10), og at Mag. Mollers Forsvar for Baptistbørnenes Daab smager af Papisme (p. 14), minder om Jesuitisme (p. 15) og har sin Grund i Vantroe (p. 16) — henføre vi til Kirkeretten saameget hellere, som vi fornemmelig finde Anledning til at gjøre opmærksom paa den Theorie af Statens og Kirkens Forhold til hinanden, som ligger til Grund for Forfatterens Raisonnements. — Han kan kun finde Staten fristet til at anordne Baptistbørns Daab, fordi „den er vant til at lægge stor Vægt paa Uniformeringssystemet og lettere troer at kunne haandtere Alt, naar den lever i den Indbildning, at i Livet staaer det ligesaa stivt og snoreret til som i de aarlige systematiske Fødsels- og Dødelister" o. s. v. (p. 3). Man maa troe, at Forf. har meent at kunne bryde Staven over en Foranstaltning uden at have værdiget de Forhandlinger et Blik, som ere offentliggjorte angaaende den; thi han vilde ellers ikke kunne være uvidende om, at ganske andre Synspuncter ligge til Grund end Uniformeringen og Listerne. Paa et andet Sted siger han, at det er Kirken aldeles uvedkommende, om Staten har givet fremmede Religionssamfund fuld Religionsfrihed eller kun en indskrænket Tolerance (p. 12), og at Staten kan „paa sit eget Ansvar proclamere, at enhver ikke barnedøbt Borger vil den ikke taale i sit Skjød; thi Kirken kunde og turde ikke modsætte sig det ifølge christelige Grunde" (p. 29—30). Forf. prædiker med saadanne Yttringer et Terri-

Digitized by Google

torialsystems frieste Regimente; men det skeer ligesom i Thomasii Tid kun under Forudsætning af Kirkens fuldkomneste Uafhængighed ved Siden deraf: „Ordets Tjenere gaae ud fra den kirkelige Bevidsthed uden at bekymre sig om, at Staten har begaaet en Inconsequents, eller skulde hvergang Staten var inconsequent, Kirken ogsaa blive det“? (p. 12). Han finder, at det var en skjön Tid, da Kirken i de 3 første Aarhundreder stod (der) aldeles fri og uafhængig, ja endog i Modsætning til Staten; Statskirkerne har Gud tilladt at bestaae en saa lang Tid, og „det er ikke skeet uden Velsignelse af ham, der ogsaa udledte store Ting af den babyloniske Landflygtighed for Israels Folk“ (p. 16). Formodentlig er hans Mening, at Statskirkernes Tid nu er forbi; han finder naturligviis dette Begreb ophævet ved den Augsburgske Confessions 18 Art. (p. 28), men ligesom han derved anvender de endnu udviklede protestantiske Anskuelser paa den senere Kirke, saaledes tillægger han den Augsb. Bekjendelse en Gyldighed, som Symbolet ikke har, idet han kalder den „Kirkelov her i Danmark.“ Han gaaer ud fra Confessionens Begreb om den verdslige Magt, som identisk med Staten; den har kun at opretholde borgerlig Fred: den frie Kirke kan ingen Medvirkning behøve; man anbefaler Statens Forsorg af Vantroe, fordi man frygter for, „at Herren ikke selv kan finde hver eneste Sjæl, som tidlig eller sildig vil lade sig finde af ham“ (p. 17), fordi man troer, „at vi kunne bære større Omhu for et Menneskebarn end den, Han bærer, der gav sin Søn til en Igjenlösnings Betaling for de Smaae“ (p. 19). Det frie Ord og de frie Sacramenter ere det Eneste, hvorved Herren vil finde Menneskens Børns Hjerter (p. 18). Med eet Slag brydes saaledes Staven over alle de Foranstaltninger i det ordnede Samfundsliv, der directe eller indirecte skulle tjene til christelig Culturs

Digitized by Google

og Religiositets Fremme, ligeindtil den i hele Kirken gjeldende Lov, at de i Kirkens Skjød fødte Børn skulle døbes (p. 21).

Intet er lettere end at løse Forviklinger ved at overhugge Knuden; naar Staten indskrænker sig til det Materielle og Borgerlige, medens Kirken isører sig den Skikkelse, som vi pleie at tænke os hos en Secť eller en Association, er der ingen Conflict af Betydenhed. Men Statens Idee har i vor Tid gjort sig gjeldende med et ganske andet fyldigt Indhold som det Fornuftinstitut, der mere eller mindre directe omfatter enhver Side af Livet, og det er netop Tidens som Videnskabens Opgave at udfinde den Vei, ad hvilken der kan skrides fremad i Udviklingen af de Goder, som Forf. selv ikke nægter at Statskirkerne have tilført det europæiske Folke- og Statsliv. Hvorlidet Forfatterens Theorie formaaer at tilfredsstille i dens skarpe Sondring af Stat og Kirke, har han paa en Maade tilsidst selv indrømmet, idet han erklærer sig ude af Stand til at løse det Spørgsmaal, hvad der skal skee, naar den ene af Forældrene er Baptist og den anden forlanger Barnet døbt; han protesterer kun i dette Tilfælde mod Politie- og Statsmagt og vil, at „Sagen skal overlades til den frie Overeenskomst imellem Vedkommende og Kirken" (p. 27), men han glemmer at omtale, om en fri Overeenskomst mellem de tvende Forældre skal afventes, eller om der i en christelig Stat maa gives Domstole, som skal afgjøre, hvis Villie der skal gjelde, og en executiv Magt, der skal skaffe Retten Fremme. Anm. tvivler paa, at enhver Læser vil indrømme „at Besvarelsen af dette Spørgsmaal aldeles ingen Indflydelse kan have paa Bedømmelsen af det Forhold, som bør udvises mod de Børn, hvis Forældre begge ere Baptister" (p. 27). Tvertimod turde det endog gribe forstyrrende ind i Forfatterens dogmatiske Argumentation i Begyndelsen af Bogen (p. 5—8), hvor han i Modsætning til Pelagianismens discrete Betragtning af Indi-

Digitized by Google

viderne, paa det Stærkeste urgerer Barnets organiske Sammenhæng med begge Forældrene, saa at Barnets Sjæl selv efter Fødselen „er som et Embryo, der ubevidst hviler i Forældrenes aandelige Moderskjød, som tænke for det, bede for det, beslutte for det, som for en Deel af deres eget Væsen" (p. 8); men naar Forf. i Slutningen af Bogen lader det være nok med, at Bøn om Daaben gjøres af Fader eller Moder (p. 27), synes han selv at indrømme den af ham saakaldte pelagianske, blot mechaniske Forbindelse mellem Barnet og den ene af Forældrene. Der hører mere til at drøfte Spørgsmaalet om Baptisterne end en letflydende Pen, kraftige Ord og en blussende Iver.

3. Tidsskrifter.

Tidsskrift for udenlandsk theologisk Literatur. Udgivet af Dr. H. N. Clausen. 3die og 4de Hefte. 1845. Reitzels Forlag. Priis 48 ß.

Dansk Kirketidende, udgivet af R. T. Fenger og C. J. Brandt, Candidater i Theologien. 1845. Nr. 1—16. (Et Numer ugentlig à 8 ß.)

Theologisk Tidsskrift. Udgivet af Dr. C. E. Scharling og Dr. C. T. Engelstoft. 9 Bind 2 Hefte. Reitzels Forlag. 1 Rbd.

Tidsskrift for Almueskole- og Seminarievæsenet. Udg. af J. Jensen, Prof. og Seminarieforstander. Tredie Aarg. 3 Hefte. Reitzels Forlag. Pr. 1 Rbd. f. Aarg. [1]).

Af det historiske Indhold af dette Tidsskrift kan Anm. ikke undlade at henlede Opmærksomheden paa et Par Puncter

[1]) Siden 1843 er i alt udkommet 3 Aargange; den tredie sluttes med nærværende Hefte, medens de tidligere udkom i 4 Hefter.

Digitized by Google

af glædelig Beskaffenhed. I en Beretning om Undervisningen paa Jonstrup Seminarium af G. H. Horst (p. 344—54) gives en Udsigt over Seminaristernes Øvelse og Uddannelse i den practiske Retning, som vidner om, at der med Omhu sørges for at forberede dem til at være Lærere i alle Fag, navnlig ved Hjelp af den Skole, som findes paa Seminariet selv og nu tæller ikke mindre end 60 Børn. Frugten af saadanne Øvelser er imidlertid væsentlig afhængig af den forudvundne Kundskab og Aandsdannelse, men ogsaa i denne Henseende berettes (p. 231) det Fremskridt, at i Aaret 1845 er med Overbestyrelsens Samtykke Læregjenstandenes Kreds udvidet, navnlig mangler ikke længere Verdenshistorie, Naturbeskrivelse og Naturlære, og i Tydsk undervises nu 2 Timer ugentlig, hvilket ligeledes maa ansees for et betydeligt Fremskridt, da det er det eneste fremmede Sprog, der læres. Kun staaer endnu stedse den store Hindring iveien for en fuldstændigere og høiere Dannelse af Skolelærerstanden, at Seminariets Cursus er saa snævert begrændset i Tiden, og at det ikke kan støtte sig til en sikkrere og større Fordannelse paa Forberedelsesseminarier, som Tilfældet er i andre Lande, navnlig i Tydskland. (Jfr. Theol. Tidsskr. 8 Bd. S. 227.)

Digitized by Google

VII.

Det christelige Underbegreb *). Af F. W. Andersen, Sognepræst til Nordrup og Farringløse Menigheder i Sjellands Stift.

Naar Fortidens Dogmatikere i deres Systemer af den christelige Troeslære have skullet anvise Underbegrebet dets Plads, da var det ligesom blevet til Sædvane ikke at henføre dette Begreb under en særegen locus, som et egentligt Dogme, men dets Plads blev i Almindelighed enten bestemt under Afsnittet om den guddommelige Aabenbaring, eller det blev, og især da, naar de negative Retninger reiste sig fjendtlig mod den positive Christendom, udført under en særegen Form, som egentlig laae ind under Apologetikens Enemærker, idet der afhandledes Angrebene paa og Forsvarene for Christendommen, under hvilket sidste Punct da Underbegrebet subsummeredes. Naar vi derfor betragte Underbegrebets Udvikling ad den historiske Vei, da er det enten den eensidig apologetiske Interesse, som vil møde os, den isolerede Interesse for at værne om Kirkens historiske Grundlag i den evangeliske Beretning, som i dette Tilfælde,

*) Denne Artikel udgjør en Deel af en Afhandling („det christelige Underbegreb i historisk Udvikling"), som var bestemt til at udgives for Erhvervelsen af den theologiske Licenciatgrad; men da den ansøgte Dispensation for at affatte den i det latinske Sprog nægtedes, foretrak Forfatteren at meddele følgende Stykke deraf i den oprindelige Skikkelse.

Digitized by Google

ofte med Exclusion af al dybere gaaende Randsagelse, søgte at udvikle sit Forsvar ved at omgive Frelserens Personlighed med Miraklernes straalende Nimbus, men ikke den frie, uhildede Stræben, der ved at vandre den christelige Erkjendelses egne Veie, søgte at klare og udfolde Begrebets indre Betydning efter dets metaphysiske Grundlag i dets Eenhed med det Dogmatiske, hvorved kun den Side kunde afvindes Begrebet, som derefter med fuld Virkning kunde vendes som apologetisk Vaaben mod den positive Christendoms Fjender. Eller paa den anden Side er vel Underet optaget i Kredsen af Kirkens Lærebestemmelser, men, medens Dogmatikerne især fra den patristiske Literaturs Udgang til den nyeste Tid have miskjendt dets Betydning, ere Undersøgelserne herom ligesom førte i Christendommens Forgaard, idet en nærmere Gjennemgaaen af dets historiske Behandling ofte uvilkaarlig fører hen til Tanken om, at det kun har været betragtet som en Flitterglands, der blot qvantitativt skulde forhøie den Glands, som udstraalede fra Frelserens Skikkelse. Idet derfor Underbegrebet selv, som skulde være en videnskabelig Udvikling af Underets Væsen, enten har været som et exoterisk Appendix til Dogmet om den guddommelige Aabenbaring, eller som et udvortes Bolværk, der opbyggedes til Værn mod de indtrængende Fjender, uden at staae i nogen ret organisk Forbindelse med den øvrige Lærebygning, og Kirkelærerne desuden ikke saameget gjorde Underbegrebet i dets Heelhed til Gjenstand for Betragtningen, som indlod sig i vidtløftig Undersøgelse af de enkelte undersulde Facta, da maa det vistnok indrømmes med fuld Anerkjendelse af alt det Fortrinlige, som Literaturen i denne Henseende, især i den nyere Tid, frembyder, at Underbegrebet endnu ikke udtømmende er behandlet under et specifisk dogmatisk Synspunct, ligesom det for den historiske Betragtning vil være indlysende, at der først i de seneste Tider, og da kun sporadisk, har været Tale om en

Digitized by Google

egentlig theologisk-videnskabelig Udvikling af Begrebet i dets Selvværd. Det er derfor ikke blot i en ufuldendt dogmatisk Form, at Begrebet er overleveret Nutiden, men det har desuden lidt under en Mangel paa den dogmatiske Interesses Abstraction fra den apologetiske, der bærer Vidnesbyrd om en Behandling af den nærmest foregaaende Tid, i hvilken det rette Syn paa Videnskabens Organisme i dens forskjellige Deles cykliske Forhold ikke var opnaaet. Vi ville ikke her, ved nærmere at gaae ind paa en Betragtning af Underets apologetiske Betydning for Nutiden i dens Eenhed med den dogmatiske, foregribe os selv i et Stof, som nedenfor vil blive Gjenstand for nærmere Behandling, men have kun foreløbig villet antyde Dette, for derved at angive nærværende Afhandlings Plan som et Forsøg paa en Begrundelse af Underbegrebet efter dets metaphysiske Grundlag og dogmatiske Betydning i Forhold til Nutidens Videnskab, hvortil vi gjennem en Fremstilling af Begrebets historiske Grundformer ville bane Veien. Medens vi herved ville søge at vindicere Underbegrebet en selvstændig dogmatisk Betydning, have vi ingenlunde overseet, at der i dette Begreb tillige slumrer et vægtigt apologetisk Moment, ligesom det er aabenbart, at det maa fordres af os, at vi, ved at afhandle Underbegrebets Stilling i Nutidens Dogmatik, føre Undersøgelsen over paa Apologetikens Gebet, hvor enhver enkelt christelig Læresætning under Nutidens videnskabelige Forhold har en Strid at bestaae for at hævde sin Plads i den christelige Troeslære *).

*) Det i Afhandlingens oprindelige Skikkelse nærmest følgende Partie, der ikke her meddeles, indeholder Begrebets Udvikling i den patristiske og scholastiske Literatur, samt afhandler Reformatorernes Stilling til samme.

Digitized by Google

Fremstilling af Underbegrebet fra Spinoza til Schleiermacher.

Ofte nok og med tilstrækkelig Grundighed er den spinozistiske Philosophies Indflydelse saavel paa de christelige Troeslærdommes videnskabelige Fremstilling som i Almindelighed paa den christelige Verdensanskuelse bleven udviklet, til at det ikke kan ansees for nødvendigt her at gaae ind paa en Bestemmelse af denne i dens Almindelighed, hvorimod en Fremstilling og Critik af Spinoza med Hensyn til vor Opgave i det Enkelte forholdsviis vil blive udførligere, da hans Betragtning af Underet, skjøndt eensidig reflecterende og negativ, deels er den virkelige Begyndelse til en videnskabelig Opfattelse af Begrebet, deels selv af den nyeste Speculation ansees som det første Stød til den negative Behandling *) og, idet den navnlig er Forbilledet for det attende Aarhundredes Naturalisme, ved en videre Udførelse senere vil spare os gjentagende Vidtløftighed. Kun med bestemt Hensyn til vor Opgave maae vi først henvende Opmærksomheden paa hans Systems almindelige Beskaffenhed. At Spinozismen er Pantheisme, almindeligviis betragtet som fremstillende sig under Akosmismens Form, og at den derved af den moderne Speculation betragtes som dens Begyndelse, skjøndt den, idet den ikke staaer i nogen organisk Forbindelse med den leibnitz-wolfske Philosophie, „et heelt Aarhundrede laae nedgravet som en død Skat" **), er bekjendt. Men det er paafaldende, at man ved at undersøge Spinozas Undertheorie ***), ikke kan spore hans særegne speculative Aand;

*) D. F. Strauß, Christl. Glaubensl. Overs. af Brochner, I. 212.
**) Strauß S. 51 f.
***) 3 Hovedsagen indeholdes denne i Tract. theol. polit. Cap. VI. Dr. Paulus's Udgave (Jena 1802) II. p. 233 ff.

Digitized by Google

Spinozas storartede Characteer oploser sig i smaalige Analyseringsforsøg; han har tabt sit philosophiske Høidepunct og staaer her paa Reflexionens fladeste Enemærker. Men denne Omstændighed er, skjøndt mærkelig, tillige i høi Grad betegnende for Spinozas religionsphilosophiske Anskuelse. Thi, naar vi efter almindelig Skik ville paralleliſere Spinoza med de nyere speculative Philosopher, som selv erkjende hans Slægtskab med sig, da ere ogsaa disse i deres Anskuelse af Guds Forhold til Verden ofte tilbøielige til en Naturforgudelse, idet Verdens Modsætningsforhold til Gud ikke tilbørlig accentueres under den kun relativt gyldige Eenhedsbetragtning, men hos dem af disse, der bekjende sig at staae paa Christendommens Grund, hæver det Guddommelige sig op i en selvstændig Væren, over og uafhængig af Verden, der vel betragtes som gjennemstrømmet af Guds Aand, men ikke paa ægyptisk Viis som et Fængsel, hvori det guddommelige Væsen holdes bunden uden at kunne gjennembryde det. Anderledes hos Spinoza. Hans Gud er en absolut Naturgud, livløs og fortabt i Substantsen *), hans System er i Ordets strenge Forstand Pantheisme, som seer Gud kun i Verden, aldrig over den **).

---

*) Dog kalder Spinoza sin Gud „Livet." Hvorledes imidlertid dette er at forstaae, nemlig som det Liv, der kun kommer til Existents i Skabningens almindelige Liv, (hvorfor ogsaa Spinoza lader sine Categorier af essentia og exsistentia falde sammen hos Gud) fremlyser klart, naar han siger: „Res ipsas habere vitam dicimus. Vis autem, qua Deus in suo esse perseverat, nihil est praeter ejus essentiam, unde optime loquuntur, qui Deum vitam vocant." Cogit. Metaph. VI.

**) „Deum enim omnium causam immanentem, ut ajunt, non vero transeuntem statur." Skjøndt Spinoza nu selv i dette Brev søger at afværge Bebyldningen for Materialisme, idet han forsikrer, at De ere i en gjennemgribende Vildfarelse, „qui putant, tractatum theol. polit. eo niti, quod Deus et natura (per quam massam quandam sive materiam corpoream intelligunt) unum et idem

Digitized by Google

Men netop derfor savner hans Underbegreb den egentlig philosophiske Character, fordi det her ikke kan blive Gjenstand for Philosophien i Spinozas pantheistiske Form, der, idet den afværger Alt, som ligger udenfor Naturens almindelige Love, ophører der, hvor det Supranaturalistiske begynder. Thi, naar det maa indrømmes, at Underbegrebet for saavidt har sin egentlige Rod i en supranaturalistisk Anskuelse, som den Lov, hvorefter det sker, vel ikke er over Naturen, men dog, som nedenfor udførlig skal vises, over den forkrænkede Natur, da kan en Philosophie, som kun vil anerkjende den almindelige Naturs altbevægende, men ubevidste og upersonlige Grundkraft som det Høieste, kun critisk indlade sig paa et Begreb, som grunder sig i Tanken om en høiere Natur. Derfor kan Spinoza ligesaalidt selv fremstille et Underbegreb, men hans hele Theorie har alene til Formaal at opløse Kirkens Lære og reducere de i denne indeholdte enkelte Facta til naturlige Begivenheder. At denne Critik indtraadte, var saa langt fra at hemme Begrebets Udvikling, at den meget mere, idet den gav det første Stød til Erkjendelsen af dets uadæquate Form og dermed drog en Række Angreb efter sig, tillige blev det første Moment i Begrebets Omformning.

Udviklingen af sin critiske Underbetragtning begynder Spinoza med en Fremstilling af den da almindelig gyldige Bestemmelse af Underets Begreb, hvorefter det sees som bestaaende i usædvanlige Hændelser, der stride mod den af Naturens sædvanlige Orden fremgaaende almindelige Betragtning af Naturfor-

---

sini", er det dog med fuld Ret, at Hegel (Wiss. d. Log. II. S. 197) betegner hans System som en orientalsk Emanation, naar han selv bekjender, at hans Gudsbegreb ikkun omfatter den immanente, ikke den transscendente Gud, medens Materialismens Begreb her ikke er anvendeligt, da han dog ikke identificerer Gud og Materien.

Digitized by Google

holdene *), og disse Hændelser især da betragtes som Beviser for Guds Existents, naar det bliver aabenbart, at Naturen i disse gaaer udenfor sin Orden **), idet Gud, saalænge Naturens Kræfter virke, er en erkeslos Tilskuer, og omvendt, Naturen er blot passiv, saalænge Gud virker. Mod dette deistiske Underbegreb vender Spinoza med fuld Ret sin opløsende Critik. Destructionsforsøget gaaer frem gjennem fire forskjellige Stadier, der skille sig i to Hoveddele, en metaphysisk, som omfatter de tvende første, og en exegetisk, som omfatter de to sidste. Den dobbelte Side, fra hvilken Critikens metaphysiske Deel fremstilles, er a) Intet skeer mod Naturen, som er uforanderlige Love underkastet, hvorpaa en Definition af Underet bygges ***). b) Af Miraklet kan Intet sluttes med Hensyn til Antagelsen af et guddommeligt Forsyn, som har en langt bedre Grund i Naturens uomskiftelige Orden ****).

Sin første Sætning, at Intet skeer mod Naturens faste og uforanderlige Love, støtter Spinoza til Erkjendelsen af, at Naturens Love ere villede af Gud, og derfor ere sande og evige †). Hvad der derfor strider mod Naturlovene, strider ogsaa mod Guds Væsen, eller, idet Gud i Underet handler

---

*) Vulgus enim tum Dei potentiam et providentiam quam clarissime constare putat, quum aliquid in natura insolitum et contra opinionem, quam ex consvetudine de natura habet, contingere videt. Tract. theol. polit. VI. p. 233.

**) Et nulla re clarius existentiam Dei probari posse existimant, quam ex eo, quod natura, ut putant, suum ordinem non servet. Ibid.

***) Ostendam, nihil contra naturam contingere, sed ipsam aeternum, fixum et immutabilem ordinem servare.

****) Nos ex miraculis nec essentiam nec existentiam et consequenter nec providentiam Dei posse cognoscere, sed haec omnia longe melius percipi ex fixo et immutabili naturae ordine.

†) Omne id, quod Deus vult sive determinat, aeternam necessitatem et veritatem involvit. P. 235.

Digitized by Google

mod disse, handler han mod sin egen Natur *). Som vi allerede ovenfor i Almindelighed have bemærket, er denne Argumentation slaaende med Hensyn til den Udvikling, Underbegrebet til Spinozas Tid havde modtaget, idet dets Væsen, som forhen udviklet, sattes i en Suspension af Naturens Love. Men, naar Spinoza siger: „clarissime sequitur, leges naturae universales mera esse decreta Dei", da maa fra det christelige Standpunct hertil bemærkes, at disse kun forsaavidt ere decreta Dei, som den af Synden forkrænkede Naturtilstand er anstuet af Gud fra Evighed i Alvidenhedens Raad, men oprindelig ere villede netop anderledes, nemlig som uforkrænkede af Synden, som uformørket Gjenskin af Skaberens Væsen, og altsaa netop derfor ikke ere mera decreta Dei, fordi Synden, hvis vi ikke ville indrømme det calvinske decretum horribile, er saa langt fra at være decretum Dei, at den er hans Væsens absolute Modsætning. Om denne Betragtning af Underets Væsen som et Gjennembrud af Naturens oprindelige Lov, der er identisk med dens Lydighed mod Aanden, kunde der ifølge Sagens Natur vel ikke være Tale hos Spinoza, men, naar han paa sin anførte Argumentation bygger den Sætning, nomen miraculi non nisi respective ad hominum opinionem posse intelligi et nihil aliud significare quam opus, cuius causam naturalem exemplo alterius rei solitae explicare non possumus, maae vi henvise til den i næste Afsnit fremsatte positive Udførelse af den angivne Grundtanke som Beviset for, at den spinozistiske Critik ikke er tilstrækkelig for enhver Fremstilling af Begrebet, men at dens af de Moderne høit overvurderede Fortjeneste ikke er den, at have bibragt Underbegrebet

*) Si quis statueret, Deum aliquid contra leges naturae agere, is simul etiam cogeretur statuere, Deum contra suam naturam agere, quo nihil absurdius. Ibid.

Digitized by Google

et dræbende Stød, men kun, hvad ogsaa den christelige Theolog bør bevare til skjønsomt Minde for den store Philosoph, ved sin reflecterende Destruction at have givet den første Impuls til en videnskabelig Fremstilling deraf.

Gyldigheden af den anden Thesis i sin Undertheories første Halvdeel, at man nemlig ved Miraklerne aldeles Intet kan begrunde om Guds Tilværelse og Væsen eller om det guddommelige Forsyn, udfører Spinoza gjennem den Sætning, at den i og for sig ubekjendte Gud kun kan erkjendes gjennem visse Grundbegreber, som ere hævede over al Usikkerhed og Amphibolie *). Derfor maae Naturlovene betragtes som uantastelige af enhver hvilkensomhelst Magt; thi Alt, hvad der modstrider Naturen, modstrider ogsaa hine primitive Grundbegreber, som udledes af den, og fuldkaster derfor det sikkre Grundlag for den menneskelige Viden **). Med langt større Ret, mener derfor Spinoza, bør de Gjerninger, som ligge klart for Dagen, betragtes som Guds Gjerninger og henføres til den guddommelige Villie end de, som vi ikke kunne begribe, omendskjøndt de vække vor Forbauselse ***). Derfor ere selve Naturens Love som bevægende sig ud i det Uendelige og betragtede under Evighedens Synspunct, *sub specie quadam*

---

*) Quum Dei existentia non sit per se nota, debet necessario concludi ex notionibus, quarum veritas adeo firma et inconcussa sit, ut nulla dari neque concipi possit potentia, a qua possint immutari. Ibid. p. 237.

**) Quare, si concipere possemus aliquid in natura ab aliqua potentia (quaecunque demum ea fuerit) posse fieri, quod naturae repugnet, id primis istis notionibus repugnabit, adeoque id ut absurdum reiiciendum vel de primis notionibus dubitandum.

***) Longe meliore jure ea opera, quae clare et distincte intelligimus, Dei opera vocanda et ad voluntatem Dei referenda quam ea, quae plane ignoramus, quamvis imaginationem valde occupent et homines in admirationem sui rapiant. P. 233 c.

Digitized by Google

aeternitatis, det bedſte Beviis paa Guds Evighed og Uforanderlighed *).

Det er aabenbart, at denne hele ſpinoziſtiſke Argumentation hviler paa en falſk Baſis, med hvilken den falder ſammen, nemlig Sætningen, at den i og for ſig ubekjendte Gud kun kan erkjendes gjennem visſe Grundbegreber, ſom conſtrueres af den menneſkelige Erkjendelſe ſelv; thi kun, naar den i Aabenbaringen givne Gudserkjendelſe udelukkes, kan dette Reſultat udvikles. Det prius, af hvilket hine Grundbegreber ſkulle udledes, bliver derfor ikke en religiös eller troende Erkjendelſe, men Naturen ſom Gjenſtand for en philoſophiſk Betragtning, og Gudsbegrebet reduceres til Naturlovene sub specie aeternitatis. Her er Spinoza fortabt i ſit Syſtems Ginnungagab, Subſtantſen, idet han bliver ſtaaende ved den kosmologiſke Troesgrund for Guds Tilværelſe, der, naar den eenſidig faſtholdes, ſætter Materien iſtedetfor Gud og ſelv hos Spinoza har en Propenſitet mod den forfinede Materialisme. Derfor maa Spinoza atter paa denne Grundvold bygge Reſultatet af ſin metaphyſiſke Critik over Underet, miraculum, sive contra naturam sive supra naturam, merum esse absurdum. idet han, ligeſom han kun betragter Menneſket ab en farveløs Contemplations Vei, men ikke kjender de to Poler, mellem hvilke den Chriſtnes Liv bevæger ſig, Synd og Naade, ſaaledes ogſaa kun tager Naturen, ſom den er, uden at kunne hæve ſig til Anſkuelſen af Naturen ſom den, der nu er underlagt Forkrænkelighed, men forventer ſin Forløsning i Guds Børns Aabenbarelſe, ſom allerede ved Underet prophetiſk har bebudet

*) At quoniam naturae leges (ut iam ostendimus) ad infinita se extendunt et sub quadam specie aeternitatis a nobis concipiuntur, et natura secundum eas certo atque immutabili ordine procedit, ipsae nobis eatenus Dei infinitatem, aeternitatem et immutabilitatem aliquo modo indicant.

Digitized by Google

sig for Guds Enbaarnes almægtige Ord. Hvormeget forresten Spinoza selv, utilfredsstillet af sin egen Betragtning af Underet, længtes efter at kunne hæve sig til den christelige Anskuelse af Aandens Magt over Naturen, og hvorlidet han dog paa den anden Side kjendte saavel Christendommens som Underets Væsen, derom har han selv givet et stærkt Vidnesbyrd *).

I den anden Halvdeel af Undersøgelsen, den exegetiske, søger Spinoza at bevise, at Skriften ved det guddommelige Forsyn og dets Villiesyttringer kun betegner Naturens paa evige Love grundede, altsaa uforanderlige, Orden **), og tilføier til Slutning nogle Bemærkninger om den ved Underets Udvikling anvendelige Skriftfortolkning. Disse exegetiske Betragtninger, næsten udelukkende knyttede til Steder af det G. T., ere saa censidige, at flere af dem kunne opstilles som Mønstere paa en contort Exegese. Som Steder, hvor saadanne formeentlige bibelske Undere, mod hvilke han retter sin Polemik, fremstilles, anfører han Ps. 147, 18, hvor Varmen, ved hvilken Riim og Snee smelte, kaldes Guds Ord, eller Ps. 104, 4, hvor Vindene og Ilden kaldes Guds Tjenere, og bygger paa disse Steder den Slutning, at selv Skriften ved Mirakler kun forstaaer saadanne Virkninger, som foran-

*) *Bayle*, Dict. art. Spinoz. (hos Tholuck, Comm. z. Evang. Joh. Hamb. 1837, p. 210): On m'a assuré, qu'il disait à ses amis, que s'il eut pu se persuader la résurrection de Lazare, il aurait brisé en pièces tout son système, il aurait embrassé sans répugnance la foi ordinaire des Chrétiens.

**) Ex Scriptura ostendam, Dei decreta et mandata et consequenter providentiam nihil esse revera praeter naturae ordinem, h. e. quando Scriptura dicit, hoc vel illud a Deo vel Dei voluntate factum, nihil aliud revera intelligere, quam quod id ipsum secundum leges et ordinem naturae fuerit factum.

Digitized by Google

lediges ved reent naturlige Aarsager *). Som Exempler paa Skriftens Fremstilling af Undere ere imidlertid disse Steder høist uheldig valgte, da det er saa langt fra, at Skriften ved disse Skildringer selv vil betegne Undere, at det vel er overflødigt at bemærke, at de kun ere at betragte som henhørende til den Kreds af poetiske Udtryk for den almindelige jødiske Forestilling, som henfører enhver Virkning umiddelbart til den guddommelige Causalitet, og ved hvis Bortfjernelse Hebraismens hele Form vilde tabe sin opløftende Høihed. Kun er Spinoza forbleven Beviset skyldig for, at Skriften ogsaa ved Undere som Joh. 11 kun vil have dem forstaaede som naturlige Virkninger af naturlige Aarsager.

Quintessentsen af denne Exegese over Skriftens Mirakelberetninger fremstiller Spinoza i den Sætning, at Alt, hvad som modstrider Naturen, ogsaa modstrider Fornuften, og Alt, hvad der modstrider Fornuften, er meningsløst **). Herved har han indledet og givet Typen for den rationalistisk-naturaliserende Underforklaring, som i den nyere Tid af Dr. Paulus er ført til sin yderste Spidse.

Naar saaledes Spinoza negerede Underet i objectiv Betydning, søgte derimod den Philosophie, som havde gjort det til sin Opgave at paavise Christendom og Philosophie som to ligeberettigede Factorer i den menneskelige Erkjendelse, at bevise Muligheden af, at Underet kan være grundet i det guddommelige Væsen. Medens Leibnitz ved sin Theorie om harmonia præstabilita, hvorved selv Modsigelsen mod de naturlige Love, Underet, var præformeret som tjenende Naadens Rige ***),

*) Circumstantiae miraculorum clare ostendunt, ipsa causas naturales inquirere. P. 244.

**) Quicquid enim contra naturam est, id contra rationem est, et quod contra rationem, id absurdum est et proinde etiam refutandum.

***) I Skriftet de la conformité de la foi avec la raison. Smlgn.

Digitized by Google

havde afskaaret sig en videre Udvikling af dets Stilling i Guds Verdensplan, erkjender Wolf, ved at gaae ud fra Populærphilosophiens almindelige Categorie af rationes sufficientes, Underet som supernaturale, til hvis Forklaring Naturen ikke indeholder nogen tilstrækkelig Grund eller Analogie *). Idet saaledes et prius savnes som Udgangspunct for Undersøgelsen, omgaae Populærphilosopherne Underets Virkelighed og søge kun at vise dets Mulighed, som er givet i den Erkjendelse, at det ikke strider mod Objectets, Undergjenstandens, indre Væsen **) (intrinseca miraculi possibilitas). Derimod gives der ingen extrinseca possibilitas, fordi Underets Actualitet ikke kan henføres til noget andet Væsen end til Gud, hvorfor der mellem Begreberne Gud og Under er en indlysende Forbindelse ***). Thi, siger Wolf: „Quoniam miracula vim naturae excedunt, seu in serie causarum naturalium non continetur causa efficiens sufficiens miraculi; si miraculum aliquod produci debet, ab ente quodam a mundo diverso producendum" ****). Saavidt staaer altsaa den wolffske Undertheorie paa christelig Grund, men herved bliver den ogsaa staaende. Alt maa have en tilstrækkelig Grund, er Hovedsætningen; Underet, forsaavidt det er muligt, har sin Grund i Gud; men om en Erkjendelse af dets Metaphysik er der ligesaalidt Tale, som om en Begriben af dets Betydning i den guddommelige Oeconomie. Dette mener Wolf at ligge udenfor den menneskelige Erkjendelses

---

Tholuck, Ueber Apologetik und ihre Literatur. 3 Verm. Schr. I. S. 316. 331.

*) Wolf, Cosmol. § 510.

**) Miraculum non contradicit essentiae illius corporis, in quo contingit, seu miraculum tale, quale contingit, in eo corpore, in quo contingit, possibile. Ibid. § 517.

***) § 524.

****) Ibid.

Digitized by Google

Grændser, thi, siger han et andet Sted: „Philosophus scrutatur rerum naturam, ut a priori explicet, quid naturaliter fieri possit, nec ultra sphæram ejus, quod naturale est, progreditur“ *).

Popularphilosophiens Feil i Underbetragtningen er derfor egentlig den, at, naar den opgiver at bevise, hvad den kalder possibilitas extrinseca miraculi, hvilket da vilde falde sammen med Undcrets Virkelighed, den da ikke indseer, at en saadan Beviisførelse, som gaaer ud ab extrinsecis, fra det Udvortes, ligesaalidt er fornøden, som den kan føre til noget Resultat. Et Beviis for Underet, som gaaer ud fra det Ydre, vilde være forbundet til at tage alle enkelte Underberetninger i Betragtning, modbevise enhver skeptisk Tvivl, og, da dette er umuligt, vilde det enten tage Troen til Hjelp, ɔ: ophøre at være Beviis, eller Beviisføreren vilde hildes i Skeptikerens Indvendinger og slaae over i Naturalismen. Derimod overseer denne Philosophie, idet den alene bliver staaende ved den negative Betragtning af Underets Mulighed, at det ikke modstrider Objectets indre Væsen, — den Vei, som alene er tilbage til videnskabelig at begrunde Begrebet, at paavise det som den ikke blot mulige, men nødvendige Form for det Guddommeliges Apparents i Endeligheden.

Medens saaledes den wolffske Philosophie og den sig dertil sluttende dogmatiske Videnskab **) er blevet uden sporlig

*) § 512.

**) Ganske som Wolf bestemmer f. Ex. Baumgarten, Evang. Glaubensl. 1. S. 640, Underet. Alle Verrichtungen der Wunderwerke, dadurch unmittelbar von Gott herrührende Veränderungen (mutationes) in den Geschöpfen vermittelst der Kraft oder der Allmacht Gottes hervorgebracht werden oder die Verschaffung solcher Wirkungen, welche in den Veränderungsgesetzen der Geschöpfe und den zufälligen Kräften nicht eigentlich oder hinreichend gegründet sind.

Digitized by Google

Indflydelse paa Begrebets senere Udvikling, fremtræder i det attende Aarhundrede det saakaldte „drønende Echo" af Spinozas Opposition mod Underet*). De naturalistiske Angreb gaae i Realiteten, naturlig med Hensyn til Hovedsætningen, at Naturens Love ere uforanderlige, fordi en overnaturlig Virkegrund overhovedet ikke kan tænkes, ganske i Spinozas Spor og indeholde saaledes intet Nyt, men hans tørt reflecterende Form er afløst af en Fremstilling, der ikke mindre aander Tidens Elegants end dens letsindige Frivolitet. Den almindelige naturalistiske og deistiske Definition, at Miraklet er et Brud paa Naturens Love **), erklærer allerede middelbart, at denne Bestemmelse ikke kan optages i Systemet. Thi, da det naturalistiske Princip ikke vil anerkjende nogen Causalitet over, men kun i Naturen, kan den følgelig ikke indlade sig paa andre Forandringer i Naturens Gang, end de, som ere givne i den endelige Naturs Lovmæssighed og vil derfor mindst af Alt kunne forenes med Forestillingen om et Brud paa dens uforanderlige Love ***). I at demonstrere Dette gaaer Hume ud fra sit almindelige Erfaringsprincip. En fast og uforanderlig Erfaring, siger han, har grundet Naturens Love; men, idet Erfaringen er den menneskelige Videns eneste sikkre Kundskabskilde, og Underet netop modstrider enhver Erfaring, indeholder

*) D. F. Strauß, Christl. Glaubensl. Overs. af Brochner I S. 292.

**) Hume, Untersuchung über d. menschl. Verstand. Uebersetzung von Tennemann (Jena 1793) S. 461.

***) *Syst. de la nature* I. p. 38: Nous ne sommes jamais en droit de conclure, que la chaine est brisée, ou que la cause, qui agit, est *surnaturelle;* contentons nous pour lors d'avouer, que la nature a des ressources, que nous ne connaissons pas; mais ne substituons jamais des phantômes, des fictions ou des mots vides de sens aux causes qui nous échappent; nous ne ferions par la que nous confirmer dans l'ignorance, nous arrêter dans nos recherches et nous obstiner a croupir dans nos erreurs.

Digitized by Google

det selv det gyldigste Beviis mod sin Realitet *). Den almindeligste Regel, som derfor kan opstilles med Hensyn paa Underets Troværdighed, er den: „Intet Vidnesbyrd er i Stand til at bevise et Under, saafremt det ikke er af den Beskaffenhed, at dets Falskhed vilde være et større Under, end det Factum, som det skal bekræfte" **). Hvilende paa samme Grundlag fremtræder Oppositionen mod Underet hos Wolfenbüttler Fragmentisten, skjøndt i Udførelsen mere som Skepsis end som consequent gjennemført Naturalisme ***).

Medens den spinozistiske Philosophie og Naturalisternes Angreb gaae ud fra Naturlovens Ufravrækkelighed, der betragtes som violeret af Underet og derved i trættende Empirie udvikle dens Polemik, fremtræder den kantiske Philosophie imod den endnu uangrebne ethiske Side. Idet Kant hævder Moraliteten som den, der stod Fare for at svækkes, dersom det kun Udvortes, det Underfulde skulde tjene som dets Støtte, optræder hans Critik med en ligeoverfor de naturalistiske Bestræbelser tiltalende Reenhed, og er desuden for den

*) Untersuch. über d. menschl. Verst. S. 361—62.

**) S. 264: Kein Zeugniß ist im Stande, ein Wunder zu beglaubigen, wofern es nicht von der Art ist, daß die Falschheit desselben ein größeres Wunder sein würde, als das Factum, dessen Wahrheit es bestätigen soll.

***) Lessing, Werke S. 116 ff.: Ein anders sind Wunder, die ich mit meinen Augen sehe und selbst zu prüfen Gelegenheit habe; ein anders sind Wunder, von denen ich nur historisch weiß, daß sie andere wollen gesehen und geprüfet haben. Wenn ich zu Christi Zeiten gelebt hätte, hätte ich ihn gar gesehen Wunder thun, hätte keine Ursache zu zweifeln gehabt, daß es wahre Wunder gewesen. Aber ich, der ich in dem achtzehnten Jahrhunderte lebe, wenn ich anstehe noch auf den Beweis der Kraft zu glauben, was ich auf andere, meiner Zeit angemessenen Beweise glauben kann: woran liegt das? daran liegt es: daß Nachrichten von Wunder nicht Wunder sind (citeret i fortløbende Udtog).

Digitized by Google

theologiske Betragtning saameget vigtigere, som den nærmere end de foregaaende Angreb knytter sig til den i Underbegrebets Behandling anvendte eensidig supranaturalistiske Apologetik.

Det er derfor med fuld Ret, naar Kant polemiserer mod Begrebets Brug i dets daværende Form som Beviis for Christendommen; thi efter det i det Foregaaende Udviklede vil det være indlysende, at det ikke havde sin Rod i Christendommens Væsen, men, som Luther allerede betragtede det fra Scholastiken overleverede Mirakelbegreb, kun stod som en udvortes Tilgift. „Det er en strafværdig moralsk Vantro", siger Kant, „naar man ikke anderledes vil indrømme Pligtens Forskrifter Autoritet, end naar de ledsages af Tegn og Undere" *). Vel er det fælles for Menneskenes almindelige Tænkemaade, at de kræve Underet som Beviis for en Religion, ja vi kunne endog, mener Kant lade Undertroen, naar Underet ledsager eller maaskee endog selv er Midtpunctet i den saakaldte overnaturlige Aabenbaring, staae ved sit Værd som det udvortes Hylster, som har involveret en Lære, der staaer uudslettelig tilbage i Sjælen, naar man kun ikke fordrer Troen derpaa som noget i og for sig Gud Velbehageligt **). Kant lader altsaa Underet staae ved sit Værd. Dog er Dette ikke at forstaae som en Indrømmelse af Underets Gyldighed. Thi som Alt, hvad der ligger udenfor den rene Fornufts Omraade, som bekjendt, udvises af den critiske Philosophies System, saaledes vedgaaer ogsaa Kant navnlig med Hensyn til Underet som Noget, der er over den menneskelige Begribningskreds, at det er formasteligt at ville paastaae et Unders Virkelighed ***). Hvorlidet imidlertid Kant har opfattet Underets Natur, er let indlysende.

*) Relig. innerh. d. Gränzen d. bloß. Vernunft S. 116.
**) S. 117.
***) S. 124.

Digitized by Google

Kants Grundanskuelse af den moralske Idee som det Principielle har ogsaa med Hensyn til dens Forbindelse med det Naturlige, saaledes som Hegel allerede har eftervist *), udviklet det falske Resultat, at det Ethiske og Naturlige skulde være hinanden modsatte. Idet Kant betragter Moraliteten som Ophævelsen af den oprindelige Tilstand, Naturstanden, ikke saaledes, at der kun kan være Tale om en fri Stræben, hvor Uskyldighedens Umiddelbarhed er ophævet, men saaledes, at Menneskets primitive Tilstand betragtes som en raa Naturlighed **), Moraliteten som det i Tiden Secundære, der udvikler sig efter hiins Overveielse, stiller han det Ethiske og Naturlige i et saadant Forhold til hinanden, at Mennesket, jo sædeligere det bliver, desto mere hæver sig over den naturlige Tilstand som den, der er bestemt til at overvindes og blive ham fremmed, og overseer derved, først, at Mennesket ikke oprindelig er nedsjunken i en Raahedens Tilstand, men at en moralsk Stræben tvertimod ikke engang vilde være indtraadt, dersom Uskyldigheden ikke var tabt, og dernæst, at Mennesket i sin moralske Udvikling ikke kan glemme, at ogsaa Naturen er berørt af Synden og venter sin Forklarelse. Denne Adskillelse af det Ethiske og Naturlige er derfor ogsaa det metaphysiske Grundlag for Kants Benægtelse af Underet, hvilket vil fremgaae af en nærmere Betragtning af hans Definition. „Et Under", siger Kant, „er en Begivenhed i Verden, hvis Aarsag og Virkningslove ere og maae blive os aldeles ubekjendte." Det er heri klart, at Kant miskjender Underets Betydning, hvis Virkningslov, som det nedenfor skal vises, kun forsaavidt kan kaldes ubekjendt, som den paa empirisk Maade ikke kan udgrundes, medens den ad Metaphysikens Vei

*) Phænomenol. d. Geistes S. 453.

**) Relig. innerh. d. Gränzen d. bloß. Vernunft S. 16 ff.

Digitized by Google

maa erkjendes som Naturens restituerede Lov. Denne Miskjendelse af Begrebet fremtræder derfor ogsaa under en særegen Form i Kants Polemik mod Underet fra Naturvidenskabens Standpunct. Ligesom han nemlig i at bestride det med den Bemærkning, at dets Troværdighed svækkes ved dets Indskrænkning til en vis Tid *), rober, at det Underbegreb, mod hvilket han vender sin Polemik, er saa langt fra at være det christelige, at dette meget mere vilde opløses, dersom det udvidedes over en bestemt Tidsgrændse, saaledes har han ligesaalidt opfattet Begrebets Væsen, naar han henter et Bevis mod Underet derfra, at Naturvidenskaben, der netop ad practist Vei fordyber sig i Grandskning af Naturlovenes virkende Kræfter, maatte opgive sig selv, dersom et Under virkelig kunde skee. Thi ligesom Underet som Formen for det Absolutes Apparents i Endeligheden ligger udenfor den empiriske Videnskabs Grændse og vilde ophøre at være et Under, dersom det kunde fattes af denne, saaledes følger heraf, at Forskeren af den forkrænkede Natur ikke kan fatte eller overhovedet endog kun indlade sig paa dens Skikkelse, naar den bryder Forkrænkelighedens Baand.

Som paa den ene Side Criticismen knyttede sit Angreb til Begrebets theologiske Fremstilling, saaledes har paa den anden dens mægtige theologiske Eftervirkning, den rationalistiske Dogmatik, igjen stottet sin Critik og Behandling af Underet til Kants ovenfor fremstillede Udvikling. At Underne have en reen naturlig Grund, derom, mene Rationalisterne, tvivler Ingen mere **), og den bygger denne Erkjendelse paa forskjellige Grunde, som vel alle mere eller mindre staae i Forbindelse med den critiske Philosophie, men dog ogsaa bære

*) S. 118.

**) *Wegscheider*, inst. p. 113.

Digitized by Google

kjendelige Spor af naturalistisk Paavirkning, især ved Bestridelsen af Underet, fordi det krænker Naturens uforanderlige Love *). Men nærmest beviser den rationalistiske Theologie med Hensyn til den foreliggende Opgave sin Sammenhæng med Kant, idet den forkaster Underet, fordi det krænker Moralslovens Helligheds **), hvorved den indvikler sig i og falder med den samme skjæve Anskuelse af det Ethiske og Naturlige, som vi have paaviist hos Skolens Mester. Den ligefremme Consequents af Rationalismens Hovedsætning i dette Punct er den naturaliserende Bortforklaring af Skriftens Underberetninger, som er udviklet til sit Extrem af Dr. Paulus. Med Hensyn til den Behandling, som ved denne Lærde er blevet den hellige Historie til Deel, kunne vi ikke bedre fremstille vor Anskuelse end ved at anføre Marheineckes Ord ***): „Wem das größte aller Wunder, der Glaube an Wunder, fremd ist, wie sollte er irgend etwas Einzelnes dafür anerkennen, wie sollte er sich nicht lieber die allerunglaublichsten Dinge und Umstände zur Erklärung eines Wunders einräumen, um nur nicht ein Wunder glauben zu müssen."

Det Vendepunct i den systematiske Theologies Udvikling, som betegnes ved Schleiermacher, fremtræder ogsaa i hans Behandling af Underbegrebet. Idet den schleiermacherske Theologie som en ny Livsaare gjennemstrømmede den ved de critiske

*) Primum idea repugnat Dei recte conformata, creatoris semper sibi constantis; tum mentis humanae indoles certissimis experientiae legibus necessario adstrictae, deinde historia populi cuiusque inculti, postea ipsarum narrationum miraculosarum qualitas; denique ipsi autores sacri profitentur, doctrinae veritatem non pendere a miraculorum autoritate. P. 112.

**) Quod persuasio de veritate miraculorum tanquam eventuum supernaturalium gravissima verae virtuti detrimenta affert ipsamque legis moralis sanctitatem infringit. P. 113.

***) Grundl. d. chr. Dogmat. S. 361.

Digitized by Google

Destructionsforsøg udmarvede Videnskab og netop stillede sig paa et Punct, hvorhen Critikens opløsende Vaaben ikke kunde naae, mystificeredes Christendommens Positivitet, idet Gemyttets Livsfamfund med Frelseren accentueredes, medens det Historiske, endskjøndt det vel i sine Grundtræk fastholdtes som Udgangspunctet for dette Livsfamfund, mere traadte i Baggrunden. Som en Følge heraf udvikler sig det Phænomen i den schleiermacherske Theologie, at den historiske Aabenbarings udvortes Tilsyneladelser ikke fremtræde med den Gyldighed, som Systemets christelige Grundlag kræver, og ved deels at trække sig tilbage fra det Historiske til Gemyttets Livskilder, deels ved at betragte det paa subjectiv Maade, fremkommer paa flere Puncter et Resultat, som er sideordnet med Criticismens, idet Schleiermacher nemlig ikke sjeldent i det Enkelte opgiver det Historiske, som ogsaa Kant bekæmper, men, hvad der vel maa fastholdes, af forskjellig Grund; hos hiin nemlig, fordi Gemyttets Troesliv er ham nok, hos denne som ligefrem Consequents af hans Negativitet. Paralleler, selv udenfor det Historiske, i Læren om de guddommelige Egenskaber, hvori Begge træffe sammen i et nominalistisk Synspunct, ere allerede tidligere efterviste i vor Literatur *); en lignende Eensartethed i Resultat fremtræder ogsaa i Behandlingen af Underet. Man sammenligne disse Sætninger: Schleiermacher (Christl. Glaube II. S. 136) „Wenn nun schon damals die wahre Anerkennung Christi in einzelnen Fallen durch die Wunder veranlaßt werden konnte, anderntheils eine Bestätigung in ihnen fand, niemals aber eigentlich auf sie gegründet werden durfte: so müssen sie für uns hauptsichtlich unseres Glaubens gänzlich überflüssig sein." Kant: (Relig. innerh. d. Gränzen d. bl.

*) Dr. *J. L. Martensen:* De autonomia conscientiae sui humanae, p. 108 sqq.

Digitized by Google

Vernunft S. 116) „Wenn eine moralische Religion gegründet werden soll, so müssen alle Wunder den Glauben an Wunder überhaupt endlich selbst entbehrlich machen; denn es verräth einen sträflichen Grad moralischen Unglaubens, wenn man den Vorschriften der Pflicht anders nicht hinreichende Autorität zugestehen will, als wenn sie noch dazu durch Wunder beglaubigt werden." Schleiermacher: „Was für unsere Zeit an die Stelle der Wunder tritt, das ist die geschichtliche Kunde von der Beschaffenheit, so wie von dem Umfang und Bestand der geistigen Wirkungen Christi (ibid.). Kant: „Wir können die Hülle noch ehren, welche dazu gedient hat, eine Lehre, deren Beglaubigung auf einer Urkunde beruht, die unauslöschlich in jeder Seele aufbehalten ist und keiner Wunder bedarf, öffentlich in Gang zu bringen; wenn wir nur, den Gebrauch dieser historischen Nachrichten betreffend, es nicht zum Religionsstücke machen, daß das Wissen, Glauben und Bekennen desselben für sich etwas sey, wodurch wir uns Gott wohlgefällig machen können" (ibid. S. 117). Saavel ved at sammenholde de hele Afsnit som ved Jevnføring af disse Steder vil det sees, at Begge mødes i Forbigaaelsen af det historiske, „legemlige" og kun tillægger det „aandelige" Under, „som uudslettelig er opbevaret i Sjælen", Værdi. Hvor maa da Grunden søges til, at Schleiermacher, som med Anselms Grundsætning i Skjoldet fremstiller sig som den christelige Troes Forsægter, ogsaa i dette Punct staaer parallel med den negative Tænkers Resultat? Svaret er indeholdt i Bestemmelsen af Schleiermachers Tro. „Credam Anselmi", siger det citerede Skrift *), „sive fides eius subiectiva, intime coniuncta est cum „„Credo"" sive fide obiectiva; theologia sensus „„Credam"" præ se fert sine „„Credo."" Nam quate-

*) P. 97 sq.

Digitized by Google

nus ad obiectivam ecclesiae fidem sese convertit, illam omnino subiective interpretatur.“ Men er Schleiermachers Gudsbevidsthed saaledes eensidig subjectiv, vil den følgelig med Hensyn til det historiske Under, som ligger i den objective Christendoms Midtpunct, kun kunne søge Udgangspunct i Naturen, og, fordi Spørgsmaalet forsaavidt er over Naturen, som det ikke kan besvares ifølge Tingenes sensu communi naturlige Gang, kun kunne udvikle et subjectivt Resultat*), som bliver parallelt med Criticismens, fordi det subjective Raisonnement netop udgjør dennes Charakteristicum. Subjectivitetens fælles Synspunct aabenbarer sig derfor ogsaa derved, at de Begge istedetfor det historiske Under blive staaende ved Christendommens indre Virkninger, hos Kant den moralske Verdensorden, som udgaaer af „die Herzensgesinnung zur Beobachtung der Menschenpflichten“, [hos Schleiermacher Gemyttets Troesliv, „das Lebensgemeinschaft mit Christo.“ At Schleiermacher derimod betegner det aandelige Under som det, der begynder med Christi Personlighed og ender med hans Riges Fuldendelse**), henviser paa den anden Side til hans gjennemgribende Forskjel fra Kant, idet han, medens denne lader Frelserens Personlighed staae ved sit Værd uden at indlade sig derpaa (hvilket med Hensyn til hans symbolske Omtydning af Jesu Historie, „den populære Forestillingsmaades mystiske Hyl-

*) Chr. Gl. I. S. 102: Wunder können immer nur beziehungsweise so heißen, da unsere Vorstellungen sowohl von der Empfänglichkeit der leiblichen Natur für die Einwirkungen als auch von der Ursachlichkeit des Willens auf die leibliche Natur eben so wenig abgeschlossen und eben so einer beständigen Erweiterung durch neue Erfahrungen fähig sind, als unsere Vorstellungen von den leiblichen Naturkräften selbst. S. 103: Ja es bleibt unbenommen, daß ähnliche (?) Erscheinungen auch ohne Zusammenhang mit dem religiösen Gebiet vorkommen können.

**) II. S. 137.

Digitized by Google

ſter", er identiſt med en Negation af ſamme) *), ſtærkt ud-hæver det hiſtoriſke Gudmenneſke ſom det levende Begyndelſes-punct for Menighedens Livsſamfund med Chriſtus.

Det vil heraf indlyſe, hvilken Betydning der maa til-lægges Schleiermachers Sætning, at Chriſtus ikke blot er Underne Toppunct, men ogſaa deres Endemaal *). Underet betragtes her ikke ſom det enkelte, hiſtoriſke, men ſom det aandelige, evige, „das geiſtige Geſammtwunder", ſom realiſeres i Chriſti Rige, der i ham har ſin Fuldendelſe, fordi Alt, hvad der endnu er tilbage for Menneſkeſlægten med Henſyn til dens Samfund med Gud, kun er at betragte ſom en Udfoldelſe af Chriſti Værk, ſom en ſtadig Fremvæxt af den Spire, der er plantet i Grunden af Livsſamfundet med Chriſtus. Hvorvidt derimod Schleiermacher med Henſyn til de enkelte Undere, forſaavidt ſom de kunde anerkjendes, vilde betragte ſin Sætning ſom gyldig, er problematiſt, ſaavel fordi han, idet han ikke begrændſer Underet til det religieſe Gebeet, tillige ikke adſkiller de ſig uden Sammenhæng med dette tildragende fra dem, ſom tilhøre det **), ſom ogſaa, fordi han mener, at et Bevii for Kirkens Underkraft ſom uddød ikke kan føres.

Den Ligegyldighed, med hvilken Schleiermacher betragter det hiſtoriſke Under, er, om ikke udgaaet af, ſaa dog ſtøttet til hans Oppoſition mod den ſkjæve Anſkuelſe, der ſom en Tradition var gaaet gjennem den hele kirkelige Theorie, at Underets Henſigt er et Beviis for, en Stadfæſtelſe af Chriſten-dommens Guddommelighed. Med ſkarp Dialectik polemiſerer han herimod ved at viſe, at, idet Troen beſtandig maa an-tages at være gaaet forud for den ved Underet tilſigtede Be-

*) Jvfr. Relig. innerh. d. Gr. d. bl. Vern. S. 109—116.
**) Chr. Gl. II. S. 137, 138.
***) I. S. 103. II. S. 189.

Digitized by Google

kræftelse, havde Gud ved Underet til ingen Nytte afbrudt Naturens Orden, hvis hans Hensigt dermed havde været at fremkalde Tröen *). Den gabende Kløft i den fortidige Theologies Underbetragtning, at Gud ifølge denne ikke blot maatte gjøre formeligt Brud paa Naturlovene, men at han endog maatte gjøre det planløst, til ingen Nytte, og som dog de gamle Dogmatikere enten ikke havde kunnet eller ikke villet see, efterviste den skarpsindige Schleiermacher. Men uden at være i Stand til at sætte noget Nyt som positiv Læresætning i det Gamles Sted, slaaer han sig til Ro i Erkjendelsen af, at det udvortes Under ingen Betydning har for den religiøse Følelse, som ikke lader sig overbevise af noget Exoterisk, og drager sig tilbage til Gemyttets Troeskilde, hvis subjective Klarhed ikke kan fordunkles. Underets gamle dogmatiske Form er brudt; en ny kan han ikke skabe, fordi han er stærk nok i sin subjective Tro; den trænger hos ham ikke til Objectivitetens Støtte.

II. Underbegrebets Stilling i Nutidens Dogmatik.

Af den i det Foregaaende indeholdte critiske Fremstilling af Underbegrebets historiske Udvikling vil det være klart, at der bestandig har været en dobbelt Hovedside i Betragtningen, som især fremtrædende har begrundet Begrebets Misforstaaelse og derfor maa overvindes, for at dette rette Syn paa Underets egentlige Natur kan opnaaes. Roden til den hele historiske Udviklingsproces ligger i en Anskuelse af Guds Forhold til Naturlovene, som paa deistisk Maade betragter Gud som Den, der virker Underet udenfor Naturen, der suspenderer den for det forcliggende Tilfælde gjældende almindelige Naturlov og

*) I. S. 103, 101.

Digitized by Google

derved med Vilkaarlighed byder Naturens Kræfter at virke mod deres egentlige Bestemmelse. Den dogmatiske Paralogisme, paa hvilken denne Anskuelse hviler, er et Begreb om den guddommelige Almagt, som, idet den ikke erkjendes at have begrændset sig indenfor en Lovmæssighed, som er grundet i det guddommelige Væsens egen Natur, tillige forvandler den guddommelige Frihed, der systematiserer sig gjennem en organisk Udvikling, til en vilkaarlig Indifferentisme, som sætter og ophæver Love for Verden udenfor sin evige Verdensplan, i hvis Haand Naturens Grundforhold og Menneskets Liv synke ned til et værdiløst Spil. Den anden Hovedside, som fremtræder under Betragtningen af Underets Væsen, er den gjennem den hele kirkelige Theorie gaaende Retning, af dette Mirakelbegreb at ville føre Beviis for Christendommens Sandhed som guddommelig Aabenbaring, idet man har henført Underet til de saakaldte testimonia externa, hvilket vi især fandt Leilighed til at omtale under den gamle Kirkes apologetiske Retning.

Naar saaledes den hele foregaaende Betragtningsmaade af Underets Natur hviler paa en falsk dogmatisk Anskuelse af Guds Forhold til Verden, da er det Opgaven for den nutidige Theologie at fremstille og vindicere dette Begreb et saadant Grundlag, som kan staae sin Prøve for en speculativt dannet dogmatisk Bevidsthed. Det er imidlertid saa langt fra, at vi troe at kunne opstille et reent metaphysisk Begreb, der skulde være Nøglen til Underets Forklaring, at vi meget mere selv, idet vi anerkjende en supranaturalistisk Side i Underet, og saaledes dette som kun opfatteligt for en specifisk christelig Bevidsthed, maae vedkjende os Tholucks Sætning, at Underet vilde ophøre at være Under, dersom det fuldkomment skulde kunne begribes af Menneskets i dets enkelte Phænomener. Tvertimod mene vi, at Fremstilleren af Underbegrebet har gjort Fyldest for sin Opgave, naar han har fremstille ten saadan

Digitized by Google

almindelig Typus for Begrebet, at ved den dets Betydning, saavel fra det theocentriske som kosmiske Standpunct, saavel med Hensyn paa Guds evige Verdensplan som paa det Guddommeliges Historie, er retfærdiggjort. Dette Grundlag er givet i den nyere Theologies Betragtningsmaade af Aandens Forhold til Naturen *), idet hiin anskues som Hersker over Naturens Kræfter, denne som anviist til at lyde Aandens Bud. Aanden er det dynamisk virkende Princip i Naturen; betragtes denne udenfor sin Sammenhæng med Aanden, er den en tilsløret Isis, et forstenet Aggregat af materielle Gjenstande, som paa mechanisk Maade ere sammensøiede; først ved Aanden modtager den livløse Natur Livet, idet den forbinder dens enkelte Dele til Samvirken under en fælles Lov, som er sat af den absolute Aand. Den ideale Tilstand for Naturen er en Harmonie, en Samklang med Aanden, hvori Naturens enkelte Apparentser bøie sig ind under den aandige Villie og i at lyde denne kun fuldbyrder sin immanente Bestemmelse. Omvendt er Aandens Betydning netop den, ikke blot at være Materien modsat, men at være ophøiet over den som dens Herre, ikke at være hemmet legemligt, men uafhængig af det Ydre at kunne virke som Aand. Thi dette Afhængighedsforhold af Naturen, i hvilket Herredømmet over den er tabt, og dens Gjenstande kunne influere paa Subjectet, har Aanden selv frembragt, idet den satte sig i et receptivt Forhold til de objective, sandselige Indtryk, istedetfor at bevare sit Herredømme over disse. Derfor er den Eenhed af Aand og Natur, i hvilken begge samvirkede i organisk Eenhed, og Harmonien mellem begge var reen og

*) Dr. Rosenkranz Encyclopädie S. 160. I samme Retning i vor Literatur allerede tidligen Prof. Dr. H. N. Clausen: Critik og Fremstilling af Underbegrebet. Nyt theol. Bibliothek I. S. 43, hvor Underets Grund sættes i et harmonisk Forhold mellem Sandse- og Aandeverdenen.

Digitized by Google

uforstyrret af udvortes Mislyd, forsvundet, og er kun bleven tilbage i Menneskeslægten som dens veemodige Minde om den paradisiske Tid *). Vel polemiserer Hegel mod denne Uskyldighedens oprindelige Tilstand, „da Aanden var identisk (?) med Naturen og det aandelige Die stod umiddelbart i Naturens Centrum“ **), i hvilken det Absolute og det Endelige hvilede i uadskilt Eenhed, som mod en Forestilling, der vilde oplose enhver fri Stræbens Betydning, idet Eenheden af Intelligents og Anskuelse, af Aandens Isigværen og dens Forhold til det Ydre kun ber betragtes som Resultat af en heel Udvikling og ikke som dennes Begyndelse, til hvilken da enhver menneskelig Erkjendelse kunde slutte sig som til et Orakel og spare sig Tænkningens Arbeide ***). Ganske tor Hegel imidlertid ikke opgive denne Tanke, hvorfor den efter hans Anskuelse maa reduceres til „abstracte, ansichseyende Wahrheit, nicht wirkliche Wahrheit; nicht nur der Inhalt muß das Wahre seyn, sondern auch die Form“, o: kun som en Abstraction, Tænkningen udbrager af den menneskelige Aands eget Væsen, som Tankens ubestemte Udtryk for Indholdets Mulighed i en høiere Form, har den Gehalt, fordi Mennesket efter Hegels Mening, som bekjendt, Intet kan blive, hvad han ikke allerede af Naturen er. Og dog er denne Forestilling om en i Historiens Form udtalt paradisisk Eenhed of Aand og Natur, af det Aandelige og Legemlige, ikke blot saa rodfæstet i den menneskelige Natur, at Tanken ofte under Verdenslivets stridende Modsætninger søger tilbage til Forestillingen om denne Tilstand, i hvilken Erindringen ligesom finder Hvile, og Haabet om det Tilkommende et trosterigt Gjenbillede, men den er, kun oversat i

*) Smlgn. Marheinecke: Grundl. d. christl. Dogmatik S. 345 f.
**) Encyclopädie der philos. Wissensch, II. S. 14.
***) l. l. sq.

Digitized by Google

Metaphysikens Sprog, den store Tanke, som Religionen i sit Sprog kalder Menneskets oprindelige Ustyldighed, af hvilken ikke, „nach dem Abfall aus dieser Einheit in Mythen, in der Tradition oder in anderen Spuren noch einige Trümmer und ferne Dämmerungen übrig geblieben sind“ *), men paa hvis brede Grund Skriften bygger sin Lære om Affald, Synd, Forsoning ved Christum, Gjenfødelse, Helliggjørelse, kort, sit hele Indhold af de dybeste Troeslærdomme. At Hegel, skjøndt det vel kunde skee i Consequents med hans Begreb om Resultatet, der ikke tør indeholde Andet end Explicationen af hvad der er givet i Begyndelsens Umiddelbarhed, ikke vil anerkjende Betydningen af en iustitia originalis og følgelig ei heller det historiske Phænomen af Eenheden af Aand og Natur, i hvilken Mennesket ikke paa pantheistisk Maade hviler i Universets Skjød og forvexler Naturen med Gud, men i hvilken det har Recep-

*) Noget mere forbeholdent, men i samme Retning Phil. d. Relig. I. S. 271 f. „Man stelli sich vor, daß diese natürliche Einheit das wahrhafte Verhältniß des Menschen in der Religion sey. Indessen muß uns schon der Umstand auffallen, daß dies Paradies, dies saturnisches Zeitalter vorgestellt wird als ein verlorenes; schon darin liegt die Andeutung, daß eine solche Vorstellung nicht das Wahrhafte enthalte, denn in der göttlichrn Geschichte giebt es keine Vergangenheit, keine Zufälligkeit. Wenn das existirende Paradies verloren gegangen ist, es mag dies geschehen seyn, wie es will, so ist dies eine Zufälligkeit, Willkür, die von außen her in das göttliche Leben gekommen wäre.“ Medens vi Intet kunne indvende mod Hegels Anstuelse, at Paradiset ikke betegner Menneskets adæquate religiøse Tilstand, kan derimod dets Ophævelse ingenlunde modstride Begrebet af en guddommelig Historie. Thi, dersom vi overhovedet antage Ondt i Verden, kan dette kun tænkes ved Paradisets Ophævelse som indtrædende, ikke ved vilkaarlig Tilfældighed, men ved den menneskelige Frihed. Hegel negerer derfor herved ligesaavel det christelige Dogme om det Ondes Oprindelse i Særdeleshed, som om den guddommelige Raade og Menneskets Frihed i Almindelighed.

Digitized by Google

tivitet for en perſonlig Gud *), — og derimod reducerer den til Begrebet af en Mulighed, ſom bærer den høiere Virkelighedens Spire i ſig **), er et talende Beviis for hans Utilbøielighed til det Hiſtoriſke. Ikke blot indeholder det G. T.s Sagnhiſtorie Beretningen om denne Uſkyldighedens Tilſtand, men den er en Foreſtilling, ſom flere af Kirkens ypperſte Lærere have forſvaret og netop udviklet ſom indeholdende den dobbelte Side, det reent Aandelige, Guds uformørkede Billede (τὸ λογικόν) og Conſeqventſen af Menneſkets rene Aandelighed, Herredømmet over Naturen (τὸ ἀρχικόν) ***). Naar imidlertid en antihiſtoriſk Retning ikke vil anerkjende den hiſtoriſke Realitet af denne Foreſtilling, da overſeer den tillige herved, at den har en kraftig Støtte i det næſten hos alle forchriſtelige Folkeſlag, ſom have en Hiſtorie, almindelige Sagn om en Guldalder, da Guder og Mennesker levede i Samdrægtighed med hinanden, i hvilken Foreſtillingen om Menneſkeſlægtens tabte Ideal, ſkjøndt kun ſom en dunkel Erindring, er indeholdt.

Denne Uſkyldighedens oprindelige Tilſtand, i hvilken Menneſket beſad Herredømmet over Naturen, er brudt ved Synden. Hvorledes end Syndefaldets Factum fortolkes, ere dog alle chriſtelige Exegeter enige i, at Friſtelſen er traadt til Menneſket i en ſandſelig Form, og, idet Menneſket griber det Endelige iſtedetfor Gud, falder det i Sandſelighedens Baand og bliver Syndigheden og derved Endeligheden, det Naturlige

---

*) *Apol. Conf. Aug.* 1, 18. Quid est aliud nisi in homine hanc sapientiam et iustitiam effigiatam esse, quae Deum apprehenderet et in qua reluceret Deus.

**) Encycl. II. S. 15. Dieſe Einheit der Intelligenz und Anſchauung, des Inſichſeyns des Geiſtes und ſeines Verhaltens zur Aeußerlichkeit muß aber nicht Anfang, ſondern Ziel ſeyn.

***) *Theoph.* ad Antol. II. p. 27, 256. *Novat.* de trin. c. I. *Clem. Alex.* Strom. II. p. 19. Jvfr. Münters Dogmehiſt. II. S. 148

Digitized by Google

udenfor dets Sammenhæng med Gud, underlagt. Naturen træder i et skjævt Forhold til Aanden, og, idet Aanden srafalder sin Bestemmelse som Naturens Herster, taber ligesaa meget Naturen sit eiendommelige Væsen, at være Aanden undergiven.

Dog er Dette kun den ene Side af Betragtningen. Vel er Menneskets Affald fra sin oprindelige Retfærdighed og dets derved tabte Herredømme over Naturen forsaavidt Betragtningens Hovedside, som Naturens Stilling til Aanden uden dette vilde være bleven uforandret, idet Aanden netop ved Faldet altererede begges oprindelige Forhold; men i dette Synspunct er dog endnu kun indeholdt den Sandhed, at Menneskeaanden er forkrænket; vi gaae endnu et Skridt videre, idet vi opstille den Sætning, at ogsaa Naturen er forkrænket. Vel vide vi, at det theologiske Fodfæste for denne Betragtning kun er smalt, idet Spørgsmaalet ikke blot griber ind i Naturphilosophiens Enemærker, men ogsaa af den empiriske Naturvidenskab vil modtage mange Objectioner, med Hensyn til hvilke sidste vi maae henvise til hvad der ovenfor ved Kant herom er bemærket. Da derfor denne Tanke, at Naturen ved Menneskets Syndefald er underlagt Forkrænkeligheden, deels har sundet en genial Fremstiller, deels især er stærkt understøttet af Skriftens Ord, kan Forskningen ikke opgive i det Mindste at gaae ind paa en Undersøgelse heraf.

Steffens har nemlig meddeelt en genial Undersøgelse af dette vanskelige Problem under Benævnelsen: „Det Onde i Naturen“ *). Det Ethiske og Naturlige, siger Steffens, ere efter de almindelige Begreber hinanden modsatte **); Naturens

*) Christliche Religionsphilosophie II. S. 65—100.

**) Man ist übereingekommen, den Begriff des Bösen bloß auf die erscheinende Persönlichkeit zu beziehen. Nur diese, behauptet man,

Digitized by Google

Betydning er at være det i sig Afsluttede; først med Personligheden fremtræder det Sædelige; og vil man udvide det over denne Grændse, truer dets Begreb med at opløses *). Men, ligesom det er eiendommeligt for den christelige Bevidsthed at see et mørkt Slør som hvilende over den hele phænomenale Verden, saaledes maa det erkjendes, at just heri viser sig hele Tilværelsens Sammenhæng med enhver enkelt Personlighed; thi det Onde i Personligheden er det, som udbreder Smerte og Sorg over hele Tilværelsen **). Denne Sammenhæng mellem det Naturlige og Aandelige paaviser Steffens især i Personlighedens Tilværelsesproces; ligesom de Retslærde stride, om Barnet i Moderskiv er at betragte som en Person, har personlige Rettigheder, saaledes fremstiller sig for den philosophiske Betragtning den Qvæstion, om ikke Personlighedens Begreb vilde ophæves, dersom man vilde adskille den fra de første Spirer til Menneskets, ikke blot, naar de skjule sig i det Dyriskes bevidstløse Tilstand, men ogsaa i det vegetative Livs Naturnødvendighed. Dersom derfor det Onde ikke allerede har Sæde i disse Menneskets første Spirer, hvor er da dets Oprindelse? Synden kan med Hensyn til denne ikke bringes i Forbindelse med dette eller hiint isolerede Punct af Personligheden, thi kun som Totalitet er den syndig ***), hvorfor ogsaa

---

habe eine sittliche Bedeutung, und einen ethischen Moment könne man in der Natur nicht entdecken. S. 65.

*) Wo also die Persönlichkeit verschwindet, wie in der Natur, da muß auch jene Unterscheidung verschwinden, und es scheint im Widerspruch mit dem Begriffe der Sittlichkeit selber zu stehen, wenn wir diesen auf die Natur ausdehnen. S. 66.

**) S. 67.

***) Der Begriff der Sünde, ihrem Ursprunge nach, kann also gar nicht in Verbindung gebracht werden mit diesem oder jenem Moment der Entwicklung der Person. Nur insofern sie in ihrer Totalität als Einheit betrachtet wird, ist sie sündhaft. S. 69.

Digitized by Google

den christelige Bevidsthed med speculativ Consequents fastholder, at Mennesket ikke blot er født, men avlet i Synd *), eller med andre Ord, Mennesket er ond af Naturen, fordi det Ondes Væsen ogsaa hviler i Naturen.

Denne Sætning støtter Steffens til Erkjendelsen af det Vilkaarlige i Naturen, hvorledes der i den organiske Natur er en modstræbende, fortærende Magt, som partielt tilintetgjør Skaberens Værk; og selv i den uorganiske Natur gaadefulde Formationer, som vise hen til et forstyrrende Princip (S. 71, 72, 73), tvinges vi til at antage en fjendtlig Villie, der modarbeider den guddommelige Teleologie i Verdensorganisationen.

Uden at kunne gaae ind paa Enkelthederne i den steffenske Anskuelse, som i al deres Dybsindighed ikke kunne frikjendes for et phantastisk Anstrøg, troe vi dog, at der maa indrømmes den nævnte Lærde den Hovedsandhed, for hvilken han strider. Vel kunne vi ikke som Steffens **) henvise til Krystallerne, som, omendskjøndt de efter deres Idee ere formælede med Lyset, dog bære Skyggen i sig, eller til geologiske Betragtninger over de Formationer, der maae betragtes som hemmende for Organismens almindelige Continuitet, men fastholde dog det ideelle Grundlag i hans Paastand, at Naturen er forkrænket ved Menneskets Syndefald. At denne Anskuelse er Skriftens, vil ikke let kunne afvises. Naar Jehova dømmer det faldne Menneske og forkynder Smerte og Død som dets Lod, da udtaler han tillige Forbandelsen over Jorden; Torne og Tidsler skal den bære, modstræbende og kun ved Menneskets meisommelige

---

*) Das christliche Bewußtseyn hält mit vollkomner speculativer Consequenz die Ansicht fest, daß wir nicht bloß in Sünden geboren, sondern auch gezeugt sind.

**) S. 71.

Digitized by Google

Arbeide skal den afgive sin Frugt *). Det er den samme Betragtning af Naturens Forkrænkelse ved Synden, der møder os i det N. T., naar Paulus (Rom. 8, 20) omtaler Skabningen som underlagt Forkrænkelighed, hvilken det G. T. henfører til Adams Fald. I Overensstemmelse med Skriftens Ord er Steffens her fuldkommen christelig, naar han siger, at det Onde ikke blot har sit Sæde i Personligheden, men ogsaa i Naturen; og dog, vedbliver han, maae vi indrømme, at det kun har Betydning for den frie Personlighed. Og saaledes vælter hele Syndens Magt sig paa os; Naturen bærer alt det Onde i sig, men os er det, som have inficeret den, vor Synd udtaler sig i alle dens Elementer **). Idet denne Tanke saaledes støtter sig til Skriften, maa dens speculative Grund, som Steffens ikke ret begribeliggjør, søges i Eenheden af det Ethiske og Naturlige, som forskjellige Medier for Gudsaabenbaringen. Opløser man denne Eenhed, synke vi tilbage til det eensidig moralske Standpunct, hvor Naturen, fordi den holdes strengt adskilt fra det Aandelige, tilsidst consequent maa erkjendes ikke at kunne indbefattes under de christelige Ideer, eller maa sees at være, hvad det Naturlige uden Continuitet med det Aandelige stedse bliver, usædelig.

Hvor vanskelig imidlertid en dogmatisk Retfærdiggjørelse af det her Fremsatte i det Enkelte vilde blive, kan ikke oversees. Men Skriften viser her selv Videnskaben Veien, idet

---

*) Saaledes endog Schleiermacher, Christl. Glaube I. S. 476.

**) Und dennoch können wir nie leugnen, daß das Böse nur für eine freie Persönlichkeit Bedeutung habe. So wälzt sich die ganze Gewalt der Sünde auf uns, und die Natur trägt in ihrer Geschichte, das Thier in seinen willkürlichen Handlungsweisen das Gepräge des Bösen, weil wir es sind; wir haben sie verpestet, unsere Sünde spricht sich aus unserm Daseyn in allen seinen Elementen aus. S. 78.

Digitized by Google

den ved at henvise til den fremstillede Tankes Modstykke endnu indeholder en Støtte for Begrebet om Naturens Forkrænkelighed, i Læren om dens Længsel efter Forløsningen. Negeres Hovedtanken i den steffenske Anskuelse, da maa ogsaa dette sidste Punct udvises af Troeslæren. Skal dette skee, da kunne vi kun, enten manichæist betragte Naturen som en fjendtlig Magt, for hvis skjulte Kræfter Mennesket maa bøie sig uden Klage som for den Stærkere, eller som Fichte opfattede sin objective Verden, som et dødt, koldt, i sig afsluttet og indesluttet Aggregat, kun bestemt til uden Hvile at omtumles og bearbeides af Mennesket, uden Ret som uden Idee, uden Idee som uden Liv *). Altsaa har Gud enten skabt en Magt, som er Betvinger selv af Skabningens Herre, eller den hele Yderverden har i sig selv ingen Betydning; den er kun til for at øve Menneskets Kraft, et Exercitationsmiddel, en practisk stimulus, skjøndt dog Mennesket selv ofte absorberes i Det, som skulde være Objectet for hans Virksomhed. Hvor langt anderledes tilfredsstilles da ikke blot det religiøse Gemyt, men selv den speculative Tanke ved at betragte Naturens stille Gang, dens successive Udfoldelse af sine Dybder for Forskeren, ikke som et Rov, der skal aftvinges den, men som en ubevidst Selvopladelse, en dunkel Drift til Forklarelse, til Forløsning af Forkrænkelighedens Baand **).

I denne Erkjendelse altsaa af et Brud mellem Aand og Natur, som har udbredt Forkrænkelighed over den hele endelige Tilværelse, der atter grunder sig paa det store Brud

*) Jfr. Ueber das Wesen des Gelehrten, i Afhandlingen von dem Begriffe der göttlichen Idee. S. 29, 30.

**) Med Hensyn til det Indlæg, Rosenkranz i sin Afhandling „Die Verklärung der Natur", giver mod denne Synsmaade, sammenligne man Modbemærkningerne hos Prof. Lic. A. Nielsen, i hans Udvikling af Romerbrevet S. 144.

Digitized by Google

mellem den menneskelige Aand og den absolute, er Grundlaget for den videnskabelige Undertheorie givet. Thi Underet er den phænomenale Restitution af det oprindelige Forhold mellem Aand og Natur, som ved Synden blev forrykket, idet begge sattes i en skjæv Stilling til hinanden. Netop som en Restitution er dette Begreb saa langt fra at modstride Naturloven, at det meget mere fremstiller Aabenbarelsen af den sande primitive Naturlov, som vi have bestemt som Naturens Lov til Lydighed mod Aanden *), som altsaa ikke aabenbarer sig for den menneskelige Virken, der er en Virken i Syndighed, men kun fremtræder som Formen for det Guddommeliges Aabenbaring i den forkrænkede Natur. Dog er Underet ikke den blivende Restitution af dette Forhold. Naar den absolute Aand tager Naturens Kræfter i sin Tjeneste, og disse boie sig ind under denne, da fremtræder Underet vel som et lysende Phænomen, hvilket den forkrænkelige Verden anskuer som en Form for det Eviges, den absolute Aands Aabenbarelse, men dog kun som en transitorisk Begivenhed, der forsvinder, idet den aabenbarer sig, og derfor kun har blivende Betydning som en Prophetie **) om Naturlovens forventede Restitution, om

*) Eller, som Rosenkranz (Encycl. d. theol. Wissensch.) mere negativt udtrykker det: Was ist nun aber Wunder? Es ist die Bestimmung der Natur durch den Geist so, daß die Natur gegen den Willen desselben keinen Widerstand zu leisten vermag.

**) Medens ei heller Marheinecke i sin ligesaa indholdsrige som udførlige Behandling af Underet (Grundl. d. chr. Dogm. p. 338—363) har fremsat denne Forbindelse af Under og Spaadom, angiver han derimod en anden skarpsindig Nerus mellem begge. Begrebet om Under, siger han, indeholder tillige det om Spaadommene; thi begge have deres Grund i Begrebet af Hemmeligheden. Spaadom er, hvad vi ikke kunne forklare af Aandens, Under, hvad vi ikke kunne forklare af Naturens bekjendte Love. Men vor Aand er tillige vor Natur, derfor have ogsaa Spaadommene nødvendigvis tillige Underets Charakteer. Men den særegne Charakteer for Spaa-

Digitized by Google

Skabningens Forløsning af Forkrænkeligheden. Dette er en Side af Underbegrebet, som, saavidt os er bekjendt, hidtil er overseet, og hvorved det fra en reel Side træder i Forbindelse med Læren om Spaadommene, der bestandig af Dogmatikerne er stillet ved dets Side som det andet saakaldte udvortes Bevis for Christendommens Guddommelighed, den nemlig, at Underet er en prophetisk Apparents, som klarere end det ofte overvurderede stumme Naturſprog forjætter Naturens Befrielse til Guds Børns herlige Aabenbarelse. Thi, idet Underet følger den absolute Aand, hvor den aabenbarer sig, er det aabenbart, at, naar der kun er een Aand, den absolute, som vil være Alt i Alle, vil Naturens Forkrænkelighed løses til samme Tid, som den Forjættelse opfyldes, der er givet Slægten om Lighed med Gud (1 Joh. 3, 2).

Naar nu en Restitution af den forkrænkede Natur in integrum maa erkjendes at være Underbegrebets speculative Grundlag, vilde man som Consequents heraf kunne udlede, at Underet intet Andet kan indeholde, end hvad der var givet i Menneskets oprindelige Forhold til den øvrige Skabning. Man kunde derfor under denne Forudsætning indvende mod den i det Foregaaende indeholdte Udvikling, at Adams Liv for den fra den forkrænkede Natur udgaaende Betragtning maatte gestalte sig som et phantastisk Tryllerie, som et Drømmebillede uden Virkelighed, der vilde opløse enhver fast Grund for Forholdet mellem Aand og Natur. Dersom Adam saaledes skulde være at betragte udøvende ikke et ethisk, men et reent udvortes,

---

dommene er den hemmelighedsfulde Lære om det Tilkommende, medens Underets Særegenhed er det Nærværendes hemmelighedsfulde Gjerning (die besondere Form der Weissagung ist aber die geheimnißvolle Lehre über die Zukunft; die besondere Form des Wunders die der geheimnißvollen That in der Gegenwart). S. 310.

Digitized by Google

physisk Herredomme over Naturen, dersom han, hvad flere Kirkefædre lærte, havde Lovens Styrke, Hestens Hurtighed, (hvad man derfor ogsaa med Rette har betegnet som rene Phantasiefostre), dersom han skulde have kunnet vandre paa Havet, forvandle Vand til Viin o. s. v., da vare Naturens Love i deres nuværende Tilstand ikke blot forkrænkede, men specifisk forandrede, og der vilde udvikle sig et Begreb om deres oprindelige Forhold, i hvilket enhver Organisme, som kun kan bestaae under de forskjellige Kræfters indbyrdes Begrændsning, vilde have været opløst i chaotisk Forvirring. Under denne Form, i hvilken hine Undere fremstille det Naturliges Lydighed mod Aanden, kan Naturen ikke have været primitiv. Naar vi da fastholde, at de Undere, som ere en Ophævelse af Forkrænkelighedens synlige Spor (især Helbredelser, Udjagelse af Dæmoner) maae betegnes som Restitutionens Undere, i hvilke Menneskelivets oprindelige Tilstand transitorisk tilbageføres, da fremtræder der en Række af Undere, som vel forsaavidt høre ind under den fælles Grundanskuelse, som der ogsaa i disse er en Restitution af Naturens almindelige Lov, at være Aanden underdanig, men som tillige ikke ville have været mulige for den første, den menneskelige Adam, fordi de bære den anden Adams guddommelige Præg.

Ligesom vi nemlig ovenfor med Hensyn til Kant viste, at Hegel havde Ret i sin Polemik mod den eritiske Philosophies Adskillelse af det Ethiske og Naturlige, idet den samme guddommelige Aand aabenbarer sig i begge, kun forskjellig modificeret efter de forskjellige media for dens Manifestation, paa samme Maade som Straalerne opfattes forskjelligt ved at bryde sig gjennem forskjellige media, — saaledes er det til den samme Betragtning af det Ethiske og Naturlige under Enhedens Synspunct at vi her maae føre Undersøgelsen tilbage. At Christendommen har en Naturside, have vi allerede middel-

Digitized by Google

bart vedkjendt os i Betragtningen af Naturens Forkrænkelse og Forlængsel efter Befrielse, og i denne Naturside afspeiler sig de samme Phænomener, som fremtræder paa Christendommens reent aandelige Gebeet. Ligesom nemlig Christendommen fra det ethiske Synspunct ikke blot er en ἀναγέννησις, en Gjenfødelse af den syndige Natur, men tillige en καίνη κτίσις, et nyt Livsprincip, en ny indplantet Spire i den syndige Slægt, ligesom den derfor ikke blot viser tilbage til den første Adams oprindelige Ufyldighed, men tillige i den anden Adam sætter et nyt Begyndelsespunct for Slægtens Udvikling, saaledes fremtræder det samme dobbelte Synspunct i Christendommens Naturside og viser sig netop i Underet. I dette restitueres nemlig ikke blot den forkrænkede Natur til sin primitive Uforkrænkelighed, men Christus tager tillige Naturens Kræfter i sin Tjeneste, idet han i dem sætter et nyt skaberisk Princip. Vilde man derfor spørge, om den første Adam kunde gjøre saadanne Undere som de hos Joh. 2, 1—11. Matth. 14, 26 berettede, da maa Dette benægtes, thi her er Underet ikke blot en Restitution, men her fremtræder tillige en Potensation af Naturens Kræfter *), som ikke kjendes i Naturens oprindelige Harmonie med Aanden, fordi netop her den almægtige Guddomsmagt aabenbarer sig som saadan ved at sætte det absolut Nye. Denne Betragtning har ikke blot sin

*) Allerede Abaelard gik, som vi i vor historiske Fremstilling have viist, ud fra Begrebet om en ny Skabelse i Underet. Den hermed følgende Potensation af de naturlige Kræfter fremstiller Luther i sin Udlægning af Bespiisningsunderet: »Denn er zeiget ja in diesem Exempel gewaltiglich, daß er ein reicher gewaltiger Herr und Schaffer ist, ja selbst ein reicher Müller und Bäcker, besser denn keiner auf Erden, der das Handwerk sehr wol gelernet. Ja er richtet gar viele Handwerke auf einmal aus, und ohne einiger Menschen Hülfe pflüget, erntet, drischet, mahlet und bäcket fast in einem Augenblick.« XI. S. 1864. Walch.

Digitized by Google

Analogie i den ved Christendommen givne ethiske Verdensanskuelse, men støtter sig endnu i et andet Punct til Skrift og Dogmatik. Det er nemlig Bibelens og Kirkens Lære, at, idet Verden ved Guds Riges Komme skal forgaae under Elementernes Opløsning, skabes der en ny Himmel og en ny Jord (2 Pet. 3, 12. 13). Fastholdes denne Lære og paralleliseres med den ovenfor begrundede Anskuelse, at Underet er en Prophetie om Naturens Gjenfødelse, om Ophævelsen af dens Forkrænketsestilstand, da vil det indlyse, at, ligesom Verdens ifølge Skriftens Lære ved Guds Riges Komme ikke blot vil modtage en Gjenfødelse af sin Forkrænkelighed, men en Omskabelse, saaledes indeholder Underet ikke blot en Prophetie om den første, som Restitutionsunderet, men ogsaa om den sidste, naar det betragtes som det nyskabende Princip i Naturens Forhold til Aanden. Restitutionen af Naturens oprindelige Lov, at være Aanden underdanig, er det fælles Synspunct for begge Classer af Undere: det første viser tilbage paa den første Adam, den anden bærer tillige den anden Adams Guddomspræg. Idet vor Theorie herved begribeliggjør Underets almindelige metaphysiske Substrat, viser det sig tillige som indeholdende et supranaturalistisk Moment ved fra den ene Side at betragte Underet som det, der fremkaldes ved en ny skabende guddommelig Magt. Den gamle Supranaturalisme overssaae derimod, at Underet, selv da, hvor det fremtræder som det absolut Nye, dog aldrig kan modstride Naturens Love, fordi det dog fra den anden Side falder ind under Naturens store Lov til Lydighed mod Aanden. Netop fordi Underet saaledes indeholder en supranaturalistisk Side, er det i christelig Forstand et speculativt Begreb, fordi det først ved Fremhævelsen af denne Side kommer tilsyne som en Teleologie, som Forjættelsen for det christelige Haab om den kommende Tidens

Digitized by Google

Fylde, da det nye Jerusalem skal opbygges i Aanden og Naturen.

Ligesom den hegelske Speculation, forsaavidt den slutter sig til Systemets Mester, intet Brud anerkjender mellem Gud og Menneske, fordi den, som bemærket, fattes det christelige Begreb om en oprindelig Ustyldigheds, Paradisets Tilstand, saaledes negerer den ogsaa det sande Underbegreb som et historisk Phænomen. Hegel selv taler meget tvetydigt om det historiske Under. Det sande Under i Naturen er efter hans Anskuelse Aandens Aabenbaring; men — Aandens sande Aabenbaring er **Menneskeaanden** i dens Relation til den almindelige Naturfornuft, der betragtes som betingende de naturlige Gjenstandes lovmæssige Complex. Mod denne skal det historiske Under betragtes som strídende *), og Trang til Underet er derfor kun saalænge forhaanden, som hiin Sammenhæng ikke er forstaaet som Tingenes objective Orden, da Underet ellers tillige bliver betragtet som en tilfældig Manifestation af Guds Væsen **). At Begrebet af et historiskt Under herved

*) Die Bestimmung des Wunders wird so vorgestellt, daß Gott sich an einem Einzelnen und zugleich gegen die Bestimmung desselben manifestirt. (Phil. d. Rel. II. S. 60).

**) Das wahrhafte Wunder in der Natur ist die Erscheinung der Geistes und die wahrhafte Erscheinung der Geistes ist in gründlicher Weise der Geist des Menschen und sein Bewußtseyn von der Vernunft der Natur, daß in dieser Zerstreuung und zufälligen Mannichfaltigkeit durchaus Gesetzmäßigkeit und Vernunft ist. In dieser Religion erscheint aber die Welt als Complex der natürlichen Dinge, die auf allgemeine Weise auf einander wirken, in verständigem Zusammenhange stehen, und das Bedürfniß der Wunder ist so lange vorhanden als jener Zusammenhang nicht als die objective Natur der Dinge gefaßt, d. h. so lange nicht Gottes Erscheinung an ihnen als ewige allgemeine Naturgesetze, und seine Wirksamkeit nicht wesentlich als die allgemeine gefaßt ist. Der verständige Zusammenhang, der auf dieser Weise erst gefaßt ist, ist nur der objective, daß das

Digitized by Google

oplöses, er klart; thi efter sit Grundprincip, at det Fornuftige er uadskilleligt fra det Virkelige, kan den hegelske Philosophie ligesaalidt indlade sig paa en Anerkjendelse af Underet, naar det skal modstride Naturforholdenes almindelige Lovmæssighed, som naar det anskues som en tilfældig Manifestation af Guds Væsen. Imidlertid har Hegel, forsaavidt han har ladet disse Bestemmelser henstaae uden at overvinde dem og substituere nye, ikke selv opfattet Underets Begreb, endskjøndt han i sin Anskuelse af Underet som Aandens Aabenbaring i Naturen selv har givet Princípet for dets begrebsmæssige Udvikling; thi deels polemiserer han kun mod det abstract theistiske Underbegreb, uden at udføre det omtalte Princip til en ny Form for Begrebet, deels er han, idet han bestemmer Aandens sande Tilsyneladelse som Menneskeaanden og dens Bevidsthed om Naturfornuften, slaaet ind paa et Spor, som fører bort fra den videre Udvikling af hans eget Apperçu, og consequent, hvad Speculationens egen Historie har vist, angiver Vei til Ophævelsen af Kirkens Lære om Christus som den eneste sande Undergjører og til et Tilbagefald til den rationalistiske, naturlige Forklaring af Underet, hvis inconsequente Udelukkelse af den hegelske Undertheorie vel nærmest maa henføres til Hegels Sky for al i det Enkelte gaaende Reflecteren, medens den i den nyeste Speculation skjules under Forestillingen af det Mythiske.

Hegels Tvetydighed eller, som det kaldes, Besindighed *) i Begrebets Behandling blev den venstre Side et velkommet

---

Einzelne als solches in der Endlichkeit für sich und damit in einem äußerlichen Verhältniß ist. Das Wunder wird noch als zufällige Manifestation Gottes gefaßt; das allgemeine absolute Verhältniß Gottes zur natürlichen Welt ist dagegen die Erhabenheit. Ibid.

*) Strauß, Chr. Glaubensl. Oversat af Brochner, I. S. 218.

Digitized by Google

Stottepunct i dets Oplosning. Strauß udforlige Fremstilling af Critikens Destructionsforsøg mod den kirkelige Undertheorie, hvortil han føier sin egen Polemik mod den Retning, Udviklingen i den nyere Videnskab har taget *), gaaer ud fra Spinozas Mirakelcritik, der fremstilles som Begrebets egentlige Banesaar og forbinder dermed den gjennem en historisk Critik af Deisterne udviklede naturlige Forklaringsmaade som fuldendende de critiske Operationer paa Underbegrebet, idet de spinozistiske og deistiske Angreb tjene hinanden som Supplementer. I den Fremstilling af den nyere Videnskabs Omsving, som Strauß derefter meddeler, udvikler han sin Polemik mod den orthodoxe Hegelianismes Forsøg at begrunde Underet ad den ogsaa her indslaaede Vei, hvis Basis er Aandens Forhold til Naturen, idet han knytter sine Bemærkninger til det af os ovenfor citerede Sted af Rosenkranz, hvor Underet defineres som en saadan Naturens Bestemthed ved Aanden, at den ikke formaaer at gjøre Modstand mod dennes Villie **). Rosenkranzs Paastand, at Christus ved sin guddommelige Magt paa umiddelbar Maade i Underet udøver en Tvang over Naturens Nødvendighed, imødegaaer Strauß med den Indvending, at Christus følgelig consequent ei heller kunde bringe den Beslutning at ville spise, drikke o. s. v. til Udførelse ved de sædvanlige og naturlige Formidlinger, men kun ved sin Villies umiddelbare Virksomhed, saa at han f. Ex. i Stedet for at lade Samaritanerinden drage Vandet op af Brønden, ved sin blotte Villieskraft maatte byde det paa overnaturlig Maade at stige op til sig, saa at han maatte lade Figener voxe frem paa det udtørrede Træ o. s. v. Imidlertid overseer Strauß her, at, ihvorvel Christi Fremtræden paa Jorden i dens To-

*) Strauß, Chr. Glaubensl. Oversat af Brochner, I. S. 199—223.
**) Ibid. I. p. 216.

Digitized by Google

talitet er et Under for den syndige Slægt, falder dog ikke hans jordiske Liv i sine Enkeltheder atomistisk ud fra hinanden i en Række af lutter Mirakler, som uden forbindende Grundlag vilde savne enhver Consistents; disse fremtræde nemlig kun, hvor hans guddommelige Herlighed aabenbarer sig som saadan i det Timelige: han er ikke blot Gud, men Menneske. Det er derfor den dogmatiske Distinction mellem status exinanitionis og exaltationis, hvortil Apologien mod den straußiske Critik maa slutte sig; thi, skjøndt Frelserens jordiske Liv henhører under den første Form, maae dog hans Undergjerninger betragtes som Gjennembrud af Ophøielsesstanden under Fornedrelsen i den menneskelige Skikkelse, hvorfor ogsaa flere af de skarpsynede gammellutherske Dogmatikere, maaskee netop med Hensyn til Underet, prægnant kun henførte vita *misera* under status exinanitionis. Vel indrømmer Strauß Aanden en Magt over Naturen, men kun forsaavidt Menneskets virker stille i den som dens Lov og Formdrift, ved Forstandens og Villiens taalmodige Arbeide gjør sig til Herre over den *), og han fremstiller herved unægtelig den eneste consequente Fortolkning af Hegels Sætning: „Das wahrhafte Wunder in der Natur ist in gründlicher Weise der Geist des Menschen und sein Bewußtseyn von der Vernunft der Natur."

Sin videre Critik over den i den nyere Videnskab givne Betragtningsmaade af Underet som Udtryk for Aandens Herredomme over Naturen knytter Strauß til Schellings Sætning, at Mennesket kun behersker Naturen mechanisk, Christus derimod dynamisk, som den undergjørende Hellige, idet Underet betragtes som en Fremtræden, en Aabenbaring af den for Naturen i dens adsplittede Værens enkelte, begrændsede Love gyldige, almindelige Lov. „Men", vedbliver Strauß, „Hegelianerne **)

*) S. 217.

**) At denne Lære imidlertid ikke blot er Hegelianernes, men ogsaa

Digitized by Google

mene, at Naturen i denne sin Adsplittelse er syg, i en uadæquat Tilstand, der ophæves i Underet, hvorved den atter bliver Organ for Aanden; Underet er derfor ikke unaturligt; Naturen er snarere unaturlig; den er syg, følgelig i en unaturlig Tilstand; denne ophæver Underet, og det gjør følgelig Naturen, der er bleven unaturlig, igjen naturlig paa en tilsyneladende unaturlig, men i Virkeligheden høist naturlig Maade" *). At Strauß her søger at overbevise mere ved Vittighedens end ved Sandhedens Magt, er vel aabenbart. Dersom den nyere Theologie kun betragtede Underet som noget Accidentelt, noget reent Tilfældigt, der ikke hvilede paa en Nødvendigheds objective Grund, (hvad vi forbeholde os nærmere at udføre i vor Slutningsbetragtning), da vilde en Spot over denne Fremstilling være paa sit Sted, idet Videnskaben da i dette Punct atter vilde være sjunken tilbage til den crasse Supranaturalisme, som distinguerede mellem miracula destructionis og restitutionis, som ikke kjendte Forskjel paa Vilkaarlighed og fri Nødvendighed i Guds Aabenbaringsformer for Verden, men Dette er saa langt fra, at Begrebet om Underet som et Udtryk for den absolute Aands Magt over Naturen, idet den hviler paa bibelsk Grund, tillige i den Grad tilfredsstiller den metaphysiske Interesse, at de Moderne ikke vilde negere denne Udviklings Realitet, hvis dens Eensidighed mod Christendommen som positiv Aabenbaring ikke var større end dens Forkjærlighed for Begrebet om Aandens Autonomie.

Skriftens (naar Metaphoren i det paradoxe Ord »syg« borttages) tør vi maaskee ifølge det ovenfor Anførte, anse som godtgjort. At vi forøvrigt ligesaalidt forsvare denne Lære som Grundspørgsmaalet fra de strenge Hegelianeres Synspunct, vil vel af nærværende Afhandlings Natur være klart. Vi tør af Hegel kun modtage en methodisk Impuls, ikke positive Lærebestemmelser.

*) P. 217, 218.

Digitized by Google

Vi have ovenfor vedkjendt os den Sætning, at Christus er Undernes Midtpunct, hvilket altsaa indeholder, at der intet Under kan tænkes udenfor Sammenhængen med hans Personlighed. Og dog fremtræde Underne ikke alene til Tiden af Jesu historiske Liv, men der er endnu en dobbelt Række af disse, som ikke synes at lade sig føie ind under den almindelige Bestemmelse af Christus som Underets Centrum, de gammeltestamentlige og de efter Christus stete, men som dog begge, saafremt hiin Sætning ikke skal opgives, maae kunne paavises i Continuitet med Christi Undergjerninger. Vi kunne efter nærværende Afhandlings Plan ikke gaae ind paa en Critik af de enkelte Beretninger om Underne, som ligge udenfor Christi historiske Liv, og neppe vilde denne Fremgangsmaade frembringe et mere end qvantitativt Resultat; men maae, idet vi med Hensyn til de af disse i den hellige Skrift indeholdte Beretninger støtte os til Skriftens Axiopistie, blive staaende ved den almindelige Betragtning af, hvorvidt de Undere, som ifølge Bibelens og Kirkens Vidnesbyrd maae fastholdes som authentiske, kunne fremstilles i organisk Forbindelse med Christi Personlighed.

Her maa da først den almindelige dogmatiske Sætning fastholdes, at Christi Person ikke blot er en timelig, en historisk, men en evig. Som han, før Verdens Grundvold blev lagt, er den anden Person i Guds manifestatio ad intra, saaledes udstrækker han sin Væren over det concrete Verdensliv fra dets Oprindelse som Verdensskabelsens medium (Joh. 1, 4) gjennem dets Midtpunct som Alskabningens Førstefødte (Col. 1, 16) til dets Fuldendelse. Under denne tredobbelte Tilværelsesform: Præexistentsen, Christi jordiske Liv og hans Sidden ved Faderens Høire skinner hans Herlighed ind i Menneskenes Liv, men med forskjellig Glands, eftersom disse ville optage Lysets Straaler i sig og lade dem skinne tilbage

Digitized by Google

i levende Vexelforhold. I disse forskjellige Sider af Christi Forhold til Slægten ligger Undcrets forskjellige Væsen og Betydning i de verlende Tider.

Altsaa først til de gammeltestamentlige Undere. „Es erscheint Christus", siger Tholuck, „nicht wie die Sonne der tropischen Länder, die ohne Morgenroth aufsteht und ohne Abenddämmerung untergeht" *). Guds Rige kom ikke til Jorden som en Deus ex machina, men først i Tidens Fylde, mod hvilken Menneskeslægtens Udvikling stræbte. Den johanneiske Sætning: „Lyset skinnede i Mørket, men Mørket begreb det ikke", gjælder ikke blot om Hedenskabet, som de platoniserende Kirkefædre udviklede det i Begrebet af λόγος σπερματικός, men ogsaa hos det udvalgte Folk skinnede Lyset i Mørket, fordi det ofte selv lukkede Øiet for den Magt, der vilde drage Verden til Gud. Men Hedenskabets Religioner kjende intet Underbegreb, thi Gud var her ikke over Naturen, men forverledes med denne og objectiverede sig kun i dens almindelige Gang; Jødernes Jehova thronede over Stjernerne og bød Sol og Maane at standse deres Baner. Logos var vel saaledes det evige Lys, som Hedningeverdenen og Jødedommen begge attraaede at skue, men under ulige Forhold; hiin som οἱ μάκραν, der kun kunde skimte sporadiske Glimt af Lyset, disse som οἱ ἐγγυς, der, skjøndt ofte modstræbende, førtes ved en særegen Aabenbaring hen imod Logos's historiske Fremtræden. Erkjendes det derhos, hvad nedenfor nærmere vil blive Gjenstand for Omtale, at Underet fremtræder som Gudsaabenbaringens Form eller Yderside, da staaer det ogsaa fast, at Underet i det G. T. bør henføres til Christus som dets Princip, idet det maa betragtes som Formen for Frelsens Oeconomie i det G. T., hvis Endemaal er Christus. Thi

*) Verm. Schr. I. S. 28.

Digitized by Google

ligesom Loven og Prophetcrne tendere til Christus, ligesom det hele G. T. er Typen for det nye, σκία τῶν μελλόντων (Col. 2, 17), saaledes staaer ogsaa det gammeltestamentlige Under her prophetisk, som en Sagtype, et Forbillede for det absolute Under, Guds Aabenbarelse midt i den syndige Slægt og den forkrænkede Natur, og derved tillige som et overspringeligt Led i Trinfølgen af de guddommelige Aabenbaringsformer, hvis Afslutning er skeet ved Christum. • Har end det Gamle Testamentes Undere et andet, ofte mere thaumaturgisk Præg end de nytestamentlige, betinget ved den jødiske Aabenbarings særegne Natur som forberedende som ogsaa ved Folkets sensualistiske Betragtning af den Form, under hvilken Jehovas Prophet maatte fremtræde, og er der saaledes end en saavel qvantitativ som qvalitativ Gradation fra det G. T.s Undere til de nytestamentlige, falde de dog begge ind under samme Hovedsynspunct af en organisk Sammenhæng med Christus, idet de som Former for Guds Aabenbaring ere forskjellige Udtryk af den samme Guds Kraft, som i begge Aabenbaringer virker for det samme Maal, Frelsen ved Christum.

Men Christi Undergjerninger blive, enten han er deres active eller passive Subject, som Underet i Tidens Fylde at betragte som de absolute. Thi, naar det indrømmes, at Underets Grundvold er gioet i det Forhold mellem Aand og Natur, i hvilket hiin indtager den ved Synden tabte Plads som dennes Behersker, og følgelig, at den syndefrie Aand ene kan udøve dette Herredømme, da involverer Dette, at Christi Undergjerninger o: de ved ham og med Hensyn paa ham skete, begge kun existerende i Forbindelse med hans Personlighed, i absolut Forstand ere Undere, fordi Jesus som Helligheden absolute Manifestation midt i Synden og Forkrænkeligheden er det fuldendte store Under og derved alle enkelte Underes Midtpunct.

Digitized by Google

Jo mere vi saaledes maae betragte Christi Undere som de absolute, som dem, der aabenbare den absolute Aands Herredomme over det Naturlige, destomindre kunne vi gaae ind paa en Betragtning, som anerkjender en magnetisk Kraft som virkende i disse. Denne er især gjort gjældende i den nyeste Tid og har selv blandt de orthodoxe Theologer fundet en Støtte i Tholuck. Vel indrømmer denne Lærde i sin Undersøgelse om Magnetismens Forhold til Underet (Verm. Schr. 1ster Band), at Christi Undervirksomhed, navnlig i Helbredelserne, ikke er en magisk, hvor Villiens Moment enten er udelukket paa begge Sider, eller som selvisk Villie, adskilt fra den guddommelige, vil beherske en anden, men en aandelig *), idet Christus som ogsaa Apostlene maae betragtes som De, der vide sig som Guds Organer og derved ligesaalidt understøttes af den physiske Disposition hos Helbredelsens Object som anvende de naturlige Midler, der ere tilstede ved den sædvanlige magnetiske Indvirkning **). Men naar en magnetisk Kraft dog kun kan bestemmes som en umiddelbar Naturvirkning, selv om denne kunde tænkes som en reel Potents at

*) S. 81. Hiermit erweist sich, daß die Heilungsprocesse Christi geistiger, nicht magischer und zauberischer Art sind. Die Zauberei nämlich ist entweder ein unmittelbares Einwirken auf Andere, wobei von beiden Seiten der Wille nicht der eigentliche Factor ist; oder es ist eine Einwirkung, bei welcher der mit Gott nicht geeinte selbstische Wille unmittelbar den Anderen beherrschen und auf ihn influiren will.

**) Wenn wir uns den Magnetiseur als einen Mann denken, welcher sich in seinem Würken als Organ Gottes weiß, kann die magnetische Heilungsproces mit den Wunderheilungen Christi und der Apostel in diesem Betracht allerdings in eine Linie gestellt werden, wie wohl denn doch auf Seite der zu Heilenden der Unterschied bleibt, daß die verlangte Receptivität bei den sittlichen Wunderen niemals eine andere als eine geistige ist. Wogegen bei den magnetischen Einwirkungen eine bestimmte physische Disposition unerläßlich ist.

Digitized by Google

træde i Christi Tjeneste ved Underets Udøvelse, ville vi ikke kunne anerkjende en saadan, idet Underet og, for at blive ved den af den nævnte Lærde fremsatte Typus, Helbredelsesunderet da vilde blive en Restitution af den forkrænkede Natur ved Naturen, ikke ved Aanden. Dette synes Tholuck selv at erkjende, naar han siger S. 81, at de af Christus foretagne Helbredelser ere af aandelig, ikke magisk Natur. Men hvorledes en magnetisk Kraft kan kaldes aandelig, indsees ikke let. Vel kan den fromme Villie træde til som det Bestemmende, men Magnetismens Virksomhedsvei er dog bestandig en naturlig, der udelukkes af den reent aandelige Betragtning af Jesu Underkraft.

Naar saaledes en magnetisk Kraft maa tænkes udelukket af Christi undergjørende Virksomhed, da fremlægger Exegesen Stedet Luc. 8, 43 ff. for Betragtningen. Visnok kunne Ordene i V. 45 *τίς ὁ ἁψάμενός μου* med Olshausen*) forstaaes saaledes, at Jesus ved dem søgte at bringe Qvindens dulgte Tro for Lyset, hvorimod man neppe af reent exegetiske Grunde, mod hvis Anvendelse paa dette Sted ogsaa Strauß med Rette polemiserer, kan opfatte Ordene *ἐγὼ γὰρ ἔγνων δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ* V. 43 anderledes end som Betegnelsen af en magnetisk Kraft, der, idet den udgik fra Jesus, udgjorde Helbredelsesaarsagen for Qvinden. Allerede saaledes som Begivenheden berettes i Marc. 5, 25—35, skjøndt Fremstillingen ogsaa her har et noget materielt Anstrog, ledes Tanken, først ved Udeladelsen af Ordene: *ἐγὼ γὰρ ἔγνων* ꝛc., i en anden Retning, henimod Foreſtillingen om en aandelig Helbredelsesvirksomhed, og især bestyrkes denne Foreſtilling ved Ordene V. 34: *θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκε σε*. Men ganske anderledes fremstiller Sagen sig efter Mat-

*) Bibl. Comm. 3 Ausg. I. S. 319 f.

Digitized by Google

thæus (9, 20—22). Ethvert Spor af en magnetisk Kraft er her forsvunden; Vidtløftigheden hos Lucas har givet Plads for en plastisk Korthed, som bevarer Underets aandelige Høihed: i Tro paa Jesu Underkraft berører Qvinden hans Klædebon, ved denne Tro frelses hun. Ved at betragte dette Forhold mellem de synoptiske Evangeliers divergerende Beretninger, bliver det sandsynligt, at den tredie Evangelists Tendents til paa materisk Maade at anskueliggjøre Facta har ført ham til at forbinde egen Reflexion med det rene Factum. At en saadan Antagelse af Underet som udgaaet af en, skjøndt i guddommelig Causalitet hvilende, dog igjennem naturlige Vehikler virkende Kraft, tilhørte den jødiske Forestillingskreds, indeholdes ikke blot i de almindelige, sandselige Messiasbegreber, men kommer specielt til Syne i Beretningen hos Marc. 5, 28, at Qvinden endvog reflecterede over den Kraft, hun tænkte sig indeholdt i Jesu Klædebon.

Endnu indeholde Ap. Gj. (5, 15. 19, 11. 12) Beretninger om apostoliske Undere, der synes at lede til den samme Forestilling om en magnetisk Kraft. Uden med Strauß at maatte indrømme Tilstedeværelsen af et Sagn eller en Legende, kan Forestillingen om Magnetismen let holdes ude og det historiske Factum alligevel fastineres, naar vi ligeledes her betragte de paagjældende Undere som udøvede paa aandelig Maade, men atter ved den samme Forfatters Eiendommelighed henført til den almindelige Folkeforestilling om udvortes Medier. — Af en noget forskjellig, skjøndt beslægtet, Natur er derimod det Under, som berettes i Joh. 9, 6, idet her ikke kan være Tale om en magnetisk Kraft, men den særegne Omstændighed fremtræder, at Christus til at helbrede den Blindfødte benytter sig af et naturligt Middel, uden at dette kan antages at være et i medicinsk Forstand helbredende. Ikke blot vilde en Antagelse heraf savne den fornødne naturvidenskabelige Ana-

Digitized by Google

logie, men der reiser sig da det Spørgsmaal, hvorledes Jesus selv kunde betragte Gjerningen som et Under, saaledes som han ifølge Beretningen (9, 3. 5) maa have gjort, og hvorledes den af Evangelisten kan fremstilles som saadan. Det i foreliggende Tilfælde anvendte Middel maa derfor betragtes som en Apparents af Christi potenserende Magt over de naturlige Gjenstande, hvorved deres Virksomhed, saaledes som vi ovenfor have bemærket, udvides over de almindelige Grændser. Ligesom Christus ved Underet i Joh. 2 ligesaavel havde kunnet tilveiebringe Vinen uden at anvende Vandet som medium, men dog tager det i sin Tjeneste ved at potensere dets naturlige Egenskaber, saaledes tillægger Christus i det nævnte Under det naturlige Middel en helbredende Kraft, som det ellers ikke, eller kun i ringe Grad besidder. Under det samme Synspunkt maa efter vor Anskuelse Bespiisningsunderne henføres, idet i begge Tilfælde Underets Substrat modtager en Udvidelse, kun som Strauß mod Olshausen rigtig bemærker*), her qvantitativt, hist qvalitativt.

Idet vi saaledes have søgt at udvise Begrebet om Magnetismen af det evangeliske Under, har det derimod sin Plads i det dæmoniske, hvilket Jesus omtaler som udrettet ved Beelzebubs Magt (Matth. 12, 22) og som derved staaer parallelt med de ægyptiske Vises og de hedenske Thaumaturgers, om hvilke der ovenfor udførlig er handlet. Det Under, som kan indrømmes udenfor Christendommens Gebeet, kan kun tænkes at skee enten ved den magnetiske Kraft eller ved en høiere Naturkundskab end Samtidens, og fremtræder saaledes vel for denne som et mirabile, men staaer i intet Slægtskabsforhold til det christelige Begreb om miraculum. Derimod kan af de i Skriften berettede Undere, forsaavidt de af denne selv hen-

*) Leben Jesu II. S. 210.

Digitized by Google

føres til guddommelig Causalitet, ingen Adskillelse gjøres mellem miracula og mirabilia, begrundet paa Underets særegne Charakteer, fordi, som vi have søgt at vise, enhver Form af Undergjerningen selv da, hvor den træder ud gjennem et synligt Middel, kræver en guddommelig Virken for at kunne fremtræde som guddommelig.

Ligesom Strauß, som vi ovenfor have seet, i sit dogmatiske Værk, ved at underkaste Underbegrebet i den Form, som det har dannet sig gjennem den kirkelige Theologies Udvikling, en Critik, har søgt at opløse det, saaledes haves i hans „Leben Jesu" det supplerende Modstykke, idet han har søgt at omforme Begrebets historiske Basis, Christi Undergjerninger, paa samme Maade som Frelserens øvrige Liv, som bekjendt, ved at reducere dem til Myther. Medens Bestridelsen af det mythiske Princip i dets Almindelighed maa overlades den Literatur, som særskilt gjør sig dette til Opgave, troe vi ikke at kunne forbigaae den Maade, paa hvilken den nævnte Lærde med særegent Hensyn til Underet har villet introducere den mythiske Betragtningsmaade, ved, idet han knytter den til en ægte christelig Anskuelse af Underet, at vise, hvorledes Mythen heri ubevidst synes at slumre. Vi have allerede ovenfor bemærket, hvorledes Luther meer end de legemlige Undere accentuerer de aandelige, og, om der nu end i denne Anskuelse, vistnok i Modsætning til Catholicismens udvortes Profanation, ligger en Undervurdering af Underets historiske Betydning, indeholder den dog den Sandhed, som er fælles for Underet med den hele evangeliske Historie, at dennes Betydning ikke blot er den at være en punctuel, en forbigaaende historisk, men tillige en Idee, en Magt, som er over Historien, fordi den er Forbindelsen mellem Historie og Evighed. „Quæ exhibebat", siger Lactantius, „spiritualium figuram gerebant" *): naar

*) De vera sapientia. IV. 26, 3—17.

Digitized by Google

Christus derfor helbreder den Værkbrudne, giver den Blindfødte Synet, opvækker Lazarus, da bør her ikke blot den enkelte historiske Tildragelse fastholdes som en mindeværdig Begivenhed, men den Christne erkjender tillige ved disse Undere, at der er et Høiere, Aandeligt bagved, at Christus er Den, som kan forlade Synder, Giveren af det aandelige Syn, Seiervinderen over Døden. Ligesom det nu er Princippet for den moderne Behandling af den evangeliske Historie, ved at reducere den første Side til en Mythe, alene at fremhæve den sidste, og derved at berøve den sin specifisk christelige Betydning, saaledes har Strauß gjentagne Gange ved den omtalte christelige Betragtning af Underets aandelige Betydning stræbt at vise, hvorledes den farlige Mulighed heri er indeholdt, at opfatte denne Underberetningernes „symbolske" Charakter saaledes, at den første Christenmenigheds Aand just i det symbolske Hylster af ikke virkelig forefaldne Begivenheder har søgt at bringe sig sine Ideer til Bevidsthed *). Men Betegnelsen „symbolsk" kan her kun meget uegentlig anvendes. Vel har man betegnet christelige Kirkelæreres Anskuelse som symbolsk, naar de have udhævet denne Underets aandelige Betydning, men under de nuværende Forhold, naar man benytter en Dobbelthed i Benævnelsen til at obtrudere den christelige Kirke en Anskuelse, som er dens egen diametralt modsat, trænger Begrebet af det Symbolske til en nærmere Udvikling. Ved Symbolet i dets almindelige Betydning vises et Legemligt, men forstaaes et bagved liggende Aandeligt (symbola sunt absentium, non præsentium), som naar man betegner Lilien som Reenhedens, Duen som Fromhedens Symbol. Dersom de Kirkelæreres Underbetragtning, for hvilke den omtalte Anskuelse er særegen (Lactantius, Gregorius den Store, Luther), i denne Forstand var symbolsk, at

*) Das Leben Jesu I. S. 51 f. II. S. 737 f.

Digitized by Google

det historiske Factum i den kun er et Hylster for Ideen og derfor kan bortkastes, saasnart denne er opgaaet for Bevidstheden, da vilde det kirkelige Underbegreb ikke staae til at redde for de Modernes Angreb. Men, endskjondt denne Usurpation af det Symbolskes Begreb er anvendt med unægtelig Ingeniositet i Mythebegrebets Tjeneste, og, netop fordi det har en Side tilfælles med dette, synes at være slaaende, vil det dog snart vise sig, at den mere overrasker ved sin Dristighed end overbeviser ved sin Sandhed. I hiin christelige Betragtning af Underet er Symbolet nemlig mod Sædvane ikke blot absentium, men tillige præsentium, og nærmer sig herved mere til Begrebet af det Typiske; det Aandelige og Legemlige ere forenede tilstede; Dette som en Realitet, Hiint mere som en Idealitet, men hvis Spire dog allerede bærer Modenhedens Fylde i sig. Men ikke nok, at Begreberne af den nyeste Critik ere forvexlede. Kirkefædrenes Ord overseés tillige. Hvorledes Sagnet, selv som ubevidst digtende kan forbindes med Fædrenes klart udtalte Bevidsthed om Underets historiske Realitet, er ikke til at indsee, og denne Bevidsthed udtrykker f. Ex. den fortræffelige Lactantius, næsten prophetisk forudskuende, naar han siger om Underne: quorum vis et potentia *valebat quidem in præsens*, sed declarabat aliquid in futurum. Herved bliver Underet, hvad ovenfor er omhandlet, teleologisk: det er ikke blot Noget i sig, men forjætter det aandelige Modstykke til hvad det selv kun legemlig giver, hvorimod Strauß annullerer det Legemlige, Historiske og kun udhæver den aandelige Side. Derfor maae vi her gjøre Hegels bekjendte Sætning om Identiteten af det Fornuftige og Virkelige gjældende; har Underet aandelig Realitet, Gyldighed som Idee, da maa det ogsaa fremtræde som Factum med historisk Virkelighed. Naar Strauß derfor i Slutningsafhandlingen af Leben Jesu udraaber: „Wir sollten uns für einige Krankenheilungen in Galiläa auf höhere Weise

Digitized by Google

interessiren können als für die Wunder der Weltgeschichte, uns sollten vereinzelte Begebnisse mehr sein, als das universelleste Geschehen", da svare vi: Ingenlunde; thi ogsaa for os er det Universelle mere end det Punctuelle; thi Historien er kun Forbillede for Evigheden; men have vi ikke Historien, da have vi ei heller Evigheden, da er den her, hvad ogsaa de Moderne med Consequents fasthold. Men hvad de skarpsynede Philosopher dog have overseet eller i ethvert Tilfælde ringeagtet, er, at den Idee, som de substituere os for det christelige Hiinsidige, fordi den mangler sit historiske Substrat, kun kan betegnes som et Phantom, et Luftsyn; thi der er overhovedet intet Fornuftigt uden et tilsvarende Virkeligt, intet Urbillede uden Afbillede, ingen Idee uden Historie.

Hermed er den straussiske Misforstaaelse af Underets „symbolske Charakteer", der knyttede sig til en christelig Anskuelse, fra dennes Standpunct afviist. Med Hensyn til Spørgsmaalet derimod, hvorvidt det almindelige mythiske Synspunct i sin Heelhed her kan anvendes, maae vi henvise til den evangeliske Histories nutidige Apologeter, især til Tholucks fortræffelige Skrift: „Von der Glaubwürdigkeit der evangelischen Geschichte", fordi dette Spørgsmaal ikke kan besvares uden en udførligere Undersøgelse af Mythens Begreb og dens Anvendelighed i den evangeliske Historie i Almindelighed, hvilket nærværende Afhandlings Omfang ikke tillader.

Med Hensyn til de nærmeste **Undere efter Christus** er der ovenfor handlet. Det for den første christelige Tid særegne Charisma, til Lærens Fremstilling at kunne føie Undergjerninger, betragtedes der, under Antagelse af den schleiermacherske Sætning, at Christus er Undernes Endemaal som formidlet ved en særegen Virksomhed af den himmelfarne Christus, der var betinget ved Kirkens særegne Stilling under dens første Udviklingsgang. Efterat Kirkens Liv har organiseret sig

Digitized by Google

i en bestemt Form, ere Naademidlerne, idet de mediere Menighedens Samfund med Frelseren, tillige dens Troes Oprindelse og Fornyelse, hvorved Christus er umiddelbart nærværende i Menigheden. Men, idet Underet i den apostoliske Tids særegne Forhold paa empirisk Maade bragte Christus ligesom til haandgribelig Præsents i Kirkelivet, erkjender den protestantiske Kirke, at en saadan Undertro nu vilde være Sværmeri; thi, idet den efter Skriften (1 Cor. 12, 13 ff.) betragter de Helliges Samfund som Christi Legeme, anstuer den Menigheden ikke som en død Masse, der bestandig maa electriseres af Underets oplivende Funke, men erkjender dens Liv som et Liv i Christo, fra hvem som Hovedet en organisk helliggjørende Kraft til et Liv i Gud udgaaer. I Miskjendelsen af Naademidlernes Betydning som de absolute media, i hvilke Christus er nærværende i Menigheden, ligger den romersk-catholske Kirkes Begreb om Underet som en sig gjennem Kirkens historiske Liv fortsættende Potents, der er Vidnesbyrd om Christi vedvarende Virken. Den mere klart tænkende Scholastiks Polemik mod Begrebet af den vedvarende Underkraft havde ikke været istand til at opløse dette Charakteristicum for den catholske Christusanskuelse, men den fortsatte sig gjennem hele Middelalderen og fremtræder især efter Reformationen paa enkelte Puncter med en udstrakt Magt og en, som det synes, haandgribelig historisk Sandhed. Idet denne vist nok ikke kan frakjendes de mærkeligste Undere, som den catholske Kirke opbevarer *), have ogsaa nyere Theologer, som Schleiermacher **), meent, at et Bevis for Kirkens Underkraft som uddød ikke lader sig

*) Den nærmere physiologiske Beskaffenhed af de om Franciscus af Assisi, Catharina Emmerich og Abbed Paris berettede Undere afhandler Tholuck, Verm. Schr. I. S. 97—148.

**) Christl. Glaube II. S. 139.

Digitized by Google

føre. Ligesom vi allerede ovenfor have fremsat den Mening, at en dobbelt Classe af Undere, selv paa den apostoliske Tid, er mulig, de, som skee i umiddelbar Sammenhæng med Frelseren, og de, hvor en mægtig psychologisk Rørelse udøver en Virkning paa Legemet, der ikke kan udledes af de almindelige Love for Forholdet mellem Sjæl og Legeme, saaledes har den catholske Kirke ved at forverle begge Arter betragtet sine Undere som en Gave, der er uadskillelig fra Kirkens historiske Existents. Idet Catholicismen saaledes knytter sin Undertro til en Continuitet med den apostolisse Kirke, har den en relativ historisk Berettigelse, som ikke kan oversees, men som saameget destomere trænger til et theologisk Correctiv, som de berettede Underes Facticitet ikke kan omstødes. Uden at betragte de isolerede Underberetninger ville vi alene henvende Opmærksomheden paa de meest fremtrædende catholske Mirakler, de jansenistiske. Et Parlamentsmedlem, Montgeron, har efterladt et voluminøst Værk, hvori han tildeels med de gyldigste, meest omfattende Retsbeviser fremstiller de underfulde Virkninger, som viste sig paa Abbed Paris's Grav. Efter hvad vi ovenfor have fremsat, er det christelige Under betinget ved Gudmenneskets Magt over den forkrænkede Natur efter hans særegne Betydning som den anden Adam. Her er Underet den nødvendige Apparents ved det Guddommeliges Aabenbaring i Tid og Rum; det er tilstede, ikke af en eller anden bestemt Hensigt, men fordi det ikke kan udeblive, da Aandens frigjørende Magt maa aabenbare sig, naar den absolute Aand træder frem midt i Menneskets og Naturens forkrænkede Liv. Men her fremstiller nu den catholske Kirke os en Række historisk uafviselige Undere af en ganske anden Beskaffenhed. Hvad der hist skeer af metaphysisk Nødvendighed, synes her at have sin Grund i det Tilfældige, forsaavidt nemlig som det ikke kan søies ind under en Forbindelse med Underets Oeconomie; hvad

Digitized by Google

der hist viser sig som grundet i Christi guddommelige Magt over Naturen, synes her at oprinde af den menneskelige Naturs egne mystiske Kræfter og derved at føre Beviis enten mod Christi undergjørende Kraft som guddommelig eller for den catholske Anskuelse som den sande. Bel mener ogsaa Tholuck*), at ikke alle Beretningerne ere saaledes certificerede, at de uden Videre kunne antages; men en Critik af Beviserne vilde dog i det Høieste kun kunne svække en Deel af de mangfoldige Facta. Hovedsagen, hvorpaa det kommer an, synes os at være den Omstændighed, at Beretningerne alene indeholde Selbredelsesundere. De guddommelige Undere give os selv her Analogien, efter hvilken vi maae vurdere de jansenistiske. Det var i hine Forholdet mellem Aand og Natur, som var Betragtningens Grundlag, og det er til dette samme Forhold, at vi her maae gaae tilbage, hist vistnok mellem Naturen i universel Betydning og den guddommelige Aand, her mellem Menneskets physiske Natur og den menneskelige Aand i potenseret Tilstand. De underfulde Virkninger i de jansenistiske Mirakelberetninger skee alene i det menneskelige Subject, ikke i Omverdenen; og hvilken Magt har ikke den menneskelige Aand over det Legemlige, naar den, exalteret ved en tilbagetrængt Smerte over Religionsfrihedens Undertrykkelse, tillige opflammes af en almindelig Fanatismes rædsomme Magt? (Man tænke alene her paa Flagellanterne!) Selv Magnetismen og Somnambulismen give Vidnesbyrd om, hvorlidet vi ere i Stand til at udgrunde det mystiske Forhold mellem Aand og Legeme. Havde den jansenistiske Underkraft opvakt Døde, givet Magt til at vandre paa Havet o. s. v., da vilde her være en Parallel med Christi Undere, som kunde medføre farlige Consequentser; men netop fordi de indskrænke sig til en saadan

*) S. 139, 140.

Digitized by Google

Kreds af underfulde Begivenheder, som kunne henføres til Vexelvirkningen mellem Aand og Legeme, staae de i ingen Forbindelse med hine; skjøndt i historisk Henseende for en Deel uimodsigelige, ere de paa det religiøse Gebeet falske miracula, naar der ved dette Ord forstaaes et Udtryk for den guddommelige Aands Magt over det Naturlige, eller de blive at henføre under Classen af de saakaldte mirabilia.

Idet vi saaledes ved at paavise de forskjellige dogmatiske Formers historiske Udvikling og Undergang tillige have søgt at lægge ogsaa vor Steen til Gjenopførelsen af denne Deel af vor Kirkes Lærebygning, staaer der endnu tilbage med faa Ord, da dette Spørgsmaal egentlig tilhører Apologetiken, at fremstille Underets Betydning som Beviis for Christendommen. Den apologetiske Brug af Begrebet, som tilhørte dets forsvundne dogmatiske Form, er tilligemed denne gaaet til Hvile. Den gamle Tids Apologeter betragtede Underet, som oftere er omtalt, kun saaledes som et Moment i den guddommelige Frelsesoeconomie, at Guds Hensigt dermed var som ved et donum superadditum, der ikke stod i nogen levende indvortes Forbindelse med Frelserens Personlighed, at bevise hans Sendelse som guddommelig, saa at det synes som om Underet, dersom Gud paa anden Maade havde villet føre dette Beviis for Christi Guddommelighed, kunde have været ude af Christendommens Historie. Medens saaledes denne forældede Synsmaade, idet den nedsætter Underet i Tilfældighedens Categorie, har sin Grund i en abstract Supranaturalisme, maa Nutidens Apologetik derimod paastaae dets Nødvendighed. Det er i den nyere Tid Hegels store Fortjeneste af Underbegrebet, hvor amphibolisk han end forøvrigt i dette Punct viser sig, at have tilintetgjort denne falske Anskuelse, som vil bevise den evige

Digitized by Google

Idees Sandhed ved et enkeltstaaende Phænomen. „Troens sande Grund", siger Hegel, „er Aanden, og Aandens Vidnesbyrd er i sig selv levende. Maaskee kan Troen i en Religions Barndom begynde med de udvortes Vidnesbyrd, men selv Christus dadlede Jøderne, fordi de fordrede Tegn og sagde: „„Aanden skal veilede Eder i al Sandhed"" *). „Das Geistige", siger han et andet Sted, „als solches kann nicht direct durch das Ungeistige, Sinnliche beglaubigt werden" **), hvad Christus selv bekræfter, naar han forkynder de falske Propheters Komme, som ville bestyrke deres Lære ved at gjøre Undere i Jesu Navn ***).

Idet det Guddommelige aabenbares i det Jordiske, lyser Evighedens Afglands gjennem Underet ind i det Endelige, og det Forkrænkelige gjenfødes af det Uforkrænkeliges Magt. Christi Personlighed er af Nødvendighed undergjørende, fordi han selv som Helligbedens Aabenbarelse i Kjødet er et Under for den syndige Slægt. Den hele Cyclus af Undere, hvori Frelserens seierrige Magt over Naturen aabenbares, er derfor ikke en qvantitativ Tilgift, som i udvortes Henseende skal forøge Sandsynligheden af hans guddommelige Sendelse, men den er den nødvendige Form, hvorunder Gud aabenbarer sig i det Endelige, eller, som Marheinecke siger, den er Eet med hans Tilværelses Virkelighed ****). Den gamle apologetiske Betragtning af Underet omformer sig derfor saaledes, at vi ikke af Underet kunne kunne bevise Aabenbaringens Guddommelighed, thi ogsaa de ægyptiske Vise og de falske Propheter gjorde Undere, men, er Aabenbaringen virkelig og guddommelig, da

*) Phil. der Relig. 2te Aufl. I. S. 213.
**) Ibid. II. S. 201.
***) Ibid. infr.
****) Grundb. d. chr. Dogm. S. 350.

Digitized by Google

maa Underet følge den, ligesom Straalerne følge Solen, fordi det Guddommelige ikke kan aabenbares i det Endelige uden en synlig Form for sit Væsen. Underet kan derfor ikke længere staae som et isoleret Beviis for Christendommens guddommelige Oprindelse, men maa sees som Led i det store historiske Beviis, som Herren fører for sin Kirke, hvis Begyndelse stete i Under, og hvis Liv i Tiden ikke mindre er et Under, fordi dets Fremvæxt tillige er en uafladelig Fremgang til Seier. I Totaliteten af de enkelte Momenter, i Kirkens Historie er det sande, eneste fuldgyldige Beviis for Christendommens Guddommelighed. Idet Underet saaledes som Led i dette Beviis tjener til at objectivere det historiske Christusbillede, have vi valgt det til Gjenstand for denne Afhandling, fordi da maaskee ogsaa denne turde blive en Skjærv til Opnaaelsen af det Maal, hvortil vor Tids Theologie stræber, gjennem den antichristelige Speculations og Critiks Overvindelse Gjenfødelsen af Kirkens historiske Tro.

Digitized by Google

VIII.

En Fremstilling af Reformatorernes Anskuelser af Protestantismens Kirkeforfatning. Af Benzon Buchwald, Cand. juris.

Medens den katholske Kirkes Forfatning i de Lande, hvor den katholske Religion er den herskende, er ordnet paa en, i alt væsentligt, overeensstemmende Maade, saa at det maa erkjendes, at der gives en for hele den katholske Kirke fælles Kirkeforfatning, finder der derimod i den protestantiske Kirkes Forfatning i de Lande, hvor denne Religion er den herskende, en saa overveiende og gjennemgribende Forskjellighed Sted, at man maa tilstaae, at man tæller ligesaa mange forskjellige protestantiske Kirkeforfatninger, som Stater, hvori den protestantiske Religion er den herskende. Naar man nu hertil føier, at alle de Systemer, som Theorien siden Reformationen har opstillet om Kirkens Forfatning, staae i en skarp Modsætning til hinanden og gaae ud fra grundforskjellige Principer, og, hvad der er af endnu større Betydning, at intet af dem direkte refererer sig til Protestantismen og tager Hensyn til Reformatorernes Mening om Kirkens Forfatning, eller, hvad der er det Samme, fremtræder med Fordring paa, at være eiendommeligen protestantisk, — da kunde man næsten fristes til at antage, at Reformatorerne vel ikke, idet de just traadte i skarpest Opposition til den katholske Kirkeforfatnings Princip,

Digitized by Google

have frakjendt Protestantismen et eiendommeligt Forfatnings Princip, forskjelligt fra det katholske, men at de dog ikke have udviklet og fuldstændigen behandlet dette Spørgsmaal, idet de deels havde deres Opmærksomhed henvendt paa Lærens Forbedring og Renselse, deels, for at kunne befrie Kirken fra den katholske Geistligheds Overmagt, have maattet underkaste Kirken Statens Magt, uden at see sig istand til at hævde dens Selvstændighed; og dette ledes man saameget mere til at antage, som deels det eneste Sted, hvor de kunde finde Hjælp mod Katholikerne, var hos Fyrsten og den verdslige Øvrighed, i hvis Magt de altsaa have maattet give Kirken, deels ogsaa Kirkeforfatningen i de forskjellige protestantiske Lande, saavel strax efter Reformationen, som siden den Tid, synes at stemme hermed. — Imidlertid maa dog Meget opvække vor Mistanke mod et sligt Antagende. Skulde Reformatorerne, idet de forkastede den katholske Læres Mening om det geistlige Herredømme og dens Sammenblanden af geistlig og verdslig Magt, skulde de have kunnet udrette Noget i saa Henseende ved alene at rive ned, uden at opbygge, uden at fremsætte en bedre Ordning af disse Forhold? Og bedre kan en slig Passivitet, dette Intet, dog ikke være for Kirken, bedre kan de ikke være, at Fyrsten staaer som caput ecclesiæ, tam in spiritualibus quam in temporalibus, som Henrik den 8de af England benævnede sig, end at et geistligt Overhoved staaer i Spidsen for Kirken, og at den er uafhængig af Staten.

Det var derfor naturligt og næsten nødvendigt, at Reformatorerne, idet de forkastede Katholicismens Forfatningslære, maatte udvikle den Forfatningslære, som de anseae for den rigtigste og bedst begrundede. Og dette have de ogsaa gjort. Paa mange Steder have de ikke alene antydet, men tydeligen og klart fremstillet den; det er kun nødvendigt med Flid og Opmærksomhed at gjennemgaae deres Skrifter, for at see det.

Digitized by Google

Dette vil ogsaa nærmest være Gjenstanden for den foreliggende Afhandling, der altsaa vil blive en Fremstilling af Reformatorernes Anskuelser af Protestantismens Kirkeforfatning, saaledes som den resulterer især af Betragtningen af den protestantiske Kirkes særegne symbolske Bøger og af Reformatorernes Skrifter. Den vil altsaa ikke indeholde et fuldstændigt udviklet System, bygget paa dette Grundlag, hvad heller ikke Afhandlingens specielle Bestemmelse, at optages i nærværende Tidsskrift, vilde, efter det Rum, der kunde staae til dens Raadighed, have tilladt, men kun det Grundlag, hvorpaa et saadant System kan bygges, naar man først er bleven enig om hiint, thi i flere Punkter er Reformatorernes Mening tildeels tvivlsom.

Kilderne til foreliggende Afhandling ere, foruden Biblen de 3 ældre katholske Symboler, den protestantiske Kirkes særegne symbolske Bøger, nemlig den augsburgske Konfession, den augsburgske Konfessions Apologi, de schmalkaldiske Artikler, Luthers store og lille Katekismus, samt formula concordiæ. Af særdeles Vigtighed er desuden Reformatorernes, navnligen Luthers og Melanchtons Skrifter, der just indeholde Meget, videre udviklet, om Kirkeretten og Kirkeforfatningen, som kun er berørt i hine Kilder. Nogen Oplysning vil man ogsaa i flere enkelte Tilfælde kunne faae ved at tage Hensyn til hvad Reformatorernes Samtidige og Medarbeidere have yttret, til Betænkninger af de theologiske Fakulteter, samt Fyrsternes Instruxer og Forordninger m. m. *).

---

*) Citaterne ville her referere sig til:

Libri symbolici ecclesiæ evangelicæ ed. *Hase.* Lips. 1837.
Martin Luthers sämmtliche Schriften, ed. *J. G. Walch.*
Ph. Melanchtonis Consilia theolog., ed. *Pezel.* Neustadt 1600.
Corpus Reformatorum, ed. *Bretschneider.* I–V. Halle 1834–38.

Digitized by Google

Det maa endnu forud bemærkes, at da Reformatorernes Anskuelser i det Hele ikke vare fuldkommen overeensstemmende, skjøndt de i alt Væsentligere vare enige, vil der enkelte Gange kunne vise sig en Strid mellem Indholdet af de forskjellige Skrifter af dem; imidlertid maa man vel vogte sig for at antage, saasnart en saadan Uovereensstemmelse viser sig, at strax en virkelig og uforenelig Strid finder Sted, og dette saameget desto mere, som Uovereensstemmelsen ofte er mellem senere og tidligere Skrifter af den samme Forfatter. Det maa i denne Henseende erindres, at for en Deel ville saadanne Uovereensstemmelser kunne forklares ved at see hen til, at Reformatorrerne ofte maatte gjøre Modifikationer og Indrømmelser for det Bestaaende, deels for, om muligt, at kunne vedligeholde Freden med den katholske Kirke, idet Umuligheden af en Udsoning først seent blev dem tydelig, deels for at kunne sikre sig Fyrstens og Øvrighedens uundværlige Bistand; for en Deel ville saadanne Uovereensstemmelser ogsaa vise sig at være opstaaede af en forandret Anskuelse hos Reformatorerne, hvor da den seneste i Almindelighed maa ansees at være det Resultat, hvortil de ere komne efter nærmere Undersøgelse og Overveielse, — hvilket alt maa bedømmes i det enkelte forekommende Tilfælde. Af langt større og mere gjennemgribende Betydenhed er derimod den Forskjel, der synes at udtale sig heelt igjennem i Luthers og Reformatorernes tidligere Skrifter og de senere, navnligen af Melanchton. Denne maa imidlertid forklares som Følge af de forskjellige Forhold hvorunder de virkede. Luther, i skarp Modsætning til Pavedømmets aandelige Tyranni og den Enkeltes absolute Umyndighed i Troessager, urgerer Folkets Magt i kirkelige Sager og den fuldkomneste Troesfrihed og udhæver dette stærkt, medens at den Magt, der heri kan være at tillægge Fyrsten og den verdslige Øvrighed, samt Lærestanden, kun svagere

Digitized by Google

berørcs, skjøndt den dog omtales. Melanchton derimod og de Seneere urgere Fyrstens og Øvrighedens Magt, medens de dog ogsaa omtale Folkets Magt; og dette havde deels sin Grund i, at de søgte at forebygge Misforstaaelse, som alt havde begyndt at yttre sig, af den, hos Luther, Folket tillagte Magt, deels var det en Tilnærmelse til Fyrsten for at sikkre Reformationen hans aldeles nødvendige Hjelp, og dette var letteſt for Melanchton, der ikke var traadt i en saa skarp Opposition til det Ældre og det Bestaaende som Luther, jvfr. t. Ex. Melanchtons Underskrift under Artic. Schmalcald. (Hase, S. 338). Den tilsyneladende Strid mellem Reformatorernes Skrifter vil, efter det sidst Anførte, saaledes ofte beroe paa, at, uagtet den samme Mening og den samme Sag ere udtrykte paa de forskjellige Steder, de forskjellige Forhold dog have medført, at den ene eller den anden Side er stærkere udhævet, medens Modsætningen er traadt i Baggrunden. — Og paa denne eller en af de tvende ovenanførte Maader vil den for det meste tilsyneladende Modsigelse mellem Reformatorernes Skrifter som ofteſt kunne forklares, saa at det maa antages, at i det mindste i alt Væsentligere neppe nogen Strid finder Sted mellem dem.

Efter at have forudskikket ovenstaaende almindelige Betragtninger vil det, inden vi gaae nærmere ind paa selve Gjenstanden for denne Afhandling, være passende forud at søge at faae en klar Foreſtilling om Reformatorernes Betragtningsmaade af Kirken, af Staten og Statsherskeren (Fyrsten), af den verdslige Øvrighed, samt endeligen af Statens Forhold til Kirken i Almindelighed.

Med Hensyn til Kirken omtale Reformatorerne ofte en Adskillelse mellem den indre, usynlige Kirke og den ydre,

Digitized by Google

synlige Kirke, saaledes navnligen Luther (Walch. I. S. 548 sqq.): „Die Christenheit ist eine geistige Versammlung der Seelen in einem Glauben. Auf diese Weise redet die heilige Schrift von den heilichen Kirchen und Christenheit, und hat keine andere Weise zu reden. Ueber dieselbige ist nun eine andere Weise von der Christenheit zu reden. Nach der heißet man die Christenheit eine Versammlung in ein Haus oder Pfarr, Bisthum, Erzbisthum, Pabstthum, in welcher Sammlung gehen in äußerlichen Geberden, als lesen, singen, Meßgewand. Und für allen heißet man hier den geistlichen Stand, die Bischöfe, Priester und Ordensleut, nicht um Glaubens Willen, den sie vielleicht nicht haben, sondern daß sie mit äußerlichen Salben gesegnet sind, Kronen tragen — und alles desselben äußerlichen Gottesdienstes scheinen zu thun. — Von diesen Kirchen, wo sie allein ist, stehet nicht ein Buchstab in der heiligen Schrift, daß sie von Gott geordnet sei; das geistliche Recht und menschliche Gesetze nennen wohl solch ein Wesen eine Kirche. — Darum um wahren Verstands und der Kürze willen, wollen wir die zwo Kirchen nennen mit unterschiedlichen Namen. Die erste, die natürlich, gründlich, wesentlich und wahrhaftig ist, wollen wir heißen eine geistliche innere Christenheit. Die andere, die gemacht und äußerlich ist, wollen wir heißen eine leibliche äußerliche Christenheit, nicht daß wir sie von einander scheiden wollen, sondern zugleich, als wenn ich von einem Menschen rede, und ihn nach der Seelen einen geistlichen, nach dem Leibe einen leiblichen Menschen nenne, oder, wie der Apostel pflegt, innerlichen und äußerlichen Menschen zu nennen." — Dette er dog ikke nogen Adstillelse, saa at hver skulde staae selvstændig og for sig, og den indre være den ene ægte og sande Kirke, men den indre er kun til, idet den nødvendigen manifesterer sig og udtaler sig i den ydre, — see, foruden det anførte Sted, Cath. maj. II. Art. III.

Digitized by Google

§ 61 (Hase S. 502): „Porro autem spiritus sanctus citra intermissionem nobis sanctificandis opus suum perficit, usque in extremum diem, *ad quod communionem destinat, per quam omnia facit et loquitur.*“ — Begge maa altsaa, for at være i Sandhed, være uadskilleligen forenede; den indre kan ikke være tilstede alene, den maa udtale sig gjennem den ydre, og ved den kan den kun selv komme til en sand Existence, see Cath. maj. eod. 55 & 56 (Hase S. 500—501): „Quocirca omnia in christianitate eo adornata sunt, ut quotidie meras peccatorum condonationes auferamus, *et verbis et signis ad hoc constitutis*, ad consolandam et erigendam scientiam, quamdiu in hac vita futuri sumus. — Quocirca *ab hac ecclesia omnes ii semet sua sponte abalienarunt*, qui *non per evangelii gratiam* et peccatorum condonationem, sed *propriis operibus* sanctificationem quaerunt ac venantur ac promereri contendunt.“ — Den ydre alene er heller ikke den sande, den er kun Menneskeværk og ingen af Christus indstiftet Kirke, see det ovenanførte Sted af Luthers Skrifter. Kjendetegnet paa den sande Kirke, der saaledes er den indre og ydre i uadskillelig Forening, er: at *evangelium recte docetur & recte administrantur sacramenta* (Conf. Aug. I. VII. §. 1. Hase S. 11). Denne er vel egentligen congregatio Sanctorum et vere credentium, forsaavidt alle Medlemmerne i Sandhed ere Medlemmer af Kirken og høre baade til den indre og ydre Kirke, men at dette ofte ikke er Tilfældet, at de Gode og Hellige ere adspredte over Jorden mellem de Onde, forstyrrer eller tilintetgjør ikke Kirkens Eenhed og Sandhed; den er dog de Helliges Samfund, thi det er en almindelig Forudsætning, som gaaer gjennem hele Kirken, at den ydre Bekjendelse svarer til den indre Tro, uden hvilken hiin er betydningsløs; — see Conf. Aug. I. VIII. § 1 (Hase S. 11): „Quamquam ecclesia proprie sit congregatio sanctorum et vere credentium;

Digitized by Google

tamen quum *in hac vita multi hypocritae et mali admixti sint*, licet uti sacramentis, quae per malos administrantur.“ Baade den indre og den ydre Kirke kan saaledes findes adskilt, men er da kun Falskhed og Skin, og Kirken er først sand, naar begge ere uadskilleligen forenede; det er ikke nok i sit Hjerte at troe paa Christus, og at bestræbe sig for at handle efter hans Lære, men vi skulle ogsaa være Medlemmer af den ydre, synlige Kirke, — Aanden aabenbarer sig i og virker gjennem det Ydre.

Til denne sande Kirkes Eenhed (sanctam ecclesiam catholicam — Symb. Apost.) erklærer Protestantismen i direkte Modstrid med Katholicismen, at der kun fordres Eenhed med Hensyn til Evangeliets Lære og Sakramenternes Uddeling, men ikke med Hensyn til Ritus og Ceremonier, og at denne Eenhed er den sande og nødvendigen den eneste til sand Tro; jvfr. Conf. Aug. I. VII. § 2 & 3 (Hase S. 11): „*Et ad veram unitatem ecclesiæ* satis est consentire de *doctrina evangelii et administratione sacramentorum.* Nec necesse est, ubique esse similes traditiones humanas, seu ritus aut ceremonias, ab hominibus institutas.“ Apol. Conf. IV. § 31 (Hase S. 151): Nos de *vera*, *hoc est spirituali unitate* loquimur, sine qua non potest existere fides in corde, seu justitia cordis coram deo. Ad hanc dicimus non esse necessariam similitudinem rituum humanarum, sive universalium sive particularium.“ Jvfr. Apol. Conf. sstedø § 33 (Hase S. 153) og ff.

Af denne Bestemmelse om Kirkens Eenhed og denne Kirke som vera ecclesia fulgte ogsaa, at Reformatorerne ikke ansaae eller benævnede dem selv og dem, der fulgte den af dem fremsatte Lære, som et Religionsparti, men blot som Christne i Almindelighed, medens de derimod ansaae Katholikerne for et Religionsparti og ikke for Medlemmer af denne Kirke.

Digitized by Google

Luther von der weltl. Obrigkeit (Walch X. S. 120): „Zum ersten bitte ich, man wolle meines Namens schweigen, und sich nicht Lutherisch, sondern Christen heißen. Was ist Luther? Ist doch die Lehre nicht mein. So bin ich auch für Niemand gekreuzigt. St. Paulus 1 Cor. 3, 4, 5 wollte nicht leiden, daß die Christen sich sollten heißen Paulisch oder Petrisch, sondern Christen. — — Nicht also, lieben Freunde, laßt uns tilgen die parteiischen Namen, und Christen heißen, dess Lehre wir haben. Die Papisten haben billig einen parteiischen Namen, dieweil sie nicht begnüget an Christi Lehre und Namen, wollen auch päbstisch sein; so läßt ihr päbstisch sein, der ihr Meister ist."

Vi skulle nu gaae over til at omhandle hvorledes Reformatorerne betragte Fyrsten og den verdslige Øvrighed, samt Staten i det Hele. Den erklærer bestandigen Fyrsten og den verdslige Øvrighed for Medlemmer af Kirken i ovennævnte Betydning og for fortrinlige Medlemmer af den (præcipua membra ecclesiæ), og det omtales ikke, hvorledes Forholdet mellem Fyrsten og Øvrigheden samt Kirken skulde være ordnet, hvor Fyrsten ikke hørte til denne almindelige christelige Kirke, men til et Religionsparti (t. Ex. var katholsk), thi Fyrsten bør være Medlem af denne Kirke; jvfr. Corp. Ref. III. S. 244 og Pezel I. S. 302. Melanchton: „Principes et ceteri magistratus *debent esse præcipua membra* ecclesiæ." Luther (X. S. 445): „Und auch wohl gut und noth wäre, daß alle Fürsten rechte gute Christen wären, denn das Schwerdt und die Gewalt, als ein sonderlicher Gottesdienst, gebührt dem Christen zu eigen vor allen andern auf Erden."

Dette staaer i Forbindelse med Foreſtillingen om Fyrsten og den verdslige Øvrighed, ikke som en blot menneskelig Institution, men som sat af Gud og undergivet Guds særdeles

Digitized by Google

Varetægt, hvilket nævnes flere Steder; jvfr. Luther X. S. 529: „Weltliche Obrigkeit iſt Gottes Ordnung.“ Cath. minor II. 4 (Haſe S. 386): „Non enim est potestas nisi a deo. Quae vero sunt potestates a deo ordinatae sunt“; ſamt Conf. Aug. I. 16 § 2 (Haſe S. 14), II. 7 §§ 4, 18 (Haſe S. 37). Luther X. S. 430. Apol. Conf. VII. 54 (Haſe S. 215).

Modſat den i en ſenere Tid ikke ualmindelige Betragtningsmaade af Staten ſom en blot Sammenſætning af Menneſkeklogſkab, et Baand paa Menneſkets Frihed, en Skranke, ſom man maatte underkaſte ſig for ſin Sikkerheds Skyld, og en Anſtalt alene til Sikkerheds Bevarelſe, udhæve Reformatorerne Staten ſom en guddommelig Inſtitution, et Værk af den guddommelige Viisdom og Godhed, der fremlyſer af den, hvis Maal og Beſtemmelſe er at lede til Guds-Kundſkab og Tro og ſom ſkal ſtyres efter denne Norm. Det er ogſaa Menneſkets Pligt, at indtræde heri og ſtræbe at gjøre ſig til et nyttigt Medlem af Staten, lyde og underkaſte ſig den, bede for Øvrigheden og for Statens Exiſtents. Jvfr., foruden de ovenfor S. 283 anførte Steder, Apol. Conf. IV. 50 (Haſe S. 156): „Legitimae politiae vere sunt *ordinatio dei*, et retinentur et defendentur a deo.“ Corp. Ref. III. 245 (Pezel I. S. 304) Melanchton: „Finis societatis humanae proprius et præcipuus est, *ut deus innotescat.* Magistratus est custos societatis humanae, ergo multo magis custos illius præcipui finis esse debet — et in gubernatione societatis proprius finis societatis gubernatori principaliter expetendus est. Politias divinito admirabili sapientia et bonitate constitutas non tantum ad quærenda et fruenda ventris bona, sed multo magis ut deus in societate innotescat, ut æterna bona querantur.“ — Eod. 249 (307): „Deus mandat, ut *precemur pro politiis* et conservari eas

Digitized by Google

oremus. Est enim singulare beneficium dei hæc civilis vita pulcherrimo ordine consociata, in quo lucent bonitas et sapientia dei. Et vult deus politias existere propter ecclesiam." — Luther von d. weltl. Obr. (X. S. 441): „Da ist das andere Stück, daß du dem Schwerdt zu dienen schuldig bist, und fördern sollst, womit du kannst, es sei mit Leib, Gut, Ehre und Seele." — (X. S. 439): „Nun aber das Schwerdt ein groß nöthiger Nutz ist in aller Welt, so gibt er sich aufs allerwilligste unter des Schwerdts Regiment, — dienet, hilft, und thut alles was er kann, das der Gewalt förderlich ist."

Og til den anførte Betragtningsmaade af Staten, som et Baand og en Skranke for den menneskelige Frihed, kan anføres et mærkeligt Sted hos Luther eod. (X. S. 436): „Ja freilich ist es wahr, daß Christen um ihr selbst willen, keinem Recht noch Schwerdt unterthan sind, noch sein bedürfen; aber siehe zu, und gib die Welt zuvor voll rechter Christen, ehe du sie christlich und Evangelisch regierest; das wirdst du aber nimmermehr thun. Denn die Welt und die Menge ist und bleibt Unchristen, ob sie gleich alle getaufte und Christen heißen. Aber die Christen wohnen (wie man spricht) fern von einander. Darum leidet sichs in der Welt nicht, daß ein christlich Regiment gemein werde über alle Welt, ja noch über ein Land oder große Menge; denn der Bösen sind immer viel mehr, denn der Frommen."

Uagtet saaledes baade Kirken og Staten saavelsom Fyrsten og den verdslige Øvrighed ere guddommelige Institutioner og Værker af guddommelig Viisdom, udtales dog paa mange Steder en tydelig og bestemt Forskjel mellem dem eller mellem geistligt og verdsligt Regiment i Almindelighed; jvfr. Luthers Auslegung des 101 Ps. (V. S. 1249): „Ich muß immer solchen Unterschied dieser zweien Reiche einbläuen und einkäuen,

Digitized by Google

eintreiben und einkeilen, ob es wohl so oft, daß verdrießlich ist, geschrieben und gesagt ist; denn der leidige Teufel höret auch nicht auf, diese zwei Reiche in einander zu brauen und zu kochen. — Die weltlichen Herre wollen in Teufels Namen immer Christum lehren und meistern, wie er seine Kirche und geistlich Regiment soll führen; so wollen die falschen Pfaffen und Rottengeister, nicht in Gottes Namen, immer lehren und meistern, wie man sollte das weltliche Regiment ordnen; und ist also der Teufel zu beiden Seiten fast sehr unmüßig und hat viel zu thun." See ogsaa Luther X. S. 297 og 452 m. fl.

Men dette angaaer dog meest en Sammenblanding af dem, idet paa den anden Side deres Forening som forskjellige ligesaa bestemt fordres; de erklæres at være nødvendige for hinanden og at tjene hinanden, og den ene hverken hindrer eller kan eller maa hindre den anden; jvfr. Luther (X. S. 407): „Darum muß man diese beide Regiment mit Fleiß scheiden, und beides bleiben lassen — keines ist ohne das andere genug in der Welt." (VI. S. 3321): „Die Regimente sind nicht wider einander, sondern eines dienet dem andern." Jvfr. X. S. 306. — Conf. Aug. II. 7—10: „Potestas ecclesiastica — non impedit politicam administrationem. Nam politica administratio versatur circa alias res, quam evangelium."

Af det Ovenanførte ere vi allerede istand til i Almindelighed at bestemme det Forhold, hvori Staten og Kirken staae til hinanden, som dog i det Følgende vil blive tydeligere, efterat vi have betragtet Kirkeforfatningen i det Enkelte.

Vi have seet, at Staten og Kirken maa, som grundforskjellige, strengt adskilles, men at de dog tillige, som forskjellige, ere fast og uadskilleligen knyttede til hinanden; her er en inderlig Forening, hvori dog Ingen fortaber sig, men Enhver

Digitized by Google

bevarer sin Frihed og Selvstændighed. Begge stræbe de i Fællesskab at realisere een Opgave, een og den samme Opgave, som dog derved, at Enhvers Stræben udpræger deres forskjellige Charakteer og derfor antager en forskjellig Farve, synes, men ogsaa kun synes, os forskjellig. Statens Opgave, ligesaavel som Kirkens, er at tjene til Guds Forherligelse og Menneskets Fremgang i Tro og Guds Kundskab. Men Staten er fortrinligen den udadvendte Magt og Kirken den indre, men ingen af Delene udelukkende. — Det Billede af Kirkens og Statens Forhold, at Kirken er Sjælen og Staten Legemet, maae vi aldeles forkaste. Begge nedsættes herved; Staten bliver det aandløse, ideeforladte Materielle, Kirken, der mister al Substantialitet, kan ikke fastholdes, men opløser sig og forsvinder som en Taage. — Vil man tænke sig Forholdet under et Billede, da bør man tage det, som alt ofte er fremsat, og ligesaa ofte forkastet, men som dog udtrykker Grundtanken i dette Forhold, nemlig Billedet af Ægteskabet.

Foreningen mellem Kirken og Staten skal skee paa følgende Maade. Kirken skal optages i Staten, den skal vinde Plads og Anerkjendelse i den, og Staten skal optage den og anerkjende den; men Staten er ikke Herskeren og Kirken den underdanige Tjenerinde, Kirken skal ikke underordnes Staten og indtage den ringere Plads som den Anden, den skal, man kan maaskee tydeligst udtale det i det fremsatte Billede, indtage den elskede Hunsmoders Plads i Familien, hun hverken hersker eller er sin Mands Tjenerinde, Manden er hverken hende underkastet eller hersker over hende. — Staten skal saaledes hverken underkaste sig Kirken og herske over den eller beherskes og indskrænkes af Kirken, men Staten skal modtage og anerkjende den, idet den bevarer sin Frihed og Selvstændighed. Det vil ogsaa i det Følgende vise sig, at dette er den egentlige og sande Betydning af jus circa sacra. Paa den anden Side knyttes Staten,

Digitized by Google

skjøndt den ikke optages i Kirken, dog fast til denne. Statens Styrere, Fyrsten og Øvrigheden, skulle nemlig optages i Kirken, de bør være Medlemmer af Kirken, de bør være sande og gode Christne, de ere som Luther (X. S. 313) siger, Mitchristen, Mitpriester, Mitgeistlich, mitmächtig in allen Dingen. — Hvor inderlig er ikke og hvor meget betyder ikke denne Forening; Forholdet ligner det, hvor den gode og elskede Husmoder gjøres af Manden til Deeltagerinde i hans Handlen, medens hun indvier Manden i sin stille Virken, begge betragte de den Andens Arbeide som sit, de virke uadskillelig og i Forening, og, skjøndt hver har sin Gjerning at udføre, stræbe de dog sammen til det samme Maal.

Efter at have fremstillet Reformatorernes Betragtningsmaade af Kirken, af Staten, Fyrsten og den verdslige Øvrighed, samt endeligen af disses Forhold til hinanden i Almindelighed, skulle vi nu gaae over til den nærmere Udvikling af selve Gjenstanden for denne Afhandling, nemlig en Fremstilling af Reformatorernes Anskuelser om Protestantismens Kirkeforfatning.

Stoffet deler sig her strax i tvende Dele, idet Kirkeforfatningen beroer deels paa Kirkens Forhold til Staten, Fyrsten og den verdslige Øvrighed, deels paa Kirkens indre Organisation. Der er almindeligt, at betegne de Retsbestemmelser, der vedrøre det førstnævnte af disse Forhold, som henhørende under jus circa sacra, og de, der vedkomme det sidstnævnte, som henhørende under jus in sacra vel jus sacrorum, og disse Navne kunne vel i og for sig ogsaa være passende, naar man kun ikke forbinder med dem de særegne Forestillinger og nærmere Bestemmelser, som Kollegialsystemet, med hvilket de ere komne ind i Verden, har knyttet til dem; bruger man dem

Digitized by Google

derimod i den i ovennævnte almindelige Betydning, kan der neppe være Noget at indvende mod dem, og i denne Betydning ville de ogsaa blive brugte her.

Ved Betragtningen af enhver af disse tvende Dele, jus circa sacra og jus in sacra, vil det være at undersøge, hvem Rettigheden tilkommer, hvori den bestaaer og hvorledes den udøves.

Den af de ovennævnte Gjenstande, som først vil være at fremstille, nemlig jus circa sacra, beroer, som vi alt have seet, paa Kirkens Forhold til Staten, idet den optages i Staten; det bliver altsaa, i Almindelighed bestemt, den Ret, som vi maae tillægge Staten i Anledning heraf med Hensyn til Kirken; og som en Ret, der tilkommer Staten, maa den udøves af den verdslige Øvrighed og in specie Hovedet for den, Fyrsten. Svaret paa, hvem jus circa sacra tilkommer, er altsaa let; vanskeligere er det at bestemme, af hvad Grund, eller rettere, i hvad Qvalitet vi maae tillægge Fyrsten denne Magt. Et Svar ligger nær, som *episcopus*. Denne Tanke er ogsaa udtalt i Episkopalsystemet, og støttet paa Konstantins Yttring til Biskopperne: Vos quidem intra ecclesiam, ego vero extra ecclesiam *τῶν ἐπισκόπων* a deo constitutus sum episcopus. Heri kunne vi imidlertid, ligesaalidt som i Almindelighed, følge Episkopalsystemet. Reformatorerne tillægge intetsteds Fyrsten dette Navn, hvorimod de derved bestandigen betegne en Kirkens Tjener, som udøver sit Kald i selve Kirken, og de, der have tillagt Fyrsten dette Navn, have dog ingensinde meent derved at tillægge ham en saadan Magt, men have snarere taget Ordet, ligesom Konstantin, i sin oprindelige etymologiske Betydning; men selv i saa Fald maa man forkaste det, som stridende mod Sprogbrug og fordi det bevirker en Uklarhed i Opfattelsen af Fyrstens Forhold til Kirken. — Et andet Svar er, som *præcipuum membrum ecclesiæ;* dette Punkt, som vi

Digitized by Google

herved ledes til at berøre, staaer i en fast og nøie Forbindelse med Ordningen i det Hele af det Forhold, som her beskjæftiger os, og det vil kun være muligt ret at opfatte dette ved tildeels at foregribe den følgende Undersøgelse, hvilket dog kun vil skee, forsaavidt det er uomgjængeligt nødvendigt. En Magt med Hensyn til Kirken tillægges Fyrsten paa flere Steder som præcipuum membrum ecclesiæ, saaledes t. Ex. Melanchton de jure reform. 1537 (Corp. Ref. III. 251): „Quum principum et magistratuum munus præcipue debet ornare gloriam dei, quum ipsorum sententiam reliquus populus intueatur, oportet eos, tamquam præcipua membra ecclesiæ in externa societate sua auctoritate veram ecclesiam adjuvare." — Men denne Magt er ikke jus circa sacra, men, som vi siden nærmere skulle betragte, jus in sacra; den siges nemlig paa mange Steder at tilkomme Kirken eller Kirkens Medlemmer, og altsaa Fyrsten som Medlem af Kirken, og i fortrinlig Grad Fyrsten som præcipuum membrum, jvfr. Melanchton loci theol. ed. 1543 de mag. civili (sub finem): „Tibi pingito magistratum, cui de collo pendent tabulæ legis Moysi. Harum custos esse debet politicus gubernator, quod ad externam disciplinam pertinet. — Pertinere emendationem ecclesiarum ad magistratus officium præsertim, cessantibus episcopis aut adversantibus evangelio. Quod enim aliqui dicunt: Magistratum profanum non esse judicem controversiarum de dogmatibus, vera et explicata responsio est: *Ecclesiam esse judicem* et sequi normam evangelii in judicando. Quum autem *magistratus pius vere sit membrum ecclesiæ*, judicet ipse cum aliis piis et eruditis juxta normam, quam dixi. Omnibus ecclesiæ membris dictum est: Cavete a pseudoprophetis &c., quare *ut ceteri pii, ita magistratus considerent dogmata*, et si quis falsas aut impias opiniones gerit aut defendit, hunc judicent esse anathema

Digitized by Google

aut compescant. Valde errant principes, si hanc curam non pertinere ad se arbitrantur.“ — Melanchton (Pezel): „Et magistratus custos esse debet, *non solum secundæ tabulæ*, sed etiam *primæ*, quod *ad externam disciplinam* attinet.“

Det forſtanførte Sted, ſom vi oftere ville komme tilbage til, udtaler i Almindelighed hele dette Forhold paa en tydelig Maade, hvilket derimod langtfra altid er Tilfældet, idet det meget ofte antydes paa en dunkel og uklar Maade paa det enkelte Sted, ſaa at man maa lade ſig lede af ſideordnede Steder og andre Data; ja undertiden tillægges endog den ſamme Magt Fyrſten i en dobbelt Qualitet, ſaaledes t. Ex. Melanchton (Corp. Ref. V. 210): „Principes et Senatores dupliciter habent jus vocandi, primum quia præsunt, et vult deus gubernatores curare ministerium evangelii. Deinde quia sunt *præcipua membra* ecclesiæ.“

Disſe, ſaa ofte uklare, Hentydninger have vanſkeliggjort Opfattelſen af Fyrſtens Stilling til Kirken, men Forholdet er dog udtalt i de to nu anførte Steder. Fyrſtens jus circa sacra kan ikke tillægges ham ſom præcipuum membrum ecclesiæ, men maa tillægges ham ſom Statsherſker, ſom Fyrſte, eller, om man vil, *ex jure territoriali*. Det anførte Sted af Melanchtons loci theol. antyder, at en Magt med Henſyn til det Ydre maatte tillægges Øvrigheden ſom ſaadan, medens at en anden Magt tillægges den ſom membrum ecclesiæ, og her kommer ikke Stillingen ſom Øvrighed i Betragtning, men den Formodning, eller den Pligt for Øvrigheden, at være ſande og oprigtige Chriſtne, og ſom ſaadanne fortrinligen at fortjene Navn af Medlemmer af Kirken; dette præcipuum gaaer altſaa ligeſaameget paa, at de udmærke ſig fremfor Andre ved Fromhed og Retſkaffenhed, ſom paa deres høie Stilling i Staten, og her ſættes juſt ogſaa magi-

Digitized by Google

stratus profanus mod magistratus pius, og om den sidste siges, at han er vere membrum ecclesiæ. Til at udøve denne Magt, jus circa sacra, forlanges saaledes ikke, at Fyrsten skal være Medlem af Kirken, han handler som Fyrste og som Statens Overhoved, og heri ligger allerede Rettighedens Indhold antydet, idet det bliver den Magt, Statsherskeren maa udøve over Kirken for Statens Skyld, idet Staten optager Kirken i sig. Konseqventsen heraf maatte alt lede til, at tillægge Fyrsten denne Magt over alle Religionspartier i Staten, eller at tillægge Fyrsten den, selv om han ikke hørte til denne Kirke, men just til et af de forskjellige Religionspartier; og at dette er rigtigt, fremgaaer tydeligt af Apol. Conf. IX. 42, 43 og 44 (Hase S. 232) hvor Reformatorerne tiltale Keiser Carl den 5te, og tillægge ham denne Magt over Kirken, uagtet han, som Katholik, ikke var Medlem af denne Kirke.

Vi skulle nu gaae over til i det Enkelte at betragte Indholdet af denne Rettighed. Kollegialsystemet, hvorfra, som nævnt, Navnene jus circa sacra og jus in sacra ere tagne, henfører en tredobbelt Magt under førstnævnte, nemlig jus inspectionis, jus reformandi og jus advocatiae (cfr. Pfaff de origine jure S. 202 ff. og især Sammes akademiske Reden V. §§ 2—5, 8 og 9); hver af disse indbefatter igjen flere enkelte Rettigheder, som findes opregnede paa de anførte Steder, men som deels blot ere løst og usystematisk sammenstillede, deels hænge de altfor nøie sammen med Kollegialsystemets hele privatretlige Standpunkt, til at det her kan være af Interesse at fremstille dem. Med Hensyn til de to opstillede Hovedrettigheder kunne vi kun bemærke, at Opstillelsen af jus reformandi, som en tredie Rettighed ved Siden af de to andre, maa ansees som logisk mindre rigtigt, idet den, ifølge den (i Akad. Reden V. §§ 4 og 9) derom givne Begreb, maa for en Deel ansees indbefattet under hver af de to andre. — Vort

Digitized by Google

Udgangspunkt og Kollegialsystemets ere imidlertid aldeles forskjellige, vi ville derfor heller ikke kunne give denne Ret den i Virkeligheden betydelige Udstrækning, som Kollegialsystemet har givet den.

Jus circa sacra indbefatter deels Statens øverste Sanction af og Overopsyn med alle de kirkelige Indretninger og Foretagender, forsaavidt nødvendigt er for at holde Kirkens Virksomhed i Harmoni med Statens Vel og Sikkerhed, og Ret til i saa Henseende at træffe alle de Foranstaltninger, der ere nødvendige til at bevare Freden, deels indbefatter den Statens Ret til og Pligt at beskytte ved sin Magt Kirkens Institutioner og hævde den i den rolige Nydelse af sine Rettigheder.

Med god Grund kunne disse tvende Rettigheder vindicere for sig Navnene jus inspectionis og jus advocatiæ, naar man aldeles losriver disse Begreber fra al Tilsætning fra Kollegialsystemet. En saadan Ret findes ogsaa paa mange Steder tillagt Fyrsten og den verdslige Øvrighed, saaledes heelt igjennem i Melanchtons de Anabaptistis (ad Philippum Landgr. Hassiæ). Corp. Ref. III. 195, hvori Øvrigheden erklæres beretiget til at straffe Gjendøberne, fordi deres Lære forstyrrede den offentlige Fred og Orden, hvorimod Sagen, hvis dette ikke havde været Tilfældet, med Hensyn til geistlige Anliggender hørte først under Kirkens Dom, see især l. c. S. 196: „Nun ist es öffentlich, daß diese Artikel ohn Mittel eine Zerstörung sind des äußerlichen leiblichen Regiments, Obrigkeit, Eidpflicht, Eigenthum, Güter, Ehestands ꝛc. Denn so die Artikel und Lehre durchaus in gemein gehen sollen, welch Zerstörung, Mord und Raub würde daraus folgen? Drum ist ohn Zweifel die Obrigkeit schuldig, diese Artikel als aufrührische zu wehren." Ligesom ogsaa i det ovenberørte Sted Apol. Conf. IX. c. 44 (Hase S. 232): „Quare te, optime Imperator Carole, prop-

Digitized by Google

ter gloriam Christi, quam nihil dubitamus te cupere, ornare atque augere, oramus, ne violentis consiliis adversariorum nostrorum assentiaris, sed ut quæras alias honestas vias concordiæ ita constituendæ, ne piae conscientiæ graventur, neve sævitia aliqua in homines innocentes, sicut hactenus fieri vidimus, excerceatur, neve sana doctrina in ecclesia opprimatur." — Luthers Auslegung der Geneſis Cap. 49 (II. S. 2943): „Es ſollen zwar die Waffen und weltliche Könige dazu dienen, daß in Reich Chriſti möge Friede ſein, das Evangelium zu lehren und auszubreiten, aber dies Reich ſoll nicht durch Geſetze verwaltet oder regiert werden." Luthers Auslegung des Zacharias (VI. S. 3321): „Des Schwerdts Regiment dienet dem Evangelio damit, daß es Friede hält unter den Leuten, ohne welchen man nicht könnte predigen." Jvfr. tillige det ovenfor S. 290 citerede Sted af Melanchtons loci theol., og Bittſchrift der zu Schmalkalden verſ. Prediger (XVI. S. 2391) og Apol. Conf. XI. 55 (Haſe S. 246) og flere.

Den potestas gladii, ſom tillægges Øvrigheden, med Henſyn til geiſtlige Sager, har ogſaa juſt Henſyn til jura circa sacra, og angaaer ikke den egentlige Kirkemyndighed, ligeſom den ogſaa paa den anden Side fratjendes Kirken og Kirkens Tjenere, i denne deres Egenſkab, jvfr. Conf. Aug. VI. 7519: „Si quam habent episcopi *potestatem gladii*, hanc non habent episcopi ex mandato evangelii, sed jure humano donatam a regibus et imperatoribus ad administrationem civilem suorum bonorum. Haec interim alia functio est, quam ministerium evangelii." — Melanchton de quæstione — 1537. Corp. Ref. III. 471: „Et magistratibus profanis tribuit jus coercendi vi corporali. Episcopos autem negat habere potestatem coercendi vi corporali."

Digitized by Google

Naar vi nu see tilbage paa denne Fremstilling af jus circa sacra, vil den, saaledes bestemt, saavel med Hensyn til sit Indhold, som med Hensyn til hvem der udøver den, egentligen kun være den Ret, som man i ethvert Fald nødvendigviis maa tillægge Staten over Kirken, en Ret, som Kirkens og Statens almindelige Begreb, selv uden nogen udtrykkelig Tilkjendegivelse af Reformatorerne, maatte nøde os til at statuere. Idet nemlig Staten og Kirken træde i Forbindelse med hinanden, idet Staten giver Kirken Plads i sig og optager den, er det ikke Hensigten, at Kirken skal herske over Staten, — hvilket, i Forbindelse med den Anskuelse, at Kirken ikke skal staae, som en selvstændig Magt, udenfor Staten, men dog inden dens Grændser, just er en af Reformationens Grundanskuelser, — men at Staten skal bestaae og den verdslige Magt udøves uhindret af Kirken. Det maa altsaa være Statens utvivlsomme Ret, at den, idet den optager Kirken, sikrer sin Existents og Orden, og tillige sin Uafhængighed og Selvstændighed, ved at den forbeholder sig selv al Anvendelse af Sværdets Magt. Og dette indeholder jus circa sacra egentligen alene, idet den giver Fyrsten en saadan Magt over Kirken, som skal udøves, ikke i Overensstemmelse med Kirkens Lære og Principer, men af Statshensyn. Ligesaa stærkt som denne Ret strider mod et Papat, ligesaalidt hjemler den et Cæsareopapat: det vilde være en aldeles Miskjendelse af hele Forholdet, at antage at Kirken herved var given til Priis for Fyrstens subjektive Vilkaarlighed; her gives vel ikke nogen juridisk Garanti, men den Garanti gives, som kan fordres i statsretlige Forhold, og det er til den, at Luther hentyder, idet han siger (X. 467): „Darum muß ein Fürst das Recht ja so fest in seiner Hand haben, als das Schwerdt, und mit eigener Vernunft messen, wenn und wo das Recht der Strenge nach zu brauchen oder zu lindern sei, also, daß allezeit über alles

Digitized by Google

Recht regiere, und das öberſte Recht und Meiſter alles Rechten bleibe, die Vernunft."

Idet vi nu gaae over til Fremſtillingen af jus in sacra vel sacrorum eller den egentlige Kirkemyndighed, ville vi, ligeſom ved den foregaaende Afdeling, først underſøge hvem jus in sacra, i Almindelighed betragtet, tilkommer, dernæſt hvad den indeholder, ſamt endeligen paa hvad Maade den udøves, eller Kirkens Beſtyrelſe.

Jus sacrorum eller Myndigheden i Kirken, den egentlige Kirkemagt (Kirchengewalt) tillægges overalt og paa en aldeles utvivlſom Maade Kirken (ecclesia) ſom dens uafviſelige Ret, ſee t. Ex. det ovenfor S. 290 anførte Sted af Melanchton (Quod enim — — normam, quam dixi). Her opſtaaer en Vanſkelighed, ved at afgjøre, hvo der ſkal indbefattes under Kirken og ſom ſkal beſidde og udøve denne Magt, idet vi her ſtede paa de Spørgsmaal: Forſtaaes derved Kirkens 3 Stænder, eller er det kun clerici, med Udelukkelſe af laici? Vi maae derfor først underſøge, hvad Betydning der kan tillægges Adſkillelſen mellem Kirkens 3 Stænder og Adſkillelſen mellem clerici og laici. De 3 Stænder ere Fyrſten, Læreſtanden og Lægſtanden; men en ſaadan ſkarp Adſkillelſe maae vi ſtrax forkaſte ſom uhiemlet, idet der neppe engang findes nogen Antydning dertil i den proteſtantiſke Læres Kilder. Det Sted, ſom iſær ſynes at handle herom, er Luther I. 1890: „Gott hat verordnet drei Stände, denen er Befehl gethan hat die Sünder zu ſtrafen. Der erſte iſt der Aelternſtand, die über Zucht im Hauſe ernſtlich halten, und über Kinder und Geſinde regieren ſollen. Der andere iſt die weltliche Obrigkeit, die darum das Schwerdt traget, daß ſie die Ungehorſamen, Muthwilligen und Nachläſſigen mit Ernſt und Zucht zwingen ſollen.

Digitized by Google

Der dritte iſt der Kirchen- oder Predigerſtand, der mit dem Wort regieret, und hat alſo mit dieſem dreierlei Regiment und Gewalt Gott das menſchliche Geſchlecht wider den Teufel, unſer eigenes Fleiſch und die Welt verwahret."

Det er imidlertid tydeligt, at dette Sted ikke omhandler 3 Stænder i Kirken, men i Staten, og ſelv, om man maa anſee Læreſtanden ſom en ſærſkilt Stand i Staten, er det langtfra ſagt, at en ſaadan ſkarp Udſondring af de øvrige Medlemmer af Kirken paſſede i den. Og da nu Fyrſtens Deeltagelſe i Kirkemyndigheden beroer paa hans Stilling ſom præcipuum membrum ecclesiæ, hvilket ſiden nærmere ſkal udvikles, og Lægſtandens Deeltagelſe paa at de ere membra ecclesiæ, altſaa begges Bemyndigelſe beroer paa den ſamme almindelige Egenſkab, ſom kun i fortrinlig Grad tillægges den ene, kunne vi ikke adſkille diſſe ſom 2 forſkjellige Stænder i Kirken. Det ſynes nu, at man, ved at forkaſte Læren om Kirkens 3 Stænder, er kommet til det Reſultat, at der kun er 2, nemlig Læreſtanden og Kirkens øvrige Medlemmer, eller rettere til at adſkille mellem *clerici* og *laici*. Tager man denne Adſkillelſe i Betydning af en Adſkillelſe mellem geiſtlig og verdslig Stand, ſaaledes at clerici blev den geiſtlige og laici den verdslige Stand, maa man aldeles forkaſte den. Alle Medlemmer af Kirken ere nemlig ligemeget af geiſtlig Stand, eller ere indviede Præſter. Forſkjel er der kun med Henſyn til Embedet eller Tjeneſten i Kirken, idet Præſterne ere kaldede til at udøve en Tjeneſte i Kirken for de øvrige Medlemmer (laici), men ogſaa med den. Læreſtanden (clerici) faaer imidlertid ſin Betydning ved, at denne Tjeneſte baade er af Vigtighed og endog nødvendig for Kirken. Reformatorerne tale ofte om clerici og laici, men altid i denne Betydning, og Konſeqventſen heraf leder os til at antage, at en Præſt ſom er affat, derved, idet han ophører at være Kirkens Tjener,

Digitized by Google

bliver Lægmand; jvfr. Luther von der weltl. Obr. (X. 302): „Man hat erfunden, daß Pabst, Bischöffe, Priester, Klostervolk wird der geistliche Stand genannt; Fürsten, Herren, Handwerks und Ackerleute der weltliche Stand. — Alle Christen sind wahrhaftig geistlichen Standes und ist unter ihnen kein Unterschied, denn des Amts halben allein." — (X. 303): „Daher kömmts, daß in der Noth ein jeglicher taufen und absolviren kann, das nicht möglich wäre, wenn wir nicht alle Priester wären." — (305): „Laie, Priester, Fürsten, Bischöffe, und wie sie sagen geistliche und weltliche, — sind alle geistlichen Standes, wahrhaftige Priester, Bischöffe und Päbste, aber nicht gleich einerlei Werks; gleich wie auch unter den Priestern und Mönchen nicht einerlei Werk ein jeglicher hat." — Luther von der Heiligung Gottes Namen (X. 1801): „Das kann Niemand leugnen, daß ein jeglicher Christ von Gott gelehret und gesalbet ist zum Priester." — (1803): „Es ist nicht ein Ding Priester und Diener. Zum Priester wird Einer gebohren, zu einem Diener wird man durch Wahl und Berufung." — Melanchton (Pezel I. 502): „Absurdum est cogitare ecclesiam sine ministerio." — Luther V. 509: „Ein jeglicher Christ hat und übet Priesterwerke. Aber über das ist nun das gemeine Amt, — dazu gehören Pfarrherren und Prediger. Denn in der Gemeinde können sie nicht alle des Amts gewarten, so schicket sichs auch nicht in einem jeglichen Haus zu taufen und Sakrament zu reichen. Darum muß man etliche dazu erwählen, so zu predigen geschickt, — damit — Alles ordentlich zugehe. Solches ist aber nicht ein Priesterstand, sondern ein gemein öffentlich Amt, für die, so da alle Priester das ist, Christen sind." — Luther X. 304: „Also wahrhaftig ist ein Priester nimmer Priester, wo er abgesetzt wird. Aber nun haben sie erdichtet caracteres indelebiles, und schwatzen,

Digitized by Google

daß ein abgesetzter Priester dennoch etwas anders sei, denn ein schlechter Laje."

Jus in sacra tilkommer altsaa, som anført, Kirken, og herved kan ikke være Tale om, at den skulde tilkomme Kirken som en Eenhed af 3 forskjellige Stænder, ligesaalidt som dermed menes, at den skulde tilkomme clerici, med Udelukkelse af laici, som dem, der alene vare af geistlig Stand og hvem geistlige Anliggender alene vedrørte; men da alle Kirkens Medlemmer ere i Sandhed af geistlig Stand, da de alle ere, som Luther siger, Mitchristen, Mitpriester, mitmächtig in allen Dingen, tilkommer jus sacrorum alle Kirkens Medlemmer, saavel Syrsten, som præcipuum membrum ecclesiæ, som Lærestanden, som Kirkens Tjener, samt Kirkens øvrige Medlemmer. Dette fremlyser af mange af de alt anførte Steder, see saaledes det citerede Sted af Melanchton loci theol. S. 290, fra Quod enim aliqui dicunt og til Slutningen.

Syrstens Ret betragtes ikke som et Herredømme i Kirken, men som en Tjeneste i selve Kirken som Guds Rige, hvoraf han er Medlem, og som saadant deeltager han med de øvrige Medlemmer i de forskjellige Rettigheder og Raadslagninger, og som præcipuum membrum tillægges der ham en betydelig Magt i Kirken, jvfr., foruden flere af de allerede citerede Steder, Repet. Conf. de mag. polit.: „Sint membra ecclesiæ ipsi quoque reges et principes, et doctrinam recte intelligant — --, et quum sint præcipua membra ecclesiæ, videant ut judicia in ecclesia recte exerceantur." — Melanchton Corp. Ref. III. 412: „Omnes enim debemus obedire ministerio verbi, sic magistratus in republica minister et executor est ecclesiæ. Debet enim ipse obedire ministerio verbi, et id venerari tamquam divinum." — Melanchton Corp. Ref. III. 251: „Oportet eos (principes) tamquam præcipua membra ecclesiæ in externa societate sua

Digitized by Google

auctoritate veram ecclesiam adjuvare, removere impios doctores et præficere pios.“

Læreſtandens Stilling i Kirken er ofte misforſtaaet, idet der ſom oftеſt tillægges den en Magt ſom Kirkens Herre og Repræſentant, iſtedetfor at foreſtille ſig den ſom Kirkens Tjener, der udøver et Embede i Kirken, jvfr. Melanchtons Commt. in Psl. 118: „Fingunt homines politici humano more, ecclesiam esse regnum, in quo unus sit monarcha, qui tribuat episcopis et sacerdotibus per gradum auctoritatem —; hæc tota pictura est imago humani regni, et nequaquam veræ ecclesiæ definitio.“ — Luther von der weltl. Obrigkeit (X. 465): „Was ſind denn die Prieſter und Biſchöffe? Antwort. Ihr Regiment iſt nicht eine Obrigkeit oder Gewalt, ſondern ein Dienſt oder Amt, denn ſie nicht höher und beſſer vor andern Chriſten ſind.“ — Og derfor tillægges Læreſtanden ogſaa kun her en Deeltagelſe med Fyrſten og de øvrige Medlemmer, men dog ſom den, hvis Embede og Virkſomhed ſtaaer i Forbindelſe med Kirken, hvad der ogſaa følger af Forholdets Natur, en ſærdeles vigtig og nødvendig Deeltagelſe, jvfr. Melanchton (Pezel I. 502): „Quum autem nominamus ecclesiam, complectimur non solum ministros, sed et alios pios & doctos, ita tamen, ut ministri, qui sunt præcipuus gradus, non excludantur. Absurdum est enim cogitare ecclesiam sine ministerio.“

At Kirkens øvrige Medlemmer ogſaa deeltage i denne Magt med de fornævnte, kunne vi allerede ſee af de anførte Steder; og det kan foreløbigen bemærkes, at deres Deeltagelſe udøves ved Deelagtighed i Synoderne og Konſiſtorierne, hvori ogſaa Fyrſten og Læreſtanden have Deel, ſamt ved den Magt, ſom maa tillægges de enkelte Menigheder, med Henſyn til de dem ſelv nærmeſt vedrørende Anliggender, jvfr. t. Ex. Melanchton Corp. Ref. III. 469: „Synodi sunt judicia eccle-

Digitized by Google

siæ, et quum errant episcopi, laici habent mandatum, ut ab iis dissentiant." — Melanchtons Reformationsformel (Corp. Ref. 6045): „Darum iſt es noth, daß an etlichen fürnehmen und beqvemen Orten — in Bistumen und Landen, gewiſſe Gericht und Conſiſtoria geordnet werden; — doch ſollen in alle Weg die Sachen vorhin gehört, und mit ordentlicher Weiſe geurtheilt werden, zu welcher Verhör nicht allein die Prieſter zu ziehen, ſondern auch gottfürchtige, gelehrte Perſonen aus den weltlichen Ständen als fürnehme Gliedmaß der Kirchen." — Luther von der Heiligung Gottes Namen (X. 1806): „Warum ſollte nicht auch eine chriſtliche Gemeinde einen Prediger machen allein durch ihr Berufen? Wer hat ihnen (Biſchöffen und Pabſt) ſolch Recht gegeben und uns genommen?"

Efterat have ſect, hvem Kirkemyndigheden (jus in sacra) i Almindelighed maa tillægges, vil det nu være at fremſtille, hvilke forſkjellige Gjenſtande den vedrører. Den vil da først være at betragte med Henſyn til Faſtſættelſen af Kirkens Troeslære eller Dogmet og, i Forbindelſe hermed, med Henſyn til Beſtemmelſen af Ceremonier og Ritus, dernæſt med Henſyn til Kirke-Jurisdiktionen, med Henſyn til Kirketjenernes, Læreſtandens, Valg, ſamt tilſidſt med Henſyn til Kirkens Formue.

Ifølge den fremſatte Orden ſkulle vi først underſøge, hvad Betydning jus in sacra har med Henſyn paa Kirkens Troeslære og Faſtſættelſen af Dogmet. For klart at kunne opfatte dette Forhold, vil det imidlertid være nødvendigt at kjende Reformatorernes Lære om Troens Frihed og Betydningen af Faſtſættelſen af en Norm for Troen, hvilket derfor i Korthed maa forudſtikkes. — Reformatorerne hævdede den abſoluteſte og meeſt uindſkrænkede Troesfrihed og erklærede, at alene Ordet, Guds Ord, maatte og kunde indvirke paa Troen, men al udvortes Tvang var uanvendelig og unyttig, jfr. Luthers Schreiben an Card. Albrecht (XVI): „Niemand ſoll noch kann

Digitized by Google

zum Glauben zwingen, denn auch Gott selbst, der über alle Gewalt ist, hat noch nie keinen Menschen mit Gewalt zum Glauben wollen dringen; was unterstehen sich denn solches seine elenden armen Kreaturen?" — Luthers Predig. wider Carlstadt (XX. 22): „Predigen will ichs, sagen will ichs, aber zwingen und dringen mit Gewalt will ich Niemand. Denn der Glaube will willig und ungenöthigt sein, und ohne Zwang angenommen werden."

I Konsequents heraf erklæres det for umuligt, at give Love for Troen, saaledes at Troen skulde rette sig efter dem; og dette fordi den religiøse Tro er et Anliggende, hvori Individet alene har Gud og sin Samvittighed til Dommer, og den udvortes Magt ikke kan indvirke herpaa (de kunne ikke ihjelslaae Sjælen), men kun kan frembringe Hykleri og Løgn; jvfr. Luther von der weltl. Obr. (X. 455): „Auch so liegt einem jeglichen seine eigene Gefahr daran, wie er glaubt, und muß für sich selbst sehen, das er recht glaube. Denn so wenig als ein anderer für mich in die Hölle oder Himmel fahren kann, so wenig kann er auch für mich glauben oder nicht glauben; und so wenig er mir kann Himmel oder Hölle auf oder zuschließen, so wenig kann er mich zu Glauben oder Unglauben treiben." — (462): „Das wirdst du mit Gewalt nicht enden, sondern nur stärken. Was hilft dichs denn, so du Ketzerei in dem Herzen stärkest, und nur auswendig auf der Zunge schwächest und zu Lügen dringest? Gottes Wort aber, das erleuchtet die Herzen, und damit fallen denn von ihnen selbst alle Ketzereien und Irrthümer aus dem Herzen." Jvfr. sammesteds 453, 461.

Det er derfor ogsaa en ubetinget Pligt for den troende Christen ikke at adlyde Nogens Magtbud, som befaler ham at troe Noget mod hans efter hans Overbeviisning rette Tro, men standhaftigen at vægre sig; jvfr. Luther l. c. (X. 459):

Digitized by Google

„Wenn nun dein Fürſt oder weltlicher Herr dir gebeut, mit dem Pabſt zu halten, ſonſt oder ſo zu glauben, ſollſt du ſagen: Es gebührt Lucifer nicht neben Gott zu ſitzen; lieber Herr, ich bin Euch ſchuldig zu gehorchen mit Leib und Gut, gebietet mir nach eurer Gewalt Maß auf Erden, ſo will ich folgen. Heiſt Ihr aber mich glauben, — ſo will ich nicht gehorchen. Denn ſo ſeid Ihr ein Tyrann und greift zu hoch, gebietet, da Ihr weder Recht noch Macht habt. Nimmt dir darüber dein Gut, ſelig biſt du, und danke Gott, daß du würdig biſt, um göttlichen Wortes willen zu leiden. Laß ihn nur toben den Narren, er wird ſeinen Richter wohl finden. Denn ich ſage dir, wo du ihm nicht widerſprichſt, und giebſt ihm Raum, daß er dir den Glauben nimmt, ſo haſt du wahrlich Gott verleugnet."

Efter denne Fremſtilling kunde det maaſkee ſynes, at der aldeles ingen Beſtemmelſe kunde tages med Henſyn til Kirkens Troeslære og Dogme, og at alt maatte beroe paa det enkelte Individs abſolut ſubjektive Tro; men hele den fremſatte Lære angaaer kun ubetinget det Indvortes, og, ſaaſnart det fremtræder i det Udvortes, gjælder det ikke ubetinget derom. Skjøndt Normen for Enhvers Tro alene ſkal være Skriftens Ord, og ſkjøndt Enhver ſkal prøve Kirkens Dogme, om hvorvidt det ſtemmer hermed, er Kirkens Faſtſættelſe af dens Troeslære og Dogme dog ikke uden Betydning, men Meningen heraf er ikke, at det, ſom Kirken ſaaledes har erklæret for at være det Rette, ogſaa ſkal anſees ſom en Troens Artikel for Alle og være en bindende Norm for deres Tro, hvilket vilde ſtride mod det Ovenanførte, men at Kirken har erklæret, at ſaaledes er dens Tro, og Enhver, ſom da ikke antager den, afviger fra Kirkens Tro, ſeparerer ſig fra den og ophører at være Medlem, hvortil naturligviis ogſaa Enhver maa have ubetinget Ret; Kirken maa da være berettiget til at erklære, at den Paagjældende

Digitized by Google

har ophort at være Medlem af den (Exkommunikation). Jvfr. Luther l. c. (X. 455): „Der Seelen Gedanken können Niemand denn Gott offenbar sein; darum es umsonst und unmöglich ist, jemand zu gebieten oder zu zwingen sonst oder so zu glauben. De occultis non judicat ecclesia.“ — (461): „So sprichst du abermals: Ja weltliche Gewalt zwinget nicht zu glauben, sondern wehret nur äußerlich, daß man die Leute mit falschen Lehren nicht verführe, wie könnte man sonst den Ketzern wehren? Das sollen die Bischöffe thun, denen ist solch Amt befehlen und nicht den Fürsten, denn Ketzerei kann man nimmermehr mit Gewalt wehren, es gehört ein anderer Griff dazu. — Gottes Wort soll hier streiten, wenn das nicht ausricht, so wirds wohl unausgericht bleiben von weltlicher Gewalt.“ — Melanchton (Pezel II. S. 121): „Non igitur inutilia sunt judicia, etiam si multi non abtemperant, quos tandem compescet deus, sicuti compescuit Judæos, refragantes judicio Apostolorum. Controversiæ igitur in ecclesia magnae vix unquam tolluntur, nisi mirabiliter deus teptimat hostes veritatis.“

Fastsættelsen af Dogmet eller af de Troessætninger som Kirken anser for de rette og sande, tillægges bestandigen Kirken, hvorved forstaaes alle Kirkens Medlemmer, baade Lærestanden og Øvrigheden og de øvrige Medlemmer; jvfr. Melanchton Corp. Ref. III. 468: „Cognitio de doctrina. Haec autem pertinet non solum ad magistratus, sed ad ecclesiam, hoc est non tantum ad presbyteros, sed etiam ad laicos idoneos ad judicandum.“ — (472): „Sed ut supra dictum, in controversiis de doctrina, non debent soli episcopi judicare, sed eligendi sunt homines idonei ex toto corpore ecclesiæ.“ Jvfr. Melanchton: Pezel I. S. 261 og 298.

Det kunde vel synes af det her ovenfor citerede Sted af Luther von der weltl. Obrigkeit (X. 461), at Luther til-

Digitized by Google

lægger Biskoppen denne Magt, saa at han skulde afgjøre, hvorvidt Læren var Kjætteri eller ei, men at dette ikke har været Meningen, og at Biskoppen kun er nævnt, fordi han, som den, der sammenkalder og fører Forsædet paa Synoderne, har en fortrinlig Deel heri, kan man see af et aldeles samtidigt Skrift af Luther, von der Heiligung Gottes Namen (begge fra 1523) (Walch, X. 1797): „Menschen Wort und Lehre haben gesetzt und verordnet man solle die Lehre zu urtheilen nur den Bischöffen, Gelehrten und Concilien lassen; was dieselben beschlossen, soll alle Welt für Recht und Artikel des Glaubens halten.“

Fastsættelsen af Dogmet udgjør saaledes, da denne Magt tillægges Kirken, en Deel af Kirkemyndigheden, jus in sacra, og Kirken udøver denne Magt paa Synoderne — jvfr. Artic. Schmalcald. (Hase S. 351) judicia synodorum sunt judicia ecclesiæ — hvis specielle Sammensætning nærmere vil blive fremstillet nedenfor, men hvorom i Almindelighed her kan bemærkes, at Biskopperne føre Forsædet og de øvrige Geistlige deeltage i dem, ligesom ogsaa Kirkens øvrige Medlemmer, og iblandt dem i fortrinlig Grad Fyrsten og den verdslige Øvrighed, som præcipua membra ecclesiæ, indtage en selvstændig dommende Stilling paa dem; jvfr. — foruden det oftnævnte Sted af Melanchton loci theol. — Melanchton Corp. Ref. III. 469: „Synodi sunt judicia ecclesiæ, et quum errant episcopi, laici habent mandatum, ut ab iis dissentiant.“ — (492): „Ad episcopos pertinet constituere judicia de doctrina et convocare synodos.“

Ved at see tilbage paa den foregaaende Undersøgelse viser det sig som Resultat, at Fastsættelsen af Lærebegrebet eller Bestemmelsen om, hvad Kirken troer, tilkommer Synoderne, hvori alle Kirkens Medlemmer deeltage, og Fyrsten indtager en særdeles vigtig Plads; ligesom ogsaa Lærestanden, paa Grund af dens

Digitized by Google

Embede i Kirken her er af stor Betydenhed. Disse Bestemmelser ere imidlertid saa langt fra at være Norm for Nogens Tro, at det endog er Pligt for enhver Enkelt at modsætte sig og forkaste dem, naar han antager, at de stride mod Skriften, og ikke ved nogen Magt lade sig rokke fra sin Tro. Herved bevares Troens Frihed, og herved kommer den Enkelte til at indtage den selvstændige og selvdommende Stilling, som er nødvendig for at det religiøse Liv kan yttre sig kraftigt og aktivt hos ham, idet Troen er absolut subjektiv og alene resulterer af Enhvers Overbevisning, og den, som forholder sig passiv her, er hverken en Troende eller en Vantroende, men har slet ingen Tro; heri er ogsaa den fortrinlige Magt, som der tillægges Fyrsten, begrundet, langtfra i hans Stilling som Statens Styrer, men just i, hvad man kan udtrykke med Luthers Ord, paa to forskjellige Steder, at det er godt og nødvendigt, at alle Fyrster ere fande og gode Christne, og at Fyrsterne bør være fortrinlige Medlemmer af Kirken.

I nær Forbindelse med den fremstillede Lære om Kirkens Dogme, fortjener **Kirkens Ritus og Ceremonier** at betragtes. Ved ovenfor at omtale Begrebet om Kirkens Eenhed have vi alt seet, at hertil ikke er nødvendig Eenhed med Hensyn til Ritus og Ceremonier, men at Kirken, uagtet den største Forskjellighed i saa Henseende, bevarer sin Eenhed, saalænge der findes i den Eenhed i Evangeliets Lære og Sakramenternes Uddeling, og denne Eenhed er den sande og nødvendigen den eneste rette. Heraf følger da ogsaa, at visse bestemte Ceremonier ikke ere nødvendige til sand Tro og Retfærdiggjørelse eller til Gudsdyrkelsens Sandhed, men at de maae kunne forandres efter Tidsomstændighederne og hvor der er gyldig Grund dertil, ligesom ogsaa Reformatorerne ivrede mod, at tillægge Geistligheden nogen Magt til, at indføre saadanne Ceremonier, der skulde være forbindende for Andre og nød-

Digitized by Google

vendige til Salighed eller som skulde tjene til en Forsoning for Menneskene hos Gud. Jvfr. Apol. Conf. IV. § 31 (ovenfor S. 282) og § 33 (Hase S. 153): „Sed sicut dissimilia spatia dierum ac noctium non lædunt unitatem ecclesiæ, ita sentimus non lædi veram unitatem ecclesiæ dissimilibus ritibus institutis ab hominibus.“ — VIII. § 51 (Hase S. 214): „Neve sine probabili caussa mutetur aliquid in usitatis ritibus.“ — Formula Concordiæ X. § 4 (Hase S. 615): „Ecclesiæ dei ubivis terrarum et quocumque tempore licere, pro re nata, ceremonias tales mutare, juxta eam rationem, quæ ecclesiæ dei utilissima et ad ædificationem ejusdem maxime accommodata judicatur.“ — Conf. Aug. II. 7 § 43 (Hase S. 41): „Verum exstant clara testimonia, quæ prohibent condere tales traditiones ad promerendam gratiam aut tanquam necessarias ad salutem.“ — § 49: „Si jus habent episcopi onerandi ecclesias infinitis traditionibus et illaqueandi conscientias, cur toties prohibet scriptura condere et audire traditiones? cur vocat eas doctrinas dæmoniorum?“ See ogsaa Melanchton (Pezel I. S. 320 ff.). Conf. Aug. I. 5 & 15 m. fl.

Ceremonier og en bestemt ydre Form for Kultus erklæres imidlertid at være nødvendige i Kirken, men ikke til Tro og Saligheb, men for Ordens Skyld, og de bør saavidt muligt bevares og ikke forandres, for ikke at afstedkomme Forvirring og Uorden i Kirken; dog gjælder dette naturligviis kun om de ikke i Skriften udtrykkeligen foreskrevne, da de, som ere udtrykkeligen indstiftede i den, ere uforanderlige og for bestandigen forpligtende for alle Christne. Normen for Ceremoniernes Fastsættelse skal være, at de ere passende og opbyggende og kunne tjene til at oplive Troen, da de ere betydningsløse og tomme uden Tro; da de imidlertid ikke ere nødvendige til sand Tro, bør den Enkelte, selv om han synes, at de ere mindre

Digitized by Google

passende og at en anden Fremgangsmaade vilde være ham behageligere, saavidt muligt, give efter. Jvfr., foruden de ovenanførte Steder, Conf. Aug. l. a. § 52 (Hase S. 42): „Liceat episcopis & pastoribus facere ordinationes, ut res ordine gerantur in ecclesia, non ut per illas mereamur gratiam.“ — § 55: „Tales ordinationes convenit ecclesia propter tranquillitatem & caritatem servare eatenus ne alius alium offendat, ut ordine & sine tumultu omnia fiant in ecclesia.“ — Melanchton Corp. Ref. III. 477: „In violatione traditionum duae res periclitantur, disciplina & tranquillitas, seu harmonia publici status.“ — 478: „Ceremoniæ. Hoc ordine dissipato, infinita confusio sequitur. Nulla est auctoritas docentium, nulla certa tempora docendi, nulli certi doctores, nulla certa forma doctrinae. In tali confusione, nec ministerium evangelii conservari, nec ecclesia doceri potest. — — Ne conscientias nostras oneremus periculis —, majore cura etiam qualescunque ritus publicos observemus. Tyrannicum est, magis quid nos delectet, quam quid aliis prosit, spectare.“ — Apol. Conf. XII. § 70 (Hase S. 267): „Inutilis est ceremonia, nisi fides accedat.“ — Melanchton (Pezel II. S. 355): „Optarim etiam pios & prudentes viros de ceremoniis cogitare et eligere non deformes, non ridiculas, et perficere ne sit in una regione dissimilitudo.“

Magt til at fastsætte Ceremonier og de rituelle Former tilkommer Kirken, og vil ligesom Dogmet være at foretage ved Synoderne, der ere judicia ecclesiæ, jvfr. det ovenanførte Sted (S. 307) af Form. Concord. X. § 1 (Hase S. 615), samt det ligeledes ovenanførte Sted af Melanchton (Pezel II. S. 355). Vel synes det nyligen anførte Sted af Conf. Aug. § 52 at tillægge Biskopperne denne Magt, men at derved alene kan menes Biskopperne i Spidsen for Synoderne ved.

Digitized by Google

deres udmærkede Stilling der, have vi alt ovenfor seet, hvorved endnu kan tilføies Formula Concordiæ X. § 19 (Hase S. 794): „De ceremoniis ecclesiasticis. Articuli Schmalcaldici de hoc negotio sic loquuntur. Nequaquam hoc episcopis concedimus, quod ipsi sint ecclesia: quia non sunt ecclesia. Neque ea audiemus, quae illi nobis sub ecclesiæ nomine vel mandaverint vel prohibuerint."

Imidlertid fremgaaer det af det Foregaaende, at der er en væsentlig Forskjel paa Synodernes Bestemmelse af Kirkens Dogme, og af de Ceremonier, der skulle følges ved Gudstjenesten; medens nemlig den, der ikke antager Kirkens Dogme, separerer sig fra Kirken og ophører at være Medlem af den, er dette langtfra Tilfældet med den, der ikke vil følge foreskrevne Ceremonier; den Enkelte skal nemlig kun saavidt muligt rette sig efter dem, men strider det mod hans Overbeviisning, da bør han ikke følge eller iagttage dem, jvfr. det ovenfor citerede Sted af Melanchton (Corp. Ref. III. 477). Det er derfor heller ikke paa nogen Maade nødvendigt, at de forskjellige Menigheder skulle følge de samme udvortes Former, enhver Menighed maa kunne ordne Forholdene herved, som den anseer det for meest passende og opbyggende, uden at afvente Synodernes Dom eller være bundne til dem, og herved have de at følge den samme Norm som Synoderne, Intet at fastsætte, som strider mod Skriftens Ord; jvfr. dog det ovenfor citerede Sted af Melanchton (Pezel II. S. 355).

Ved Fastsættelsen af Dogmet og Ceremonierne viser saaledes Protestantismen sig som en Frihedens Lære, den Enkeltes Selvstændighed og Selvdommen tilkjendes sin rette Betydning her, idet der indrømmes Enhver en aktiv Deeltagelse, og ikke engang tillades en blot passiv Underkastelse under Andres Bestemmelser; den Enkelte skal dømme selv om Læren, og ikke lade Andre dømme for sig, ligesaalidt som han kan lade

Digitized by Google

Andre troe for sig. Denne Lære staaer i saa skarp Modsætning til Katholicismens, hvoreſter den Enkelte er absolut umyndig i disse Forhold, som i det Hele den protestantiske Læres Frihed til den katholske Læres aandelige Tyranni.

Vi skulle nu gaae over til at betragte Kirkejurisdiktionen. Gjenstanden for denne maa man strax, i Modsætning til Katholicismens meget udstrakte Begreb herom, indskrænke til alene at angaae geistlige Sager, og al geistlig Jurisdiktion i verdslige Sager maa aldeles forkastes, idet den hertil nødvendige udvortes eller Sværdets Magt maa frakjendes Kirkens Tjenere — Christus har inter Sværd sørt; jvfr. Luther von der weltl. Obrigkeit (X. 438): „Darum hat auch Christus kein Schwerdt geführt, hat auch in seinem Reich keins eingesetzt. Denn er ist ein König über Christen und regiert ohn Gesetz allein durch seinen heiligen Geist.“ — (463): „Die Bischöffe sollen das Wort lassen liegen und die Seelen nicht damit regieren, sondern den weltlichen Fürsten befehlen, das dieselben mit dem Schwerdt daselbst regieren. Widerum die weltliche Fürsten sollen Wucher, Raub, Ehebruch, Mord und andere böse Werke lassen gehen, und selbst treiben, darnach die Bischöffe lassen mit Bannbriefe strafen; und also den Schuh sein umkehren; mit Eisen die Seelen und mit Briefen den Leib regieren, daß weltliche Fürsten geistlich und geistliche Fürsten weltlich regieren.“ — Og i Konsequents heraf forkastes ogsaa Katholicismens Lære, at Geistlige kun kunne dømmes af Geistlige, idet Kirketjenerne erklæres i verdslige Sager at høre under den verdslige Øvrighed, jvfr. Luther sammesteds (X. 306): „Darum soll weltliche, christliche Gewalt ihr Amt üben frei, unverhindert, unangesehen obs Pabst, Bischof oder Priester sei, den sie trifft; wer schuldig ist, der leide was geistlich Recht dawider gesagt hat, ist lauter erdichtete römische Vermessenheit.“

Digitized by Google

Kirkejurisdiktionen udgjør en Deel af Kirkemyndigheden, jus in sacra, og paa mange Steder erklæres den ogsaa at tilkomme Kirken som dens uforkrænkelige Ret, og hverken at tilkomme Fyrsten og den verdslige Øvrighed eller Lærestanden alene; jvfr. saaledes Artic. Schmald. Append. § 56 (Hase S. 351): „Præcipue regibus convenit, — — , efficere ne ecclesiæ eripiatur facultas judicandi & decernendi ex verbo dei.“ — Melanchtons Skreiben an Joachim von Brandenburg (Walch XIV. S. 642): „Der sichtbare Richter ist die Kirche, das ist gottesfürchtige, gelehrte, vernünftige Personen, Prediger und Andere; doch ist dieser sichtbare Richter angebunden an göttliche Schrift.“

Paa enkelte Steder omtales vel denne Magt, som om den tilkom Biskopperne og Præsterne, men dette kan, som alt oftere er sagt, heller ikke her forstaaes om dem alene, da de ikke udgjøre Kirken, men har Hensyn til den fortrinlige Deel, som de tage i Kirkejurisdiktionen, de domme nemlig enten i Forbindelse med Øvrigheden og Kirkens øvrige Medlemmer paa Konsistorierne, eller i de enkelte Menigheder i Forbindelse med nogle Udvalgte af Menigheden. Dette Forhold skal imidlertid nærmere udvikles ved at omhandle Kirkens Bestyrelse. Jvfr., foruden de nys anførte Steder, Melanchtons de abusibus emend. (Corp. Ref. IV. 542): „Nec liceat soli pastori dicere sententiam excommunicationis sine ulla decuria judicum aut nemine adhibito ex honestioribus viris suae ecclesiæ. Ut enim vocantur haec *judicia ecclesiæ*, ita sunt *plures adhibendi*, ut Paulus voluit. Tyrannis est inimica ecclesiæ.“

Normen, hvorefter de skulle domme og hvorefter Kirkejurisdiktionen i det Hele skal udøves, er den hellige Skrift; jvfr. det af Melanchton ovenfor anførte Sted (Walch XIV. S. 642), samt Apol. Conf. XIV. § 14 (Hase S. 294);

Digitized by Google

„Neque vero habent (episcopi) potestatem tyrannicam, hoc est sine certa lege, neque regiam, hoc est supra legem, sed habent *certum mandatum*, *certum verbum dei*, quod docere, juxta quod exercere suam jurisdictionem debent.“

Med Hensyn til de Gjenstande, som høre under Kirkens Jurisdiktion, skjelnes der imellem dem, som, ifølge Skriftens Ord, som det ogsaa synes jure divino, henhøre derunder, eller og dem, som jure humano ere henlagte derunder.

Til de førstnævnte Gjenstande, som ifølge Evangelietś Bud maae henføres under Kirkejurisdiktionen, hører, at holde over Lærens Reenhed ved at domme Kjættere og Gudsbespottere o. s. v., at holde over Sædernes Reenhed (censura morum), dernæst domme om Præsternes Lære og Forhold, saavel i det Hele, som især i Kirken, hvorfor ogsaa alle Kirkens Tjenere staae under Kirkens Dom; — samt endeligen i det Hele domme i alle reen geistlige Sager; jvfr. Conf. Aug. II. 7 § 21 (Hase S. 39): „Porro secundum evangelium, seu, ut loquuntur, de *jure divino*, nulla jurisdictio competit episcopis, ut episcopis, hoc est his, quibus est commissum ministerium verbi & sacramentorum, nisi *remittere peccata*, item *cognoscere doctrinam*, et doctrinam ab evangelio dissentientem rejicere, et *impios*, quorum nota est impietas, *excludere a communione* ecclesiæ sine vi humana, sed verbo.“ — Artic. Schmalcald. Append. § 76 (Hase S. 354): „Rectum est, —, curare, ut legitime exerceatur (jurisdictio) ad *morum emendationem* et gloriam dei.“ — Melanchtons Reformationsformel (V. S. 604 og 674): „Darum ists noth, daß an etlichen bequemen und fürnehmen Orten, welche die Leut ohne groß Zehrung erreichen können, in Bistumen und Landen, gewisse Gericht und Konsistoria geordnet werden, welche die Ehesachen christlich richten nach dem Evangelio, — item —, so Einer falsche Lehre fürgibt; so Einer

Digitized by Google

christlich Religion oder die Sakrament verachtet; so jemand in einem Jahre nicht beichtet und nicht kommunicirt: item so jemand an den Pfarrherrn oder andere Kirchendiener Gewalt und Frevel übet; item so jemand ein unzüchtig Weib bei sich hält; item so jemand des Ehebruchs also berüchtiget wird, daß starke Vermuthung wider ihn sind. Item die Wucherer, item junge Leut, so öffentlichen Trutz gegen ihren Aeltern oder Andern, welche sie befehlen, üben, und ihre verbotene Spiel und Saufferei nicht lassen wollen." — Art. Schmalc. App. 40 (Hase S. 340): „Papa non vult ab ecclesia aut ab ullo judicari, et antefert suam auctoritatem judicio conciliorum et totius ecclesiæ. *Hoc autem est se deum facere, nolle ab ecclesia aut ab ullo judicari.*" Cfr. Luther von der weltl. Obrigk. (Walch X. S. 312 og 463), samt Melanchton an Herzog Albrecht (Corp. Ref. IV. 100).

Desuden er der flere Sager, som *jure humano* ofte ere henlagte under Kirkens Jurisdiktion; som saadanne kunne især mærkes Ægteskabssager, Aagersager, Tiendesager m. fl., men i disse Sager har tillige Øvrigheden at føre et særdeles Tilsyn, da de ikke ere udelukkende geistlige; jvfr., foruden det nyligen anførte Sted af Melanchtons Reformationsformel, Conf. Aug. II. 7 § 29 (Hase S. 39): „Si quam habent aliam jurisdictionem in cognoscendis certis caussis, videlicet *matrimonii* et *decimarum* &c., hanc habent *humano jure*, ubi cessantibus ordinariis coguntur principes, vel inviti, suis subditis jus dicere." — Artic. Schmalc. App. § 77: „Reliqua est jurisdictio in iis caussis, quæ *jure Canonico* ad forum, ut vocant, ecclesiasticum pertinent et præcipue in *caussis matrimonialibus*. Et jure divino coguntur magistratus mundani hæc judicia excerere, si episcopi sint negligentes."

Digitized by Google

Den Straf, som Kirken kan tildomme, er ikke den verdslige Straf ved menneskelig Magt og Sværdet, men ved Ordet, og især Ban, *excommunicatio minor* (excommunicatio major maa nemlig ansees som en reen verdslig Straf); og denne Ban bestaaer blot i, at Kirken erklærer den, som har forseet sig, for ikke at være Medlem af dens Samfund, for udelukket fra Kirken. Hertil maa endnu føies, at Reformatorerne erkjende, at den verdslige Magt er berettiget og forpligtet til at straffe dem, som foragte Bansættelsen; jvfr. det (S. 312) anførte Sted af Conf. Aug. II. 7 § 21 (Hase S. 39), samt Artic. Schmalcald. IX. (Hase S. 333): „*Majorem illam excommunicationem*, quam Papa ita nominat, non nisi civilem poenam esse ducimus, non pertinentem ad nos ministros ecclesiæ — *minor* autem, quam nominat, vera et Christiana est excommunicatio." — Luther von der weltlichen Obrigkeit (X. S. 359): „Man müßte abthun etliche Pönen und Strafen des geistlichen Rechts, sonderlich das Interdict, welches ohn allen Zweifel der böse Geist erdacht hat. — Die andere Strafen und Pönen, Suspension, Irregularitet, Aggravation, Reagravation, Disposition, Blitzen, Donnern, Vermaledeien, Verdammen und was das Fündlein mehr sind, sollte man zehn Ellen tief begraben in die Erde, daß auch ihr Namen und Gedächtniß nicht mehr auf Erden wäre." — Luther (X. S. 1966): „Diese Strafe Bann soll auch nicht verachtet werden, denn weil sie eine Fluch ist von Gott geboten über die Sünder, so soll mans nicht geringe achten, denn solcher Fluch ist nicht vergeblich." — Luther Tischreden (XXII.): „Rechter Bann ist nichts, denn daß man Einen öffentlich erkläret, er sei dem Worte der Herrn Christi nicht gehorsam." — Melanchtons Corp. Ref. V. 605: „Und wäre noth, daß weltliche Obrigkeit, nach Gelegenheit der Sachen, die Verächter des Bannes in ihre Strafe auch nehme.

Digitized by Google

Denn die weltliche Obrikeit ist schuldig, den Kirchen zu helfen zu Erhaltung christlicher Zucht." — Luther X. 466: „Welche nun nicht glauben, die sind nicht Christen, die gehören auch nicht unter Christi Reich, sondern unter das weltliche Reich, daß man sie mit dem Schwerdt und äußerlich Regiment zwinge und regiere."

Valget af Præster eller Kirkens Tjenere i det Hele er ligesom det Ovenomhandlede en Magt, der tillægges Kirken og ingensinde bør berøves den, og som altsaa udgjør en Deel af den egentlige Kirkemyndighed; jvfr. Artic. Schmalcald. App. § 66 (Hase S. 353): „Necesse est, *ecclesiam retinere jus vocandi, eligendi & ordinandi ministros.* Et hoc jus est donum proprie datum *ecclesiæ*, quod nulla humana auctoritas ecclesiæ eripere potest." Jvfr. § 69. — Luther, Grund und Ursach aus der heiligen Schrift, daß eine christliche Gemeinde Recht und Macht habe, alle Lehre zu urtheilen, und Lehrer zu berufen, ein und abzusetzen. Ao. 1523 (X. 1804): „Kein Bischof soll jemand einsetzen ohne der Gemeinden Wahl, Willen und Berufen; sondern soll den Erwählten und Berufenen von der Gemeinde bestätigen; — die Apostel selbst dürften nicht Personen zu Diakonen einsetzen ohne der Gemeinde Wissen und Willen." — (1806): „Warum sollte nicht auch eine christliche Gemeinde einen Prediger machen allein durch ihr Berufen? Wer hat ihnen (Bischöffen und Pabst) solch Recht gegeben und uns genommen? sonderlich weil unser Berufen die Schrift vor sich hat." — Melanchtons De jure reformandi (Corp. Ref. III. 214): „*Ecclesia* — debet eruditos et pios pastores eligere. Ita quandocunque constat doctrinam esse impiam, nihil dubium est, quin sanior pars ecclesiæ debet malos pastores removere et abolere impios cultus. Et hanc emendationem præcipue debet *ad-*

Digitized by Google

juvare magistratus, tamquam potiora membra ecclesiæ.“ Cfr. Melanchtons Reformationsformel 1545 (Corp. Ref. III. 596).

Vi maae saaledes tillægge enhver Menighed Ret til at vælge sine Kirketjenere, og Biskopperne, som skulle examinere og ordinere dem, have en Ret til at bekræfte Valget. Denne Valgret omfatter ikke alene Præsterne, men alle Kirkens Tjenere, ogsaa Biskopper; ligesom dette indbefattes under Ordet ministri i det anførte Sted af Artic. Schmalcald., saaledes siges det og i det sidstanførte Sted af Melanchtons Reformationsformel: „So weiß man, daß gewöhnlich gewesen, da die Kirche, das ist ehrliche und gottfürchtige Personen aller Stände haben Bischöffe berufen und erwählet.“

Den Magt derimod, som her og paa flere Steder tillægges Øvrigheden med Hensyn til Valget, fremgaaer som oftest som en Følge af den Pligt for Øvrigheden, at holde over Lærens Reenhed, hvilket allerede ovenfor er omhandlet, og det vilde være en Misforstaaelse at slutte fra de enkelte Steder, hvor Reformatorerne synes at tillægge Øvrigheden Magt til at vælge Præster, til enten en Forandring i deres Mening med Hensyn til Menighedens Ret hertil eller en Indskrænkning heri, men de angaae deels den Ret, som der maa tillægges Øvrigheden til selvstændigen at handle, hvor Læren er forvanskет af slette Præster, og Menighederne ikke kunde eller ville handle, deels ere de historiske Sætninger og erkjende det Bestaaendes Ret, idet Reformatorerne ikke vilde, at det skulde voldsomt omstødes; jvfr. Melanchtons Judicium 1536 (Corp. Ref. III. 238): „Hæc autem certa sunt, *magistratus* debere pios doctores suis populis præficere, recte ordinare ecclesias, quæ propie ad suum dominium et jus patronatus pertinent.“ — Corp. Ref. V. 210: „Sic nunc vocantur ministri *vel per principes vel per senatum* in rebus publicis. Et est *pia et justa* hæc vocatio.“ — Corp. Ref.

Digitized by Google

IV. 544: „Ceterum in eligendis pastoribus, *etsi jus patronatus nollemus adimi*, tamen — liceat eccleciis rejicere impios et non idoneos (pastores)."

Desuden fortjener blandt flere et Sted af Melanchtons de jure reformandi (Corp. Ref. III. 251) at nævnes, for at kunne sammenholdes med det her ovenfor anførte Sted af samme Afhandling, der iøvrigt er skrevet i Januar Maaned 1537, altsaa i samme Aar, som Artic. Schmalcald. fremkom: „Quumque *principum et magistratuum* munus præcipue debeat ornare gloriam dei, quum ipsorum sententiam reliquus populus intueatur, oportet eos, tamquam præcipua membra in externa societate, sua auctoritate veram ecclesiam adjuvare, *removere impios doctores et præficere pios*."

I Overeensstemmelse hermed ere ogsaa de Yttringer af Luther at forstaae, som findes i hans Vorlegung der XII Artik. der Bauerschaft (XVI. S. 84), hvor han tilbageviser Bøndernes Fordring paa selv at maatte vælge deres Præster, ved at henvise dem til, at de maatte erkjende det Bestaaendes Ret, men ikke ved at erklære det Bestaaende for det Bedste, og det som meest stemmer med Protestantismen.

Med Hensyn til Kirkens Formue udtale Reformatorerne sig ofte og kraftigen mod den paa Reformationens Tid almindelige Brug, at Fyrster og Adel tilrane sig Kirkens Gods, idet de erklærede, at dette, efter Ophævelsen af Klosterne o. s. v., skulde anvendes overeensstemmende med Givernes Hensigt, saaledes at det brugtes til gudelige Øiemed, Kirker, Skoler, Universiteter og Geistlighedens Underholdning; jvfr. Luthers Tischreden XVII. S. 240: „Es ist jetzt böse Zeit, daß die Kirche jetzt so spoliert und beraubet wird; vorzeiten halfen und gaben ihr die Könige und Fürsten mildiglich und reichlich, nun aber berauben und plündern sie die." — Melanchtons de jure reform. (III. S. 250): „Quum autem pauci divites hæc studia ecclesiastica colent, necesse est

Digitized by Google

honesta stipendia constitui pastoribus ecclesiarum, doctoribus & discentibus in scholis. Hanc ad rem transferendæ sunt opes collegiorum et monasteriorum." — Luther von den geiſtl. Gütern (XVI. 2223): „Wozu ſoll man nun ſolche Güter gebrauchen? Hier kann man nicht beſſer antworten, denn daß man Acht habe auf der Stifter Willen und Meinung, welche ja nicht ander geweſen iſt, denn daß ſie zu Gottes Ehre und Dienſt ſolche Güter haben geben wollen; — als da ſind zu Pfarherren, Predigern, Schulen und was mehr zum Gottes Wort und Sakrament und Seelſorgen gehört." Jvfr. Luthers Skrivelſe til Kong Chriſtian den 3die af Danmark Ao. 1536 (Clauſen, Catholicismen og Proteſtantismen, S. 267).

Det er Fyrſtens eller Statsherſkerens Pligt at paaſee, at Kirkens Formue anvendes ſaaledes, da de ere Kirkens Skytsherrer og Patroner, Melanchtons Bedenken v. d. Kirchengütern (Corp Ref. III. 609): „Chriſtliche Obrigkeit in jeder Kirche, Fürſten und andere weltliche Regenten ſollen dieſelbige Güter verwalten und ſchützen." — Melanchton (Corp. Ref. IV. 1042): „Denn es iſt ganz kein Zweifel daran, daß ſie ſchuldig ſind, — die Verwaltung der Kirchengüter anzunehmen als patroni und Schützherren gemeiner Güter, und in Sonderheit der Kirchengüter." — Dette Opſyn udover Fyrſten gjennem Konſiſtorium, hvis Viſitatio ogſaa angaaer de enkelte Menigheders Beſtyrelſe af Kirkens Formue. Melanchton Corp. Ref. IV. 542: „Inspiciunt etiam visitatores *rationes ærarii* in ecclesiis."

Beſtyrelſen derimod af den enkelte Kirkes Formue maa nødvendigviis adſkilles herfra, og Forholdets Natur leder til, at den maa tilkomme enhver Menighed for ſig; jvfr. Melanchton (Corp. Ref. III. 943): „Daß die Aemter ordentlich beſtellt, daß die Perſonen, ſo da weltliche Güter verwalten und

Digitized by Google

regieren, unterſcheiden werden von denjenigen, ſo da Ordination, Jurisdiktion und Viſitation halten ſollten.“

Hvis endeligen Kirken ingen Formue har, er det Fyrſtens Pligt at paaſee, at Præſten faaer det Nødvendige; jvfr. Bittſchrift der zu Schmalk. verſaml. Prediger (Walch XVI. 2391): „Es hat ja Gott den Fürſten und Regenten befohlen, vor allen Dingen rechte Gottesdienſt zu handheben, ſchützen und zu fördern, auch die Verſorgung der Kirchendiener zu verordnen.“

Vi have nu ſeet, at den egentlige Kirkemyndighed, jus sacrorum vel jus in sacra, betragtes af Reformatorerne i alle dens forſkjellige Relationer ſom Kirkens abſolute og ufortrænkelige Eiendom. Dette bevirker, at ſelv hvor Kirken ikke har ſin rette og adæqvate Form, men beſtyres, hvad der ofte er Tilfældet, af Fyrſten, maae dog disſe Rettigheder udøves, ſom om Kirken ſelv udøvede dem, det er, alt bør foretages i Kirkens Aand og efter dens Principer, og ikke af Stats- eller andre Henſyn; men det er ikke den rette og fuldkomne Form; Kirken bør ſelv udøve den egentlige Kirkemyndighed, og ved Kirken, er det allerede viiſt, forſtaaes alle Kirkens Medlemmer, Fyrſten og i det Hele den verdslige Øvrighed ſom præcipua membra ecclesiæ, Læreſtanden ſom Kirkens Tjenere, ikke ſom Kirkens Herrer og Repræſentanter, men dog ſom nødvendige Deeltagere, ſom de, der have gjort deres Kald og Tjeneſte i Kirken til deres Studium og Livsopgave, og endeligen Kirkens øvrige Medlemmer, hvilke ſidſte, ligeſaavel ſom de foregaaende, maa tillægges en aktiv Deeltagelſe, idet de ikke blot ſkulle være Tilſkuere og Tilhørere i Religionsanliggender, men den religiøſe Bevidſthed ſkal være virkſomt og kraftigt tilſtede hos enhver Enkelt. Disſe tre Deeltagere i Kirkemagten

Digitized by Google

staae imidlertid ikke i det samme Forhold til den, saa at de alle udøve den samme Ret i samme Omfang, thi just ved at de, skjøndt lige berettigede med Hensyn til det Almindelige, indtage en forskjellig Stilling ved de enkelte Rettigheders Udøvelse, kan Forholdet organiseres til et velordnet og sammenhængende System. Her frembyder sig en ny og det den sidste Deel af den foreliggende Gjenstand, nemlig Betragtningen af den Maade, hvorpaa den egentlige Kirkemyndighed, jus in sacra, udøves eller Kirkens Bestyrelse; og Fremstillingen heraf vil, — ligesom den foregaaende Undersøgelse, hvormegen Anledning der end, just ved denne Gjenstand, kunde være, paa Grund af de mange forskjellige Meninger og Domme, der ere fremsatte derom, til nærmere at gaae ind paa dem, — dog kun, da dette alene stemmer med denne Afhandlings Natur og Bestemmelse og en modsat Fremgangsmaade nødvendigviis maatte føre til for stor Vidtløftighed, indeholde Reformatorernes Anskuelser om denne Gjenstand eller det motiverede Resultat, hvortil man maa komme ved en upartisk Bedømmelse, fornemligen af den protestantiske Kirkes særegne symbolske Bøger, samt Reformatorernes Skrifter.

Ved at betragte den Stilling, som enhver af de tre Deeltagere i Kirkemyndigheden indtager, maa man, med Hensyn til Fyrsten, vel adskille det dobbelte Forhold, hvori han staaer til Kirken, nemlig deels som Statshersker udøvende jus circa sacra eller Overopsyn med Kirken, for at holde dens Virksomhed i Harmonie med Statens Vel og Sikkerhed, deels som Deeltager i Kirkemyndigheden (jus in sacra) eller i Kirkens Bestyrelse. Denne sidstnævnte Magt er imidlertid væsentligen forskjellig fra hiin; medens den førstnævnte udøves af ham som Statshersker, udøves denne af ham som præcipuum membrum ecclesiæ, og Betydningen heraf er alt omtalt ovenfor S. 290 (jvfr. det sammesteds anførte Sted af Melanchtons loci theol.,

Digitized by Google

samt S. 283 Corp. Ref. III. S. 244); ved jus circa sacra træder Kirken i Forhold til Staten, denne Magt maa derfor udøves af Statens Repræsentant eller Overhoved personligen; ved jus in sacra træder Fyrsten i et Underordningsforhold til Kirken som Bestyrer og Udøver af den den tilkommende Magt, her er en anden Norm at handle efter, som Fyrsten maa underkaste sig, og som hans Magt ikke kan og ikke bør rokke, ligesom Fyrsten derfor vil udøve hiin Magt personligen, saaledes vil han i Almindelighed ikke udøve denne, og den Egenskab, hvori han udøver den, deler han ogsaa med flere, ikke alene Fyrsten er præcipuum membrum ecclesiæ, men ogsaa den verdslige Øvrighed i det Hele (jvfr. det S. 283 anførte Sted af Melanchtons Corp. Ref. III. S. 244), det vil derfor tildeels tilfalde den personligen at udøve denne Magt, eller tilstedeværende at deeltage i Konsistorium og Synoderne m. m. Det er imidlertid langt fra, at Fyrstens Betydenhed nedsættes ved at han ikke personligen vil have at deeltage i denne Magts Udøvelse i det Enkelte, tvertimod tillægges der ham ved Siden heraf en selvstændig Magt herved, idet ligesom det i Almindelighed paaligger alle Kirkens Medlemmer selv at domme om Kirkens Anliggender, saaledes er dette i fortrinlig Grad Pligt for Fyrsten, og han skal derfor træde til og modsætte sig de Meninger og de Domme, som udtales paa Synoderne og Konsistorierne ɔc., naar de befindes at være urigtige d. e. at stride mod Skriftens Ord. — Fyrsten og den verdslige Øvrighed træde desuden i et andet Forhold til Kirken; da nemlig al Sværdets Magt eller al verdslig og udvortes Magt alene tilkommer dem, ere de ministri et executores ecclesiæ, eller skulle understøtte og udføre Kirkens Domme og Meninger, dog ere de, ligesom nyligen er omtalt, heller ikke herved absolut bundne til Kirkens Dom, saa at de nødvendigen maatte udføre den, det er deres Pligt at vaage over og selvstændigen at

Digitized by Google

varetage Kirkens Ret, og derfor bør de ogsaa, om nødvendigt gjøres, selv handle uden absolut at afvente eller være bundne til Kirkens Dom. Jvfr. hermed, foruden flere af de ovenanførte Steder, navnligen det af Melanchtons loci theol. S. 290 anførte Sted, Melanchton (Corp. Ref. III. 469): „Synodi sunt judicia ecclesiæ, et quum errant episcopi, laici habent mandatum, ut ab iis dissentiant. Hoc mandatum pariter *ad omnes* pertinet, ut pro suo loco de doctrina ex verbo dei judicent. Quare *reges debent interponere auctoritatem suam*, ubi periculum est, secus pronunciaturos esse episcopos. — — Neque enim in ecclesia hæc tyrannis constituenda est, quod oportet laicos assentiri et applaudere omnibus sine dilectu, quae decreverint episcopi. — — *Principes* re cognita et judicata jam *custodes esse externae disciplinae, et executores sententiæ Synodi*, ut videlicet idolatricos cultus, blasphemias et impia dogmata prohibeant, et professores puniant." — (Eod. 472): „Omnes enim debemus obedire ministerios verbi, sic magistratus in republica minister et executor est ecclesiæ. Debet enim ipse obedire ministerio verbi, et id venerari tamquam divinum." — Melanchton, de jure reform. (Corp. Ref. III. 241): „Ergo *princeps* debet mutare impios cultus, et non deterreri episcoporum aut superioris domini judiciis, juxta illud: Oportet deo magis obedire, quam hominibus."

Det kunde maaskee synes, at Kirken ved den betydelige og selvstændige Deeltagelse i den egentlige Kirkemyndighed, som her er tillagt Fyrsten og den verdslige Øvrighed, var tildeels given til Priis for deres Vilkaarlighed, men dette er langtfra at være Tilfældet; en saa stor Magt maa tillægges dem, da de ere og bør være sande og gode Christne og derfor bør fortrinligen deeltage i Kirkemyndigheden, og tillige lades denne Magt ikke af Lune og Vilkaarlighed, naar den har en

Digitized by Google

Norm, en ufravigelig Norm i Skriftens Ord, og dens Frihed bestaaer kun i en uafhængig og selvstændig Dømmen og Handlen efter denne; vel gives der ikke atter nogen Dommer i Staten over Fyrsten, thi ham underordnet er jo den verdslige Øvrighed, til at paasee hans Forhold herved; men kan i en Stat Alt være baade bundet og bindende for Alle, maa man ikke standse et Sted, hvor intet jordisk Ansvar og ingen overordnet verdslig Dom findes? og kan Kirken derved siges at nære nedsat i sin Værdighed eller berøvet sin Magt, eller er det ikke en nødvendig Følge af, at Kirken optages og bør optages i Statens Skjød?

De to andre Deeltagere i Kirkemagten ere Lærestanden, Biskopperne og Præsterne, og Lægstanden, laici; det vil imidlertid være nødvendigt forud at see den Betydning, Reformatorerne tillægge denne Adskillelse mellem Biskopper og Præster, som to Dele af Lærestanden, eller Betydningen af det biskoppelige Embede som forskjelligt fra Præsteembedet i Almindelighed.

Efter guddommelig Ret og Indstiftelse ere disse Embeder ikke forskjellige, hverken med Hensyn til Embedsforretninger eller Myndighed; det er kun Ordinationen eller Indvielsen, som bevirker en saadan Forskjel, det er altsaa en blot menneskelig Institution; jvfr. Artic. Schmalcald. Append. § 63 sqq. (Hase S. 352): „*Humana auctoritate* distinctos gradus esse episcopi et presbyteri seu pastoris. Idque res ipsa loquitur, quia potestas est eadem, quam supra dixit. Sed una res postea fecit discrimen episcoporum et pastorum videlicet *ordinatio:* quia institutum est, ut unus episcopus ordinaret ministros in pluribus ecclesiis. Sed quum *jure divino non sint diversi gradus* episcopi et pastoris: manifestum est ordinationem, a pastore in sua ecclesia factam, jure divino ratam esse."

Digitized by Google

Det følger imidlertid langtfra heraf, at det biskoppelige Embede skulde forkastes, Reformatorerne erklærede tvertimod, at det, foruden at have en gammel og skjøn Betydning i Kirken, var gavnligt, ja nødvendigt for at vedligeholde Orden i den, og at det derfor burde bibeholdes. Jvfr. Luther (XIX. 867): „Biſchof iſt ein alter, heiliger und ehrlicher Name.“ — Melanchton (Corp. Ref. II. 280): „Denn die Ordnung, daß die Biſchöffe über die Prieſter als Superattendenten geſetzt ſind, hat ohn Zweifel viel redlicher Urſach (— als mit ordiniren —) gehabt, denn die Prieſter müſſen Superattendenten haben. — Auch gebührt uns nicht, dieſe Ordnung, daß Biſchöffe über Prieſter ſind, welche von Anfang in der Kirche geweſen, ohne große und dringende Urſache zerreißen.“ — Melanchton (Corp. Ref. II. 743): „Et ut maxime nulli essent episcopi, tamen creari tales oporteret.“

Ved det biskoppelige Embede bevirkes altsaa ingen Forandring i det tidligere Fremsatte om Forskjellen mellem clerici og laici, idet Biskopperne ifølge guddommelig Anordning kun ere Præster, og altsaa kun forskjellige fra Kirkens øvrige Medlemmer ved deres Embede og Tjeneste i Kirken. Deres Forretninger bestaae da væsentligen — foruden de til potestas interna henhørende Forretninger, eller deres Kaldspligter i selve Kirken, nemlig at lære, bestyre Sakramenterne o. s. v. — i en vigtig Deeltagelse ved Fastsættelsen af Dogmet og i Kirkejurisdiktionen, Præsternes Ordination og Examination, samt ved Visitation og Opsyn med Præster og Kirker. Det kunde maaskee tildeels synes, at fremgaae af enkelte Ytringer paa forskjellige Steder, at disse sidstnævnte Forretninger, nemlig Fastsættelsen af Dogmet, Ritus, Kirkejurisdiktionen o. s. v., hvori her kun er tillagt Biskopperne en vigtig Deelagtighed, tilkom dem og tildeels ogsaa Præsterne alene, som deres Kaldspligter, med Udelukkelse af de øvrige Medlemmer af Kirken;

Digitized by Google

disse Steder ere fornemligen Conf. Aug. II. 7 § 21 sqq. (Hase S. 39): „Porro secundum evangelium, seu, ut loquuntur, de jure divino, nulla jurisdictio competit *episcopis*, ut episcopis, hoc est, his, quibus est commissum ministerium verbi et sacramentorum, nisi *remittere peccata*, item, *cognoscere doctrinam*, et doctrinam ab evangelio dissentientem rejicere, et impios, quorum nota est impietas, *excludere a communione* ecclesiæ, sine vi humana, sed verbo. — Verum quum aliquid contra evangelium docent aut statuunt, tunc habent *ecclesiæ* mandatum, quod obedientiam prohibet. Math. VII. 15. Cavete a pseudoprophetis." — Artic. Schmalcald. Append. § 60 sq. (Hase S. 351): „Evangelium tribuit his, qui præsunt ecclesiis, mandatum *docendi evangelii*, *remittendi peccata*, *administrandi sacramenta*, præterea *jurisdictionem*, videlicet mandatum excommunicandi eos, quorum nota sunt crimina, et rescipiscentes rursus absolvendi. Ac omnium confessione, etiam adversariorum liquet, hanc potestatem jure divino communem esse omnibus, qui præsunt ecclesiis, sive vocentur pastores, sive presbyteri, sive episcopi." — Men deels viser det første anførte Sted i Slutningen, at denne Magt tilkommer Kirken, hvis Magt er over Læreſtanden, og ikke denne sidste alene; deels indeholder dette Sted kun en Bestemmelse af den Magt, som jure divino skal og maa tilkomme ikke Kirken — thi den tilkommer ingen anden Magt end denne, og dette udgjør alene Kirkemyndigheden — men de Organer eller de Autoriteter, hvorigjennem Kirkens Bestyrelse udøves, i Modsætning til den Magt, som jure humano kan, og det ikke med Urette, være tillagt disse (see Conf. Aug. l. c. § 29); og som en fælles Betegnelse for disse forskjellige Organer for Kirkens Bestyrelse, nævnes passende Biskoppen, paa Grund af hans betydningsfulde Deeltagelse i den, ved at føre Forsædet paa

Digitized by Google

Synoder, Konsistorier o. s. v., uden at Biskoppen kan være meent dermed at skulle udelukke Kirkens øvrige Medlemmer fra den dem iøvrigt tilkommende Deeltagelse i Kirkemagten. — At der heller ikke ved det sidstanførte Sted er tilsigtet, at tillægge Lærestanden den der nævnte Magt med Udelukkelse af Kirkens øvrige Medlemmer, kan sees af den foregaaende § 56 (Hase S. 351): „Quum autem judicia synodorum sint ecclesiæ judicia, non pontificum: præcipue regibus convenit coercere pontificum licentiam, et efficere, ne *ecclesiæ eripiatur facultas judicandi et decernendi ex verbo dei.*“

Desuden er der allerede ovenfor anført flere Steder, som klart og tydeligen udtale dette, jvfr. i Særdeleshed Melanchton Corp. Ref III. 468, 469, 472 (S. 304 og 305), Formula Concordiæ X. § 19 (S. 309) m. fl., samt Corp. Ref. IV. 542: „Quum enim quattuor sint episcopi officia, *docere et gubernare doctrinam, ordinare et explicare ordinandos, præesse judiciis ecclesiasticis* et *visitare ecclesias* — — sed addendi sunt *aliqui honesti, graves et docti viri laici.*“ — Jvfr. ovenfor S. 312.

Biskopperne og i det Hele Lærestandens Deeltagelse ved Fastsættelsen af Dogmet yttrer sig ved deres Virksomhed med Hensyn til Synoderne; og deres Deeltagelse ved Kirkejurisdiktionen, den med Ordinationen forbundne Examination og Visitationen yttrer sig ved deres Virksomhed paa Konsistorierne. Idet vi nu gaae over til Fremstillingen af Kirkens Bestyrelse, ville disse tvende Institutioner, Synoderne og Konsistorierne, som de vigtigste først være at betragte.

Paa Synoderne er Fyrsten berettiget til at møde, deeltage i Forhandlingerne og stemme med de øvrige tilstedeværende Kirkens Medlemmer; man kan nemlig, uagtet den betydelige og selvstændige Magt, som der iøvrigt tillægges ham, ikke nægte ham denne Ret til personligen at møde paa Synoderne,

Digitized by Google

hvad der dog maa antages kun i sjeldne og vigtige Tilfælde, at ville skee. Desuden møder her den verdslige Øvrighed (magistratus politicus), Biskopperne og Præsterne, uden at man dog kan tillægge disse nogen særdeles Magt eller Fortrin fremfor de foruden dem Mødende af Kirkens øvrige Medlemmer. Jvfr., foruden de mange herhenhørende allerede anforte Steder, Melanchton Corp. Ref. III. 468 sq.: „Cognitio de doctrina. Haec autem pertinet non solum ad *magistratum*, sed ad *ecclesiam*, hoc est non tantum ad *presbyteros*, sed ad *laicos idoneos* ad judicandum, — et Christus vult, summum judicium esse ecclesiæ, quum ait: Dei ecclesiæ. Huc pertinet Constantini exemplum, qui, quum synodum haberet, interfuit ipse disputationi et postea sententiæ subscripsit. Et Alexander adhibuit magistratus provinciales ad deliberationem in synodo. Nec vero quisquam negat *principes* adhibendos esse ad deliberationem in synodis. Sed illud vocant in quæstionem aliqui, an reges etiam habeant suffragationem, seu ut ipsi loquuntur, vocem decisivam. Sed non debet eis adimi suffragatio, siquidem synodi sunt judicia ecclesiæ, et quum errant episcopi, laici habeant mandatum ut ab iis dissentiant.“ — (Jvfr. ovenfor S. 323). — Melanchton, Pezel I. S. 502 (ovenfor S. 300) og 528: „Ecclesia non tantum constat ex *doctoribus*, sed etiam ex *reliquo coetu* ideoque promissio veritatis *ad universam ecclesiam* perlinet et non tantum ad unum ordinem. Sunt igitur legendi *judices* non tantum *episcopi*, non tantum *sacerdotes*, sed *et laici*, qui propter honestos mores, gravitatem et eruditionem censentur idonei.“

Med Hensyn til den speciellere Sammensætning møder der ingen Vanskelighed med Fyrsten og Biskoppen eller Biskopperne, idet alle disse sidstnævnte maae antages berettigede og forpligtede til at møde; af den verdslige Øvrighed maa

Digitized by Google

man antage, at Fyrſten, i Analogi af Beſtemmelſerne om Valget af dem, der ſkulle møde af Kirkens øvrige Medlemmer, maa beſtemme, hvilke af Øvrigsperſonerne paa ethvert Sted, der ſkulle møde; Præſterne maae viſtnok møde alle eller i det mindſte een for hver Kirke eller fra hvert Sogn, jvfr. Melanchton Corp. Ref. III. 472: „Vetus constitutio fuit, ut *singuli episcopi* bis haberent synodos *suarum ecclesiarum* quotannis.“

Med Hensyn til hvilke af Kirkens øvrige Medlemmer, der ſkulle møde, da ſtaaer det ikke Enhver frit for at møde og tale, men Fyrſten og Biſkopperne i Forening ſkulle udvælge de bedſte og dygtigſte Mænd, ſom ere iſtand til at dømme om Læren (qui propter honestos mores, gravitatem et eruditionem censentur idonei). Iøvrigt har Enhver, der møder, Ret til frit at udtale ſin Mening, meddele Raad og Betænkninger o. ſ. v., ligeſom ogſaa alle have lige Deel i den endelige Stemmegivning. Jvfr., foruden de ovenfor S. 326 og 327 anførte Steder, Melanchton Corp. Ref. III. 469: „Nec debet esse *democratia*, qua promiscue concedatur omnibus licentia vociferandi et movendi dogmata, sed *aristocratia*, in qua ordine hi, qui præsunt, *episcopi et reges*, communicent consilia et *eligant* homines ad judicandum idoneos.“ Jvfr. ſammeſteds 472 ff.

Sammenkalde Synoderne, holde dem eller lede Forhandlingerne paa dem, hører til Biſkoppens Embedsforretninger, og kun naar Biſkopperne ikke gjøre deres Pligt, tilfalder det fornemligen Fyrſten at ſammenkalde en Synode, men i Nødstilfælde bør Enhver gjøre ſit til, at en ſaadan ſammenkaldes; jvfr. Melanchton l. c. 472: „Præterea ad *episcopos* pertinet *constituere* judicia de doctrina et *convocare* synodos, sicut vetus constitutio fuit, ut singuli episcopi bis haberent synodos suarum ecclesiarum quotannis. Et apo-

Digitized by Google

stoli synodum habuerunt. Quum autem episcopi non faciunt suum officium, debent *reges et imperatores convocare* synodos, sicut et Constantinus indixit aliquas synodos, et quidem mandat, ut iis, qui nolint venire in synodum, adimantur episcopatus.“ — Luther X. S. 313: „Darum wo die Noth es fordert, und der Pabſt ärgerlich der Chriſtenheit iſt, ſoll dazu thun wer am erſten kann, als ein getreu Glied des ganzen Körpers, daß ein recht frei Concilium werde. Welches niemand ſo wohl vermag, als das weltliche Schwerdt.“ Jvfr. ſammeſteds S. 659 og Melanchton, Pezel II. S. 133.

De mere detaillerede Beſtemmelſer med Henſyn til, hvilke Diſtrikter der ſkulle være underlagte enhver Synode, et eller flere Biſpedømmer — dog ſynes det rimeligt, om der afholdtes ſaavel fælles Synoder for flere eller alle Biſpedømmer i et Land, ſom ſærſkilte for ethvert enkelt, efter Gjenſtandene, ſom ſkulle forhandles — med Henſyn til, hvor ſtort et Antal af Medlemmer der ſkal deeltage i Synoderne, med Henſyn til deres indre Organiſation o. ſ. v., maa afgjøres efter de forſkjellige Forholds Beſkaffenhed, og herom kunde Reformatorernes naturligviis ikke direkte udtale nogen Mening.

Gjenſtanden for Forhandlingerne paa Synoderne er Dogmet, eller Faſtſættelſen af Kirkens Lærebegreb, men dette, ſaavelſom Normen for dets Beſtemmelſe, ſamt den forbindende Kraft og den Betydning, det har for den Enkelte, er allerede ovenfor afhandlet. Synoderne kunne vel ogſaa tage Beſtemmelſen om Ritus og Ceremonier, men, efter det Anførte om Betydningen af Ceremonierne og den enkelte Menigheds, ſamt den Enkeltes Magt med Henſyn til dem, kunne de ikke være forbindende for de enkelte Menigheder, der maae kunne forandre dem, naar det ſynes dem anderledes bedre og rigtigere.

Efter denne Fremſtilling af Synodernes Organiſation kan den Indvending maaſkee fremſættes, at den Enkelte ikke derved

Digitized by Google

er kommen til fuld Ret eller har faaet den aktive Deeltagelse med Hensyn til Troessager, som der af Reformatorerne var lovet ham; men hertil maa bemærkes, at Synoderne kun afgjøre, hvad der skal ansees som Kirkens Tro, eller den Tro, som Kirken fordrer af sine Medlemmer, og en aktiv Deeltagelse i Fastsættelsen af dette har ikke været tilsigtet at skulle og kan ikke tilkomme de Enkelte, Enhver for sig, da saa al endelig Bestemmelse blev umulig, og en Repræsentation, der da maatte være en Repræsentation for en Samling af Enkelte, er utænkelig, efterson ingen kan repræsentere en Andens eller flere Andres Tro, da denne er absolut subjektiv og man kan maaskee sige, forskjellig efter Enhvers Individualitet. Ved Synoderne, saaledes som ovenfor fremsat, kommer det til Virkelighed, at det kirkelige Liv og den religiøse Tro har samme Betydning for Alle og gjør de samme Fordringer til Alle, det er derfor ikke nogen enkelt Stand, men de viseste og bedste af alle Kirkens Medlemmer, der skulle afgjøre, hvad der er Kirkens Tro og Lære. Troens Frihed og den Enkeltes Ret bevares derimod, ved at enhver Enkelt kan og bør prøve og dømme om hvad der saaledes antages for Kirkens Lære, og hvorvidt det kan stemme med hans Overbeviisning, at troe paa det, og herved har ikke nogen Andens eller alle Andres Dom nogen Betydning, thi, som Luther siger, ligesaalidt som Nogen kan fare til Himmel eller Helvede for mig eller oplukke mig Himmel eller Helvede, ligesaalidt kan han troe eller ikke troe for mig eller tvinge mig til at troe.

Konsistoriernes Stilling og Forhold er tildeels forskjellig fra Synodernes, idet de ikke i den Grad og paa den Maade vedrøre de enkelte Medlemmer af Kirken, som disse. Konsistorium er nemlig en dømmende og opsynshavende Autoritet i Kirken, og staaer derfor som en Øvrighedsmagt i et over-

Digitized by Google

ordnet Forhold til Kirkens Medlemmer: dets Organisation er ogsaa forskjellig fra Synodernes.

Konsistorium bestaaer af Biskoppen, der fører Forsædet paa det — og det synes at forudsættes af Reformatorerne som det mest passende, om et saadant oprettedes i ethvert Bispedomme for sig — og af flere af den verdslige Øvrighed, samt andre gode og fromme Mænd, af geistlig og verdslig Stand, hvilke Fyrsten tilforordner. Fyrsten deeltager derimod ikke i deres Domme og Forhandlinger, men har en Autoritet og Opsyn over Konsistoriet; jvfr. Melanchton Corp. Ref. IV. S. 699: „Und wäre ein sehr nützlich Ding, daß für den bischöflichen Stuhl ein stattlich Konsistorium mit einer rechten Autorität und Exekution aufgerichtet würde, daß demnach der Landesfürst eine Autorität darüber hätte. Man möchte eine stattliche Person mit dem bischöflichen Namen über solch Konsistorium ordnen, der als Direktor solche Sachen wäre; und wären auch etliche Artikel zu stellen, wie dieselbige dem Landesfürsten sollte verpflichtiget sein." — Melanchton Corp. Ref. V. S. 674: „Der geistlichen Gericht halben in Ehesachen müßte die Versehung sein, daß in solchem Konsistorio säßen fromme Leute. — Denn daß die Geistlichen allein sollten solche Gewalt haben, das wäre zum höchsten bedenklich." — Melanchton Corp. Ref. V. S. 469: „De senatu ecclesiæ omnino nullum alium constitui, quam consistorium, cui in caussis difficilioribus, *princeps ex aula*, *et academia* viros optimos et eruditissimos adjungere potest." — Melanchton Corp. Ref. V. S. 943: „Doch muß man sich in den Stücken von von der Ordination, Jurisdiktion, Exkommunikation und Visitation alsdann mit stattlichem Rath vergleichen, daß auch etliche verständige Personen von der weltlichen Obrigkeit dazu beordert wurden."

Digitized by Google

Gjenstandene for Konsistoriernes Virksomhed ere fornemligen følgende:

1) Examination og Ordination af Præsterne,
2) Jurisdiktion i den ovenfor omhandlede Udstrækning, og
3) Visitation, der deels skal angaae de Gjenstande, som Jurisdiktionen vedrører, deels Kirkernes Formue og deres Bestyrelse o. s. v.

Jvfr. Melanchton Corp. Ref. V. S. 604 og 679 (ovenfor S. 312), III. S. 943 (S. 318). An Herzog Albrecht (IV. S. 100): „Es ist allhier ein Konsistorium angerichtet, welches mit Fleiß durch etliche Personen bedacht, was die Lehre belanget, die Ehesachen, auch welche mehr Fälle darin zu ziehen; item von der Prieſter Schutz und Straf.“ — Melanchton Corp. Ref. IV. S. 543: „His decuriis judicum commendanda est *visitatio* ecclesiarum, ubi de doctrina pastorum fiat inquisitio. Inspiciant etiam visitatores *ratione ærarii* in ecclesiis.“

Ved dette her fremsatte om Konsistorierne kunne vi mærke: Instruktion und Befehl, darauf die Visitatores abgefertiget sein — aftrykt i Reyschers und Wildas Zeitschrift für deutsches Recht und deutsche Rechtswissenschaft, IV Bd. 1840, S. 45 ff. — samt der Theologen Bedenken von wegen der Konsistorien, die so aufgerichtet werden sollen. Sammesteds S. 62 ff.

Foruden Synoderne og Konsistorierne omtale Reformatorerne endnu en Autoritet som Deeltager i Kirkens Bestyrelse, idet der nemlig tillægges Præsten eller Præsterne med de ældste og bedste Mænd i enhver Menighed en Myndighed med Hensyn til de Sager, som nærmest vedgaae den enkelte Menighed alene. Organisationen og Sammensætningen af denne Autoritet i det Enkelte maa vel antages nærmest at henhøre under Konsistorierne og derfra under Fyr-

Digitized by Google

ſten, og maa beroe paa de konkrete Forholds Natur og Beſkaffenhed. — Gjenſtandene for dens Virkſomhed ere:

Jurisdiktion, ſom det ſynes i første Inſtants, dog maaſkee kun med Hensyn til visſe mindre betydelige Sager, og med Appel til Konſiſtorierne; jvfr. Melanchton Corp. Ref. IV. S. 542 (S. 311) og ſammeſteds III. S. 965: „Restituatur et *excommunicatio*, non ut ante in litibus rerum profanarum, sed de judiciis manifestis, adhibitis in hoc judicium *senioribus in qualibet ecclesia*.“

Valg af Præſter, jvfr. de ovenfor S. 315 ff. anførte Steder; heri have ogſaa Konſiſtorierne en Art Overopſyn, idet Examination og Ordination henhøre til dem, ligeſom ogſaa Fyrſten ſynes at maatte tillægges en Myndighed herved, maaſkee nærmeſt ſom en Ret til at bekræfte eller forkaſte Valget, da det ſiges ſærdeles at paaligge ham, at paaſee, at Kirkerne have fromme og dygtige Lærere.

Ceremonier og Ritus (liturgiſke Beſtemmelſer o. ſ. v.) efter det ovenfor S. 306 Anførte, hvor det ogſaa er omtalt, at denne Magt ikke kan tilkomme Biſkopperne og Præſterne alene, men kun i Forbindelſe med Kirkens øvrige Medlemmer, da den ikke hører til den ſaakaldte potestas interna eller Læreſtandens Kaldspligter, men er en Deel af Kirkemagten.

Endeligen Beſtyrelſen af den enkelte Kirkes Formue, hvilket ogſaa bør ſkee under Konſiſtoriernes Opſyn; jvfr. ovenfor S. 317 ff.

Digitized by Google

IX.

Bidrag til Apocalypsens videnskabelige Fortolkning. Ved Dr. C. E. Scharling.

Medens den nyeste Canonskritik har frakjendt næsten alle det N. T.s Skrifter deres hidtil almindeligen antagne Forfattere (— af de paulinske Breve skulle kun de fire: Brevene til Corinthierne, til Romerne, til Galaterne være forfattede af Paulus —) og anviist flere af dem deres Affattelsestid langt nede i den efterapostoliske Tid, har den derimod med stor Iver søgt at gjenvinde apostolisk og canonisk Anseelse for det Skrift, mod hvis Ægthed og kirkelige Gyldighed den videnskabelige Kritik allerførst yttrede Betænkeligheder, nemlig Johannis Apocalypse. Efter en langvarig, dog allerede oftere prøvet Tilsidesættelse sees Apocalypsen ikke blot atter at værdiges den videnskabelige Theologies nærmere Opmærksomhed, men pludselig at ophøies til den Værdighed, „at være Urchristendommens Normalskrift" som „det eneste Skrift, der i det N. T.s Samling kan med nogen Ret gjøre Fordring paa at gjælde som et Værk af en umiddelbar Jesu Discipel" *). — Saaledes er da den — rigtignok noget precaire — Forudsætning, at „Kritikens Angreb dog aldrig vil

*) Schwegler, Nachapost. Zeitalter II. S. 249. Stg. Theol. Jahrb. 1842, S. 425 g. 654 ff.

Digitized by Google

komme til alle de bibelske Bøger" hvorover Strauß *) spottede, endnu ikke blevet beskjæmmet. Vi besidde altsaa dog endnu eet apostolisk Skrift, „der som authentisk Fremstilling af det urchristelige Standpunkt kan afgive den sikkreste dogmatiske Maalestok ved Bedømmelsen af de øvrige nytestamentiske (canoniske og ikke canoniske) Skrifters apostoliske eller efterapostoliske Oprindelse" **). Rigtignok, dersom Luthers Charakteristik af Apocalypsen ***) skulde være træffende, vilde Anerkjendelsen af dette Værk som „Urchristendommens Normalskrift" ikke være andet, end en bitter Ironie, og selve Schleiermachers ****) kun lidet mindre ugunstige Dom over Apocalypsens Værd vilde ikke vel tillade at anse hiin Betragtning af Apocalypsen for andet, end en Feidehandske, kastet til Christendommens Apologeter. Imidlertid ere vi ikke berettigede til at tillægge Apocalypsens nye Venner en saa hadefuld Hensigt med deres Paastand om dette Skrifts udelukkende apostoliske og canoniske

*) Strauß, Fremstilling af den christelige Troesl. ꝛc. I. S. 176 i Bröchners Overs.

**) Schwegler, a. St. S. 251.

***) Vorrede auf die Offenb. Joh. 1522: „Mir mangelt an diesem Buch nicht einerlei, daß ichs weder apostolisch noch prophetisch halte. Aufs erste — — — Darzu dünkt mich das allzwiel seyn, daß er hart solch sein eigen Buch, mehr denn keine andere heil. Bücher thun, da weit mehr an gelegen ist, befiehlt und dräuet, wer etwas davon thue, von dem werde Gott auch thun ꝛc.; wiederum sollen selig seyn, die da halten, was darinnen steht, so doch niemand weißt was es ist, geschweig daß ers halten sollt, und eben so viel ist, als hätten wirs nicht, auch wohl viel edler Bücher vorhanden sind, die zu halten sind" ꝛc.

****) Einl. ins neue Test. Herausg. von Wolde. Berlin 1845 (egentlig hører Bogens Indhold til 1831—32), § 107, S. 466: „Alles zusammengenommen müssen wir sagen, daß nur ein geringer Nuzen aus einer mit Sicherheit ausgemittelten Erklärung dieses Buchs zu ziehn sein würde. Es würde doch für christliche Weisheit oder für Leitung der Kirche Nichts daraus zu entnehmen sein" ꝛc.

Digitized by Google

Anseelse, ikke blot fordi det tør ansees almindeligen erkjendt i vore Dage, at den ringeagtende Dom, som de ovennævnte store Theologer med mange Andre baade før og samtidigen fældede over den omhandlede bibelske Bog, er ligesaa uretfærdig, som den tildeels grunder sig paa andre Omstændigheder, end paa Resultatet af dybere videnskabelig Undersøgelse *); — men ogsaa fordi flere af de ommeldte Kritikere ved omhyggeligere Forskning virkelig have skjænket ikke uvigtige Bidrag til at oplyse Apocalypsens Indhold, Hensigt og Anledning, hvorved det ufordeelagtige Lys, hvori dette Skrift endnu stedse viser sig for mange iøvrigt forstandige og fromme Christne, efterhaanden vil forsvinde og give Plads for en rigtigere Vurdering af dets Stilling til den christelige Kirke. Det er nu vistnok ikke den samme Interesse, som ledede ældre christne Theologer til at værne om Apocalypsens Anseelse, der er det bestemmende Motiv for de nyeste Bestræbelser i samme Retning; thi vore nyeste Kritikere lægge ikke Dølgsmaal paa, at Vigtigheden af det Resultat, som udbringes af en paa videnskabelig Forskning støttet Erkjendelse af Apocalypsens sande Betydning, væsentlig bestaaer deri, at det maa tjene til Beviis for Rigtigheden af deres bekjendte og i nærværende Tidsskrift allerede oftere omhandlede Anskuelse om den apostoliske Christendoms Forhold til Jødedom og Pauliniśme, samt af de dogmatiske Consequenzer, som støttes dertil. Vi ville ikke her

*) Blandt andet har Schleiermachers Fremdragelse af alt det Ubegribelige, Usammenhængende, Besynderlige ꝛc., som han finder i Apocalypsen (see Einl. § 105—110), næsten noget Comisk ved sig, fordi den ellers saa skarpsindige Mand ved flere Punkter, hvilke dog for en med nogen poetisk Sands og lidt god Villie forsynet Læser af et poetisk og prophetisk Skrift ikke kunde være saa vanskelige at forstaae, anstiller sig, som om han befandt sig i allerstørste Forlegenhed med at finde nogen Slags Mening deri.

Digitized by Google

gjentage, hvad vi ved flere andre Leiligheder have udviklet til at oplyse og berigtige denne Anskuelse i Almindelighed; men vi ville henvende vore Læseres Opmærksomhed paa nogle af de Punkter, der ved den atter vakte Interesse for Apocalypsen ere blevne opstillede i et nyt Lys, og prøve, deels hvorvidt dette vanskelige Skrifts rette Fortolkning derved er blevet understøttet og befordret, deels hvorvidt Betragtningen om Urchristendommens fuldkomne jødiske Charakteer finder sin Bekræftelse ved Apocalypsen.

Den nyeste Kritik søger ved Forhandlingen om Apocalypsen sit Fodfæste i det Resultat, hvortil Forskerne fra Bibelkritikens sidstforløbne Periode havde ført deres Undersøgelser angaaende Forholdet mellem det johanneiske Evangelium og den johanneiske Apocalypse. „Staaer Noget fast i det Ny Testaments Kritik" — sagde de Wette (Einl. 2te Aufl. 1830, 4tes Aufl. 1842, § 189) — „da er det, at Apostelen Johannes, dersom han er Forfatter til det fjerde Evangelium og de johanneiske Breve, ikke har skrevet Apocalypsen, eller dersom Apocalypsen er hans Værk,, kan han ikke være Forfatter til de andre Skrifter under Johannis Navn." Dette var ogsaa Schleiermachers, Lückes, Ewalds, Credners ɔc. Mening, men med den faste Forudsætning, at Johannes-Evangeliets apostoliske Autoritet var ophøiet over alle Tvivl. Her trædte nu F. C. Baur, Zeller, Schwegler (Köstlin), Schnitzer ɔc. til og erklære: „Paastanden om Uforeneligheden af at tænke sig Apocalypsens og Evangeliets Forfattere identiske er sand; men udvortes og indvortes Grunde tale for Rigtigheden af den omvendte Forudsætning: Apocalypsen er Apostelen Johannis ægte Værk, og derfor kan Evangeliet ikke være et saadant."

Blandt de Oplysninger, som ere vundne ved de nyeste Kritikeres Undersøgelser om Apocalypsen, kunne vi ikke sætte stor Priis paa, hvad der af dem er blevet gjort gjældende til at

Digitized by Google

vise, hvorledes dette Skrifts Authentie har en langt stærkere Støtte i de udvortes Vidnesbyrd, end noget andet Skrift i det N. T. Thi ogsaa forhen ere af Apocalypsens ældre Forsvarere de Vidnesbyrd blevne samlede og oplyste, som skulde godtgjøre dens Affattelse ved Apostlen Johannes. Men dersom de allerede fandtes utilstrækkelige til en Tid, hvor dog Tilliden til den kirkelige Tradition ikke i den Grad var svækket, som den er bleven det netop under den nyere Kritiks Indflydelse, ville de med endnu mindre Held for Øieblikket kunne gjøres gjældende af dem, hvis Indvendinger mod de kirkelige Vidnesbyrds Gyldighed i alle lignende Tilfælde gjøre Fordring paa at anerkjendes som retmæssige. Papiæ middelbare og altid usikkre Vidnesbyrd om Apocalypsens Inspiration kan dog ikke have større Beviiskraft for Apocalypsens Affattelse ved Apostelen Johannes, end hans udtrykkelige og klare Vidnesbyrd om Marci og Matthæi Evangelier for vore to første canoniske Evangeliers Authentie. Justins Paaberaabelse af Apocalypsen som Apostelen Johannis Værk beviser ikke mere end alle de andre mere tvivlsomme Udsagn fra lilleasiatiske Kirkefædre (Melito, Apollonius ɔc.), at nemlig i Midten af det 2det Aarhundrede var Apocalypsen bekjendt og benyttet blandt de Christne som et apostolisk Skrift; og Irenæi vildfarende Anskuelser om Meget, som staaer i Forbindelse med Spørgsmaalet om Apocalypsens Oprindelse og om Apostelen Johannis Tidsalder, svække snarere end begrunde Tilliden til hans Meddelelser om de nytestamentiske Skrifter overhovedet. At derimod vore Dages Kritikere kun indrømme Alogernes Forkastelse af Apocalypsen ringe Vægt*), medens de ville have de samme Alogers Bestridelse af Johannes-Evangeliets

*) Schnitzer, Theol. Jahrb. 1842, S. 652. Zeller, Stieds S. 697.

Digitized by Google

Ægthed anseet for kritisk begrundet*), er dog en besynderlig Inconseqvenz. — Af nye Argumenter for Apocalypsens Apostolicitet er følgende bragt for Lyset af Zeller**). Der herskede, som bekjendt, stor Meningsforskjellighed hos de jødiske Theologer i Bestemmelsen af Messiæ Dages Varighed (o: Varigheden af det jordiske Messiærige, som skulde gaae foran Himlens og Jordens Fornyelse). Ved Siden af Antagelsen om det 1000aarige Rige findes ogsaa mange Autoriteter, f. Ex. 4 Esr. 7, 28 f., for Bestemmelsen af 400 Aar***). Hvoraf kommer det sig nu, at der intet Spor viser sig til denne Differenz i den christelige Forestilling, at Forfatteren til Barnabæ Brev, ligesaavel som Papias og Irenæus kun vide om et tusendaarigt Rige, og Justin næsten erklærer denne Tro for en væsentlig Bestanddeel af Orthodoxien? „Uvilkaarligt" — mener Zeller — „nødes vi til at antage, at en Enkelt har paatrykt den christelige Forestilling denne undtagelsesfrie, faststaaende Typus, og hvo anden kunde dette være, end Forfatteren til Apocalypsen, der da, som Historien ogsaa ellers bevidner, maa have været en høit anseet og indflydelsesrig Bog i en betydelig Deel af den ældste Kirke." Denne Slutning er rigtig, men Zeller bøier selv Spidsen af sin Argumentation, idet han indskrænker Vidnesbyrdet til at godtgjøre Apocalypsens store Anseelse i 2det Aarhundrede. Naar man nu desuden betænker, at endog Justin, der dog, for at bruge Zellers Ord, selv ansaae Troen paa et tusendaarigt Messiærige for et væsentligt Stykke af Orthodoxien,

*) Baur, Ueber die Compos. und Charakt. des joh. Evang., i Theol. Jahrb. 1844, S. 677 ff.

**) Theol. Jahrb. 1842, S. 698.

***) Slg. Gfrörer, Jahrb. des Heils II. S. 200 ff. 252 ff. Züllig, Offenb. Joh. I. S. 38 f., hvor der findes Angivelser paa 7000, 400, 40, 365 ɔc. Aar af forskjellige Rabbiner.

Digitized by Google

ved samme Leilighed *) udtrykkeligen erklærer, at der gives mange, ikke blot kjætterske, men fromme og forresten retroende Christne (τῆς καθαρᾶς καὶ εὐσεβοῦς ὄντων Χριστιανων γνώμης), som forkastede Læren om et tusendaarigt Messiærige, da maa vel disse Christnes Vægring, i Forbindelse med andre Kjendsgjerninger, hvorpaa De støtte sig, der fasthølde den hidtil almindelige Anskuelse om den ældste christne Kirkes Forhold, være en tilstrækkelig Grund til ikke ubetinget at betragte adskillige gunstige Vidnesbyrd fra det 2det Aarhundredes kirkelige Skribenter som afgjørende for Erkjendelsen af Apocalypsens Authentie. Endelig bør en Kritik, som lægger saamegen Vægt paa, at der ved Forhandlingen om Oldtidens skriftlige Monumenter maa langt mere tages Hensyn til factiske Kjendsgjerninger og deres Forbindelse, end til de altid mere eller mindre aphoristiske literaire Vidnesbyrd om hine **), ikke see bort fra, hvilken betydelig Hindring der staaer i Veien for at antage Apocalypsens Anseelse grundet paa bestemte og sikre historiske Efterretninger om dens apostoliske Oprindelse ved den Omstændighed, at Tvivlen om Apocalypsens apostoliske Authentie fortsættes uafbrudt gjennem den hele Kirke indtil de nyeste Tider.

Hvad nu det Bevis angaaer, som Schnitzer ***) fører for, „at Apocalypsen ikke blot kan være Apostelen Johannis Værk, men, saavidt det er tilladt at tale apodictisk i saadanne Ting, maa være det", fordi den Grundtone, hvoraf hele Fremstillingen i Skriftet er behersket, „den hellige Ivren, den vrede Aand, hvis Hævnfølelse mod Foragterne af Jehovah og hans

*) Dial. c. Trypb. c. 80.

**) See Baurs Fortale til Skriftet: Die sogenannten Pastoralbriefe Pauli ꝛc. Stuttg. 1835.

***) Theol. Jahrb. 1842, S. 637 ff.; flg. Schwegler, Nachapost. Zeitalter I. S. 144 ff.

Digitized by Google

Salvede indgiver Forfatteren hine krasse Anskuelser om Drager, Mord, Blod og Ild", ikke finder nogen mere tilsvarende Individualitet blandt Apostlerne end hiin Zebedaide, der med sin Broder bad om, at der maatte regne Ild ned over den samaritanske Flekke, som havde nægtet at modtage Herren og hans Disciple (Luc. 9, 54), der skinsyg forbød en Mand udenfor Apostelkredsen at foretage sine Under i Jesu Navn (Marc. 9, 31), der af Jesus selv modtog Navnet Tordenson (Marc. 3, 17), og bad om at maatte sidde paa den fornemste Plads i Himmerige (Marc. 10, 35): da maae vi bemærke, at Sammenstillingen af disse Træk fra Johannis tidligere Livsperiode dog ingenlunde berettiger os til derefter at udkaste Billedet om ham som Apostel. Vel gjør Schnitzer *) med Rette opmærksom paa, at det er en Selvskuffelse, naar man laaner Apostelen Johannis Charakteristik af det fjerde Evangelium, hvis Affattelse ved denne Apostel først maa undersøges, og naar man drager Slutninger fra Overeensstemmelsen af hiin Charakteristik med Evangeliets Charakteer. Men allerede det Prædicat, som Apostelen Johannes fører ogsaa i den Tradition, der antages uafhængig (?) af det fjerde Evangelium: *ὁ ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ κυρίου ἀναπεσών* **), nøder os til at tillægge den Apostel, der hædredes ved et saa betydningsfuldt Tegn paa Jesu Venskab, endeel andre og elskværdigere Træk, end de

*) Theol. Jahrb. S. 451.

**) Saaledes betegnes Apostelen Johannes i den ephesinske Biskop Polycratis Brev hos Euseb. 5, 24. Dette Brev forsvarer en Anskuelse om Paaskefestens Holdelse, som staaer i Modsigelse med den, der synes at fremgaae af det fjerde Evang. Derfor paastaae Baur, Schnitzer ɔc., at Polycratis Brev (skrevet omtrent 191 e. Chr.) vidner imod, at det johanneiske Evangelium til hiin Tid var skrevet og almindelig bekjendt som Apostlens Skrift. See Theol. Jahrb. 1844, S. 638 ff.

Digitized by Google

ovenfor angivne. Dernæst forudsættes der i det ovennævnte Bevis, at Apocalypsen nødvendig maa hidrøre fra en Apostel, hvilket tildeels allerede finder sin Modsigelse i den givne Charakteristik af Apocalypsen, dersom denne forresten skal gjælde for rigtig; thi det er dog vist ikke „kun dogmatisk Fordomsfuldhed, idealistisk Overvurdering af Urchristendommen og ukritisk Forkjærlighed for det johanneiske Evangelium", som opkaster Tvivl om, hvorvidt den Aand, der her siges at gjennemtrænge det omhandlede Skrift, lader sig forene med det Kald og den Virksomhed, som Historien vidner om at have været Jesu Apostlers.

Men ikkedestomindre, uden Hensyn til Spørgsmaalet om Apocalypsens Affattelse ved Apostelen Johannes, maa det indrømmes, at de kirkelige Vidnesbyrd for Apocalypsen, i Forening med Alt, hvad vi kjende om Christenhedens Udvikling fra det 2det Aarhundrede af, vidne for Apocalypsen som et af den christelige Literaturs ældste Documenter. Den i flere Aarhundreder vidt udbredte Chiliasme — Montanisternes og andre sværmeriske Christnes eschatologiske Forestillinger, for hvilke udtrykkelig paaberaabtes Apocalypsens Autoritet — en Mængde Udtryk, Forestillinger og Symboler, som herskede i den gamle Kirke, tyde hen paa Apocalypsens høie Alder og tidlige Anseelse. Endelig kommer her væsentlig i Betragtning, at Bogens eget Indhold næsten med Nødvendighed tvinger os til at ansætte dens Affattelse mellem Aarene 68 og 70 efter Christus.

Denne Bestemmelse for Apocalypsens Affattelsestid havde allerede Ewald, Lücke, Credner o. m. A. anerkjendt som den rigtige. Men ved den nyeste Commentator, Züllig *), er den

*) Die Offenbarung Johannis, vollständig erklärt. Stuttgart. 1ster Th. 1834, 2ter Th. 1840. Dette Skrift, der i sin første Fremtrædelse førte den noget forsængelige Titel: »Johannes, des Gottbesprachten, eschatologische Geschichte, übersetzt, auf ihre Kunstform zurückgeführt und zum erstenmal erklärt«, er et af de betyde-

Digitized by Google

atter bleven omtvistet, idet denne, som har opbudt al optænkelig Skarpsind for at indskrænke Apocalyptikerens Synskreds til Judæa og Jerusalem, overeensstemmende dermed sætter Affattelsestiden for Apocalypsen til Aarene 44—47 (Offenb. Joh. I. S. 137, II. S. 331). Schnitzer *) og Zeller **) have imidlertid ikke blot eftervist, i hvilke Vanskeligheder den zülligste Chronologie forvikler sig, men især den Sidstnævnte med saa stor Evidents ført det positive Bevis for, at Apocalypsens Affattelse maa henføres til Tiden kort efter Neros Død og kort før Jerusalems Undergang, at neppe Nogen, der forresten ved de bibelske Skrifters Fortolkning gaaer ud fra, at disse, endog under Forudsætning af deres Inspiration, ikke mindre end andre menneskelige Forfatteres Værker væsentligen vare betingede af de historiske Forhold, hvorunder de fremstod, og beregnede paa disse, vil kunne nægte det sit Bifald.

Ved nemlig at opsøge, hvad der i Apocalypsen kan udbrede Lys over dette Skrifts Stilling til Tidshistorien, vise

---

ligste Bidrag, som siden Lückes Indledning (1832) er leveret til Apocalypsens Fortolkning. Alligevel er den umaadelige Lovprisning, som Gfrörer i en meget vidtløftig Recension eller snarere Referat i Studien u. Kritiken 1842, S. 797—865 tildeler dette Værk, ikke ubetinget at billige. Væsentlig og stor Fortjeneste har Züllig af at have oplyst Apocalypsens kunstige Architektonik, dens Forhold til det Gamle Testaments Prophetie, dens mange skjulte og gaadefulde Henvisninger i rabbinsk og kabbalistisk Aand ꝛc. Men netop i Opfattelsen af Apocalyptikerens historiske Standpunkt har Züllig forfeilet det Rigtige. Hans theologiske Fortolkning gaaer ikke ud over den sædvanlig rationalistiske.

*) Beiträge zur johanneischen Kritik, i Theol. Jahrb. 1842, S. 631 ff. Schnitzer har ogsaa skrevet en Anmeldelse af Zülligs Værk i Allg. Lit. Zeit. 1841, No. 77—80.

**) Einige weitere Beiträge zur Einleitung in die Apocalypse, Theol. Jahrb. 1842, S. 654 ff. Slg. hans Anmeldelse af Zülligs Værk i Deutsche Jahrb. 1841.

Digitized by Google

sig fornemmelig to Træk af saa eiendommelig Art og saa stor Bestemthed, at de ikke kunne tænkes at være uden historisk Relation, nemlig hvad der Cap. 11 er sagt om den hellige Stads Nedtrædelse af Hedninger og dens partielle Undergang, samt Forfatterens Beskrivelse Cap. 13 og 17 af det syvhovedede Dyr, som opsteg af Afgrunden, og af den Stad, der betegnes som Babylon.

Det 11te Capitel indeholder den Spaadom, at den hellige Stad skal i tre og et halvt Aar nedtrædes af Hedningene. Dog skal Templet med den indre Helligdom forskaanes for denne Skjebne. Heller ikke skal den øvrige Stad forblive i Hedningenes Besiddelse eller fuldkommen forstyrres. Gud vil nemlig sende to Vidner (Elias og Moses) *), som under halvfjerde Aars Trængsler skulle formane til Bod; disse Vidner ville dog mod Enden af den angivne Tid blive dræbte af „Dyret fra Afgrunden" (som først senere i C. 13 nærmere kommer til Omtale), men atter opstaae og fare til Himmels. Samtidigen dermed skal et Jordskjælv forstyrre den tiende Deel af Staden, syvtusende Mennesker skulle omkomme, men de øvrige Indvaanere omvende sig og give Gud Æren (V. 13). — Ikke faa Fortolkere have heri meent at finde en Forudsigelse om Jerusalems **) Undergang; men til en saadan Opfattelse giver det 11te Cap. ingen Anledning. Nedtrædelsen af Hedningene er endnu ingen fuldkommen Forstyrrelse, der desuden udelukkes deels ved den langvarige Tid, da Hedningene skulle færdes i

---

*) Andre antage, at det andet Vidne er Henoch, s. Ewald. Comment. in Apoc. p. 198 sq. Züllig, Offenb. Joh. II, S. 149.

**) Thi at det er Jerusalem, der her betegnes som πόλις ἡ ἁγία (V. 2), som πόλις ἡ μεγάλη ἥτις καλεῖται πνευματικῶς Σόδομα καὶ Αἴγυπτος, er klart af det tilføiede: ὅπου καὶ ὁ κύριος αὐτῶν ἐσταυρώθη. (V. 8).

Digitized by Google

Staden, deels ved den udtrykkelige Angivelse i V. 13, at en Deel af Indvaanerne — og det den overveiende Deel, da Tallet af dem, der omkomme, kun ansættes til syvtusende — skulle omvende sig. Ikkun fordi man antog Identiteten af denne Stad med den, hvis Fald berettes i 17de Cap., kunde man i det 11te Cap. finde Forudsigelse om Jerusalems Undergang. Men, som vi i det Følgende skulle see, Staden, der beskrives i Cap. 17, skildres saaledes, at Beskrivelsen i samme Grad maa findes træffende til Betegnelse af Rom som uforenelig med Antagelse af, at dermed skulde være meent Jerusalem. Dersom nu Apocalypsens Forfatter ikke har forudsagt nogen Jerusalems Forstyrrelse, men kun dens Beleiring og Indtagelsen af endeel af dens Gebeet ved Hedningene, da kan han heller ikke antages at have skrevet efter Jerusalems Forstyrrelse.

De andre Hovedtræk til nærmere Antydning af de for Apocalypsens Affattelse gjældende Tidsforhold ere at finde i det 13de og i det 17de Cap. I det førstnævnte Cap. beskrives, hvorledes Apocalyptikeren seer et Dyr med syv Hoveder og ti Horn, hvorpaa ere ti Diademer, stige op af Havet. Dets Skikkelse er sammensat af Parderens, Bjørnens og Løvens Skikkelse tilsammen. Dette Dyr erholder Dragens (ɔ: Satans s. 12, 9 ff.) Magt og udøver i halvfjerde Aar grusom Forfølgelse mod de Hellige, tilbedet af den hele Jord og understøttet af et andet Dyr med to Vædderhorn, der allerede charakteriseres tilstrækkeligen 13, 11—17, men desuden udtrykkelig betegnes 16, 13 og 19, 20 som ὁ ψευδοπροφήτης (Symbol paa den i Statens Tjeneste staaende falske Religion med den til Hedendommen hørende Magie, Theurgie ɔc.). Som eiendommeligt Træk bliver i Skildringen af dette Dyr endnu fremhævet dette, at eet af dets Hoveder var dødeligen saaret, men atter er blevet helbredet, og at Dyrets Navnetal er 666. — Et ganske lignende

Digitized by Google

Dyr viser sig nu ogsaa i det 17de Capitel. Propheten seer her en Qvinde, som sidder paa et skarlagenrødt Dyr med syv Hoveder og ti Horn. Denne Qvinde bliver erklæret for Babylon, Moderen til al afgudisk Vederstyggelighed. Om Dyret hedder det: Det var og er ikke, og vil atter stige op fra Afgrunden og da styrte i Fordærvelse, og Jordens Bevoere (med Undtagelse af de Udvalgte) skulle beundre det. Fremdeles bliver dette Syn forklaret Propheten saaledes: Qvinden betyder den verdensbeherskende Stad, Dyrets syv Hoveder syv Bjerge, paa hvilke hun sidder, men tillige syv Konger, af hvilke fem allerede ere faldne, den sjette nærværende, den syvende skal komme, men ikke blive længe. Men Dyret, som var og ikke er, er selv en af de syv og tillige den ottende af Kongerne. Dyrets ti Horn blive erklærede for ti Konger, som endnu ikke ere komne til Regjeringen, men som i Samfund med Dyret skulle i en kort Tid (μίαν ὥραν) erholde kongelig Magt, forbinde sig med ham til den verdensbeherskende Stads Forstyrrelse, og derpaa endelig overvindes af Messias.

At nu her ikke blot i Almindelighed er skildret en antichristelig Magt, men at denne ogsaa bliver ventet fra en bestemt Side, at vi altsaa maae søge efter et historisk Substrat for den apocalyptiske Forventning, ligger saa klart for Dagen, at det ikke er blevet miskjendt af nogen Classe af Fortolkerne. Men medens derom ikke har herskt nogen Tvivl, have disse derimod deelt sig til de forskjelligste Sider, alt efterson de have søgt den antichristelige Magt i den christelige (Paven), i den jødiske (Zeloter og jødiske Ypperstepræster — edomitiske Konger ɔc.) eller i den hedenske Verden (Rom — romerske Keisere i de forskjelligste Grupper); ja det har end ikke manglet paa dem, der meente i Muhamedanismen at have fundet den Modstander, som Apocalyptikeren havde skildret under Dyrets

Digitized by Google

Skikkelse *). Med Rette kan den Indvending gjøres gjældende mod de fleste af disse Forsøg, at de lægge Apocalyptikeren Spaadomme i Munden om Ting, hvorom han umulig kunde have nogen Kundskab eller Foreſtilling, derſom vi ikke ville antage et Under, hvortil vi ikke ere berettigede, saalænge det i samme Grad bliver vanskeligt at indſee, hvorfor Gud skulde have meddeelt Seeren en slig overmenneskelig Forudvidenhed, som det tilfredsſtillende lader sig oplyse, hvorledes Datidens hiſtoriſke Forhold kun behovede at udtydes af en med prophetiſk Aand udruſtet Mand i den christelige Sandheds Interesse, for at yde den Kreds, for hvilken hans Skrift nærmeſt var beſtemt og i hvilken den først udbredtes, en Oplysning, Trøst og styrkende Kraft, der maatte unddrages Bogens Læsere i samme Forhold, som dens Indhold skulde sigte til langt i Tiden fjernede Personer og Begivenheder **). Af de mange forskjellige Udtydninger hæver derfor den sig som den rigtige, der ikke mindre tilfredsſtillende lader sig bringe i Samklang med hiin Tids hiſtoriſke Forhold, inden hvilken Apocalypsens Affattelse nødvendigen maa falde — end udbreder Lys over, hvorledes en Fremstilling som den foreliggende kunde ansees for den meest svarende til Forfatterens Hensigt, der umiskjendelig gaaer ud paa at opmuntre de Christne under Forfølgelse til Tro og Standhaftighed ved Forudsigelse om en snarlig Indtrædelse af Guds Dom og Guds Riges Seir.

---

*) Zeller, Theol. Jahrb. 1842, S. 630 ff. — Catholiken Fevardentius i sine Noter til Irenæi Opp. (Paris 1675, p. 487) finder ved Beregning af Dyrets Tal i Apocalypsen 13, 18, at der menes *Martin Lauter*, ut initio vocabatur (?) *Lutherus*.

**) Ved Antagelsen af et hiſtoriſt Udgangspunkt for Forfatterens Fremstilling udelukkes naturligvis derfor ikke Apocalypsens prophetiſke Charakteer, hvortil ogsaa hører, at Skildringen af det Ondes Overvindelse i en concret Skikkelse tillige har en typiſk Betydning.

Digitized by Google

Et Spørgsmaal, som først maa afgjøres, er: om de to syvhovedede Dyr, det ene i 13de Capitel, det andet i 17de Capitel, ere identiske eller forskjellige? om der overhovedet i Cap. 12—19 er Tale om tre eller fire Dyr? Det Første antoges med temmelig Eenstemmighed at være Tilfældet, indtil atter Züllig *) i nyeste Tid paastod, at Dyret i 17de Capitel var forskjelligt fra det i 13de Capitel omtalede, og at der i det Hele handledes om fire Dyr i de angivne Capitler. Hans Grunde ere: 1) „Dyrene i Apocalypsen ere aabenbart dannede efter Daniels (Cap. 7) og maae altsaa være fire." — Men ikkun Beskrivelsen af det andet apocalyptiske Dyr (det, som opsteg af Havet) er laant fra Daniel, og i dette forener Apocalyptikeren Træk fra de fire danielske Dyr, saa at fra Daniel intet Bevis kan føres for, at ogsaa Apocalyptikeren maa have tænkt sig fire Dyr. 2) „Dersom Dyret i Cap. 17 ikke var et nyt, vilde det ikke være blevet beskrevet paa ny." — Men vi finde jo Apocalyptikeren oftere gjentage sine Beskrivelser (sfg. f. Ex. Cap. 4, 9—11 med Cap. 5, 8 ff., Cap. 7, 9—17 med Cap. 14, 1—5, Cap. 1, 13 ff. med Cap. 19, 11 ff.), og i det nærværende Tilfælde var det nødvendigt, for at gjøre Identiteten af det sildigere Syn med det tidligere bemærkeligt. Ogsaa er kun Cap. 17, 3. 8 en Gjentagelse, alt det Øvrige en Forklaring, som ikke endnu var given Cap. 13. — 3) „Beskrivelsen af begge Dyr er forskjellig: Dyret i Cap. 6, 13 er som en Parder, altsaa plettet; i 17de Cap. er Dyrets Farve skarlagenrød." — Men fordi Dyret i 13de Cap. skildres som „lig en Parder", følger ikke deraf, at det var farvet som en Parder. Ogsaa kan den røde Farve hidrøre, som Bossuet antager i sin Forklaring af Apocalypsen — ligesom Farven af Messiæ Klædebon Cap. 19, 13

*) Offenb. II. S. 259 ff.

Digitized by Google

— fra det ved Dyret udgydte Blod. — Endelig „maa Dyret Cap. 17 være et fjerde Dyr, fordi 4) det kommer fra Afgrunden (11, 7. 17, 8), det andet syvhovdede Dyr derimod fra Havet.“ — Men foruden at Apocalyptikeren opregner Universets Dele snart som Himmel, Jord, Hav, snart som Himmel, Jord, Afgrund (Abyssus), saa at det samme Dyr, der ved een Leilighed siges at opstige af Afgrunden, kunde ved en anden Leilighed siges at opstige fra Havet, maa der bemærkes, at Propheten i Begyndelsen (Cap. 13) seer det opstige fra Havet, hvorimod det senere (Cap. 17, 8) kommer fra Afgrunden, netop med Hensyn til, at det var og ikke er, d. v. s. fordi det var død og faret til de Dødes almindelige Bolig, Abyssus. — Naar Züllig forresten ogsaa beraaber sig paa Læsemaaden Cap. 11, 7: *τὸ τέταρτον θηρίον*, da er hertil at svare, at den alexandrinske Codex's Autoritet dog ikke kan være tilstrækkelig til at hævde Ægtheden af disse Ord, som have alle baade udvortes og indvortes Grunde imod sig og som finde deres Forklaring i, at en gammel Læser ganske rigtig fandt Daniels „fjerde Dyr“ i det apocalyptiske Dyr, men urigtigen overssaae Forskjelligheden i disse Dyrestikkelsers Benyttelse hos Daniel og hos Apocalyptikeren *).

Medens saaledes Forskjelligheden af det i 13de Capitel skildrede syvhovdede Dyr fra det, der omhandles i 17de Cap., ikke lader sig godtgjøre, fordrer derimod Alt deres Identitet. Begge Dyrene ere skildrede aldeles eens: begge have ikke alene syv Hoveder og ti Horn, men begge ere ogsaa fulde af gudsbespottelige Navne, endelig — og dette er afgjørende — have begge det Træk tilfælleds, at de anses for døde, men atter vise sig igjen og forføre alle Jordens Beboere, med Undtagelse

*) Sfg. Ewalds Anm. af Zülligs Offenb. Joh. i Theol. Jahrb. 1842, S. 551 Anm.

Digitized by Google

af de Udvalgte. Fremdeles er det indlysende, at der i Apocalypsen er overhovedet kun Tale om tre Dyr, da der ved Fortællingen om de antichristelige Magters Overvindelse Cap. 19, 20. 20, 2 kun omtales tre. Züllig finder rigtignok Overvindelsen af det fjerde Dyr antydet i Cap. 19, 12 f.; men denne Antydning vilde være aldeles uforstaaelig. Endelig kommer endnu hertil den nøie Sammenhæng mellem Cap. 17 og Cap. 19. Ifølge Cap. 17, 13 forbinde sig Kongerne, hvilke ere underkastede den som Babylon betegnede Stad, med Dyret og forstyrre Staden. Netop om disse Konger blev Cap. 17, 14 sagt, at de i Forbindelse med Dyret skulle stride mod Lammet og besøires af dette *). Nu komme virkelig Cap. 19, 19 Dyret og Kongerne til at stride med Messias og blive overvundne. Saaledes henviser det Ene til det Andet, og der kan ikke være Tale om ganske forskjellige Begivenheder, som man efter Züllige Forudsætning maatte antage **).

Komme vi nu til Hovedspørgsmaalet, hvad der skal forstaaes ved det apocalyptiske Dyr, om det er en Modstander fra det hedenske eller jødiske Religionsgebeet ***), da er Hovedgrunden for den sidste Antagelse blandt Andet støttet paa, at den som Babylon betegnede Stad, der fra 17de til 19de Cap. sættes i nøieste Forbindelse med Dyret ****), menes at

*) Egentlig kommer denne Forudsigelse paa dette Sted for tidlig og forvirrer derfor let Læseren. Man gjør rigtigst i at tænke sig den som en Parenthes; i utaalmodig Længsel anteciperer ligesom Forfatteren Beretningen om den sidste afgjørende Strid, hvorpaa al Opmærksomhed fra først til sidst skulde henvendes.

**) See Zeller a. St. S. 674 ff.

***) Thi at søge Modstanderen indenfor selve Christenheden, forbyder os den hele Skildring, som i Apocalypsen gives af den antichristelige Magt.

****) Ut utrumque monstrum et urbis et imperii (Neronis) una simul imagine complectatur, vates foeminam illam bestiæ huic insidere fingit &c. *Ewald*, Comment. p. 265.

Digitized by Google

maatte være Jerusalem. Denne Udtydning af Staden har atter i Züllig fundet en ivrig Forsvarer. Ligesom Staden ikke skal kunne være nogen anden, end Jerusalem, saaledes skal Dyret i Cap. 13, efter Zülligs Mening, hvilken ogsaa Gfrörer tiltræder (Jahrh. des Heils II. S. 401 ff.), være Bileam, hvis Tilbagekomst ventedes efter jødiske Forestillinger, for hvilke den rabbinske Tradition om Armillus afgiver Vidnesbyrd. (Armillus eller, som han ogsaa kaldes, Armilaus skal være opstaaet af *ἐρημόλαος*, men *ἐρημόλαος* ligesom Apocalypsens *Νικόλαος* kun være Oversættelse af בִּלְעָם). — At der imidlertid ikke er nogen tvingende Grund til at forklare det apocalyptiske Babylon om Jerusalem, har Zeller udførligen eftervist *), ligesom han ogsaa har oplyst, at man af de paapegede Henvisninger, der skulle godtgjøre Jødernes Forventning om Bileams Gjenkomst, ikkun kan bevise saameget, at Jøderne overførte paa Messiæ forventede Modstander (— eller maaskee rigtigere: Modstandere —) Træk, som ere laante fra Bileams Billede.

Følgende ere derimod de Grunde, som byde at søge den antichristelige Magt, som omtales i det 13de og de følgende Capitler, ikke blandt Jøderne og i Jerusalem, men meget mere i Rom og i Hedendommen:

1) Den antichristelige Stad bliver Cap. 17, 1. 2. 15. 18 beskreven som Herskerinde over Folkene og Jordens Konger. Hvorledes lod det sig sige om Jerusalem? Hvorledes lod det sig overhovedet sige om nogen anden Stad, end Rom? — 2) Staden bliver Cap. 17, 3. 5. Cap. 18, 23. Cap. 19, 2 fremstillet som Moderen for al Verdens Afgudstjeneste, og om Dyret fra Havet bliver Cap. 13, 4 sagt, at den hele Verden for dets Skyld skal tilbede Dragen, altsaa Djævelen. Hvor-

*) Theol. Jahrb. 1842, S. 677—80.

Digitized by Google

ledes er det muligt at forstaae dette om Jerusalem? Züllig mener, at denne Stad betegnes saaledes som Sæde for Nicolaitismen, det med Hedendommen fraterniserende, frafaldne Jødedom. Men foruden Indsigelsen, der kan gjøres mod denne Opfattelse af Nicolaitismen, kunde dog i intet Tilfælde det pharisæiske, lovstrænge Jerusalem bestrives som dens Middelpunkt; og endelig vilde Jerusalem med alt dette dog ikke kunne være Afguderiets Hovedsæde. Nogen virkelig Idololatrie bliver jo ikke forekastet Nicolaiterne, og mod Hovedstadens Jøder skulde man gjøre denne Bestyldning? mod Jøderne, der saa ængsteligen undgik ethvert Skin af Berøring med hedensk Væsen, at under Caligula vilde hele Landet hellere lade sig udhungre, end see Keiserens Billede i Templet (Joseph. Antiqv. 18, 8), at de tidligere Procuratorer ikke havde vovet at bringe et saadant Billede endog kun ind i Hovedstaden, og at den Første, der vovede det, Pilatus, ved Folkets Bestemthed saae sig nødt til atter at bortfjerne det (sammesteds Cap. 3, 1), at den Ørn, som den frygtede Herodes havde sat over en Tempelport, endnu i hans Levetid blev nedreven (sammesteds Cap. 17, 6. 3), at jødiske Afsendinge trængte saa længe ind paa Vitellius, indtil han selv forandrede sine Legioners Vei, kun for at de afgudiske Faner ikke skulde føres gjennem det hellige Gebeet (sammesteds Cap. 18, 5. 3) — ? 3) Ifølge Cap. 17, 6. 18, 24. 19, 2 er Staden drukken af de Christnes Blod. Hvorledes passer dette sig paa Jerusalem? Stephanus og de tvende Jacober ere de eneste Christne, om hvilke man veed, at de her bleve dræbte, og at heller ikke nogen os ubekjendt betydelig Forfølgelse kan have fundet Sted her, viser netop det fortsatte Ophold af en talrig Christenmenighed i denne Stad, som først blev forladt af den i Anledning af den jødiske Krig. 4) At de Christne ved Enden af det 1ste Aarhundrede pleiede at betegne Rom med det mystiske Navn Ba-

Digitized by Google

bylon, dertil finde vi ogsaa andensteds Spor. 1 Petr. 5, 13 tillader vel vanskeligt nogen anden Forklaring, og ganske bestemt bliver Rom betegnet med dette Navn i et, som det synes, endnu til det første Aarhundrede hørende Stykke af Sibyllinerne (5, 143. 159). At 5) Apocalyptikeren slet ikke har ventet Jerusalems fuldkomne Undergang, er allerede ovenfor viist. 6) Endelig maa endnu erindres det mere Almindelige, at overhovedet kun den romerske Stat kunde vise sig for de derværende Christne som den fortrinsviis antichristelige Magt, denne Stat, der i sig forenede alle Verdens Stater og netop derved, fra jødechristelig Standpunkt af, var Gudsrigets naturlige Antipode; en Stat, der havde optaget i sit Pantheon alle afgudiske, dæmoniske Religioner og kun udelukket den ene, Jehovahreligionen — den aabenbare *μήτηρ τῶν πορνῶν καὶ τῶν βδελυγμάτων τῆς γῆς*, det dæmoniske Rige, hvis Overhoveder lod vise sig selv og deres Billeder guddommelig Ære, en Stat endelig, i hvis Hovedstad Christne i Hobeviis bleve (i Aaret 64) henrettede med den afskyeligste Grusomhed.

Forfølge vi nu videre de apocalyptiske Skildringer fra dette Standpunkt af, da vil det ikke være vanskeligt, i det tohornede Dyr (13, 11) at finde Symbolet paa den hedenske Prophetie o: paa Alt, hvad der tjente ved Mythologie, Cultus ꝛc. til at understøtte og udbrede Polytheismen. Hvad fremdeles angaaer det syvhovedede Dyr, da er det efter sin almindelige Betydning Repræsentant for den hedenske Statsmagt, men som her umiddelbart er fremstillet som en bestemt Stat. Dets syv Hoveder skulle efter Cap. 17, 9 deels fremstille Roms syv Høie, deels syv romerske (Konger) Keisere*). Ved de 10 Horn tænker man vel naturligst ikke paa saadanne Riger, der vare

*) De romerske Cæsarer kaldtes af græske Skribenter ogsaa *βασιλεῖς*. 3 N. T. f. 1 Petr. 2, 17.

Digitized by Google

uafhængige af Rom, thi om saadanne kunde det ikke siges: *βασιλείαν οὔπω ἔλαβον*, men paa de Rom underkastede Provindser, der med Føie kunde kaldes den romerske Stats Horn, forsaavidt i dem laae dens Magt. Nu var der vistnok i Virkeligheden flere, end ti saadanne Provindser, men Hornenes Tital var paa en Maade foreskrevet Apocalyptikeren ved Dan. 7, 7, og, om der endog efter officiel Optælling gaves flere, end ti romerske Provindser, kunde de dog altid ved rabbinsk Udlægning tælles saaledes, at det mystiske Ti bragtes tilveie.

Derimod var ikke ved noget prophetisk Forbillede eller nogen Tidsforestilling foreskrevet Hovedernes Syvtal. Naar derfor disse ved Siden af de syv Høie ogsaa blive tydede paa syv romerske Keisere, ville vi have at søge disse i Historien. Man kunde nu begynde Tællingen fra Julius Cæsar eller fra Augustus. I første Tilfælde maatte Apocalypsens Affattelse sættes under Nero, men dog altid under denne Keisers sidste Tid — thi de gjentagne blodige Forfølgelser, Martyrerne, som allerede længe raabe om Hævn, Staden, som er drukken af de Christnes Blod ɔc. tillader ikke at gaae høiere op i Tiden. — Dog vil det imidlertid vise sig nødvendigt, at Tællingen begynder fra Augustus af. Fem af Kongerne — hedder det — ere faldne; een er, een er endnu ikke kommen, og, naar han kommer, vil han ikke blive længe. Blandt de Syv er een, som tillige er den Ottende, og det er Dyret, som var og for Tiden ikke er, men som kommer fra Afgrunden. At nu her er betegnet den femte romerske Cæsar, Nero, derom ere næsten alle nyere Fortolkere enige. Paa ingen Anden synes hine Træk at kunne passe, end paa Den, der havde gjort Alt for at vise sig som en personlig Antichrist, fra hvis Aag den romerske Verden nylig var bleven forløst, men om hvem et vidtudbredt Sagn paastod, at han ikke virkelig var død, men kun undflyet til Partherne, for ved deres Hjælp at

Digitized by Google

vende tilbage og tugte det forfaldne Rom for dets Troløshed. Aabenbart venter Apocalyptikeren dette, kun at han fra sit Standpunkt af, ved Siden af Neros, heller ikke ham ubekjendte (Cap. 16, 12 ff. 19, 19) orientalske, Forbundsfæller ogsaa giver ham den endnu mægtigere Understøttelse af dæmoniske Kræfter og lader Roms ligeledes af ham forventede Undergang (Cap. 17, 13—17) blot være Forspillet til den sidste afgjørende Kamp mellem Messias og de under Nero forenede antichristelige Magter *).

Da der imidlertid (af Züllig, Ebrard ꝛc.) atter er bleven gjentaget den tidligere Indvending **), at hiin Forventning om Neros Gjenkomst var et Sagn af saa ringe Betydning og saa indskrænket Udbredelse, at det umuligt kunde danne Middelpunktet for en saa betydelig Fremstilling som den apocalyptiske, har Zeller paa ny oplyst denne Sag. Beviserne for hiin Forventnings tidlige Oprindelse og almindelige Udbredelse vare rigtignok næsten fuldstændigen samlede allerede af Corrodi og Eichhorn; men Zeller har benyttet det givne Materiale til en Fremstilling, der er udført med saameget Talent, at vi troe at burde meddele den in extenso for dem af Tidsskriftets Læsere, der ikke maatte kjende den.

„For overhovedet at begribe Muligheden af en saadan Forventning" — bemærker Zeller ***) — „maae vi erindre os, at Troen paa store Mænds fortsatte Leven eller frem-

*) Zeller, a. St. S. 684 ff. (Slg. Züllig II. S. 255 ff.).

**) Besynderlig er den Form, hvori afdøde Biskop K. Møller i sin forresten i saa mange Henseender ypperlige „Veiledning til det N. T.s andægtige og forstandige Læsning", 1842, fremhæver Betænkeligheden ved at antage Dyret med det dødeligen saarede og igjen lægte Hoved for at være Nero: „om hvem man nok veed, at han dræbte sig, men ikke at han kom til Live igjen."

***) A. St. S. 688 ff.

Digitized by Google

tidige Gjenkomst er et Træk, som ogsaa ellers forekommer i Folkesagnet. Phantasien, ikke istand til at anskue det Aandelige uden i sandselig Form, veed ikke stærkere at udtrykke Følelsen af en Mands verdenshistoriske Betydning, end derved, at den, istedetfor hans Værk, lader ham selv personlig fortsætte sin Existents og i visse Momenter atter gribe ind i Historien. Saaledes veed det jødiske Sagn at fortælle om Mosis, Elias, Henochs, Jeremiæ Gjenkomst, det christelige om Johannis, det germaniske om flere tydske Keiseres *) fortsatte Leven. Saaledes blev i mange Aar og bliver maaskee af Mange i Folket, der heri ikke saa ilde have opfattet Apocalypsens Aand, ventet Napoleons Gjenkomst. Den samme Virkning, som Andre frembragte ved formeentlig overmenneskelige Gjerninger, kunde en Nero frembringe ved uhørt Umenneskelighed. Den Tyran, hvis Aag i mange lange Aar havde hvilet med aldrig tungere følt Tryk paa Jordkloden, der lykkelig var undgaaet endog gjentagne Mordanslag og Opstandsforsøg, han kunde saameget mere forekomme Folkene som et dæmonisk Væsen, jo længere de allerede havde været vante til at tilbede eller see ham tilbedt som Gud. Angsten for ham var saa forfærdelig, at man end ikke efter hans Død strax kunde forvinde den; hos Enkelte kan vel ogsaa den Tanke, at han var den Sidste af den juliske Herskerslægt, og den Popularitet, som ikke

*) Ogsaa hos os bevares Sagnet om Holger Danske, om hvem der siges, »at saa saare som den danske Krigsmagt er i Strid og Fare, lader han sig see foran den med det røde Skjold, for at føre den til Hæder og stor Bersommelse.« Thieles danske Folkesagn 2, S. 80, flg. 1ste Samling S. 24. Ingemanns Digt. Holger Danskes Hilsen:

»Du veed det, Landsmand, jeg er ei død!
Med Kraft jeg kommer tilbage!
Jeg er din fuldtro Hjælper i Nød,
Paa Danmarks gamle Dage.«

Digitized by Google

kan frakjendes ham, have fremkaldt en Hengivenhed, hvortil knyttede sig Ønske og Haab om hans Gjenkomst. See Suetonius Cap. 57. Kom nu hertil den Omstændighed, at ved Neros Død havde kun tre eller fire Vidner været tilstede, at der ogsaa allerede i hans levende Liv havde været Spaadomme i Omløb om at Keiseren engang skulde afsættes og atter indsættes (Suet. Nero Cap. 40), og at snart efter optraadte Pseudo-Neroner; hvad Under da, at Folkene saa lidt som fordum efter Alexanders Død — af andre Aarsager — vilde troe Fyrstens Død? — Men ganske særegen Anledning til Meningen om Neros fortsatte Leven og hans Gjenkomst havde de Christne. Netop mod dem havde Nero raset med en Grusomhed og i et Omfang, som ingen Anden før ham; ved ham var Christendommen, hidtil kun forurolliget ved enkelte, saa Voldsomheder, første Gang bleven Gjenstand for en omfattende Forfølgelse, i hvilken sandsynligviis ogsaa den største af Apostlerne er omkommen. Denne Forfølgelse maatte allerede som den første gjøre det dybeste Indtryk; ogsaa dens Omfang tør vi ikke anslaae altfor ringe, naar Tacitus, der dog som Romer fra hiin Tid ikke kan have anlagt en saa ganske liden Maalestok, taler (Ann. XV. 44) om *multitudo ingens* af henrettede Christne. Naar den samme Forfatter beretter, at Forfølgerens haanende Grusomhed stemte selv afgjorte Fiender af de Christne til Medlidenhed *), da kan man let begribe, hvilket Indtryk den maa have øvet paa de Forfulgte. Mindre sikkert er det, om Forfølgelsen ogsaa strakte sig til Provindserne; men at den netop i Apocalypsens Hjem maae have fundet Efterligning i enkelte Exempler, bliver af selve dette Skrift sandsynligt: ifølge Cap. 2, 9 f. 3, 9 f. synes Jøderne at have benyttet denne

*) Unde, quanquam adversus sontes et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur.

Digitized by Google

Leilighed til at opægge Øvrighederne mod den forhadte Galilæersekt. — Og ligesom de Christne fra denne Side af maatte have betydelig Anledning til Troen paa Neros Tilbagekomst, saaledes maatte de fra en anden Side netop ved deres eiendommelige religiøse Overbeviisning blive meget modtagelige for denne Tro. Blev nemlig Nero formedelst sin Adfærd mod de Christne anseet for Antichristen, hvad kunde da endnu staae den Antagelse i Veien, at han ogsaa i sine Skjebner maatte fremstille Messiæ dæmoniske Vrangbillede, hvilket han var som Antichrist, især da ogsaa den jødiske Forventning tilskrev Messiæ Modstander ganske lignende Under, som ham selv. Var nu Troen paa Jesus som Christus bleven bekræftet ved hans Opstandelse, blev hans Gjenkomst i Faderens Herlighed længselsfuld ventet som Begyndelsen til hans Rige: hvormeget maatte da den Formodning anbefale sig den daværende Christenhed, at ogsaa Antimessias ved en lignende Gjenoplivelse og en παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ (2 Thess. 2, 9) vilde underkaste sig Verden!

Disse Omstændigheder ville nu gjøre det begribeligt, at den ommeldte Forventning fra Neros Død af træder os imøde i en Udbredelse og i en Varighed af Aarhundreder, som ellers vilde være ganske forunderlig. Endnu udenfor den christelige Kreds finde vi hos Sueton. Cap. 57 den Efterretning: at efter Neros Død var det oftere skeet, at hans Grav vandtes prydet, hans Billede i Prætexta stillet paa Rostra, at foregivne neroniske Edicter, med Løfte om hans snart indtræffende Gjenkomst, bleve opslaaede. Tacitus Hist. II. 8 omtaler, at under Kampen mellem Otho og Vitellius (altsaa netop ved den Tid, hvor vi maae sætte Apocalypsen) vare Asien og Achaia blevne forførdede ved Rygtet om Neros Gjenkomst og ved en Pseudonero. Her bemærkes tillige, at endnu flere falske Neroner vare optraadte. Een af disse, som fremtraadte 20 Aar efter

Digitized by Google

Neros Død og fandt levende Understøttelse, nævnes hos Tacitus Hist. 1, 2. Suet. 57 (a Parthis vehementer adjutus et vix redditus). Endnu Dio Chrysostomus (Orat. XXI. p. 271 D. ed. Mor. p. 504 ed. Reiske) siger om sin Tid (Begyndelsen af 2det Aarhundrede): Nero νῦν ἔτι πάντες ἐπιθυμοῦσι ζῆν, οἱ δὲ πλεῖστοι καὶ οἴονται. Blandt de Christne fandtes lige ned til Lactantius, Augustin og Sulpicius Severus, altsaa endnu gjennem det hele fjerde Aarhundrede, den Tro, at Nero ikke var omkommen, men kun skjult, eller, i en anden Version, at han vel var død, men vilde opstaae fra de Døde, for at vise sig som Antichrist *). Men hvor almindelig denne Tro tidligere var udbredt, dette beviser (foruden det vel ogsaa deraf forklarlige, men da vistnok ikke paulinske Sted 2 Thess. 2, 8) en heel Række sibyllinske Orakler: 1) V. 361 ff. 2) IV. 114 ff. 3) V. 138 ff. 4) V. 93 ff. 5) V. 214—259. 6) VIII. 154—156. Det første af disse maa endnu falde i Vespasians eller Titi Regjering, da det (V. 408 ff.) truer Jerusalems Forstyrrer med Fordærvelse; det andet hører afgjort til Aaret 79 eller 80, thi det betragter Vesuvs Udbrud under Titus som et umiddelbart Forvarsel om Parusien; det tredie falder sandsynligviis ligeledes endnu i det første Aarhundrede; det fjerde og femte med Sikkerhed i Hadrians, det sjette i Marc Aurels Regjeringstid. Disse Stykker tilsammen, ligesom Apocalypsen, forfattede af Jødechristne (No. 4 maaskee af en Jøde), stemme overeens med den, saaledes som vi opfatte dem, ikke alene i den almindelige Forventning om Neros Gjenkomst, men ogsaa i de nærmere Bestemmelser af denne Forventning; ogsaa de antage, at Nero har trukket sig tilbage til Orienten og vil, ledsaget af parthiske Hære, drage tilbage over Euphrat; ogsaa de lade tildeels

*) Beviisstederne s. hos Eichhorn, Comment. II. p. 212.

Digitized by Google

Rom forstyrres af ham; endelig give ogsaa de hans Herredømme den af Daniel spaaede 3½aarige Varighed; thi i det fjerde Aar stal (V. 155 ff.) en Stjerne falde fra Himlen og opbrænde Rom og Italien — det sidste tillige et Træk, som beviser dette Orakels Uafhængighed af Apocalypsen. Omvendt som et af de ældste Vidnesbyrd for deres Hentydning paa Nero kan det ovenanførte Sted af ottende Bog betragtes, forsaavidt Betegnelsen af Nero som θήρ μέγας synes at vise hen paa det apocalyptiske θηρίον. En endnu sikkrere og ældre Forklaring møder os forresten allerede i Varianten Apoc. 13, 18 med Hensyn til Dyrets Tal."

Her benytter nu Zeller den af Benary*) fremsatte Løsning paa denne apocalyptiske Gaade, at Tallet nemlig angiver den hebraiske Bogstavværdi af selve Navnet Nero: נרון קסר = (50 + 200 + 6 + 50) 306 + (100 + 60 + 200) 360, tilsammen 666. Denne Udtydning**) bekræftes ved den

*) Zeitschr. f. specul. Theol. 1 B. 2 H. 1836. Senere har Hitzig i Zürich gjort Paastand paa, at egentlig tilkom ham og ikke Benary Æren for denne Opdagelse; medens ligeledes E. Reuß (Hall. Allg. L. Z. 1837) har oplyst, at ogsaa han tidligere har offentlig foredraget den omhandlede Udtydning af Dyrets Tal.

**) Züllig (II. S. 236, 244) gjør den samme Indvending imod hin Forklaring, som ogsaa er fremført af Mag. H. U. Møller i dennes Afhandling (Ap. Joh. Forklaring af Dyrets Tal i Apoc.) i Theol. Tidsskrift 5te Bind S. 9, at der nemlig savnes et Jod (נרון) istedetfor נירון og קסר istedetfor קיסר), som var nødvendigt. Imidlertid tilstaae Züllig (II. S. 247) og Gfrörer (Jahrh. des Heils II. S. 4, 11), at Udeladelsen af de qvieſcerende Bogstaver er en af de allersædvanligste Licenzer i den hebraiske Orthographie. Denne Indrømmelse gjøre Züllig og Gfrörer til Gunst for den af dem selv forsvarede Udtydning, nemlig: בֶּן בְּעֹר קֹסֵם בִּלְעָם (Bileam, Beors Søn, Troldmand), hvor der staaer קסם istedetfor קוסם og בער istedetfor בעור. Imod Udtydningen om Bileam taler forresten (ligesom ogsaa mod den af Mag. Møller

Digitized by Google

Omstændighed, at en ældgammel Variant har 616 (χις) istedenfor 666 (χξς). Denne kan ikke anseés for tilfældig; thi det viser sig, at ogsaa Tallet 616 udtrykker det samme Navn, kun efter den latinske Udtale נרו istedenfor נרון. Hertil kommer, at efter Irenæi Angivelse (hær. 5, 30) de gamle Manuskripter af Apocalypsen, altsaa de, der stammede fra sammes Fædreland, skrevne af Græker, og ligeledes de lilleasiatiske Presbytere (Iren. ibid.) læste 666, ikkun yngre derimod, som det synes, occidentalske Haandskrifter læste 616. Uden al Tvivl, bemærker Zeller, hidrører denne Variant fra en Saadan, som vidste, at Tallet indeholdt Neros Navn, men som kun havde dets latinske Form for Øie. Men dersom denne Forklaring fandtes endog kun i forholdsmæssig yngre Manuskripter, maae de dog have været endeel ældre, end Irenæus, da Udtydningen af Tallet paa Nero ikke meer var denne Kirkefader bekjendt. Saaledes vinder Zellers Forklaring en høitoplobende Tradition for sig, hvilken man ikke vil kunne frakjende al Vægt; „dengang Apocalypsen blev skrevet og nogen Tid efter, maa det dog endnu have været muligt at forstaae den."

Efter alt det Anførte maa Resultatet blive, at Apocalypsens Forfatter tager sit Standpunkt i Tiden mellem Neros Død og Jerusalems Forstyrrelse. Retfærdiggjørelsen af denne Tidsbestemmelse har Fortjeneste formedelst det Lys, som derved udbreder sig over Hensigt og Beskaffenhed af det hele Skrift. Med den til Forudsætning kunde Reuß *) have Ret i at sige: „Denne Bog, hemmelighedsfuld eller urimelig for Alle, som

---

sindrigt udbragte Forklaring af Tallet 616: Antichristus og af 666: θηρίον), at der ikke var nogen Grund til at indhylle dette Navn i en Gaade.

*) Gesch. der Heil. Schr. N. T. Halle 1842. § 81.

Digitized by Google

kun deri søge Gjenskinnet for deres egne Drømmerier og Systemer, er klar og tydelig for Alle, som vide at stille sig paa Forfatterens Standpunkt. Langt fra at ville tilfredsstille en tom Nysgjerrighed ved gaadefulde Aabenbaringer over en fjern Fremtid, eller at være Productet af en til Affindighed udsvævende Indbildningskraft, har det prophetiske Digt den ædle Hensigt, at oplive en under Bøddeloxen sukkende Menighed, idet det foreholder denne de gamle, dyrebare Forhaabninger, og med fornyet Gjentagelse af de tidligere Forudsigelser, forjætter den Enden paa dens Lidelser og Begyndelsen til Guds Rige i en nær Fremtid." Hvorvidt vi forresten med Reuß skulle blive staaende ved Betragtningen af Bogen som „en tro, men poetisk Fremstilling af de ældste Christnes Eschatologie", eller søge en videre og dybere Betydning, som ikke derfor udelukkes, derpaa ville vi ikke ved nærværende Leilighed indlade os, men kun bemærke, at det kan anseés for et sikkert vundet Resultat af den videnskabelig Forskning, at Apocalypsens Fortolkning maa tage sit Udgangspunkt fra de ovenfor angivne historiske Præmisser *).

Hvad Stedet for Apocalypsens Affattelse angaaer, da er det sandsynligt, at den er skreven enten paa Pathmos eller i selve Lilleasien. Dersom de syv Sendebreve virkelig udgjøre en oprindelig Bestanddeel af Bogen, maa man af dem slutte, at Forfatteren var umiddelbar bekjendt med de lille-asiatiske Menigheders Forhold og Tilstand. Skulde man endogsaa drage dette i Tvivl, vilde man dog neppe søge Apocalypsens Fædreland andensteds, end i Lille-Asien, da ikke blot alle traditionelle

*) Ogsaa Guerike anseer nu (Einl. 1843. S. 538) Affattelsestiden for Apocalypsen mellem 68 og 70 for »retfærdiggjort i enhver Henseende." Tidligere havde han henført den til Domitians Regjeringstid.

Digitized by Google

Spor, saavidt vi kunne forfølge dem, føre eensstemmigen bidhen, men ogsaa Forventningen om Nero, der spiller en saa betydelig Rolle i Apocalypsen, netop fornemmelig satte Lille-Asien og Grækenland i Bevægelse. Tac. Hist. II. 8 *).

Ved nu at sammenholde disse exegetiske Resultater med Traditionen om Apostlen Johannes og om Apocalypsen søger Zeller at vinde nyt Terrain for sin Paastand om, at sidstnævnte Skrift nødvendig maa være den navngivne Apostels Værk. Vi behøve ikke at gjentage, hvad der allerede oftere er fremstillet af de Theologer, som tidligere ad samme Vei søgte at retfærdiggjøre Apocalypsens johanneiske Oprindelse. Det er unægteligt, at en eensstemmig Tradition lader Apostelen Johannes tilbringe sin sidste Levetid i Ephesus og Lille-Asien; ikke mindre, at saavel det Forhold, hvori Forfatteren til Apocalypsen stiller sig til de lille-asiatiske Menigheder, som den tidlige Anseelse og Udbredelse, dette Skrift her fandt, lader sig, naar man ikke tager andre Punkter i Betragtning, paa bedste Maade forbinde med Antagelsen af Apocalyptikerens Identitet med Apostlen Johannes. Ja netop den Omstændighed, at vi ved en Nødvendighed, der ellers fragaaer os ved saa mange andre af det N. T.s Skrifter, maae sætte ikke blot Apocalypsens Affattelse, men ogsaa dens Udgivelse inden Grændserne af et meget kort Tidsrum, nemlig de sidste Aar af det 7de Decennium efter vor Tidsregning (— da ellers Bogens hele Anlæg maatte have været et ganske andet —) synes, i Forbindelse med Apostlen Johannis, af Traditionen eensstemmigt bevidnede Ophold i Ephesus og Lille-Asien mod Slutningen af det 1ste Aarhundrede, at udelukke Muligheden af, hvorledes Nogen kunde have vovet til en Tid, hvor Apostlen endnu levede, i Kredsen af hans Menigheder, og ligesom

*) Zeller a. St. S. 695.

Digitized by Google

for hans Øine i hans Navn at udbrede et Værk af saadan Betydning og med saa afgjørende Fordring paa Wrefrygt og Lydighed mod dets Indhold (Cap. 1, 3. 22, 18 ff.), naar det dog ikke hidrørte fra Apostlen. Vilde ikke Johannes, vilde ikke de johanneiske Menigheder, hvilke dog Johannis Læremaade var bekjendt, snart have opdaget dette Falsum og tugtet Ophavsmanden til Bedrageriet? Dette Spørgsmaal har Lücke*), som antager, at Apocalypsens Indhold vel hidrører fra Johannes, men dog kun middelbart**), idet en af Johannis' Disciple har udført og bearbeidet sin Lærers Vision til en sammenhængende Fremstilling i hans Navn, besvaret ved at henvise til Oldtidens Ligegyldighed for slige literaire Fictioner, naar kun Aand og Indhold af det fingerede Skrift ikke var afvigende eller i Strid med den Autoritet, hvis Navn blev benyttet til at vinde et Skrift Indgang og Anseelse, og meent, at omendogsaa Apostelen Johannes selv, enten i Ephesus eller paa sine Reiser i Lille-Asien, havde faaet Kundskab om Apocalypsens Tilværelse (hvilket ikke var aldeles nødvendigt paa Grund af Skrifters langsomme Udbredelse i Oldtiden), vilde han ikke have behøvet at optræde fjendtlig mod et Skrift, der vel afveg fra hans Anskuelse, men ikke modstred den og kun betegnede et mere ufuldkomment Trin af den christelige Tro. Denne Forklaring løser imidlertid ikke Spørgsmaalet paa nogen heldig Maade. Thi efter den Forskjelligheid, som Lücke har eftervist mellem det johanneiske Evangelium og de johanneiske Breve paa den ene Side og den johanneiske Apocalypse paa den anden Side (§ 38 ff., fornemmelig § 41 „Verschiedenheit der Denkart und Ansicht"), maa man dog tvivle meget om, at Evangelisten (d: ifølge Lücke: Apostlen) og hans nærmeste

*) Einl. S. 343.
*) Sammesteds S. 391.

Digitized by Google

Disciple havde kunnet billige, at see under hans Navn et Skrift udbrede sig, der efter Lückes Angivelse (S. 387) indeholder saa forskjellige Forestillinger fra dem, der herske i Evangeliet og Brevene, at „de tvende til Grund liggende Anskuelser vel kunne tænkes at bestaae ved Siden af hinanden i Kirken, men ikke kunne tænkes forenede i eet og samme Subjekt." Lücke selv finder derfor ogsaa Retfærdiggjørelsen af sin Hypothese lettere, naar det kunde være tilladt at antage, at Apocalypsen først var skreven efter Johannis Død. Denne Antagelse er imidlertid udelukket ved Resultatet af Undersøgelsen om Affattelsestiden, hvilken Lücke selv bestemmer i Overeensstemmelse med det ovenfor Udviklede.

Derimod har Bleek *) slaaet ind paa en anden Vei til at vise, hvorledes den tidlige Udbredelse og Antagelsen af Apocalypsen som Apostelen Johannis Værk dog ikke nødvendigen finder sin udelukkende Forklaring i dette Skrifts virkelige Affattelse ved Apostelen Johannes. Bleek gjør opmærksom paa, hvorledes Apocalypsen vel nævner Seeren og Forfatteren: Johannes (1, 2. 4. 9. 22, 8) og betegner ham som Christi Tjener (1, 1), men at deri ikke ligger, at det nødvendigen maa have været en Apostel **). Umiskjendeligen gjør ogsaa Stedet 21, 14 (hvor Apocalyptikeren beskriver Stadens Muur med de tolv Grundvolde, „paa hvilke fandtes Lammets tolv Apostlers tolv Navne"), det sandsynligere, at Seeren og Forfatteren ikke selv har hørt til de tolv Apostlers Tal. (Ogsaa 18, 20 ***) kunde Bleek have paaberaabt som begrun-

*) I sit nyeste Skrift: Beiträge zur Evangelien-Kritik. Berlin 1846. S. 190.

**) Denne Bemærkning gjorde allerede Dionysius Alexandrinus. Euseb. h. e. 7, 25.

***) *εὐφραινοῦ ἐπ' αὐτῇ, οὐρανὲ, καὶ οἱ ἅγιοι καὶ οἱ ἀποστολοι καὶ οἱ προφῆται, ὁτι ἔκρινεν ὁ θεὸς τὸ κρίμα ὑμῶν ἐξ αὐτῆς.*

Digitized by Google

bende den samme Formodning, især dersom Læsemaaden οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι er den rigtige. Thi naar Zeller og Schnitzer*) imod Apoc. 21, 14 beraabe sig paa Ephes. 2, 20, hvor Kirken siges opført τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων og maaskee ville imod Apoc. 18, 20 beraabe sig paa Eph. 3, 5 τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, bør det erindres, at hine Theologer nægte at erkjende Ephesierbrevet for paulinsk og fra deres Standpunkt af bør see i de to anførte Steder en Bekræftelse for Ephesierbrevets ikke-apostoliske Oprindelse). Unægtelig maa man af 1, 9 og de syv Sendebreve slutte, at Forfatteren til Apocalypsen ved Bogens Affattelse allerede maa have opholdt sig nogen Tid i det proconsulariske Asien og Omegn. Dette kan imidlertid meget vel have været Tilfældet med hiin Johannes ὁ πρεσβύτερος, som Papias hos Euseb. 3, 39 udtrykkelig adskiller fra Apostelen Johannis, men som vistnok paa flere Maader er bleven forvexlet med denne, netop fordi begge opholdt sig i Lille-Asien og begge vare Herrens umiddelbare Disciple (μαθηταὶ τοῦ κυρίου); saaledes berette Dionysius Alexandrinus og Eusebius (h. e. 3, 39 og 7, 25), at der f. Ex. i Ephesus fandtes to Grave, „og enhver af dem nævntes Johannis Grav." Denne Johannes ὁ πρεσβύτερος er Eusebius (3, 25. 39) tilbøielig til at anse for Apocalypsens Forfatter. Alligevel vilde Antagelsen af denne Johannes som Apocalypsens Forfatter ikke være uden Vanskelighed, dersom ogsaa Apostelen Johannes dengang havde ved Siden af ham været virksom i hine Egne, efterdi den førstnævnte Johannes da vel ikke paa den Maade, som er Tilfældet i Apocalypsen, vilde have betegnet sig simpelt hen som Johannes, Christi Tjener, uden bestemt Adskillelse fra Apostlen. Men der er heller Intet til Hinder for at antage, at Apostlen Jo-

*) Theol. Jahrb. 1842. S. 468.

Digitized by Google

hannis Ankomst og Ophold i Lille-Asien først falder efter denne Tid *). Saaledes kunde da Presbyteren Johannes i et Skrift, nærmest bestemt for de lille-asiatiske Menigheder, simpelt hen betegne sig som Johannes, uden Frygt for, at der skulde herske nogen Tvivl hos Læseren om hans Person. Dersom da nu Sagen forholdt sig saaledes, at Apocalypsen var forfattet af Presbyteren Johannes før Apostelen Johannis Ankomst til det proconsulariske Asien, skulde det da være saa usandsynligt, at, naar Apostelen efter hiin Tid kom til disse Egne og opholdt sig der en Række af Aar ved Siden af Presbyteren, som imidlertid ved Apostlens Nærværelse traadte mere og mere tilbage i Menighedens Bevidsthed, en Forveksling kunde have fundet Sted og et Skrift, udgaaet fra Presbyteren, være blevet tillagt den efter sin Værdighed mere anseete og bekjendte Apostel? **) Irenæi Paaberaabelse af Folk, som havde seet Apostelen og bevidnet Rigtigheden af Tallet 666 (hær. 5, 30. Euseb. 5, 8), nøder ikke til at antage, at han selv mundtlig har talt med disse Johannis Samtidige; thi han kunde skylde deres Skrifter den paaberaabte Meddelelse ***). Ogsaa kunde jo gjerne Saadanne, som havde seet Apostlen

---

*) I det Mindste var Johannes ikke i Ephesus dengang da Paulus (omtrent A. 59) tog Afsked fra de ephesinske Presbytere i Milet, Ap. G. 20, 17 ff. Heller ikke i Pastoralbrevene, som forudsætte Timotheus i Ephesus (1 Tim. 1, 3. 2 Tim. 1, 18), findes nogen Antydning af Johannis Ophold i denne Egn.

**) At Matthæi Evangelium bekræfter Muligheden af saadan Forveksling, vil fremgaae af hvad der er oplyst i Theol. Tidsskr. 10 B. 1 H. (Om de synoptiske Evangeliers Forhold til deres skriftlige Kilder).

***) Udførligere Oplysninger om Papias og dennes Vidnesbyrd angaaende Johannes har jeg ved en anden Leilighed meddeelt, nemlig i Theol. Tidsskr. 2 B. S. 139, 147, hvortil jeg beder Læserne henviste.

Digitized by Google

Johannes — men forresten ikke staaet i nøiere Forhold til ham — have den Formening, at han var Forfatteren til Apocalypsen, uagtet ikke han, men den anden Johannes i Ephesus, havde skrevet den. — Til Bleeks Bemærkninger, som i det Væsentlige allerede tidligere ogsaa vare fremsatte af Andre, deriblandt af Credner, ville vi endnu tilføie, hvad denne sidstnævnte Theolog yttrer*): Den ovennævnte Vildfarelse var saameget lettere, som man i Korthed pleiede at kalde Apostlen Johannes som den Discipel, der hvilede ved Jesu Bryst, fortrinsviis Jesu Discipel (en Betegnelsesmaade, der f. Ex. hos Irenæus er saa godt som den udelukkende, see bær. 1, 8. 5 Ἰωάννης ὁ μαθητὴς τοῦ κυρίου, 4, 16, 3. 2, 2. 5. 2. 22. 5, især 3, 1. 1 Ἰωάννης ὁ μαθητὴς τοῦ κυρίου, ὁ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ ἀναπεσών), ligesom Paulus paa lignende Maade findes benævnt ὁ ἀπόστολος**); og nu ligeledes Presbyteren Johannes paa Grund af, at han havde umiddelbart hørt Jesus, kaldtes Herrens Discipel (Euſ. 3, 39). Dertil kom, at, efterat Apocalypsens historiske Relationer tidligen vare gaaede tabte, laae den Tanke nær: at en saadan Bog, der meentes at indeholde en Forudsigelse om hele Christenhedens Fremtid, kunde for sin Vigtigheds Skyld kun være blevet aabenbaret en Apostel.

Der lod sig let anføre endnu flere Grunde til at vise Muligheden af, hvorledes Apocalypsen kunde udbrede sig som Apostlen Johannis Skrift, uden derfor virkelig at være det, hvorhos det bestandigen maa erindres, at der ved Siden af Skriftets Anerkjendelse som apostolisk og canonisk, stedse fortsættes en Opposition mod samme ligefra den Tid, der i Kir-

*) Einleit. S 269.

**) Beviisstæder for denne Benævnelse vil man kunne finde i min Afhandling om Pastoralbrevene i Theol. Tidsskr. 5 B. S. 79—97.

Digitized by Google

ken vaagner nogen strængere kritisk Sands ved Bestemmelsen af den canoniske Literatur. Men da det dog, som vi oftere have oplyst, nærmest var en Kritik af indvortes Grunde, som i de første Aarhundreder havde den overveiende Andeel ved Afgjørelsen af de omtvistede nytestamentiske Skrifters Værd og Anseelse, tør vi ikke tillægge deres Vidnesbyrd, hvilke vægrede sig for at anerkjende Apocalypsen som Apostlen Johannis Skrift, nogen større Vægt, end Modstandernes, som forsvarede Apocalypsens Apostolicitet; saameget mindre som vi først lære denne Opposition at kjende til en Tid, hvor Apocalypsens historiske Relationer ikke længere kjendtes og dens Udtydning gav Anledning til grove Misforstaaelser. Thi at ikke historiske Vidnesbyrd, men Vanskeligheden og Umuligheden af at forstaae Apocalypsen (*βιβλίον ἄγνωστον καὶ ἀσυλλόγιστον*) i Forbindelse med dens Misbrug til at nære grove sandselige Forestillinger om Beskaffenheden af Christi fremtidige Rige, havde bestemt de ældre Christne, hvilke Dionysius Alexandrinus hos Euseb. 7, 25 omtaler, til at benægte Apocalypsens Affattelse „ved nogen Apostel eller overhovedet ved nogen blandt de Hellige og Rettroende," er klart saavel af hans Yttringer derom som af hans egen Polemik mod Apocalypsens Affattelse ved Apostlen Johannes. Ikke mindre var Apocalypsens uforstaaelige Indhold og sandselige Beskrivelser af de Frommes hinsidige Lykksalighed til Anstød for Alogerne og Cajus fra Rom. „Hvad hjælper os Apocalypsen," sagde de Første, „med sine syv Engle og syv Basuner?" De spottede, som det synes, over de fire Engle ved Euphrat, hvilke en anden Engel skulde løse (Apoc. 9, 14 ff.) etc.*). Cajus Romanus meente, at „Cerinth havde i sine Aabenbaringer, hvilke han giver Skin af, at de vare skrevne af en stor Apostel, forelsket allehaande sæl-

*) Epiph. hær. 51, 32. 33.

Digitized by Google

somme Begivenheder, hvilke, efter hans Foregivende, vare aabenbarede ham af Engle: at efter Opstandelsen skulde der være et jordisk Christi Rige, og Menneskene i Jerusalem atter tjene Vellyster og Begjerligheder etc.“*).

I Tiden fra Dionysius indtil Semler og Oeder gjentage sig lignende ugunstige Domme over Apocalypsen, skjønt modificerede forskjelligt**). „Den blev i sin Tid endog udraabt for en borgerlig farlig Bog“***). Det er naturligt, at saa ugunstige Forestillinger om Apocalypsens Indhold maatte lægge væsentlige Hindringer i Veien for at indrømme de udvortes Vidnesbyrd om Skriftets apostoliske Oprindelse en større Betydning, end der ligefrem kunde afvinges, det vil sige: Anerkjendelsen af, at Apocalypsen var et Skrift, hvis Oprindelse hørte høit op i den ældste Christenheds Tid og som havde nydt Anseelse i mange Kredse, hvis christelige Anskuelser dog meentes at have været langt fjernede fra den apostoliske Læres Reenhed, eller som kun ved en vilkaarlig allegorisk Udlægning havde vidst at bringe Apocalypsen i Samklang med den sande apostoliske Lærdom.

I et andet Lys viste sig de omtalede udvortes Vidnesbyrd for dem, der enten fandt særdeles Tilfredsstillelse i Apocalypsens Indhold og Fremstilling eller dog ikke deri saae nogen større Afvigelse fra de øvrige nytestamentiske Skrifters Lære og Fremstillingsmaade, end at den lod sig forklare af hiint Skrifts eiendommelige Form. Disse troede i Opsøgelsen af de Muligheder, hvorved Apocalypsen kunde have vundet Gyldighed som et apostolisk-canonisk Skrift, uden at den virkelig var det, kun

---

*) Euseb. 3, 28. Med Urette har man meent, at Talen var her om et andet Skrift, end Johannis Apocalypse; s. Lücke, Einl. 309 ff.
**) See Eichhorn, Einl 2, 2. S. 931 ff.
***) Lücke, Einl. S. 6** Anm.

Digitized by Google

at see en forsætlig Uvillie til at erkjende de Vidnesbyrds Betydning, hvilke i andet Tilfælde med Glæde vilde være blevne anseete for gyldige*):

Endelig lykkedes det den videnskabelige Kritik navnlig ved Ewalds og Lückes Bestræbelser at gjøre Apocalypsens selvstændige, om end ikke ubetingede Værd indlysende, endogsaa uden Hensyn til dens apostoliske Authentie. Ved at vinde det rette historiske Standpunct for Fortolkningen, viste der sig Mulighed i, at den dunkle Bogs gaadefulde Indhold kunde atter oplade sig og blive forstaaeligt. Beskyldningen om Apocalypsens grovsandselige Forestillinger tilbageviistes som uretfærdig, grundet i Misforstaaelse af Skriftets poetiske Form, dannet efter de gamle israelitiske Prophetiers Forbillede. Der oplystes, hvorledes Hensigtsmæssigheden af denne Form for den Tids Mennesker og Forhold, da Apocalypsen blev skrevet, godtgjorde sig ved Tilværelsen af en meget udbredt apocalyptisk Literatur**). Man afviste det Indskrænkede og Eensidige i den Synsmaade, der alene vilde tilkjende Det i Bibelen canonisk Anseelse, som umiddelbart meddeelte sædelige Forskrifter eller almindelig religiøse Sandheder. Endelig henvendtes Opmærksomheden paa, hvorledes vi i Apocalypsen besad et Skrift, der, om det end ikke skulde være forfattet af en Apostel, dog maatte have stort Værd for os, ikke blot fordi det hørte til den apostoliske Tid og havde i den christne Kirkes ældste Periode havt stor Anseelse og en udbredt Indflydelse, men fordi det udfyldte en væsentlig Plads i det N. T. Canon, opfattet som „Samlingen af troværdige Vidners authentiske Documenter deels over Jesu

*) S. Olshausen, Nachweis der Echtheit sämmtl. Schr. des N. T. S. 146.

**) S. Lückes Einl. Cap. 2. Charakteristik und Geschichte der apokalyptischen Literatur.

Digitized by Google

Liv og Lære, deels over den christelige Kirkes Stiftelse, deels endelig over det apostoliske Lærebegrebs og den apostoliske Kirkeforms første Udvikling og dette i en saadan Fuldstændighed og Mangfoldighed, at det bliver muligt over alle det christelige Livs væsentlige Momenter at komme til en klar og objektiv Indsigt i de urchristelige Principer" *).

Hermed syntes en Skov af Hindringer at være fældet, som havde staaet i Veien for upartisk at afgjøre Spørgsmaalet, om Apocalypsen var et Værk af Apostlen Johannes, ad reen videnskabelig, historisk-kritisk Vei. Dersom der ikke længere kunde være Spørgsmaal om at udstøde Apocalypsen af Canon, dersom der altid dog tilkom dette Skrift deuterocanonisk Anseelse (en Distinction **), som Lücke og Bleek med Rette have gjort gjældende efter ældre Theologers Exempel), hvorfor da lægge saamegen Vægt paa Afgjørelsen af et Spørgsmaal, hvis Løsning havde viist sig ligesaa vanskelig, som dets Betydning nu syntes indskrænket? hvorfor, paa den ene Side, saa ivrigen vægre sig for at anerkjende de gunstige Vidnesbyrd for Skriftets Apostolicitet, og trods disses Alder og Mængde opsøge Mulighedsgrunde for deres Ugyldighed? eller hvorfor, paa den anden Side, med saa stor Heftighed paastaae Apocalypsens Affattelse ved Apostlen Johannes, naar der dog, med al Anerkjendelse af den apostoliske Aand, som lever i dette Skrift, bliver indrømmet, at denne Aand her viser sig mindre reen og udviklet, end i andre af den nytestamentiske Canons Bestanddele?

Dog — neppe see vi os befriede fra de dogmatiske Hen-

---

*) Lücke, Einl. S. 468.

**) S. Theol. Tidsskr. 5 B. (De nyeste Undersøgelser angaaende Pastoralbrevene, i deres Betydning og Forhold til Bibelkritik og Canon) S. 139 ff.

Digitized by Google

syn, som i saamange Aarhundreder besværede den historisk-kritiske Undersøgelse om Apocalypsens Oprindelse, førend vi pludselig atter finde os omgivne af dem, skjøndt i ny Skikkelse.

Det er ikke mindre, end Spørgsmaalene: om Christendommen er en ny Skabelse, Christus den som Menneskeson aabenbarede Guds Søn, eller: om den christelige Religion har i sit første Udspring kun været en Reformation af Jødedommen, om Christus først successivt er bleven hævet ved sine Disciples og Tilhængeres Fremstilling fra en jødisk Messias til en med Gud fra Evighed forbunden Personlighed — som i vore Dage forbindes med Spørgsmaalet om Apocalypsens apostoliske Authentie og give det ny Interesse.

Dersom nemlig Apocalypsen fremsor noget andet Skrift i N. Ts. Samling bærer Præg af, at dets Forfatter, med Undtagelse af at erkjende Jesus for Messias, ikke er kommen ud over Jødedommens Standpunkt; og dersom dette Skrift er det eneste i vor Canon, der med nogen Ret kan gjøre Fordring paa at gjælde for et Værk af en umiddelbar Jesu Discipel, saa at derfra maa hentes den sande Maalestok ved Bedømmelsen om de øvrige nytestamentiske Skrifters apostoliske eller ikke-apostoliske Oprindelse, idet ethvert af disse Skrifter maa antages at staae den urchristelige Tid og urchristelige Tænkemaade desto nærmere, jo mere det nærmer sig den johanneiske Apocalypse, derimod maa ansees at fremstille et modnere og sildigere Udviklingstrin i den efterapostoliske Tid, i samme Forhold som det forholder sig fremmed og afvigende fra hiin: da have vi jo her — hedder det — et Hovedbeviis for, at de Skrifter i N. T., i hvilke Christendommens Princip er opfattet og fremstillet i sin fuldkomneste Uafhængighed af Jødedommen, hvor Christus tydeligere, end i alle de andre, er fremstillet som den incarnerede Logos, nemlig Johannis Evangelium og det første johanneiske Brev, ikke blot maae frakjendes Apostlen Johannes,

Digitized by Google

men ogsaa henføres til langt ned i Tiden, maaskee nogle Generationer efter den egentlig apostoliske Tidsalder. Saaledes vil man af Hensyn til vor Tids modsatte theologiske Hovedretninger kunne forstaae, hvorledes det i vore Dage netop er de ivrigste Forsvarere af Apocalypsens apostoliske og normale Anseelse, hvilke forringe dette Skrifts Værd ved at fremstille det som udgaaet fra et Standpunct, hvor Christendommens nye Princip endnu er ganske tilhyllet og omvoxet af Jødedommens ufuldkomnere Forestillinger, medens det tidligere var dem, som bestred Apocalypsens apostoliske Ægthed og Autoritet, fra hvilke Bestræbelsen udgik, at nedsætte Apocalypsen.

Hvorledes man for omtrent 80 Aar siden bestred Apocalypsens Ret til at indtage Plads i det Nye Testamentes apostoliske og canoniske Literatur, vil være flere af Tidsskriftets Læsere bekjendt, blandt andet fra Eichhorns Einl. in das N. T. 2r. B. 1810, hvor der findes et udførligt Udtog af Oeders Freie Untersuchung über die sogenannte Offenb. Joh. — — mit Anmerk. von Semler, Halle 1769 (med Gjendrivelse af Eichhorn). Det er for endeel de samme Argumenter, med hvilke Schwegler nu i Aaret 1846 (Nachapost. Zeitalter II. S. 252 ff. flg. Zeller, Schnitzer i de ovenfor anførte Afhandlinger 1842) o. A. søger at godtgjøre, hvorledes Apocalypsen maa ansees som den rette Typus for den sande apostoliske Urchristendom. Det er Bogens antipaulinske, jødisk-particulaire, sandselige Characteer, der paaberaabes som Beviis for dens Udspring fra den oprindelig christelig-apostoliske Anskuelsesmaade.

I førstnævnte Henseende henvises til Udelukkelsen af Paulus i Apoc. 21, 14, hvor det himmelske Jerusalems Muur beskrives, „som har tolv Grundvolde og paa dem Lammets tolv Apostlers tolv Navne." Men ogsaa Paulus 1 Cor. 15, 5 siger om den opstandne Jesus: „Derefter blev han seet af

Digitized by Google

„„de Tolv““, uagtet der til den Tid, paa Grund af Judæ Død, egentlig kun vare elleve Apostler; hvoraf man seer, at „de Tolv“ var en vedtaget Betegnelse for den første, af Jesus selv i hans Levetid valgte Apostelkreds. Dersom imidlertid Apocalypsen er Apostlen Johannis Værk, kan det ikke andet, end være paafaldende, at der her tillægges de tolv første Apostler en saadan Udmærkelse, med fuldkommen Forbigaaelse af Paulus, hvis Fortjenester ikke stode tilbage for hines (sfg. 1 Cor. 15, 10); men dersom, hvad derved synes at bekræftes, Apocalypsen hidrører fra en Christen i den ældste Tid udenfor Apostelkredsen, da ligger i Indskrænkningen til Tolvtallet ligesaalidt en Udelukkelse af Paulus fra Apostelkredsen, som Jøderne tænkte paa at udelukke nogen bestemt Deel af det israelitiske Folk fra deres borgerlig-religiøse Samfund, naar de talede om deres Folks tolv Stammer*). Fremdeles mener man at finde Polemik mod Paulus og de paulinske Christne i Apoc. 2, 2: „de, hvilke kalde sig Apostler (Udsendinge) og ikke ere det;“ 2, 9. 3, 9: „de, hvilke kalde sig Jøder og ikke er det, men ere Satans Synagoge“; 2, 14. 15. 20: de som Bileamiter, Nicolaiter etc. betegnede ovde Christne, „hvilke lære at spise Afgudsoffer og at bedrive Hoer.“ Men for det Første er det vel neppe eet og samme Slags Mennesker, som paa disse Steder betegnes. „De, som kalde sig Jøder (eller deres Udsendinge 2, 2) og ikke ere det, men danne Satans Synagoge“, beskrives som staaende udenfor Christenheden og forfølgendedenne (s. 2, 9, 10). Efter Apocalyptikerens Anskuelse, for hvem de sande Jøder kun ere de, som antage Jesus for Messias, maae vel derfor de Ovennævnte tænkes som vantroe, fanatiske og forfølgelsessyge Jøder, der ophidsede Hedningerne mod de Christne. En Bekræftelse herpaa afgiver Beretningen

*) Sfg. Bleek, Beitr. zur Evangelien-Kritik. S. 184.

Digitized by Google

hos Euseb. 4, 15 om Polycarps Død, ved hvilken netop Jøderne (i den samme Stad, Smyrna, hvilken Apocalyptikeren omtaler som Skueplads for de falske Jøders Virksomhed) viste sig, „efter deres Sædvane," ivrige i at forhøie Martyrens Lidelser. Hvad derimod de i Apocalypsen omhandlede Nicolaiter angaaer, da maae de antages for Christne, som misbrugte Læren om den evangeliske Frihed. Mod saadanne Christne havde Paulus selv at kjæmpe s. 1 Cor. 6, 12 ff. 8, 1 ff. 10, 6 ff. Det er rimeligt, at de nærmest søgte deres Tilknytelsespunkt i Pauli Lære om, at den Christne ikke er under Loven, at en Afgud er Intet, og at følgelig Afholdenhed eller Nydelse af Offerkjød gjør den Christne hverken meer eller mindre behagelig for Gud etc. Men Paulus selv satte dog i Praxis saadanne Grændser for Anvendelsen af disse theoretiske Sandheder (s. 1 Cor. Capp. 8. 10), at det ligesaameget synes urigtigt med Köstlin *) at antage, at Apocalyptikeren paa de ovenfor anførte Steder netop har havt Paulus for Øie, som det i al Fald kun kan være tilladt som Formodning, med Zeller **) at mene, at Bestyldningen for πορνεία med Hensyn paa det i Apocalypsen bekjæmpede Parti turde i det Hele have været urigtig og grundet i en Misforstaaelse eller kunde i det Mindste med Grund alene gjøres mod Enkelte. „For den strængere Jøde var allerede Nydelsen af Afgudsoffer en Art Afgudstjeneste; denne blev nu efter gammeltestamentist Anskuelse helst fremstillet som Menighedens Utroskab mod den theocratiske Ægteherre, som en Bolen med Afguderne, en πορνεία. Netop Apocalypsen betjener sig med Forkjærlighed af dette Billede. Hvilken let Overgang maatte det nu være, at tiltroe Den, der engang

*) Der Lehrbegriff des Ev. und der Briefe Johannis, Berlin 1843. S. 486.

**) A. St. S. 715.

Digitized by Google

gjaldt som πόρνος, ogsaa πορνεία i egentlig Forstand! Allerede deraf, at Forbindelsen af φαγεῖν εἰδωλόθυτα med πορνεύειν er saa constant i Apocalypsen, ligesom af den Maade, hvorpaa i Ap. G. 15, 29 Afholdenhed fra Offerkjød sættes i lige Linie med Afholdenhed fra Utugt — allerede heraf see vi, at den daværende Jødechristen ansaae begge Overtrædelser som væsentlig sammenhørende; hvoraf da videre maatte følge, at man holdt sig berettiget til at forudsætte overalt, hvor man blev det Ene vaer, φαγεῖν εἰδωλόθυτα, ogsaa det Andet, πορνεία. Netop i religiøse Stridigheder er en saadan Fremgangsmaade intet mindre, end usædvanlig." Vi lade dette Raisonnement staae ved sit Værd, ikke „fordi det forekommer os vanskeligt at begribe, hvorledes en saa høist usædelig Retning som den Nicolaitiske, efter den sædvanlige Antagelse, skulde have anstukket de christelige Menigheder i det proconsulariske Asien i saa vid (?) Omfang indenfor Tidsrummet af de saa Aar, da Paulus virkede i Lille-Asien og da Apocalypsen blev skreven"*); thi Paulus selv taler dog vistnok ikke om Utugt i uegentlig Forstand 1 Cor. 6, 12—20. 10, 8., og Kirkehistorien viser jo flere Exempler paa en saadan grov Misforstaaelse og frivol Anvendelse af det evangeliske Frihedsbegreb, som den i Apocalypsen antydede; men virkelig synes en Slags forsætlig Overdrivelse af Nicolaiternes Vildfarelser at ligge til Grund for en anden af Apocalyptikerens Yttringer om dem, nemlig hans Angivelse (2, 24) af deres Paastand om at kjende τὰ βαθέα τοῦ σατανᾶ (ὡς λέγουσιν). Thi det var vel dog egentlig en Kundskab om τά βάθη τοῦ θεοῦ (hvortil rigtignok atter Yttringer som de af Paulus i 1 Cor. 2, 10: τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾶ, καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ kunde have givet Anledning), hvorover de Vildfarende hoverede, men som

*) Zeller, sammesteds.

Digitized by Google

Apocalyptikeren synes i Uvillie at have betegnet paa den ovennævnte Maade, fordi hine βάϑη forekom ham i deres Væsen ikke at være βάϑη τοῦ ϑεοῦ, men β. τοῦ σατανᾶ.

Hvad det andet Punct, Apocalypsens jødiske Particularismus, angaaer, da grunder man denne paa Apoc. 7, 4 ff. sigt. med 14, 1—3. 21, 17. 12. I det først anførte Capitel V. 4—8 omtales „144000 Beseglede af Israels Sønners tolv Stammer;“ til dem slutter sig nu rigtignok umiddelbart (V. 9) „en utallig Skare af alle Hedninger og Stammer og Folk og Tungemaal, som stode for Thronen og for Lammet, iførte lange hvide Klæder, med Palmegrene i Hænderne etc.“, hvoraf sees, at Frelsen ikke udelukkende tilkommer de Christne af Jødedommen; men i 14de Cap. 1 V. er det dog atter „144000, som staae nærmest omkring Lammet (Messias) i dets Forherligelse;“ „den nye Sang, som blev sjungen for Thronen etc. kunde Ingen lære uden de 144000;“ i det 21de Cap. 17de V. angives Maalet af det himmelske Jerusalems Muur til 144 Alen, og i V. 12 siges at være skreven „paa Stadens Porte Navne, hvilke ere Israels Børns tolv Stammers.“ Selv Neander*), Credner**) o. A. finde her de Troende af jødisk Herkomst udmærkede paa en anstødelig Maade. Men dette Anstød bortfjernes ved den ogsaa af en Theolog***) fra Baurs egen Skole fremsatte Bemærkning, at ligesom i Apoc. 7, 4 de 144000 Beseglede ere de Udvalgte af Folket Israel, saaledes ere de 144000 i Apoc. 14, 1 ff. — de hellige Stammers Tal, potenzeret ved det hellige Tital til et rundt mystisk-symbolsk Tal — de Udvalgte af alle Christne. Vistnok staae saavel her som paa de to øvrige Steder i Apoc. 21, 17. 12.,

*) Pflanz der apost. Kirche 1833, 2 Th. S. 481 Anm.
**) Einl. I. S. 711.
***) Köstlin, Der Lehrbegriff etc. S. 493. Anm.

Digitized by Google

de symbolske Tal nøie i Forbindelse med Apocalyptikerens allerede ovenfor indrømmede Anskuelse, at Christendommen er den sande Jødedom, de Christne det egentlige Israel; men, naar Baur og hans Disciple ideligen betegne denne Anskuelse som eiendommelig jødechristelig, ebionitisk; da maa derved bemærkes, at saavel Paulus i Rom. 2, 28. 29. 4, 11. 12. 16. Gal. 6, 16, som Jesus i Johannis Evangelium — trods det uforbeelagtige Lys, hvori οἱ Ἰουδαῖοι paa en fra Apocalypsens Fremstilling afvigende Maade sædvanligen her optræde — betragter de Christne paa samme Maade: de Troende som Abrahams rette Afkom (Joh. 8, 38. 39)*). Denne Forestilling har fortsat sig gjennem hele Christenheden, hvor der var Tale om Guds Riges Historie paa Jorden; thi altid erkjendtes det i Kirken: ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστὶν (Joh. 4, 22).

Endelig kan det ved en poetisk-prophetisk Bog af Apocalypsens Art naturligviis ikke være vanskeligt at paapege en stor Mængde sandselige Beskrivelser af oversandselige Gjenstande. Men deraf følger dog ikke, at Forfatteren skulde virkelig have tillagt disse Skildringer meer, end ideal-symbolsk Betydning. Vi indrømme imidlertid med Lücke**) at Apocalyptikeren staaer paa et Standpunkt, hvor Symbol og Idee endnu ikke ere traadte skarpt ud fra hinanden, at hans Symbolik ikke altid er bevidst; men vi maae dog tillige bemærke, at han paa

---

*) I Skildringen af de 144000 Udvalgte i Apoc. 14, 4: οὗτοι εἰσιν οἱ μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐμολύνθησαν· παρθένοι γὰρ εἰσιν, finder Köstlin (a. St. S. 493) udtalet „ikke blot gammel-testamentiske, men esaiask ebionitiske Forestillinger, i Lighed med de colossensiske Vranglæreres Anskuelse;“ medens derimod endog Zeller (a. St. S. 707) udtrykkelig bemærker, „at saavel παρθενία som μολυνθῆναι μετὰ γυναικῶν har paa dette Sted ganske umiskjendeligt symbolsk Betydning.“

**) Einl. S. 380.

Digitized by Google

tvende Maader har forhindret Antagelsen af, at hans billedlige Skildringer f. Ex. af de Frommes Lykfaligheð i det himmelske Jerusalem (der blandt Andet har været saa Mange til Anstød) skulde overhovedet tages i bogstavelig Forstand eller forudsætte deres Udspring i Forfatterens cras sandselige Forestillinger om det Oversandselige. Apocalypsens Forfatter har nemlig deels selv udtrykkeligen tilføiet Forklaringer, som antyde, hvorledes den sandselige Indklædning kun er Indklædning, f. Ex. 19, 8. hvor Lammets Brud (Menigheden) skildres iført *βύσσινον λαμπρὸν καὶ καθαρὸν* og der nu tilføies som i Parenthes: *τὸ γὰρ βύσσινον τὰ δικαιώματα ἐστι τῶν ἁγίων*; deels har han i Valget og Udførelsen af sine Beskrivelser forhindret Læserne fra at dvæle ved den sandselige Anskuelse, fordi den er umulig, og ligesom nødt dem til at søge deres ideelle Indhold, f. Ex. 21, 22, naar det hedder, at „i den himmelske Stad saaes intet Tempel; thi Gud Herren den Almægtige tilligemed Lammet er Stadens Tempel;" sig. 21, 23. 22, 5, hvor der gjentages — ikke uden Allusion til Jesaj. 60, 19. 20 — at „Staden hverken behøver Solens Lys eller Maanens Skin, thi Gud Herren skal selv lyse for dens Beboere." Endelig gjælder det ogsaa her, ikke at forværle den sildigere, misforstaaede Opfattelse af en symbolsk Fremstilling med denne i dens Reenhed. Saaledes paatrænger der sig almindelig strax ved Chiliasmens Navn en Mængde phantastiske og æventyrlige Forestillinger, som vi ligefra Papiæ indtil vore Dage finde knyttede til Forventningen om det tusendaarige Rige. Men hvad har den johanneiske Apocalypses Chiliasme at gjøre med den papianske Viinstok*) og alle andre slige groteske Udmalinger

*) Venient dies, in quibus vineæ nascentur, singulæ decem millia palmitum habentes et in uno palmite dena millia brachiorum, et in uno brachio dena millia flagellorum, et in unoquoque flagello

Digitized by Google

af det tusendaarige Rige? Med Undtagelse af det angivne bestemte Tal af 1000 Aar — der dog ingenlunde behøver at forstaaes anderledes, end at der skal forløbe en vis Epoche mellem Antichristnes Nederlag ved Messias indtil den almindelige Dom og Dødsopstandelse — indskrænker sig i Johannis Apocalypse den hele Beskrivelse af de fromme Martyrers (20, 4) Herlighed i Christi Rige til det almindelige Udtryk: „de skulle være Guds og Christi Præster og regjere med ham" (20, 6). Er det ikke — kan man spørge med Eichhorn*) — som om Forfatteren til Apocalypsen ved denne Leilighed havde ligesom veiet ethvert Ord, for at forekomme al Misbrug? Med Bortfjernelse af alle andre ellers forekommende Billeder til Betegnelse af den Løn, som skal blive de standhaftige Troende til Løn, fastholdes kun de tvende Udtryk, hvis Sandhed og Værdighed erkjendes saameget bedre, jo dybere og med jo strængere philosophisk Kritik Begreberne Præst og Konge analyseres i deres almindelige og meest omfattende Betydning, hvorfor disse Betegnelser jo ogsaa netop ere de, til hvilke alle de hellige Skribenter, efter Jesu egen Anviisning, ideligen komme tilbage (s. Matth. 5, 3. 19, 28. 1 Cor. 6, 2. 1 Pet. 2, 9. 2 Tim. 2, 12 etc.). Stærkere sandselige Farver findes derimod anvendte i Apoc. 21de og 22de Cap.; men allerede den ogsaa af Kirkefædre, som selv hyldede Chiliasmen, udtrykkeligen angivne Betydning af det tusendaarige Rige her paa Jorden, som Forberedelse og Overgang til den høiere

---

dena millia botruum, et in unoquoque botro dena millia acinorum, et unum quodque acinum expressum dabit viginti quinque metretas vini. Et quum eorum apprehenderit aliquis sanctorum botrum, alius clamabit: botrus ego melior sum, me sume et per me Dominum benedic etc. *Iren.* hær. 5, 33.

*) Einl. a. St. S. 474.

Digitized by Google

himmelske Tilvœrelses evige Goder*), hvilke netop udgjøre Gjenstanden for de ovennœvnte Capitlers Indhold, kan tjene til Vidnesbyrd om, at Bestyldningen for en grov sandselig Charakteer ikke med Rette kan gjøres gjældende mod den johanneiske Apocalypses egentlige Eschatologie. Man kan ikke andet, end i høi Grad undre sig over, naar f. Ex. Köstlin**) som Steder, der mest betegnende udtale hiin Characteer, anfører følgende: Apoc. 7, 16. 17: „De skulle ikke hungre eller tørste mere, Solen skal ikke falde paa dem, ei heller nogen Hede; thi Lammet skal vogte dem og lede dem til levende Vandkilder; og Gud skal aftørre hver Taare af deres Øine." — 21, 4: „Døden skal ikke være mere, ei heller Sorg, ei heller Skrig eller Pine." 22, 1. 2: „Og han viste mig Livsens Vands rene Flod, skinnende som Krystal, som udvœlder fra Guds og Lammets Throne; — paa begge Sider af Floden voxte Livsens Træ; som bar tolv Gange Frugt og gav hver Maaned sin Frugt, og Træets Blade tjente Folkene til Lœgedom." — 21, 18 ff.: „Stadens tolv Porte vare Perler, enhver af Portene een Perle, og Stadens Gade var reent Guld som et gjennemsigtigt Glar" etc. Naar man tager Hensyn til Apocalypsens eiendommelige Beskaffenhed som et poetisk Værk, hvis Skildringer med Forsæt ere laante og udførte efter det G. T.s Prophetier (s. ovenfor S. 362), vil man i de ovennœvnte Steder ikke finde større Anstød, end i Jesu Yttringer hos Matth. Cap. 8, 11. 12., Cap. 19, 21., Cap. 25., Cap. 13, 36—50., eller i Pauli Fremstillinger 1 Cor. 15, 51 ff., 1 Thess. 4, 13—17, Rom. 11, etc., hvor den reen didactiske Tendents langt snarere kunde synes at begrunde Ret til at opfatte Ordene bogstaveligen, men hvortil dog Ingen vil kunne

*) S. Irenœus hær. 5, 35. Lactant de vita beata 7, 26.
**) Der Lehrbegriff etc. S. 499.

Digitized by Google

anſee ſig beføiet, uden forſaavidt der paa de anførte og mange andre Steder hos Synoptikerne og Paulus ligeſaavel ſom i Apocalypſen virkelig antydes Indtrædelſen af en Epoche, hvor Guds Dom og Raadſlutning ogſaa udvortes ſkal aabenbare ſig, hvor Gudsrigets Fuldendelſe ſkal viſe ſig ogſaa i Naturens forandrede Stilling og Forhold til Aanden: en Foreſtilling, der vel i vor Tid neppe trænger til det Forſvar, ſom en overſpændt Idealisme ſtundom har gjort nødvendigt.

Alligevel er her netop et Punkt, hvor Lücke, Credner, Neander, Bleek og en Mængde andre Theologer, ſom have beſtridt Apocalypſens og forſvaret det johanneiſke Evangeliums ſamt det første johanneiſke Brevs Authentie, ere komne de Kritikere imøde, ſom lige i modſat Retning have tillagt Apoſtelen Johannes Apocalypſen, men derimod frakjendt ham Affattelſen af det fjerde Evangelium. Fra begge Sider har man nemlig indrømmet en Lighed og en Forſkjellighed mellem de ovennævnte Skrifter, hvilken man har betegnet ſom et Forhold, hvori der viſte ſig en fremſkridende Udvikling, og dette er navnlig af de nyeſte Kritikere nærmere blevet beſtemt ſaaledes, at „den meer ſandſelige og concrete Anſkuelſe, ſom er Apocalypſen eiendommelig, ſkulde i Evangeliet være bleven forandret og omtydet til en høiere og mere abſtrakt.“ Som Bekræftelſe for denne Paaſtand beraaber man ſig paa Steder ſom følgende: Apocalyptikeren „ſaae intet Tempel“ i den nye hellige Stad (21, 22); ifølge Joh. 4, 21 er allerede med Chriſtus den Time kommen, da al Tempeltjeneſte ophører. Ifølge Apoc. 21, 4 flg. 7, 17 „ſkal Død og Sorg ikke mere være, Gud ſkal aftørre al Graad af deres Øine“; i Evang. Joh. 5, 24 hedder det: „Hvo ſom hører Jeſu Ord og troer paa den, ſom ſendte ham, har et evigt Liv, og kommer ikke til Dom, men er gaaet over fra Døden til Livet“ (ſlg. 1 Joh. 3, 14). Ifølge Apocalypſen „ſkal Chriſtus give den Tørſtige at drikke af Livets Vands

Digitized by Google

Kilde (22, 17), den Hungrige at æde af Livets Træ (22, 14, 2), give ham det skjulte Manna (2, 17)"; — „de skulle ikke meer hungre og tørste (7, 16)"; ifølge Joh. Evangelium stiller Christus allerede her Hunger og Tørst; ja, han er selv det himmelske Manna (6, 14); hvo som drikker af det Vand, som han giver, tørster ikke mere (4, 14. 6, 35.), og den, som troer paa Christus, af hans Liv skal udstrømme Floder af levende Vand (7, 37). I Apoc. 21, 23. 22, 5: „Lammet skal være Stadens Lys, og der skal ikke mere være Nat"; — ifølge Joh. Ev. 1, 4. 8, 2. er Christus Verdens Lys, for hvilket Mørket forsvinder (1 Joh. 2, 8) etc. „Hvad Apocalypsen" — siger Køstlin*) — „har som det fremtidige Hiinsides, har Johannis-Evangeliet for det Meste allerede som det nærværede Dennesides, deels i Christi Person**) og Virksomhed, deels i de Troendes og Menighedens Liv. Det bekræfter sig fra alle Sider, at det johanneiske (Ev. og Breve) Lærebegreb for en stor Deel er Spiritualisering af det apocalyptiske. Baur***) og hans Disciple bygge paa dette Forhold mellem de johanneiske Skrifter den Paastand, at ifølge den almindelige historiske Lov, at den religiøse Forestilling begynder med det Sandselige og Concrete og successivt udvikles og omtydes til det meer Aandelige og Abstracte, have vi at betragte Apocalypsens Fremstilling som den oprindelige, det johanneiske Evangelium derimod som den, der er afledet fra hiin, men tillige med Flid derefter afpasset, for at gjælde som Apostlen Johannis. Apocalypsens Spaadomme — mener Køstlin****) — bleve

*) S. 498 flg. Zeller, a. St. S. 000; Lücke, Einl. S. 472. 475 ff.

**) Slg. Anvendelsen af Spaadommen Zach. 12, 10 i Apoc. 1, 7 og i Ev. 19, 37.

***) Slg. die Composition etc. des Johannis Ev. S. 692.

****) A. St. S. 498.

Digitized by Google

levende opbevarede i den lille-asiatiske Kirke og bleve heller ikke forkastede af Forfatteren til det fjerde Evangelium, men udtydede aandeligen og for en stor Deel lagde Jesus selv i Munden. Dersom da Evangelisten — saaledes slutter Zeller*) — trods al Forskjellighed fra Apocalypsens Aand dog har sluttet sig til dette Skrifts Udtryksmaade, for at anbefale sit eget Skrift som johanneisk, da maa nødvendig i den Kreds, for hvilken han skrev, Apocalypsen have gjældt for Apostelens Værk.

Til en saadan Opfattelse af Forholdet mellem Apocalypsen og de øvrige johanneiske Skrifter kunde man imidlertid kun være berettiget under Forudsætninger, der dog ikke her kunne betragtes som givne. For det Første kan nemlig Udviklingen af religiøse Forestillinger ogsaa foregaae i den modsatte af den her angivne Retning, hvilket bekræftes ved den Skjebne, som selve Apocalypsens Eschatologie har undergaaet, idet denne hos Papias og senere Chiliaster udartede til saadanne Skildringer, hvis sandselige Charakteer netop tydeligt falder i Øinene ved at sammenlignes med Fremstillingen i Johannis Apocalypse (s. ovenfor S. 380). Derfor er ikke altid den grovere og meer sandselige Forestillings- og Fremstillingsmaade et Kriterium paa større Oprindelighed. Dernæst staaer Fremstillingen af Guds Riges udvortes Udvikling og Fuldendelse ikke i et saadant Forhold til Fremstillingen af Forklarelsen af de Troendes indre Liv, at hiin uden videre kan betegnes som hørende til et lavere, denne til et høiere Trin i den religiøse Troes Udvikling. Man kan med ligesaa stor Ret paastaae det omvendte Forhold, forsaavidt en Anskuelse, der bliver staaende blot ved den indvortes Udvikling af Guds Rige og hans Dom, savner i speculativ Dybde, hvad den maaskee har forud i psy-

*) A. St. S. 703.

Digitized by Google

chologisk Inderlighed og finere Abstraction. Men endelig — og dette er Hovedsagen — forholder Sagen sig ikke saaledes, at Apocalypsen og Evangeliet (tilligemed Brevene) hver for sig eensidigen kun fastholde det ene Moment, da tvertimod Forestillingen om Gudsrigets indvortes Fremvæxt og Fuldendelse ligesaalidt er fremmed for Apocalypsen, som der i Evangeliet og de johanneiske Breve savnes tilstrækkelige Vidnesbyrd om, at ogsaa i de sidstnævnte Skrifter danner Tanken om den yderste Dag, om de Dodes Opstandelse, om en ny Himmel og en ny Jord den sidste Baggrund, der her kun ikke er udført med den concrete Livlighed og det sandselige Farvespil, der nødvendigen hørte med til Apocalypsens poetiske Charakteer. De Forhold, under hvilke, og den Hensigt, for hvilken Apocalyptikeren affattede sit Værk, maatte nødvendigen føre ham til fortrinsviis at henvende Blikket paa Kirkens og Verdens store Kampe og Udviklinger, som ogsaa maatte blive Gjenstand for den udvortes Erfaring; men Den, der erklærede allerede under dette Livs trængselsfulde Vilkaar de Christne (af alle Stammer og Tungemaal og Folk og Slægter 5, 9) for Præster og Konger, (1, 5. 6. 9. 5, 10), maatte tillige have Bevidstheden om en Høihed, der under al Kamp og Lidelse seirer og triumpherer, i Følelsen og derved allerede i Besiddelsen af det evige Liv, som Visheden om Guds Kjærlighed og Forløsningen ved Christus giver. Og Den, der meddeelte Herrens Ord til de Laodicensiske Christne: „See, jeg staaer for Døren og banker; dersom Nogen hører min Røst og oplader Døren, til ham vil jeg gaae ind og holde Nadvere med ham og han med mig (Apoc. 3, 20)", gjentog dog kun, hvad Jesus sagde til sine Disciple i Joh. 14, 23: „Om Nogen elsker mig, skal han holde mit Ord; og min Fader skal elske ham, og vi skulle komme til ham og tage Bolig hos ham." At paa den anden Side Evangelisten Johannes tænker sig den Tilstand, hvor An-

Digitized by Google

skuelsen af den Enbaarnes og dermed af Faderens Herlighed, hvortil der denneſides allerede forundtes de Troende at see Begyndelsen (1, 14), skal skjænke disse en evig og uforgjængelig Salighed, først hiinsides „den yderste Dag," og betinget ved de Forandringer, som denne har tilfølge, derom vil det her kun være fornødent at henvise til Joh. 5, 28. 29. 6, 39. 40. 54., sigt. med 1 Joh. 3, 2. 2, 18*).

Det Anførte maa tjene til at vise, at man har udvidet Afstanden mellem Johannis Apocalypse og de øvrige johanneiske Skrifter i N. T., deels ved at tillægge hiin Bog Anskuelser og Forestillinger, som ikke findes deri, deels ved at see bort fra de Antydninger, som virkelig indeholdes deri om en høiere, med de øvrige nytestamentiske, og navnlig de johanneiske Skrifters Lære overeensstemmende Opfattelse af Christendommen. I de angivne Punkter finde vi Apocalypsens Forfatter overhovedet at staae paa det samme Standpunkt som Forfatterne til de synoptiske Evangelier og til App. Gjerninger: Frelsen ved Christus er i Apocalypsen ingenlunde indskrænket til Jøderne alene; der er ingen Polemik mod Paulus; det messianske Riges Herlighed er ingenlunde fremstillet som blot sandselig Nydelsestilstand. Men unægtelig viser Christenheden sig for Apocalypsens Forfatter som det sande Israel**); det apostoliske Convents (Ap. G. 15) Bestemmelser ere fastholdte med en vis Bogstaveligbed, fra hvilken Paulus i Theorien losrev sig; ligesom de onde Magters Forstyrrelse mere fremstilles bevirket ved udvortes Nederlag, saaledes er Fuldendelsen af det gud-

*) Man mærke derfor ogsaa, hvorledes Kostlin i de anførte Steder forsigtigen indskrænker sine Paastande om det Eiendommelige i de omhandlede Skrifter under Johannis Navn ved et „for det Meste" eller „for en stor Deel."

**) Sig. Cap. 12, hvor den jødiske og christelige Menighed fremstilles tilsammen i den ene Person: *γυνὴ ὠδίνουσα.*

Digitized by Google

dommelige Rige meer skildret som en synlig Forvandling og Restitution af den paradisiske Tilstand, end som Forklarelse af de Christnes indre Liv; — med eet Ord, det er Jødechristendom, men ikke Jødedom, der er Apocalypsens ligesom de nævnte nytestamentiske Bøgers Charakteer. I de anførte Punkter lader der sig nu vistnok ikke miskjende en betydelig Forskjellighed mellem Apocalypsen paa den ene Side og de øvrige johanneiske Skrifter paa den anden Side. Men ligesaa vist er det, at der igjen i Henseende til Sprog og Udtryksmaade, Ord og Vendinger, Symboler og Billeder findes mellem de forskjellige Skrifter, der i N. T. bære Johannis Navn, en Lighed af saadan Beskaffenhed, at den saavel af de Kritikere, der have fralagt Apostelen Johannes Forfatterskabet til Apocalypsen, som af dem, der benægte Evangeliets johanneiske Authentie, erklæres for i det Mindste ikke at kunne være tilfældig. Hvorvidt nu disse Phænomener finde deres nærmeste eller deres eneste Forklaring deri, at „enten har Apocalyptikeren eller Evangelisten af den Grund efterdannet den andens Udtryk, og, saavidt det var ham muligt, hans Forestillinger, fordi han vilde have sit Værk anseet for hans*)" og hvorvidt, da Oprindeligheden saavel af udvortes som indvortes Grunde synes at tilkomme Apocalypsen, denne Bog og derimod ikke Evangeliet er at henføre til Apostlen Johannes — dette maa blive Gjenstanden for en Undersøgelse, hvortil Tidsskriftet ikke i dette Hefte tilsteder Rum, men som vi haabe at meddele i en senere Artikel.

---

*) Schwegler a. St. II, S. 256. Zeller, a. St. S. 703, Baur S. 692.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google